

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
ȘCOALA DOCTORALĂ ȘTIINȚE UMANISTE ȘI ALE EDUCAȚIEI

CONSORTIU: Universitatea de Stat din Moldova (USM), Universitatea de Stat „Alec
Russo” din Bălți (USARB), Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul (USC)

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 94(498+478)“13/17”(043.3)

BEJENARU ALEXANDRU

CONSTITUIREA TERITORIALĂ A ȚĂRII MOLDOVEI
(MIJLOCUL SECOLULUI XIV – MIJLOCUL SECOLULUI XVI)

611.02 – ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teza de doctor în istorie

Conducător științific:

**EREMIA Ion, doctor habilitat în istorie,
profesor universitar**

Autor:

BEJENARU Alexandru, doctorand

CHIȘINĂU 2025

© BEJENARU Alexandru, 2025

CUPRINS

ADNOTARE.....	4
ANNOTATION	5
АННОТАЦИЯ	6
LISTA ABREVIERILOR.....	7
INTRODUCERE	8
1. CONSTITUIREA TERITORIALĂ A ȚĂRII MOLDOVEI ÎN ISTORIOGRAFIE ȘI SURSELE ISTORICE	18
1.1. Istoriografia problemei.....	18
1.2. Surse istorice	39
1.3. Concluzii la Capitolul 1	42
2. FRONTIERA DE NORD A ȚĂRII MOLDOVEI	43
2.1. Gestația frontierei de nord a Țării Moldovei	43
2.2. Împrumutul din 1388 și primele delimitări ale frontierei moldo-polone.....	49
2.3. Afirmarea demnitarilor frontierei moldo-polone.....	57
2.4. Revitalizarea conflictelor de hotar: donația de pe Ceremuș și cazul Pocuției.....	65
2.5. Consolidarea justiției de frontieră și deznodământul problemei Pocuției.....	71
2.6. Concluzii la Capitolul 2	76
3. FRONTIERA DE SUD-EST A ȚĂRII MOLDOVEI	78
3.1. Originile hotarului pontic al Țării Moldovei.....	78
3.2. Sectorul nistreano-pontic: Cetatea Albă, Iurghici, Lerici	82
3.3. Sectorul danubian: Chilia Veche, Chilia Nouă, Licostomo	90
3.4. Primele decenii ale frontierei moldo-otomane (1484-1552).....	103
3.5. Concluzii la Capitolul 3	111
4. FRONTIERELE MOLDO-MUNTEANĂ ȘI MOLDO-TRANSILVĂNEANĂ.....	112
4.1. „Culoarul” maghiar și problema originilor frontierei moldo-muntene.....	112
4.2. Afirmarea puterii teritoriale domnești la hotarul cu Țara Românească.....	117
4.3. Hotarul moldo-muntean pe timpul domniei lui Ștefan cel Mare	121
4.4. Frontiera carpatică dintre Moldova și Transilvania.....	129
4.5. Domeniile ardeleni ale voievozilor Moldovei	133
4.6. Concluzii la Capitolul 4	144
Concluzii generale și recomandări.....	145
Bibliografie.....	151
Anexe	187

ADNOTARE

Autor: Alexandru Bejenaru.

Tema: Constituirea teritorială a Țării Moldovei (mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI). Teză de doctor în istorie, Chișinău, 2025.

Domeniul de studiu: specialitatea 611.02 – Istoria Românilor (pe perioade).

Cuvinte-cheie: Țara Moldovei, Regatul Poloniei, Uniunea polono-lituaniană, Hoarda de Aur, Republica Genoveză, Imperiul Otoman, Țara Românească, Transilvania, frontieră, hotar, dregători teritoriali.

Structura tezei: Adnotare; lista abrevierilor; introducere; 4 capitole, divizate în paragrafe; concluzii generale și recomandări; bibliografie din 414 titluri; 149 pagini text de bază; declarația privind asumarea răspunderii și CV-ul candidatului.

Scopul tezei: cercetarea procesului de formare teritorială a Țării Moldovei în mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI și gradului puterii teritoriale exercitate de domnii săi în raport cu propriile regiuni de frontieră și cu entitățile social-politice de cealaltă parte a hotarelor atât în perioadele pașnice, cât și în episoadele de crize, soldate cu litigii și conflicte între domnii Moldovei și vecinii lor pe diverse segmente de frontieră comună.

Obiectivele tezei: stabilirea succesiunii cronologice a teritoriilor, care au ajuns treptat în diferite etape sub controlul exercitat de către administrația moldovenească între mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI; caracterizarea evoluției puterii teritoriale a voievozilor de la Suceava la periferiile Țării Moldovei; determinarea gradului de influență a puterilor regionale din spațiul Europei Răsăritene și a comunităților locale asupra procesului constituirii și evoluției hotarelor Țării Moldovei; identificarea pozițiilor ocupate de dregătorii teritoriali în cadrul Sfatului domnesc pentru a determina evoluția statutului centrelor ținutale pe care aceștia le gestionau în numele voievozilor de la Suceava; precizarea locației anumitor localități amplasate în zonele de frontieră (Chilia, Licostomo, Crăciuna, Putna etc.), care au fost contestate în diferite perioade de domnii Moldovei sau de vecinii lor; determinarea apariției anumitor trăsături în raporturile bilaterale dintre Țara Moldovei și vecinii săi, care ar sugera o tranziție de la conceptul medieval al frontierei spre delimitările tot mai stricte sub formă de tratate și înțelegeri, tipice pentru hotarele statelor din epoca modernă timpurie.

Noutatea și originalitatea științifică: teza reprezintă o sinteză complexă a genezei evoluției teritoriale a Țării Moldovei de la întemeierea sa la mijlocul secolului XIV și până la stabilizarea hotarelor și zonelor frontaliere cu vecinii săi către mijlocul secolului XVI. În cadrul său au fost aduse precizări și contribuții oferite în evoluția frontierei moldo-polon (problemele bătăliei de la Plonini și a Țării Șipenițului, creșterea importanței Hotinului și a dregătorilor săi în ochii domniei, tranziția de la frontiera medievală spre modificarea hotarelor vechi a Pocuției în raporturile moldo-polone), istoria administrației domnești a Cetății Albe, problema Chilie și Licostomului, evoluția frontierei moldo-muntene și specificul frontierei montane cu Transilvania.

Rezultatele obținute: sinteza procesului constituirii teritoriale a Țării Moldovei la nivelul actual al izvoarelor documentare și narrative interne și externe cunoscute și al discursului prezent în cadrul istoriografiei române, polone și ucrainene.

Semnificația teoretică: lucrarea de față a fost elaborat cu luarea în cont a domeniului studiilor frontaliere din istoriografia universală contemporană. În același timp, sunt oferite noi contribuții privind istoria zonelor frontaliere a Țării Moldovei cu vecinii săi, care pot servi ca bază teoretică în viitor pentru continuarea cercetării acestui subiect.

Valoarea aplicativă: rezultatele atinse oferă posibilitatea reconstituirii mai exacte a specificului evoluției teritoriale a Țării Moldovei în evul mediu târziu, care pot sta la baza reînnoirii cursurilor universitare și preuniversitare despre istoria medievală a Moldovei. Totodată, contribuțiile aduse pot fi aplicate în scopuri de popularizare în masă a trecutului regiunilor de frontieră a Țării Moldovei sub forme de materiale ilustrative, infografice, video etc.

Implementarea rezultatelor științifice: rezultatele teoretice și practice au fost aprobate prin publicarea a 4 articole în reviste științifice acreditate, 4 teze și 6 materiale la manifestări științifice naționale și internaționale.

ANNOTATION

Author: Alexandru Bejenaru.

Theme: Territorial constitution of the Principality of Moldavia (mid-14th - mid-16th centuries). PhD thesis in history, Chişinău, 2025.

Field of study: specialty 611.02 – History of the Romanians (by periods).

Keywords: the Principality of Moldavia, the Kingdom of Poland, Polish-Lithuanian Commonwealth, the Golden Horde, the Republic of Genova, the Ottoman Empire, the Principality of Wallachia, Transylvania, the Kingdom of Hungary, frontier, border, territorial officials.

Structure of the thesis: Annotation; list of abbreviations; introduction; 4 chapters, divided into paragraphs; general conclusions and recommendations; bibliography from 414 titles; 149 basic text pages; the statement of responsibility and the candidate's CV.

The aim of the thesis: investigating the process of territorial formation of the Principality of Moldavia in the mid-14th – mid-16th centuries and the degree of territorial power exercised by its princes over their own border regions and the socio-political entities on the other side of the frontier, both in peaceful periods and in episodes of crisis, which resulted in disputes and conflicts between the rulers of Moldavia and their neighbors in the various segments of the common frontiers.

The objectives of the thesis: to establish the chronological succession of the territories, which gradually ended up at various stages under the control of the Moldavian administration between mid-14th - mid-16th centuries; to characterize the evolution of the territorial power of the voivodes of Suceava to the peripheries of the Principality of Moldavia; to determine the degree of influence exerted by the regional powers of Eastern Europe and local communities on the process of constitution and evolution of the borders of the Principality of Moldavia; identifying the positions occupied by territorial officials within the Council of the Voivode to determine the evolution of the status of the county centers that they managed on behalf of the voivodes of Suceava; to determine the location of certain towns located in border areas (Chilia, Licostomo, Crăciuna, Putna, etc.), which were contested at different times by the Moldavian rulers or their neighbors; determining the emergence of certain features in the bilateral relations between the Principality of Moldavia and its neighbors, which would suggest a transition from the medieval concept of the frontier to the more strict delimitations in the form of treaties and agreements, typical for the borders between the states in the early modern period.

Scientific novelty and originality: the thesis represents a complex synthesis regarding the origins of the territorial evolution of the Principality of Moldavia from its foundation in the mid-14th century until the stabilization of its borders and frontier areas with its neighbors in the mid-16th century. There can be found clarifications and contributions to the evolution of the Moldavian-Polish frontier (the problems of the battle of Plonini and of the Sipei Land, the growing importance of Hotin and its dignitaries in the eyes of the ruling prince, the transition from the medieval frontier to the changes of the old borders of Pokuttia in the Moldavian-Polish relations), the history of the princely rule in Cetatea Albă, the problem of Chilia and Licostomo, the evolution of the Moldavian-Wallachian frontier and the specifics of the mountainous frontier with Transylvania.

The results obtained: synthesis of the process of territorial constitution of the Principality of Moldavia on the current level of the known internal and external documentary and narrative sources and of the present discourse in Romanian, Polish and Ukrainian historiography.

Theoretical significance: the following study has been elaborated with consideration of the field of border studies in contemporary world historiography. At the same time, new contributions on the history of the frontier areas of the Principality of Moldavia with its neighbors are provided, which can serve as a theoretical basis for further research on this topic in the future.

Application value: the accomplished results offer an opportunity to recreate more accurately the specifics of the territorial evolution of the Principality of Moldavia in the late Middle Ages, which can serve as a basis for the renewal of university and pre-university courses on the medieval history of Moldavia. At the same time, the contributions made can be applied for mass popularization of the past of the border regions of the Principality of Moldavia in the form of illustrative materials, infographics, videos, etc.

Implementation of scientific results: theoretical and practical results were approved by publishing 4 articles in accredited scientific journals, 4 thesis and 6 materials at national and international scientific events.

АННОТАЦИЯ

Автор: Александру Беженару.

Тема: Территориальное образование Молдавского княжества (середина XIV в. – середина XVI в.).
Докторская диссертация по истории, Кишинэу, 2025.

Область обучения: специальность 611.02 – История румын (по периодам).

Ключевые слова: Молдавское княжество, Королевство Польши, Польско-литовское государство, Золотая Орда, Генуэзская республика, Османская империя, Валашское княжество, Трансильвания, Королевство Венгрии, фронтир, граница, территориальные чиновники.

Структура и объем диссертации: Аннотация; список сокращений; введение; 4 главы, разделенные на параграфы; общие выводы и рекомендации; библиография из 414 названий; 149 основные текстовые страницы; сведения об ответственности и резюме кандидата.

Цель исследования: исследование процесса образования границ Молдавского княжества в середине XIV в. - середине XVI в. и степени территориальной власти его господарей по отношению к собственным пограничным регионам и социально-политическим образованиям по ту сторону границ, как в мирные периоды, так и в кризисные моменты, приводящие к спорам и конфликтам между правителями Молдовы и их соседями на различных участках общего фронта.

Задачи исследования: установление хронологической последовательности территорий, которые постепенно, на разных этапах, переходили под контроль молдавской администрации в период между серединой XIV в. – серединой XVI в.; охарактеризовать эволюцию территориальной власти воевод Сучавы на окраинах Молдавского княжества; определить степень влияния региональных восточноевропейских держав и местных сообществ на процесс формирования и эволюции границ Молдавского княжества; выявить позиции, занимаемые территориальными чиновниками в Господарском совете, с целью определения эволюции статуса центров цинутов, которыми они управляли от имени воевод из Сучавы; уточнить местоположение некоторых населенных пунктов в приграничных районах (Килия, Ликостомо, Крэчуна, Путна и др.), которые в разные периоды оспаривались молдавскими правителями или их соседями; определить появление некоторых признаков в двусторонних отношениях Молдавского княжества с его соседями, свидетельствующих о переходе от средневекового представления о фронтире ко все более строгим разграничениям в форме договоров и соглашений, характерных для границ государств раннего Нового времени.

Научная новизна и оригинальность исследования: диссертация содержит комплексный синтез истоков территориальной эволюции Молдавского княжества с момента его основания в середине XIV века и до стабилизации его границ и фронтирных областей со своими соседями в середине XVI века. В рамках данного исследования автор внес уточнения и дополнения в эволюцию молдавско-польской границы (проблемы битвы при Плонинах и Шипеницкой земли, рост значения Хотина и его наместников в глазах господарской власти, переход от средневекового пограничья к перекройке старых границ Покутья в рамках молдавско-польских отношений), историю господарской администрации в Белгороде, проблему Килии и Ликостомо, эволюцию молдавско-валашской границы и специфику горного фронта с Трансильванией.

Полученные результаты: Синтез процесса территориального оформления Молдавского княжества на основе известных внутренних и внешних документальных и повествовательных источников, а также на основе современного дискурса в румынской, польской и украинской историографии.

Теоретическая значимость исследования: данная работа была подготовлена с учетом области фронтирных исследований в современной мировой историографии. В то же время представлен новые подходы к истории пограничных районов Молдавского княжества с его соседями, которые могут послужить теоретической основой для дальнейших исследований по этой теме в будущем.

Прикладная ценность полученных результатов: Полученные результаты дают возможность более точно воссоздать специфику территориальной эволюции Молдавского княжества в позднем средневековье, что может стать основой для обновления университетских и предвуниверситетских курсов по средневековой истории Молдавии. В то же самое время, внесенный вклад может быть использован для широкой популяризации прошлого приграничных регионов Молдавского княжества в виде иллюстративных материалов, инфографик, видеороликов и пр.

Результаты исследования: теоретические и практические результаты подтверждены публикацией 4 статей в аккредитованных научных журналах, 4 резюме и 6 материалов на республиканских и международных научных мероприятиях.

LISTA ABREVIERILOR

doc. – document

n.n. – nota noastră

nr. – numărul

p. – pagină

pp. – paginile

RSSU – Republica Sovietică Socialistă Ucraineană

s. - seria

sec. – secol

ș.a. – și altele

tom. - tomul

URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

vol. – volum

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. Problema genezei și evoluției constituirii teritoriale a Țării Moldovei reprezintă un subiect destul de important pentru istoria spațiului est-carpatic între mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI. Multiplele întrebări care s-au formulat pe parcursul studiilor realizate anterior în istoriografie despre esența și particularitățile exercitării controlului teritorial de către voievozii de la Suceava în perioada respectivă se răsfrâng, bineînțeles, și asupra concretizării aspectelor formării hotarelor Țării Moldovei. Din acest punct de vedere, subiectul înaintat pentru cercetare în lucrarea de față devine actual, mai ales în contextul în care istoriografia contemporană cunoaște din ce în ce mai multe lucrări consacrate statutului politic al teritoriilor dintre Carpați și Nistru în perioada Evului Mediu Târziu. Studiul în cauză poate servi ca o contribuție pentru clarificarea detaliilor istoriei timpurii a statului românesc medieval est-carpatic în perioada discutată și trasarea unor direcții de analiză a subiectului dat, mai ales utilizând instrumentele și viziunile formulate în cadrul studiilor frontaliere formate în istoriografia universală recentă – un domeniu de cercetare științifică auxiliară, care atrage atenția asupra istoriei zonelor frontaliere și a comunităților, care le creau și populau în diverse perioade.

Materialul prezentat se încadrează în acest curent al studiilor frontaliere, urmărind o sistematizare a datelor cunoscute cu referință la starea frontierelor Țării Moldovei în mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI. Analiza problemei propuse în studiul de față se va realiza pe criteriul geografic, fiind discutat fiecare segment de frontieră în capitole separate, și nu cel cronologic. Această decizie este motivată de intenția unei analize aprofundate a diferitor segmente de graniță a Țării Moldovei și pentru a evita dificultățile în prezentarea narativă a evenimentelor și proceselor istorice, care s-au desfășurat pe mai multe frontiere ale principatului est-carpatic în același interval cronologic.

În același timp, subiectul cercetat în această lucrare este deosebit de important pentru abordarea istoriei social-politice a întregii regiuni, care va intra mai târziu în componența frontierelor Țării Moldovei – anume aici a avut loc intersecția influențelor cultural-politice a Hoardei de Aur, Republicii Genoveze, Regatului Ungariei, Marelui Ducat al Lituaniei și, mai târziu, al Imperiului Otoman. Zona extinsă dintre Carpați, Nistru, litoralul pontic și cursul Dunării se va afla sub atenția constantă a puterilor regionale enumerate mai sus – succesele puterii domnești de a-și impune și menține controlul în spațiul dat, în condițiile unei concurențe politico-militare destul de intense la frontierele sale, reprezintă încă un argument serios pentru necesitatea cercetării mai apropiate a subiectului enunțat în această lucrare.

Particularitățile relațiilor internaționale și a factorilor politici interni din Țara Moldovei în mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI pot oferi noi perspective în discutarea formelor

de relații, care s-au stabilit între puterea politică centrală din Țara Moldovei (puterea domnească și aparatul administrativ supus acesteia) și reprezentanții administrației și comunităților locale, care erau deseori neomogene din punct de vedere demografic și social-economic. De exemplu, regiunile Pocuției și Țării Șipenițului, care au constituit frontiera moldo-polonă în perioada discutată, a deținut caracteristici geografice, politice, economice și demografice diferite de cazurile frontierelor cu Țara Românească sau Transilvania, ceea ce a avut la rândul său un impact asupra tempoului formării și consolidării diferitor segmente a hotarelor principatului est-carpatic.

Varietatea limitată a surselor narrative, ce ar descrie procesul formării hotarelor de sud ale statului medieval est-carpatic și contextul politic internațional complex din spațiul geografic cercetat, oferă mai multe întrebări importante pentru studiul evoluției constituirii teritoriale a Țării Moldovei. În care circumstanțe s-a înfăptuit consolidarea puterii teritoriale a voievozilor de la Suceava asupra teritoriilor dintre Carpați, Nistru, litoralul pontic și Dunăre? Care au fost modalitățile de menținere și consolidare a puterii teritoriale din partea autorităților domnești într-un context politico-militar complex, aflat într-o continuă schimbare? Cum s-au desfășurat raporturile dintre puterea domnească și entitățile social-politice existente în zonele de frontieră? Răspunsurile la aceste întrebări vor releva importanța temei abordate, descoperind noi perspective în cercetarea situației create în spațiul carpato-nistreano-pontic între mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI.

Încadrarea temei în preocupările internaționale, naționale, zonale, ale colectivului de cercetare. În cadrul istoriografiei universale subiectul constituirii teritoriale a Țării Moldovei între mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI a fost abordat tangențial, în funcție de interesul manifestat de școlile istorice naționale față de anumite segmente ale frontierelor principatului de la răsărit de Carpați. În timp ce frontierele de sud și vest ale Țării Moldovei au beneficiat de o atenție deosebită din partea reprezentanților istoriografiei române, cercetătorii poloni și ucraineni au abordat problema genezei și evoluției hotarelor de nord ale Țării Moldovei în contextul destrămării cnezatului Halici-Volânia și instaurării autorității Coroanei polone asupra teritoriilor actualei Ucraine occidentale. În această privință remarcăm studiile efectuate în perioada antebelică de către M. M. Korduba [262], în perioada postbelică de către B. Timoșiuc [206; 428], A. Jukovskii [265] și I. Novosivskii [266] și în anii recenți de către O. Masan [263; 426], I. Voznâi [424] și O. Balukh [261; 413]. Cât privește istoriografia polonă, contribuții importante în elucidarea aspectelor trecutului hotarelor de nord ale Țării Moldovei au fost oferite de A. Czołowski [186] și A. Borzemski [393] în perioada antebelică, O. Górka [400], H. Paszkiewicz [192] și P. Dąbkowski [187] în perioada interbelică, K. Myśliński [401] și Z. Spieralski [195; 407; 408] în perioada

postbelică, I. Czamańska [185], J. Sperka [194; 384; 405; 406], J. Kurtyka [189], A. Marzec [191] și K. Niemczyk [249; 251; 402; 403; 404] în etapa contemporană.

Majoritatea studiilor dedicate subiectului constituirii teritoriale a Țării Moldovei aparțin reprezentanților istoriografiei române, care s-au preocupat de toate segmentele de frontieră ale principatului medieval est-carpatic. Unele dintre aceste lucrări au tratat simultan problemele legate de mai multe segmente ale hotarelor Țării Moldovei, precum cele ale lui C. C. Giurescu [133], V. Spinei [180], Șt. S. Gorovei [134], C. Burac [117], I. Eremia [128] și L. Rădvan [166]. Tendința prevalentă în cadrul istoriografiei române a fost însă abordarea doar a anumitor segmente sau episoade particulare înguste. Cazul hotarului moldo-polon împreună cu problema Pocuției și a Țării Șipenițului au fost discutate de către I. I. Nistor [183; 343; 344], I. Minea [151], R. Rosetti [365], T. Bălan [110; 275; 276; 277], C. Racoviță [360] etc. Perioada prezenței administrației domnești la Cetatea Albă și Chilia a fost analizată de către N. Iorga [140], P. P. Panaitescu [156; 228; 346], Gh. I. Brătianu [115; 181; 387], V. Ciocâltan [295], Șt. Andreescu [267; 268; 269; 386], O. Iliescu [321; 322] etc. Delimitarea și evoluția hotarului moldo-otoman până la mijlocul secolului XVI a fost studiat de către M. Maxim [335], T. Gemil [311], N. Beldiceanu-Nădejde [284], E. Denize [125], I. Chirtoagă [120; 121; 288; 289], V. Pâslariuc [231] etc. Problemele legate de frontiera moldo-munteană și a localizării unor așezări-cheie în această zonă, precum Soci, Putna sau Crăciuna, au fost cercetate de către B. P. Hasdeu [139], C. S. Mironescu [339], Ș. Papacostea [157; 352; 353], P. Parasca [201; 229; 230], A. Paragină [158; 354], S. Iosipescu [326] etc. În sfârșit, cazul frontierei de vest al Țării Moldovei și a domeniilor deținute de Ștefan cel Mare și succesorii săi în interiorul Transilvaniei a beneficiat de atenție în studiile realizate de către A. Bunea [116], V. Pârvan [159], V. Motogna [154; 225; 340], I. Ursu [175], I. Marțian [151], I. Rusu [367], F. Kiss [332], I.-A. Pop [358] etc.

Încadrarea temei în context inter- și transdisciplinar. Tratarea subiectului constituirii teritoriale a Țării Moldovei între mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI necesită o abordare inter- și transdisciplinară în contextul varietății limitate a izvoarelor documentare și narative disponibile. Un exemplu major pentru cercetarea problemei propuse în această lucrare reprezintă studiile frontaliere medievale, care s-au focusat pe două direcții distincte: cea teritorială, care analizează problema delimitărilor la fața locului și a aprecierii rolului zonelor de graniță în procesul constituirii provinciilor istorice și a statelor medievale, și cea socială, care s-a axat pe descrierea particularităților proceselor și a evoluției comunităților aflate în zonele de contact dintre două state, culturi și civilizații diferite [239, pp. 148, 151].

Contrastul dintre aceste două percepții diferite a frontierei ca un teritoriu distinct (deși cu specificul definirii amorse a limitelor sale în epoca medievală) și ca un spațiu social complex, în

care conflictele se desfășoară în paralel cu schimburi comerciale, culturale dintre mai multe comunități religioase și etnice diferite accentuează importanța utilizării mai multor metode din alte domenii științifice pentru a releva specificul constituirii teritoriale a Țării Moldovei și a proiecției puterii domnești în ținuturile de margine. În această privință, utilizarea metodei geografice, filologice și familiarizarea cu ideile recent exprimate în domeniul studiilor frontaliere medievale în cadrul istoriografiei universale oferă noi perspective și posibilități în elucidarea anumitor aspecte ale trecutului hotarelor Țării Moldovei, asupra cărora nu s-a atras o atenție deosebită anterior.

Prezentarea rezultatelor cercetărilor anterioare referitoare la tema aleasă. În cadrul istoriografiei române și universale au fost create o varietate largă de studii consacrate problemelor particulare ale frontierelor Țării Moldovei între mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI (chestiunea Pocuției și Țării Șipenițului, cazul domeniilor Ciceului și Cetății de Baltă, delimitarea și evoluția hotarului moldo-otoman etc.) și trecutului principalelor așezări-cheie din această perioadă la marginile principatului est-carpatic, precum Cetatea Albă, Chilia, Hotin, Soroca, Crăciuna etc. Focusarea pe anumite segmente de granițe sau doar pe anumite localități din regiunile de hotar a rezultat în absența unei abordări generalizate a evoluției teritoriale generale a Țării Moldovei. Aplicarea metodei sistemice oferă posibilitatea sintetizării rezultatelor cercetărilor precedente în acest domeniu și prezentării unei panorame comune a evoluției puterii teritoriale domnești asupra regiunilor de graniță și interacțiunii acestora cu statele medievale vecine.

Cadrul cronologic și geografic al cercetării. *Cadrul cronologic* al studiului de față cuprinde intervalul mijlocului secolului XIV – mijlocului secolului XVI. Alegerea limitei cronologice inferioare este motivată de impactul evenimentelor majore pentru spațiul carpato-nistreano-pontic, care s-au desfășurat încă dinaintea afirmării voievodatului lui Bogdan I spre 1365 și au influențat geneza viitoarelor frontiere ale Țării Moldovei: războiul Hoardei de Aur împotriva Regatului Poloniei și Regatului Ungariei pentru împărțirea moștenirii Cnezatului Halici-Volânia (1340-1354), care a semnalat vulnerabilitatea celei dintâi și începutul luptei pentru teritoriile periferice ale acestui fragment a fostului Imperiu Mongol; începutul crizei politice interne a Hoardei de Aur; episodul bătăliei de la Plonini dintre forțele polone și valahi pe timpul domniei lui Cazimir III cel Mare. Limita cronologică superioară analizat în cadrul acestei teze a reprezentat un moment de cotitură atât pentru frontiera de nord a Moldovei cu Polonia (marcat prin deznodământul problemei Pocuției în raporturile moldo-polone), de vest cu Transilvania (majoritatea domeniilor ardelene ale voievozilor Moldovei fiind pierdute după 1538) și de sud-est cu Imperiul Otoman, care și-a lărgit stăpânirile aici drept rezultat al campaniei lui Suleiman I Magnificul din 1538 lansate împotriva lui Petru Rareș. Sfârșitul acestei perioade de tranziție

reprezintă înscăunarea lui Alexandru Lăpușneanu în Moldova în 1552, când natura raporturilor moldo-otomane și moldo-polone au suferit schimbări substanțiale, reflectând începutul unei noi etape în istoria politică a Țării Moldovei.

Cadrul geografic prezentat în cadrul prezentului studiu include zona frontalieră la hotarele de nord ale Țării Moldovei încadrată între izvorul Ceremușului Negru și Soroca (atenția principală fiind acordată teritoriilor Țării Șipenițului cu viitoarele ținuturi ale Hotinului, Sorociei și Țeținei/Cernăuțiului, Pocuției și Podoliei); principalele puncte de reper controlate în diverse etape de voievozii de la Suceava și vecinii lor în sudul interfluviului pruto-nistrean, care au constituit mai târziu viitoarea frontieră cu Imperiul Otoman (Chilia, Cetatea Albă, Cern, Tighina, Orheiul Vechi etc.); zona frontierei moldo-muntene de la curbura Carpaților până la revărsarea Siretului în Dunăre, frontiera Moldovei cu Transilvania de-a lungul Carpaților Orientali și teritoriile domeniilor ardeleni, aflate în stăpânirea lui Ștefan cel Mare și a succesorilor săi între sfârșitul secolului XV – mijlocul secolului XVI. Am optat pentru analiza atât a teritoriilor nemijlocit aflate în componența Țării Moldovei, precum și a spațiilor aflate dincolo de frontierele principatului est-carpatic, pentru a releva mai bine diferențele în evoluția fiecărui segment propus și specificul interacțiunii puterii domnești atât cu ținuturile sale de margine, cât și cu entitățile social-politice și reprezentanții puterii oficiale pe cealaltă parte a hotarelor.

Totodată, în unele cazuri pe parcursul lucrării de față vor fi depășite limitele cronologice sau geografice pentru a releva mai bine elementele comune și specifice ale evoluției puterii teritoriale exercitate de domnii Moldovei la marginile voievodatului est-carpatic în comparație cu perioadele istorice mai târzii sau cu exemplele altor frontiere medievale europene.

Scopul lucrării. Scopul acestei cercetări propuse constă în clarificarea procesului de formare a frontierelor Țării Moldovei și gradului puterii teritoriale exercitate de domnii săi în mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI. Aprecierea acestor tendințe în cadrul studiului de față va fi realizată prin analiza modului în care autoritățile domnești au interacționat atât cu propriile regiuni de frontieră, cât și cu entitățile social-politice de cealaltă parte a hotarelor atât în perioadele pașnice, cât și în episoadele de crize, soldate cu litigii și conflicte între domnii Moldovei și omologii lor pe diverse segmente de hotare.

Obiectivele cercetării. Printre principalele obiective ale acestei lucrări, care vor contribui la îndeplinirea scopului propus, se numără:

- stabilirea succesiunii cronologice a teritoriilor, care au ajuns în diferite etape sub controlul exercitat de către administrația moldovenească între mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI;

- caracterizarea evoluției puterii teritoriale a voievozilor de la Suceava la periferiile Țării Moldovei;
- determinarea gradului de influență a puterilor regionale din spațiul Europei Răsăritene și a comunităților locale asupra procesului constituirii și evoluției hotarelor Țării Moldovei;
- identificarea pozițiilor ocupate de dregătorii teritoriali în cadrul Sfatului domnesc pentru a determina evoluția statutului centrelor ținutale aflate în subordinea lor;
- precizarea locației anumitor localități amplasate în zonele de frontieră (Chilia, Licostomo, Crăciuna, Putna etc.), care au fost contestate în diferite perioade de domnii Moldovei sau de vecinii lor;
- determinarea simptomelor tranziției de la conceptul medieval al frontierei fluide și difuze spre hotarele administrative stricte, tipice pentru statele din epoca modernă timpurie, în raporturile Țării Moldovei cu vecinii săi.

Ipoteza de cercetare. Constituirea teritorială a Țării Moldovei între mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI a avut puternice influențe din partea factorilor interni, precum deciziile centrului politic reprezentat de domnul Moldovei și cercul său apropiat, specificul evoluției demografice și social-economice a localităților Țării Moldovei în perioada vizată; factorilor externi, precum schimbările în raportul de forțe din puterile Europei Răsăritene între mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI, și geografici, precum diferențele topografice, hidronime și a zonelor naturale prezente în diferite segmente ale frontierelor Țării Moldovei cu vecinii săi. Rezultatul acestor tendințe a devenit îndelungata tranziție de la conceptul de frontieră medievală, fluidă și permeabilă prin natura sa din perspectiva centrelor politice medievale și a comunităților locale, spre ideea unei granițe administrative tot mai strict, care deseori va abandona vechile delimitări convenționale existente în Evul Mediu și va deveni tot mai similar cu conceptul hotarelor din perspectiva statului european modern. Acest fenomen în perioada sa de tranziție a fost însoțit de înnoirea sau modificarea tratatelor de hotar, care stipulau nu doar limitele acestora, dar și modul în care aceasta urma să activeze și să fie gestionată de către administrațiile celor două țări vecine, într-un fel tot și tot mai asemănător cu normele de trecere modernă a frontierei și prevenirea acțiunilor interzise prin lege, precum algoritmul de coordonare de extrădare a criminalilor și aplicarea pedepselor pentru tranziția nesanționată a hotarului, contrabanda cu mărfuri dintr-o țară în alta etc.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese. Dat fiind faptul că în cadrul istoriografiei universale percepția frontierelor medievale este multilaterală (ceea ce implică lipsa unor principii metodologice stabilite în cercetarea acestei probleme) [239, pp. 148-

151; 381, p. 700], în elaborarea studiului de față au fost aplicate următoarele șase metode distincte de cercetare: metoda istorico-comparativă, metoda analitică, metoda geografică, metoda filologică, metoda regresivă și metoda sistemică.

Metoda istorico-comparativă a fost aplicată pentru evaluarea atitudinii puterii centrale față de frontierele Țării Moldovei cu Regatul Poloniei, Marele Ducat al Lituaniei, Hanatul Crimeii, Imperiul Otoman, Țara Românească și Transilvania, fiindcă prin realizarea procedurii de comparație este posibilă stabilirea formelor de desfășurare a unor procese sau evenimente, despre care nu sunt cunoscute suficiente informații directe. În primul rând, metoda istorico-comparativă poate confirma ce trăsături similare și deosebite au deținut diferite segmente ale frontierei Țării Moldovei între mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI. În al doilea rând, acest procedeu științific este folosit pentru compararea etapelor de constituire și dezvoltare a frontierelor Țării Moldovei în regiunile nominalizate mai sus. În al treilea rând, metoda istorico-comparativă a fost utilizată în evaluarea statutului teritoriilor de periferie în ochii domniei și a centrelor lor principale, precum Hotin, Cernăuți, Cetatea Albă sau Chilia, și fenomenele, cu care s-au ciocnit domniile Moldovei în interacțiunile acestora cu reprezentanții puterii centrale și regionale din statele vecine. Nu în ultimul rând, pentru atingerea scopului și obiectivelor propuse o valoare deosebită pot avea comparațiile între evoluțiile zonelor de frontieră a Țării Moldovei cu cazurile altor state medievale, aflate în condiții geografice, politice, economice sau demografice similare cu principatul de la răsărit de Carpați.

Metoda analitică constituie procedeul științific de bază utilizat în cadrul tezei respective, prin intermediul căruia au fost examinate o varietate de izvoare și studii care țin de domeniul documentar, toponimic, numismatic, topografic etc. Procesul selecției lor pentru utilizare în cadrul acestei lucrări este imposibilă fără analiza critică a acestor date, ceea ce reprezintă una dintre modalitățile tradiționale de cercetare în domeniul istoriei.

Aplicarea metodei geografice în cadrul lucrării propuse este justificată prin însemnătatea analiza factorului geografic în procesul stabilirii și evoluției hotarelor Țării Moldovei. Utilizarea ei permite crearea unui context spațial adecvat pentru cercetarea și aprecierea rolului elementelor topografice, hidrografice, geologice și climaterice în procesul constituirii și evoluției teritoriale a Țării Moldovei. Totodată, această metodă poate descrie particularitățile diferitor segmente de frontieră a principatului est-carpatic, cauzele densității neomogene a populației din aceste teritorii și impactul acestor factori asupra dinamicii puterii teritoriale a domniilor moldoveni.

Metoda filologică este utilizată pe parcursul acestei lucrări cu scopul stabilirii faptelor istorice strâns legate de datele cunoscute din domeniul lexical. Aceasta reprezintă o necesitate în contextul enumerării și prelucrării informației consacrate diverselor toponime din arealul

frontierelor Țării Moldovei cu vecinii săi, în special cu Țara Românească și Regatul Poloniei. În unele cazuri, cum ar fi originea toponimelor din regiunea Vrancei (Oltenii, Soci ș.a.), utilizarea metodei filologice va fi importantă pentru stabilirea contextului apariției acestor localități și plasarea lor în procesul de formare a hotarelor Țării Moldovei. În același timp, metoda filologică nu a fost implementată pe larg pentru minimizarea posibilității formulării unor ipoteze de cercetare, care s-ar baza exclusiv doar pe interpretările originilor diferitor toponime localizate în regiunile de frontieră a Țării Moldovei.

Metoda regresivă permite identificarea anumitor referințe directe sau indirecte la evenimentele sau schimbările înfăptuite în mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI în regiunile de frontieră ale Țării Moldovei prin apelarea la izvoarele mult mai târzii față de perioada cronologică cercetată. Totodată, acest procedeu poate ajuta în determinarea unor indicii ale fenomenelor, care nu sunt semnalate în izvoarele contemporane evenimentelor cercetate în lucrarea de față. Aplicarea metodei regresive oferă alternative suplimentare și completează numărul de izvoare accesibile pentru clarificarea detaliilor formării și evoluției frontierelor statului medieval est-carpatic.

Nu în ultimul rând, metoda sistemică este utilizată pentru crearea unui tablou general al constituirii teritoriale a Țării Moldovei. Datorită formulării unei sinteze a proceselor și evenimentelor desfășurate la hotarele principatului medieval est-carpatic este posibilă identificarea tendințelor comune pentru toate segmentele de frontieră, oferind posibilitatea unei analize în ansamblu a evoluției puterii teritoriale domnești în ținuturile de margine și interacțiunea sa cu puterile vecine pe parcursul perioadei analizate în studiul de față.

Noutatea și originalitatea științifică. Elementul inovativ al subiectului abordat reprezintă însăși înaintarea ideii de analiză complementară a câteva subiecte inițial separate în cadrul discursului istoriografic – constituirea teritorială a Țării Moldovei și reglementarea hotarelor sale cu puteri regionale majore, precum Regatul Poloniei sau Imperiul Otoman, dar și cu formațiunile statale sau entitățile social-politice cu potențial economic și demografic variat, precum Țara Românească, Transilvania sau Hanatul Crimeii. O asemenea sinteză nu a fost realizată anterior în cadrul istoriografiei naționale sau universale. Argumentul dat reprezintă principala justificare pentru realizarea studiului propus pe aceste pagini – un studiu de asemenea tip la momentul actual ar putea deveni o contribuție valoroasă pentru istoriografia contemporană, relevând noi detalii și contribuții în cercetarea istoriei regiunilor de frontieră a Țării Moldovei și a evoluției caracterului puterii teritoriale deținute de către domnii moldoveni din mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI.

Problema științifică soluționată poate fi rezumată la proliferarea tendinței spre consolidarea și delimitarea tot mai strictă a hotarelor Țării Moldovei. Vechile configurații ale frontierelor medievale fixate în jurul cetăților și târgurilor regionale sunt treptat modificate în favoarea unor linii de demarcații mai stricte, care fie erau rezultatul unor câștiguri teritoriale a domnilor Moldovei sau pierderii unor cetăți de importanță majoră, precum Cetatea Albă, Chilia și Tighina. Tranziția spre conceptul modern de frontieră nu a fost însă omogen pentru toate hotarele Țării Moldovei și nu a ajuns spre punctul său de desăvârșire către mijlocul secolului XVI, cele mai mari progrese în această direcție fiind depistate în cazurile hotarului moldo-polon și moldo-muntean.

Semnificația teoretică constă în abordarea multilaterală și interdisciplinară a subiectului. În cadrul acestei teze, sunt puse în discuție o varietate considerabilă de surse istorice cunoscute la momentul de față: printre ele se numără izvoarele documentare și narrative de origine internă și externă, descoperirile din domeniul arheologic și numismatic. Totodată, un alt element inovativ reprezintă încorporarea metodelor și abordărilor din cadrul studiilor frontaliere formate la răscrucea secolelor XX-XXI, precum și a noilor viziuni exprimate în concordanță cu acest nou domeniu de cercetare interdisciplinară în cadrul istoriografiei recente române și universale. Faptul dat oferă posibilitatea realizării unei analize dintr-o perspectivă diferită a problemei cercetate, ceea ce reprezintă un avantaj față de prezentarea doar a unei istorii politico-juridice sau militare a constituirii hotarelor Țării Moldovei.

Valoarea aplicativă a studiului de față oferă posibilitatea reconstituirii mai exacte a specificului evoluției teritoriale a Țării Moldovei în evul mediu târziu, care pot sta la baza reînnoirii cursurilor universitare și preuniversitare despre istoria medievală a Moldovei. Totodată, contribuțiile aduse pot fi aplicate în scopuri de popularizare în masă a trecutului regiunilor de frontieră a Țării Moldovei sub forme de materiale ilustrative, infografice, video etc.

Sumarul capitolelor tezei. Studiul propus este structurat în patru capitole majore, care vor trata următoarele subiecte: *Izvoarele și istoriografia problemei*, *Frontiera de nord a Țării Moldovei*, *Frontiera de sud-est a Țării Moldovei*, *Frontierele moldo-munteană și moldo-transilvăneană*. Capitolul 1 este dedicat analizei principalelor categorii de izvoare și a contribuțiilor istoriografice în problemele cercetării frontierelor medievale ale Țării Moldovei cu Regatul Poloniei, Transilvania, Țara Românească și Imperiul Otoman.

Capitolul 2 discută subiectul evoluției frontierelor de nord ale Țării Moldovei cu Regatul Poloniei. Primul subcapitol analizează episodul bătăliei de la Plonini și evenimentele ulterioare până la omagiul depus de Petru I Mușat regelui Poloniei în 1387 la Lwów, care au stat la originile frontierei de nord a Țării Moldovei. În al doilea compartiment sunt prezentate primele înțelegeri

și conflicte de hotar izbucnite pentru teritoriile Pocuției și Țării Șipenițului la sfârșitul secolului XIV – începutul secolului XV. Cel de-al treilea subcapitol înfățișează cazurile ascensiunii statutului dregătorilor de la Hotin, Țețina/Cernăuți, Camenița și Sneatân în gestiunea hotarelor comune). În al patrulea compartiment sunt discutate litigiile izbucnite între cele două țări pe timpul ultimilor ani a domniei lui Ștefan cel Mare și începutului domniei lui Bogdan III, iar în al cincilea subcapitol – apogeul și deznodământul conflictului pentru Pocuția, precum și procesele de consolidare a justiției de hotar din partea oficialilor domnești și regali în prima jumătate a secolului XVI.

Capitolul 3 analizează segmentul de sud-est al frontierei Țării Moldovei, care cuprinde prezența puterii domnilor moldoveni în regiunea Bugeacului, unde se vor examina în cazurile și conflictele din jurul Cetății Albe și Chilie în secolele XIV-XV. O atenție deosebită se va acorda reconstituirii evenimentelor și perioadelor de dominație a autorității domnești în Chilia pe parcursul conflictelor pentru această fortăreață cu alte puteri regionale, precum Țara Românească și Ungaria, dar și evoluției raporturilor puterii centrale cu celălalt port important al Țării Moldovei în intervalul cronologic sus-menționat – Cetatea Albă. Subcapitolele 3.4 și 3.5 sunt consacrate genezei și evoluției frontierei moldo-otomane între anii 1486-1538, reliefându-se eforturile domnilor Moldovei în consolidarea acestui segment nou de hotar împotriva noilor riscuri și amenințări atât din partea Imperiului Otoman, cât și din partea Hanatului Crimeei, intrat la acel moment deja în orbita politico-militară a Constantinopolului.

Capitolul 4 prezintă evoluția și specificul frontierelor Țării Moldovei cu Țara Românească și Transilvania. Compartimentele acestei părți a studiului sunt împărțite pe criteriu tematic: în prima parte este abordat subiectul existenței culoarului maghiar în regiunea dintre curbură Carpaților și cursul Dunării, care a constituit mai târziu zona frontalieră între Țara Moldovei și Țara Românească; în a doua parte vor fi discutate evoluția hotarului moldo-muntean între sfârșitul secolului XIV – sfârșitul secolului XV, iar în a treia parte pentru atenție va fi propus cazul hotarului de vest al Țării Moldovei, unde vor fi tratate separat specificul frontierei montane în Carpații Orientali și istoria domeniilor ardelene ale domnilor Moldovei primite de la regii Ungariei.

Cuvintele-cheie ale tezei: Țara Moldovei, Cetatea Albă, Chilia, Vrancea, ținutul Putna, hotarul moldo-muntean, Licostomo, Bucovina, Pocuția, Podolia, hotarul moldo-polon, hotarul moldo-ardelean

1. CONSTITUIREA TERITORIALĂ A ȚĂRII MOLDOVEI ÎN ISTORIOGRAFIE ȘI SURSELE ISTORICE

1.1. Istoriografia problemei

Istoriografia problemei constituirii teritoriale a Țării Moldovei este una destul de vastă, încât pentru prezentarea ei concisă cea mai bună opțiune constă în prezentarea contribuțiilor conform criteriului tematic al fiecărui segment de frontieră în mod separat. Unele dintre studiile realizate de către istorici au atins mai multe segmente ale frontierelor principatului est-carpatic, precum cele ale lui C. C. Giurescu [133], V. Spinei [180], Șt. S. Gorovei [134], C. Burac [117], I. Eremia [128] și L. Rădvan [166], însă majoritatea lucrărilor s-au focusat doar pe un anumit segment sau o problemă îngustă legată de hotarele Țării Moldovei. Din acest motiv, în cadrul istoriografiei definirea principiilor comune de stabilire a granițelor principatului est-carpatic s-au rezumat doar la identificarea modului de consemnare a hotarelor la fața locului [146, pp. 205-206]. În cadrul acestui subcapitol vom analiza principalele idei exprimate în studiul istoriei frontierei moldo-polone, după care vor fi prezentate în continuare realizările similare atinse în subiectul frontierei de sud-est a Țării Moldovei, frontierei moldo-muntene și moldo-transilvănene.

Cercetarea problemei evoluției frontierei de nord a Țării Moldovei a trecut prin patru etape majore în cadrul istoriografiei (perioada antebelică, interbelică, postbelică și perioada actuală), fiecare având caracteristici și tendințe deosebite față de celelalte. Primele studii majore consacrate frontierei dintre Moldova și Regatul Poloniei apar în anii dinaintea și după Primul Război Mondial, marcând o creștere a interesului științific față de subiectul dat în contextul dezintegrării vechilor imperii din Europa Răsăriteană și făuririi României Mari. Startul discuțiilor privind istoria hotarelor de nord a Țării Moldovei a fost dat încă în ultimii ani de existență a Imperiului Austro-Ungar de către cercetătorii istoriei Bucovinei, Ion I. Nistor și Myron M. Korduba, cei doi reprezentanți ai istoriografiei române și, respectiv, ucrainene. Trăsătura principală a acestei perioade în istoria studierii problemei Țării Șipenițului constă în apelarea și interpretarea izvoarelor narative cunoscute la începutul secolului XX. Totodată, trebuie de subliniat faptul că pozițiile enunțate pentru prima dată în cadrul istoriografiei ucrainene au fost formulate în contextul polemicii lui M. M. Korduba cu I. I. Nistor, care s-a desfășurat pe paginile studiilor publicate între anii 1906-1910 [248; 262; 393; 394]. Aceste opinii expuse de către cei doi istorici s-au încadrat în controversa generală privind evoluția hotarului de nord al Țării Moldovei până la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare și a anticipat în mod simbolic revendicările române și ucrainene privind viitorul pământurilor fostului ducat al Bucovinei după încheierea Primului Război Mondial. În paralel cu polemica M. M. Korduba și I. I. Nistor, episodul bătăliei de la Plonini, important pentru analiza originilor frontierei moldo-polone, a fost discutat pentru prima dată în cadrul istoriografiei

antebelice de către istoricul polon Aleksander Czołowski, care în studiul său din anul 1890 afirma că relatările cronicarului Jan Długosz despre acest eveniment sunt veridice și nu contrazic sursele medievale privind originile Țării Moldovei publicate și cunoscute la acel moment. Istoricul polon îl considera pe Bogdan I ca întemeietor al Moldovei și tatăl lui Ștefan și Petru, protagoniștii episodului bătăliei de la Plonini, pe care îi considera ca fiii lui Bogdan [186, pp. 20-21, 23, 25-26], amintiți în viziunea sa fără nume în actul regelui Ungariei Ludovic I de Anjou (1342-1382) din 2 februarie 1365 către Balç, fiul lui Sas și voievod al Maramureșului [30, doc. 43, pp. 80-83]. O altă contribuție, consacrată deja conflictului moldo-polon pentru Pocuția la sfârșitul secolului XV și evoluției acestuia în anii domniei lui Aleksander, regele Poloniei și marele duce al Lituaniei, aparține istoricului polon Andrzej Borzowski [398].

Istoricul ucrainean M. M. Korduba a tratat problema Țării Șipenițului în articolul său dedicat hotarului moldo-polon din Pocuția până la moartea lui Ștefan cel Mare. Conform cercetătorului ucrainean, dinaintea întemeierii Țării Moldovei sub dominația tătară a ajuns nu doar nordul Moldovei, dar și întreaga Pocuția cu cursul mijlociu al Nistrului, argumentând această poziție prin absența mențiunilor Colomeei (principalului centru urban al Pocuției) și Bakotei (fortificație importantă din Podolia) în componența Halici-Volâniei după domnia lui Daniil Romanovici [262, pp. 160-161]. Această stare de lucruri s-ar fi păstrat până la mijlocul secolului al XIV-lea – M. M. Korduba se îndoia în capacitatea forțelor lui Cazimir al III-lea cel Mare (1333-1370) de a ocupa acest teritoriu aflat în afara frontierelor Halici-Volâniei în contextul luptelor pentru teritoriile acestui cnezat cu lituanienii și tătarii. Sprijinindu-se pe relatările lui Jan Długosz și Filippo Buonaccorsi Callimaco despre lupta de la Plonini, istoricul ucrainean concluzionează că Țara Șipenițului deja aparținea Țării Moldovei în momentul bătăliei, datând-o în 1358 [262, pp. 162-166]. Șipenițul ar fi fost centrul acestei țări, iar frontierele sale de sud s-ar fi răspândit până la pădurile Bucovinei, frontierele de nord - cursul Nistrului, frontierele de răsărit - până la Hotin, iar cele de apus - între Hmelev și Sneatîn. Partea de nord a Țării Șipenițului ar fi fost pierdută de voievozii Țării Moldovei conform tratatului de hotar moldo-polon din 1433 și recuperată de către Ștefan cel Mare după eșecul expediției lui Jan Olbracht din 1497 [262, pp. 166-167, 176, 178].

În perioada interbelică crește atenția acordată subiectelor legate de hotarele nordice ale Țării Moldovei în cadrul școlii istorice românești. Contribuții în acest sens au fost aduse de I. I. Nistor [343], Nicolae Iorga [143; 145; 324], Ioan C. Băcilă [272; 274], Ilie Minea [152], Radu Rosetti [365], Teodor Bălan [110; 275; 276], Constantin Racoviță [360]. Tendința generală în această perioadă a fost aprofundarea studiului episodului bătăliei de la Plonini, statutului Țării Șipenițului, istoria cetății Hmeliovului, problema Pocuției în raporturile moldo-polone și limitele teritoriale ale principatului est-carpatic pe timpul domniei lui Ștefan cel Mare. În viziunea lui N.

Iorga, odată cu instalarea administrației polone pe teritoriile fostului cnezat Halici-Volânia în anii 1380, aceasta s-ar fi răspândit și pe teritoriul Țării Șipenițului și a cetății Hotinului, ulterior cedate în calitate de gaj domnului Țării Moldovei Petru Mușat (1375-1391), în timp ce problema controlului asupra Sneatânului și Colomeei ar fi apărut în relațiile moldo-polone doar în anii de domnie a lui Alexandru cel Bun, stând la originea conflictelor pentru teritoriile date dintre cele două țări [143, p. 136]. Ideea intrării Hotinului în componența Moldovei în calitate de gaj va fi preluată de către I. C. Băcilă, care susținea că Hotinul, Țețina și Hmeliovul „...la început făceau parte din patrimoniul polon, și în urma împrumutului de bani ce l-au făcut regii poloni la Domnii Moldovei, Hotin a căzut în cele din urmă în lotul moldovean” [274, p. 47].

I. Minea afirma că Țara Șipenițului inițial a existat ca un voievodat separat față de cel din Baia în frunte cu Bogdan I. Doar după episodul bătăliei de la Plonini, expusă în versiunea lui Jan Długosz, această regiune ar fi „ținut de Țara Moldovei” pe timpul domniei aceluiași Bogdan I. Istoricul român vedea o posibilă mărturie a intervenției lui Bogdan în lupta pentru putere din Țara Șipenițului în mențiunea „provincialilor unguri”, care l-au susținut pe Petru împotriva lui Ștefan și a forțelor poloneze trimise în ajutor de către regele Cazimir al III-lea al Poloniei (1333-1370) [152, p. 19]. În articolul său dedicat hotarelor Moldovei pe timpul domniei lui Ștefan cel Mare (1457-1504), R. Rosetti se oprește printre altele asupra episodului ocupării poloneze a cetății Hotinului la mijlocul secolului XV. El menționează că episodul istoric dat ar fi început în 1459, dar „cetatea nu a fost socotită ca aparținând prin aceasta Poloniei”. În calitate de argumente a acestei afirmații, autorul aduce exemplul actului din 1459, care menționa că „Ștefan lasă cetatea în stăpânirea regelui polon dar că cei din cetate nu pot veni în oraș fără a plăti vama și taxele de trecere”, și întoarcerea cetății Hotinului Moldovei de către polonezi. R. Rosetti conclusea că Nistrul era în continuare hotar dintre cele două țări în momentul întocmirii actului din 1459. Cât despre segmentul hotarului de nord-vest al Moldovei, istoricul interbelic remarcă amplasarea sa pe cursul Ceremușului Alb de la izvor și până la vărsarea sa în Ceremuș, urmând în continuare cursul celui din urmă râu până în Prut, iar segmentul hotarului între Prut și Nistru era fixat pe râul Colacin din 13 decembrie 1433 [365, pp. 82, 90].

Cel mai important aport în studiile consacrate problemei hotarului moldo-polon în perioada dinaintea și după Primul Război Mondial aparține lui I. I. Nistor. Primele sale lucrări se încadrează în polemica pe care distinsul savant român a susținut-o împreună cu istoricul ucrainean M. M. Korduba privind localizarea frontierei dintre Țara Moldovei și Regatul Poloniei. Luând în cont relatările lui Jan Długosz și Filippo Buonaccorsi Callimaco despre bătălia de la Plonini, I. I. Nistor presupunea că Țara Moldovei s-a format ca rezultat al contopirii mai multor nuclee politice locale din văile Ceremușului, Prutului, Siretului, Moldovei și Bistriței sub conducerea voievozilor

maramureșeni, care au obținut succes datorită prezenței populației românești locale numeroase, iar voievodatul lui Bogdan I avea hotarele sale de nord extinse inițial doar până la Prut. Dincolo de acest râu și până la Ceremuș și Nistru istoricul localiza Țara Șipenițului, identificând conducătorul acestei formațiuni statale cu Petru Mușat, care ar fi moștenit ulterior tronul Moldovei prin unire personală după moartea lui Lațcu [155, pp. 167, 172; 344, pp. 148-150, 157-158, 161, 167].

Impactul major al lui I. I. Nistor în studierea problemei hotarului moldo-polon constă în emiterea teoriei frontierei stabile (până în ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare) dintre cele două țări pe cursul Prutului și Nistrului, precum și a afluenților acestora, Colacinul și Serafineț, care va fi acceptată de alți cercetători interbelici. Această poziție se explică parțial prin negocierile româno-polone privind hotarul comun din anii 1926-1927, cu care ocazie istoricul român a elaborat un studiu special dedicat apărării hotarelor Bucovinei din anul 1918 [343; 379, p. 131]. În dezvoltarea tezei prezentate de I. I. Nistor, T. Bălan susținea că hotarul Țării Șipenițului cu Polonia nu s-a modificat niciodată, rămânând pe cursul Prutului și Nistrului, precum și a afluenților acestora, Colacinul și Serafineț, fiind stabilită pentru prima dată în 1433. În același timp, istoricul român atrăgea atenția asupra hotarului de sud al Țării Șipenițului. Conform lui T. Bălan, Prutul nu putea servi ca hotar din cauza amplasării cetății Țețina la sud de acest fluviu, marcând posibilitatea extinderii frontierei de sud dincolo de râu. Limita de est a Țării Șipenițului istoricul vedea în frontiera ulterioară dintre ținutul Cernăuți și raiaua Hotinului din secolul al XVIII-lea, în timp ce însuși Hotinul nu ar fi fost o parte componentă a Țării Șipenițului [110, pp. 5-6].

După intrarea Țării Șipenițului în componența Țării Moldovei, teritoriile sale ar fi rămas o unitate administrativă a Moldovei cu reședința la Șipeniț, iar pe timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432) ele ar fi fost împărțite în două unități cu centrele la Hmeliov și, respectiv, Țețina. T. Bălan ajunge la această concluzie pe baza mențiunilor dregătorului Hotco de Țețina între membrii Sfatului domnesc al lui Alexandru cel Bun în 1403 și 1404, precum și a absenței mențiunilor Țării Șipenițului în actele domnești. Amintirea numelui acestei regiuni de către Iliș I în actul său din 1436 adresat regelui Poloniei este considerată de T. Bălan ca un „pleonasm”, care „a fost de prisos să se amintească”, invocând în calitate de argument absența acestui toponim în documentul prezentat de soția lui Iliș I în 1444 [110, pp. 8-10]. Ulterior, această regiune de hotar ar fi trecut sub controlul Regatului Poloniei din momentul emiterii donației lui Iliș I către regele polonez în 1436 și până în 1457, când tronul Moldovei a fost ocupat de Ștefan cel Mare. În același timp, T. Bălan admitea posibilitatea ocupării Țării Șipenițului în acest interval cronologic de alți succesori ai lui Alexandru cel Bun – pe timpul domniilor lui Ștefan al II-lea, Roman al II-lea, Alexandru al II-lea și Petru Aron. Cel din urmă domn al Moldovei ar fi cedat întreaga regiune a Șipenițului Poloniei, aceasta fiind recuperată mai târziu de către Ștefan cel Mare [110, pp. 10-12].

În timp ce în anii interbelici în istoriografia ucraineană se observă o pauză în studierea problemei frontierei moldo-polone, contribuțiile precedente ale lui M. M. Korduba rămânând unice în acest sens până în a doua jumătate a secolului XX, în aceeași perioadă apar câteva contribuții noi din partea istoriografiei polone. Olgierd Górka [400] și Henryk Paszkiewicz [192] discută problema bătăliei de la Plonini, momentul instalării administrației polone în Pocuția și raporturile diplomatice moldo-polone în contextul general al politicii pontice urmărite de regii Poloniei, în timp ce Przemysław Dąbkowski oferea o descriere detaliată a împărțirii teritorial-administrative a Voievodatului Rusesc din componența Regatului Poloniei, unde regăsim detalii despre Pocuția împreună cu principalele sale centre, Colomeea și Sneatîn [187].

În comparație cu fructuoasa perioadă interbelică pentru cercetarea problemelor legate de hotarul moldo-polon în cadrul istoriografiei române, anii postbelici reprezintă un contrast major prin scăderea semnificativă a studiilor dedicate acestui subiect. Cum va remarca ulterior un alt cercetător al acestei probleme, Alexandru Pînzar, cauza principală a acestui fapt era noul context politic format, care nu oferea condițiile prielnice pentru studierea hotarelor medievale ale Moldovei cu vecinii săi slavi [161, pp. 19-20]. Faptul dat nu înseamnă că perioada postbelică reprezintă un gol complet în istoriografia română privind studiile frontierelor de nord ale Moldovei – după articolul lui T. Bălan publicat în 1946 [277] și discutarea tangențială a problemei Pocuției de către Petre P. Panaitescu în studiul său consacrat cetății Chilia în raporturile moldo-polone [346] au urmat contribuțiile realizate de Ilie Corfus [299] și Ștefan S. Gorovei [316] în 1964 și, respectiv, 1978. Cu excepția articolului lui P. P. Panaitescu, subiectul celorlalte trei contribuții era cazul celor 11 sate de pe malul drept al Ceremușului acordate ca donație logofătului Ioan Tăutu de către regele Poloniei, Ioan Albert (1492-1501), cu ocazia încheierii tratatului de pace moldo-polon în 1499.

O situație cu totul opusă este cazul istoriografiei ucrainene, unde are loc o reactivizare a cercetărilor în istoria regiunii de frontieră moldo-polonă, încât putem să vorbim despre existența a două curente paralele distincte: cea ucraineană sovietică și cea a emigrației ucrainene. Specificul primului curent a fost cercetarea preponderentă a situației din zona Bucovinei de Nord pentru perioada de până la secolul XIV inclusiv din perspectiva afirmării continuității aici a Cnezatului Halici-Volâniei. Principalul exponent al viziunii istoriografiei RSSU privind Țara Șipenițului a fost arheologul ucrainean Boris Timoșiuc, care în baza cercetărilor arheologice efectuate la siturile mai multor localități fortificate din nordul Bucovinei afirma că Hotinul a fost construit în perioada activă de luptă a Halici-Volâniei cu Hoarda de Aur în a doua jumătate a secolului XIII, în timp ce Țețina a fost ridicată „fie de către cnezii halicieni, care în a doua jumătate a secolului XIII au dus politica de consolidare a cetăților de frontieră, fie de către domnii moldoveni, care în a doua jumătate a secolului XIV luau măsuri pentru consolidarea hotarelor noului lor principat, în

componenta careia intrau pământurile Bucovinei vechi rusești” [206, p. 97]. Concluzionând observațiile sale privind siturile arheologice medievale din regiunea Cernăuți a RSSU, B. Timoșciuc afirma că Cnezatul Halici-Volâniei a continuat să exercite controlul său asupra teritoriilor Bucovinei de Nord până la destrămarea acestui stat la mijlocul secolului XIV [206, p. 99]. În viziunea sa, „...Țara Șipenițului era parte a Rusiei Haliciene, care din mijlocul secolului XIV a ajuns sub autoritatea boierilor moldoveni. În componența Voievodatului Moldovean ea a păstrat pentru un timp autonomie, care treptat s-a pierdut”. De asemenea, B. Timoșciuc credea că centrul politic al acestei țări ar fi fost însăși localitatea Șipeniț [428, pp. 21-22].

Ținând cont de argumentele expuse mai sus, mesajul principal al lui B. Timoșciuc și a întregii școli istorice a RSSU s-a concentrat totuși mai mult pe justificarea prezenței Bucovinei de Nord în componența URSS ca rezultat al evenimentelor celui de-al Doilea Război Mondial, indicând clar existența unei conotații politice substanțiale în curentul sovietic al istoriografiei ucrainene. În pofida acestui fapt, instrumentele de cercetare utilizate și baza de izvoare istorice utilizate în studierea problemelor istoriei medievale a Bucovinei plasează istoriografia RSSU la un nivel de calitate mai înalt față de afirmațiile mult mai tendențioase ale emigrației ucrainene din Occident. Viziunile acestui din urmă curent al istoriografiei ucrainene postbelice în ceea ce privește problema Țării Șipenițului au fost exprimate de către Arkadii Jukovskii și Ivan Novosivskii în cadrul volumului colectiv de studii *Буковина - її минуле і сучасне (Bucovina – trecutul și prezentul ei)*, publicat la Paris, Philadelphia și Detroit în 1956. Instrumentele de cercetare a celor doi istorici s-au rezumat doar la utilizarea izvoarelor narrative cunoscute la mijlocul secolului XX și interpretarea acestora.

A. Jukovskii susținea că Țara Șipenițului a fost o „...formațiune ucraineană pe teritoriul Bucovinei... cândva autonomă...”, care a fost odinioară parte componentă a Cnezatului Halici-Volânia. După destrămarea acestui stat, Șipenițul ar fi fost complet independent între anii 1340-1349, mai târziu instaurându-se aici puterea Coroanei polone. Istoricul ucrainean menționează că la sfârșitul secolului XIV Țara Șipenițului ar fi intrat în componența Țării Moldovei, însă a oferit detalii [266, p. 110]. I. Novosivskii considera că după 1342 împreună cu Pocuția a ajuns sub stăpânirea de facto a Poloniei și teritoriile Bucovinei, iar în 1387 „...regele Jagiełło (Władysław al II-lea – n.n.) a cucerit [...] Galiția împreună cu o parte a Bucovinei, cel puțin așa numita Țară a Șipenițului...”. Istoricul ucrainean susținea în continuare că Țara Șipenițului ar fi fost odinioară un tot întreg cu Pocuția [267, pp. 850-851], iar A. Jukovskii afirma că drept urmare a rivalităților moldo-polone pentru Țara Șipenițului în secolul XV, regiunea dată a rămas în continuare în componența Moldovei și „...a încetat să mai existe ca unitate distinctă...” [265, p. 110].

Perioada postbelică cunoaște la fel câteva contribuții legate de subiectul frontierei de nord a Țării Moldovei din partea istoricilor poloni. Kazimierz Myśliński a revenit într-un studiu al său asupra subiectului bătăliei de la Plonini, propunând o datare alternativă a evenimentului în jurul anului 1368 și nu în 1359, cum era prezentată în cronica lui J. Długosz [401]. Zdisław Spieralski s-a oprit mai devreme asupra aceluiași subiect, promovând anul 1377 în calitate de dată a bătăliei dintre oastea polonă și forțele moldovene [407]. Cele mai importante contribuții ale sale reprezintă studiile dedicate istoriei războaielor moldo-polone, începând de la sus-amintitul episod al bătăliei de la Plonini și terminând cu conflictele pentru Pocuția dintre domnul Țării Moldovei Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546) și regele Poloniei Sigismund I cel Bătrân (1506-1548) [195; 408].

Noi realizări ale istoriografiei române în domeniul cercetării frontierei medievale moldo-polone vor avea loc începând cu anii 1990. Principala tendință în etapa actuală a cercetării acestei probleme reprezintă în linii generale contestarea viziunii lui I. I. Nistor privind caracterul stabil al hotarelor de nord al Țării Moldovei cu Regatul Poloniei până în ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare. Corneliu Cojocariu a preluat viziunea lui K. Myśliński a datării bătăliei de la Plonini în 1368, însă pune sub semnul îndoielii posibilitatea existenței unui voievodat al Șipenițului în 1368 și acceptă posibilitatea acestui teritoriu de a fi parte componentă a Țării Moldovei în momentul desfășurării luptei descrise în izvoarele polone [296, pp. 340-342]. Același istoric român s-a oprit și asupra altor momente majore legate de istoria hotarului moldo-polon, precum: episodul împrumutului de bani în 1388 din partea lui Władysław II Jagiełło (1386–1434) către domnul Țării Moldovei, Petru I Mușat, care ar fi stat la originea litigiului moldo-polon pentru teritoriul Pocuției; cazurile promisiunilor lui Ivașco, fiul lui Petru I Mușat, și a lui Iliș I către regele Poloniei în 1400 și, respectiv, 1436 de a ceda Țara Șipenițului Coroanei polone; episodul actului din 1411 al regelui Władysław II Jagiełło, în care acesta se obliga în cazul neachitării datoriei de 1000 ruble de argint în folosul lui Alexandru cel Bun să cedeze în folosul domnului Țării Moldovei și succesorilor săi cetățile Sneatân, Colomeea și întreaga Pocuția; actul din 28 februarie 1444, în care Maria Holszańska, soția lui Iliș I, și Manoil Grecul, pârcălabul de Hotin încredințau Hotinul, Țețina și Hmeliov dregătorilor poloni; evoluția litigiului pentru Hotin și Țețina între Petru Aron și Maria Holszańska; problema donației de pe Ceremuș a regelui Poloniei către logofătul Ioan Tăutu și conflictele militare pentru Pocuția [296, pp. 339-349].

Ion Eremia subliniază apartenența orașului Colomeei și, respectiv, al întregii Pocuții Țării Moldovei la momentul întocmirii „Listei orașelor rusești...”, aducând opinia istoricului polonez Z. Spieralski în calitate de argument al posibilei cedări a Pocuției lui Petru I Mușat de către regele Ungariei, Ludovic I de Anjou (1342-1382). Acest eveniment ar fi putut avea loc între 1377 (anul încheierii păcii dintre Regatul Ungariei și Marele Ducat al Lituaniei, prin care se confirma trecerea

teritoriilor fostului cnezat Halici-Volânia în domeniul dinastiei de Anjou) și 1382 (anul morții regelui Ludovic I de Anjou) [307, pp. 89-90]. Oprindu-se asupra episodului înțelegerii dintre regele Poloniei Władysław II Jagiełło și domnul Țării Moldovei Petru Mușat privind acordarea împrumutului bănesc, I. Eremia atrage atenția asupra faptului că „...teritoriile care șase luni anterior, în august 1387, erau încorporate la Polonia, regele Wladislaw Jagiello era gata să le transmită peste trei ani de la ziua împrumutului bănesc, amanet domnului Moldovei, în contul banilor pe care, eventual, el nu i-ar restitui în termenele stabilite”. Explicația acestei acțiuni întreprinse de regele Poloniei cercetătorul găsește în posibila nesiguranță a stăpânirii asupra fostelor teritorii ale Halici-Volâniei, care puteau fi amenințate din punct de vedere militar din partea Regatului Ungariei [307, p. 84].

Cât privește situația creată la începutul anului 1395 în cadrul relațiilor moldo-polone, când patru reprezentanți ai mării boierimi moldovene promiteau regelui Poloniei de a nu ridica „...nici un cuvânt despre Colomeia și despre Sneatini și despre Pocuția” și de a delega soluționarea problemei privind Hmeliovul și Țețina în cadrul viitoarei întrevederi dintre Ștefan I și Władysław II Jagiełło [32, doc. 13, p. 158], istoricul atrage atenția asupra prezenței unor divergențe teritoriale majore dintre cele două țări, provocate la rândul lor de neachitarea datoriei oferite prin actul din februarie 1388 și nerespectarea condiției de a ceda teritoriile promise Moldovei în calitate de gaj. Pentru a explica prioritatea regelui Poloniei în soluționarea conflictului teritorial pentru Țețina și Hmeliov (exprimată prin următoarea expresie la finalul propunerii boierilor moldoveni: „se va tocmi după voia Craiului”), I. Eremia prezintă opiniile istoricului român Ilie Corfus și a medievistului polonez Zdzisław Spieralski despre posibila obținere Pocuției și a Țării Șipenițului de către Moldova din partea Regatului Ungariei în perioada dintre 1370 și 1387, adică în perioada stăpânirii maghiare a teritoriilor Rusiei Haliciene, ceea ce ar fi justificat ulterior pretențiile domnilor moldoveni asupra acestor pământuri și nu episodul împrumutului regelui Poloniei Władysław II Jagiełło în 1388 [307, p. 85].

Deznodământul divergențelor moldo-polone semnalate în 1395 pare a fi avut loc către momentul episodului actului din 1 august 1404 a depunerii omagiului de vasalitate de către Alexandru cel Bun regelui Poloniei, în care sunt nominalizați printre cei 15 boieri moldoveni și „pan Hotco de la Țețina”. În opinia lui I. Eremia, prezența acestui funcționar confirmă că conflictul moldo-polon pentru Țara Șipenițului a fost soluționată în favoarea Moldovei între 4 august 1400 (data primului act intern emis de Alexandru cel Bun) și 28 iunie 1401 (actul intern domnesc, în care sunt amintiți Hotco de la Țețina și Șandru de la Hotin) [307, p. 88]. Actul regelui Władysław II Jagiełło către Ștefan al II-lea din 13 decembrie 1433, prin care s-au soluționat conflictele de hotar existente între cele două țări, ar indica că partea polonă a recunoscut cedarea

Țării Șipenițului Moldovei („îi dăm și i-am dat, în veac, aceste orașe, Țețina și Hmeliovul, cu aceste ținuturi și sate, cari aparțin lor”) [32, doc. 38, pp. 178-179], în timp ce domnul Țării Moldovei a renunțat la pretențiile sale asupra Pocuției [307, p. 89].

Conform istoricului român Constantin Rezachevici, această regiune a devenit scena primei bătălii importante moldo-polone în 1368 între nepoții lui Bogdan I, Ștefan și Petru. Comentând utilizarea expresiei „in terra Sepenicensi sitae” („se aflau în țara Șipenițului”), cercetătorul român presupune existența unei foste formațiuni politice românești, care era „...desigur integrată de mult în Moldova...” și „...în secolele XIV-XV reprezenta doar o regiune geografică”. În opinia sa, hotarul moldo-polon a fost mereu fixată pe Nistru, invocându-se în calitate de argument actul din 1433 care delimita hotarele Moldovei și Poloniei în această regiune [234, pp. 76-77]. De asemenea, C. Rezachevici a accentuat rolul major deținut de familia nobiliară polonă Buczacki în raporturile de frontieră dintre Regatul Poloniei și Țara Moldovei [362, pp. 21-25].

Cea mai recentă contribuție majoră la studiul problemei hotarului moldo-polon reprezintă monografia lui Alexandru Pînzar, publicată în 2016. Istoricul român contestă teza lui I. I. Nistor privind stabilitatea frontierei de nord a Țării Moldovei, susținând că prima linie de frontieră a fost delimitarea creată la mijlocul secolului XIV între pământurile extracarpatiche controlate de regele Ungariei și fostele teritorii ale cnezatului Halici-Volânia, aflate în posesia lui Cazimir cel Mare și a ducilor lituanieni. În opinia lui A. Pînzar, ulterior au avut loc câteva schimbări de hotar în 1395 prin obținerea Țării Șipenițului de către domnul Țării Moldovei, în 1436 prin cedarea acesteia în favoarea Poloniei (urmată de recuperarea provinciei date la o dată incertă până la anii 1444-1445), în 1499 prin „donația de pe Ceremuș” a celor 11 sate în proprietate lui Ioan Tăutu, în 1502 prin ocuparea Pocuției de forțele lui Ștefan cel Mare și pierderea ei ulterioară în anii de domnie ai lui Bogdan al III-lea, și, în final, în secolul al XVIII-lea, când frontiera moldo-polonă a fost mutată de pe Ceremușul Negru pe cel Alb în favoarea Poloniei [161, pp. 153-155].

O tratare mai recentă a problemei bătăliei de la Plonini a fost oferită de Ioan-Aurel Pop, care spre deosebire de alți reprezentanți ai istoriografiei române nu se îndoiește în datarea confruntării militare dintre polonezi și români în 1359. Argumentele sale principale constau în inspirația lui Długosz și Callimaco din izvoarele sigure, originare din arhiva cardinalului Zbigniew Olesnicki. În plus, istoricul român notează absența vreunui interes de a contraface datele prezentate din partea polonezilor, mai ales în contextul unui eveniment cu deznodământ negativ pentru oastea polonă și a bunicului cardinalului Oleśnicki, concluzionând că în prima jumătate a anului 1359 a existat „unde va în nordul Moldovei” un alt voievodat român în frunte cu Ștefan, a cărui tron a fost contestat de către cei doi fii ai săi [163, p. 43]. Provincialii unguri ar fi fost, conform versiunii lui I.-A. Pop, originari nemijlocit din Maramureș și Transilvania, asociind participarea maghiară în

evenimentele bătăliei de la Plonini cu actul emis de Ludovic I de Anjou la 20 martie 1360 în favoarea lui Dragoș, fiul lui Giula, care a primit danie în Maramureș pentru contribuția sa la „reșezarea țării noastre moldovene”. Cu alte cuvinte, acest Dragoș ar fi fost unul din „provincialii unguri” care l-au susținut pe Petru în preluarea puterii împotriva fratelui său mai mare, Ștefan, și în înfrângerea expediției polone lansate în răspuns de către Cazimir al III-lea. Istoricul român ezită însă să afirme legătura dintre Dragoș, întemeietorul Țării Moldovei, și Ștefan împreună cu cei doi fii ai săi, menționând posibilitatea domniilor lor paralele în două formațiuni politice diferite sau succedarea lui Dragoș după Petru conform voinței lui Ludovic I de Anjou [163, pp. 45-46].

În anii recentți subiectul frontierei de nord a Țării Moldovei a fost la fel activ cercetat de mai mulți istorici poloni. Evoluția hotarului moldo-polon de la întemeierea principatului est-carpatic și pe parcursul secolelor XIV-XV este prezentat de Ilona Czamańska în monografia sa dedicată relațiilor dintre Regatul Poloniei și Țările Române [183]. Cea mai activ discutată temă în istoriografia polonă rămâne tradițional episodul bătăliei de la Plonini – articole și studii în această privință au fost elaborate de Jerzy Sperka [405], Janusz Kurtyka [189], Andrzej Marzec [191]. Interacțiunile lui Władysław Opolczyk cu Țara Moldovei în perioada guvernării sale în Galiția au fost relevate de J. Sperka în mai multe studii recente [194; 384; 406]. Problema Pocuției în raporturile moldo-polone în secolul XV – începutul secolului XVI a fost activ studiată recent de către Katarzyna Niemczyk în articolele sale [249; 251; 402].

În cazul istoriografiei ucrainene, cercetarea problemei Țării Șipenițului a fost conturată preponderent de către istoricii bucovineni și colaboratori ai Universității din Cernăuți: Oleksandr Masan, Igor Voznâi și Oleksii Balukh, care au criticat și reevaluat opiniile expuse anterior în cadrul școlii istorice ucrainene. De exemplu, O. Masan contestă opinia expusă de B. Timoșciuc privind identificarea localității Șipeniț cu principalul centru politic al Țării Șipenițului, susținând că aceasta niciodată nu a jucat un asemenea rol [264, p. 29]. În viziunea sa, această regiune era subîmpărțită în *voloste* sau *derjave* ale Hotinului, Țeținei și, posibil, a Hmeliovului (istoricul ucrainean preferând termenii originali slavoni din actele cancelariei moldovene în schimbul noțiunii de *ținut* utilizat în sistemul teritorial-administrativ al Țării Moldovei) [426, p. 40]. La rândul său, O. Balukh contestă ideea istoriografiei ucrainene privind existența unei teritorii ucrainene autonome în componența Țării Moldovei, considerând-o ca fiind complet neîntemeiată. În același timp, autorul consideră că teritoriile dintre Nistru și Prut și în partea superioară a râurilor Suceava și Siret erau populate preponderent de ucraineni, păstrând vechea poziție acceptată în istoriografia ucraineană [413, p. 30].

Cât despre statutul politic al Țării Șipenițului, I. Voznâi remarcă că „...în prima jumătate a secolului XV prin Țara Șipenițului se subînțelegea partea de nord a Principatului Moldovean

populată de ucraineni; teritoriile sale aproximativ coincideau cu teritoriile actualei regiuni Cernăuți”, iar unul din demnitarii lui Alexandru cel Bun menționat în anul 1404, Hotco de Țețina, ar fi fost „...un feudal de origine ucraineană, evident, unul din descendenții boierilor, care au guvernat aici (în Țara Șipenițului – n.n.) în timpul existenței Cnezatului Halician”. Această din urmă opinie este împărtășită și de către O. Balukh [413, p. 34]. Orașele Șipenițului împreună cu întreaga Bucovină ar fi trecut către mijlocul secolului XIV sub autoritatea lui Ludovic I de Anjou (1342-1382), iar ulterior acest rege al Ungariei ar fi inclus Țețina în componența Țării Șipenițului [424, pp. 200-201].

În viziunea lui O. Balukh, Țara Șipenițului a fost o entitate politică distinctă cu voievozi proprii, condusă de Ștefan și Petru atestați în relatarea lui J. Długosz referitoare la episodul bătăliei de la Plonini. Istoricul ucrainean subliniază în acest context opinia exprimată de O. Masan, care consideră că instituția voievodală dublă din Țara Șipenițului și-ar fi datorat existența sa practicii existenței tipului de guvernare similară în pământurile ucrainene occidentale [263, pp. 33-34]. Totodată, O. Balukh remarcă o altă particularitate importantă a problemei Șipenițului – numele acestei regiuni a fost utilizat preponderent de către polonezi. Regiunea dată nu ar fi avut un centru politic comun, fiindcă aici au existat trei centre distincte: Hotinul, Țețina și Hmeliovul. Numele Șipenițului ar fi provenit de la localitatea omonimă, care era prima așezare majoră pe calea din Polonia spre Moldova, de unde diplomații poloni au extins această denumire asupra întregii provincii dincolo de Șipeniț [413, p. 30].

O. Balukh susține că Țara Șipenițului a fost odinioară parte componentă a Halici-Volâniei până la mijlocul secolului XIV și în virtutea acestui fapt regii Poloniei au înaintat pretenții asupra acestui teritoriu, văzându-se ca succesori a fostului cnezat rusesc, însă această regiune nu era parte componentă a Țării Haliciului. În aprecierea sa, la vest hotarele Țării Șipenițului treceau între Sneatîn și Hmeliov, la est – pe linia care conectează Hotinul cu Siretul, la sud se extindea până la pădurile de deasupra Prutului și Siretului, iar la nord se întindea până la Nistru [413, p. 35]. După eșecul forțelor Poloniei împotriva voievodului Petru în bătălia de la Plonini (datat de istoricul ucrainean în 1367), următoarea intervenție împotriva Moldovei ar fi fost organizată de Władysław Opolczyk, guvernatorul Galiției numit de regele Ungariei și Poloniei Ludovic I între anii 1372-1378. Profitând de moartea lui Lațcu în 1374, Opolczyk a lansat o campanie în Moldova, înscăunându-l pe protejatul său Iurie (Jurj), însă situația dată nu a durat pentru mult timp, deoarece Iurie s-a refugiat în Galiția, iar în Moldova din 1377 nou domn al Moldovei a devenit Petru Mușat, care a recuperat imediat pozițiile pierdute în Țara Șipenițului [413, pp. 30-31].

Discutând cazul participării Moldovei în Războiul de la Luțk din 1431, O. Balukh preia viziunea I. Czamańska despre faptul că în urma intervenției lui Alexandru cel Bun forțele Poloniei

au trecut Nistrul și au cucerit Țara Șipenițului împreună cu cetatea Hotinului, aderând totodată la opinia lui O. Masan că luptele pe teritoriul Țării Șipenițului au continuat și în iarna-primăvara anului 1433 între forțele polone și moldovene pe timpul domniei lui Iliaș I. Ocupația polonă a acestei regiuni s-ar fi terminat prin tratatul de hotărnicie din 13 decembrie 1433 dintre Władysław al II-lea Jagiełło și Ștefan al II-lea, prin care regele Poloniei a retrocedat Țețina și Hmeliovul în folosul domnului Țării Moldovei [185, p. 72; 263, p. 40; 413, p. 36]. Cât despre jurământul de credință a lui Iliaș I din 1436 regelui Władysław al III-lea, în care voievodul de la Suceava promitea cedarea Țării Șipenițului cu orașele Hotin, Țețina și Hmeliov în calitate de compensație Poloniei, O. Balukh remarcă că această promisiune așa și nu a fost îndeplinită, deoarece în fruntea Hotinului și Țeținei se aflau în continuare starostii moldoveni Manoil și, respectiv, Șteful. Istoricul ucrainean apreciază semnificația acestui act ca semn al îndoielilor domnului Țării Moldovei în capacitatea sa de a păstra tronul și din această cauză a transmis Hotinul, Țețina și Hmeliovul în favoarea soției sale Maria, sora reginei Poloniei Sofia Holszanska. După 1436 termenul „Țara Șipenițului” dispare din documentele epocii, pentru că acest toponim nu era răspândit și utilizat în Țara Moldovei, iar Polonia a renunțat treptat la pretențiile sale asupra acestei regiuni, ceea ce a dus la ieșirea din circuitul diplomației polone a noțiunii date. În opinia lui O. Balukh, sfârșitul simbolic al Țării Șipenițului a avut loc pe timpul domniei lui Petru Aron, care la mijlocul anilor 1450 a desființat volostele Hmeliov și Țețina, înființând în schimb volostea Cernăuțiului [413, p. 37].

Istoriografia cercetării istoriei Chiliei și Cetății Albe în anii dinaintea și pe timpul administrației domnilor Moldovei este una extrem de bogată în cadrul școlii istorice românești. Startul acestor studii și unul dintre cei mai mari contribuitori în perioada de până la al Doilea Război Mondial a fost N. Iorga [140; 142; 144; 220; 323]. Istoricul consemna în primele pagini ale *Studiilor istorice asupra Chiliei și Cetății-Albe* următoarele: „Ca istorie de hotare, istoria Chiliei și Cetății-Albe e o istorie însemnată și foarte interesantă” [140, p. 7], anticipând într-o anumită măsură valoarea viitoare direcții a studiilor de istorie frontalieră, care se vor cristaliza în a doua jumătate a secolului XX în cadrul istoriografiei universale. Impactul vectorului cercetărilor oferit de către marele istoric român în subiectul trecutului stăpânirilor moldovene în spațiul dintre Dunăre și Nistru a fost semnificativ, orientând alți istorici în anii dinaintea și după Primul Război Mondial pe făgașul analizei istoriei comerciale a Chiliei și Cetății Albe, precum I. I. Nistor [183; 345] și Gheorghe I. Brătianu [115]. Ultimul, pe lângă contribuțiile sale importante privind rolul celor două porturi în sistemul economic medieval al Mării Negre, s-a preocupat de cercetarea cazului principelui tătar Dimitrie și localizării teritoriilor subordonate acestuia în regiunea de sud a Moldovei [181; 387]. C. Racoviță a studiat rolul Cetății Albe în raporturile moldo-polone [360],

în timp ce I. Minea [153] și P. P. Panaitescu [156] s-au oprit asupra episoadelor prezenței muntene la Chilia pe timpul domniilor lui Mircea cel Bătrân și Vlad al II-lea Dracul.

În perioada postbelică cercetările privind istoria frontierei de sud-est a Țării Moldovei au continuat în istoriografia română. P. P. Panaitescu a continuat vechiul vector cercetării istoriei economice a porturilor principatului est-carpatic din perioada interbelică, relevând însă totodată episodul conflictului moldo-muntean din 1429 și promovând propriile viziuni despre localizarea Chilie medievale pe malul stâng sau drept al Dunării, momentul exact al instalării aici a stăpânirii lui Alexandru cel Bun și rolul acestei cetăți în relațiile Moldovei cu Regatul Poloniei [228; 346]. În viziunea istoricului, Chilia ar fi cunoscut o prezență timpurie a Țării Românești aici încă din 1404, imediat după retragerea autorității genoveze din oraș. Prima perioadă munteană în istoria cetății dunărene ar fi durat până în 1426, când conform lui P.P. Panaitescu, forțele Moldovei sub Alexandru cel Bun au profitat de conflictele pentru tronul Țării Românești și au ocupat Chilia. Astfel, s-ar fi început îndelungatul conflict moldo-muntean pentru controlul asupra acestei cetăți, iar primul episod major al confruntării celor două state a avut loc în anii 1429-1430, când forțele lui Dan al II-lea al Țării Românești invadează hotarele de sud ale Moldovei, inclusiv Chilia [346, pp. 98-100]. Referitor la episodul cedării Chilie în 1448 de către Petru al II-lea al Moldovei în favoarea protectorului său, Iancu de Hunedoara, istoricul român evidențiază caracterul special al statutului cetății între anii 1448-1465. Conform lui, regimul instalat în oraș era cel de condominium ungaro-muntean: în această formulă, în cetate era dislocată o garnizoană maghiară din partea lui Iancu de Hunedoara, în timp ce voievodul Țării Românești (care în acel moment coopera într-o linie de politică externă comună cu regentul Ungariei) păstra sub controlul său vama, pescăriile și administrația târgului. În ceea ce privește campaniile lui Ștefan cel Mare pentru Chilia din 1462 și 1465, P. P. Panaitescu le plasează în contextul intenției Regatului Poloniei de a-și înainta zona sa de influență spre Marea Neagră [346, pp. 106-107, 109, 111].

Dacă P. P. Panaitescu considera că înainte de administrația moldoveană la gurile Dunării aici a fost stăpânire de durată scurtă a lui Mircea cel Bătrân preluată de la genovezi, Șerban Papacostea și Florin Constantiniu au înaintat argumente în favoarea succesiunii moldovene după genovezi în guvernarea acestei cetăți spre 1411 [299]. Constantin C. Giurescu susținea ideea localizării Chilie bizantine și mai târziu genoveze în delta Dunării, pe grindul de la actuala așezare Chilia Veche, județul Tulcea, aducând ca argument similitudinile dintre problema dublării Chilie Vechi și Chilie Noi cu alte cazuri de orașe din spațiul românesc, care de asemenea au avut cazuri similare (Adjudul Vechi și Adjudul Nou, Orheiul Vechi și Orheiul Nou, Tohanul Vechi și Tohanul Nou etc.). Într-un efort de a infirma teoria lui P. P. Panaitescu despre localizarea Licostomului pe malul de nord al Dunării și aducând argumente de ordin toponimic, documentar și cartografic,

medievistul român demonstra existența anterioară a Chilieii mai întâi în delta Dunării, explicând totodată și originea toponimului Licostomo de la expresia „gura lupului”, pe care navigatorii italieni din Marea Neagră au utilizat-o cu referință la această localitate [133, pp. 214-216].

Virgil Ciocâltan a pus la fel sub semnul îndoielii întreaga versiune a evenimentelor de la începutul secolului XV în jurul Chilieii propusă de P. P. Panaitescu și a înaintat propria viziune a istoriei cetății dunărene din primul sfert al secolului XV. Remarcând interpretarea eronată a fragmentului cronicii lui G. Sphrantzes de către N. Iorga și P. P. Panaitescu, V. Ciocâltan afirmă în schimb ideea unei stăpâniri politice a Moldovei asupra Chilieii pentru intervalul anilor 1412-1448. În plus, V. Ciocâltan își exprimă îndoielile referitoare la anul 1404 în calitate de posibil început al prezenței muntene în Chilia, subliniind că campania lui Mircea cel Bătrân în Dobrogea nu presupunea numaidecât și o posibilă cucerire a Chilieii. Utilizarea formulei „către părțile tătărești” în titulatura lui Mircea cel Bătrân în 1406 se repetă și în anii 1413 și 1415, când stăpânirea Moldovei asupra Chilieii deja este atestată documentar. În schimb, V. Ciocâltan propune pentru discuție posibilitatea unei prezențe a puterii Țării Românești înainte de secolul XV asupra unei fâșii la est de Siret și la nord de Dunăre, care ar putea explica termenului de Basarabia pentru această regiune [295, pp. 2091-2096].

Versiunea propusă de V. Ciocâltan a fost la rândul său criticată de către Ștefan Andreescu, care a contestat ideea dominației moldovene neîntrerupte la Chilia în prima jumătate a secolului XV. La începutul aceluiași veac Chilia Veche ar fi fost între anii 1406-1408 sub controlul Țării Românești, argumentul principal al istoricului român fiind apariția pe atunci a expresiei „către Marea cea Mare” în titulatura lui Mircea cel Bătrân și proiectul lui Sigismund de Luxemburg, prezentat voievodului muntean și cneazului Serbiei la întâlnirea lor comună la Severin pe 23 noiembrie 1406 și mai târziu Veneției pe 23 octombrie 1408, referitor la o cruciadă antiotomană cu îmbarcarea planificată a trupelor regelui Ungariei din Licostomo spre Gallipoli [386, p. 228]. Mai mult decât atât, Șt. Andreescu leagă trecerea Chilieii vechi și deltei Dunării sub controlul Țării Românești de circumstanțele venirii la putere a lui Alexandru cel Bun în Moldova cu ajutorul muntean și deținerea lui Iuga în calitate de ostatic politic al lui Mircea cel Bătrân. Istoricul român crede că cu această ocazie domnul muntean a încheiat un tratat de hotar cu noul voievod al Moldovei, prin care Țara Românească a primit în stăpânire Chilia veche, iar frontiera comună a trecut pe cursul brațului Chilieii. Acest document, care nu s-a păstrat în original, dar care a fost menționat de către Matia Corvin în tratatul său cu Ștefan cel Mare pe 12 iulie 1475, ar fi fost utilizat de regele Ungariei în circumstanțele poziției vulnerabile a Moldovei în războiul său cu Imperiul Otoman pentru a condiționa reîntoarcerea Chilieii Vechi în favoarea Munteniei. Anume intenția Coroanei maghiare de a interveni în problema statutului gurilor Dunării l-ar fi îndemnat

pe Ștefan cel Mare să distrugă vechiul sistem defensiv din Deltă și să restaureze Chilia pe malul stâng moldovenesc cu scopul suprimării oricăror pretenții din partea domnilor munteni asupra acestei întregi regiuni [386, pp. 229-230].

În viziunea lui Șt. Andreescu, Chilia ar fi fost în componența Moldovei între anii 1428-1439 și 1446-1448. Soluția la contradicțiile surselor documentare privind apartenența Chilieii la Moldova sau la Țara Românească în primul sfert al secolului XV Șt. Andreescu găsește în mențiunea *Chiliei Moldovenești* (*Kiryla Moldaviae*) în lista delegațiilor orășenești prezente la Conciliul de la Constanța din 1415. El propune existența unei „Chilii valahe” de pe malul drept opuse „Chilieii moldovenești” de pe malul stâng al Dunării. Un argument în favoarea acestei ipoteze reprezintă faptul, că principalul punct de tranzit de pe uscat spre mare pentru Țara Românească a fost Brăila. Controlul asupra Chilieii Vechi „valahe” și Licostomo avea o funcție militară deosebită pentru voievozii munteni, care se considerau stăpâni ai acestei porțiuni a Dunării de pe Brăila spre brațul Chilieii și garantau securitatea căii comerciale, care lega Germania și Ungaria de Marea Neagră anume prin Țara Românească [386, pp. 224, 226-227].

Șt. Andreescu de asemenea susține că Chilia a fost sub controlul Munteniei în anii 1421-1422. El invocă în calitate de argumente actul lui Radu Praznaglava pentru mănăstirea Cozia din 1 iunie 1421, în care el utilizează în titulatura sa expresia „stăpânind și domnind peste toată țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și de către Părțile Tătărești, și Amlășului și Făgărașului herțeg și domn al Banatului Severinului și al Podunaviei, până la Marea cea Mare”, precum și relatarea cronicarului bizantin Doukas despre rugămintea lui Dan al II-lea împăratului Bizanțului de a-l ajuta să se întoarcă „pe drumul cel mai direct spre patria sa” din Constantinopol, ajungând în cele din urmă în 1422 pe cale maritimă la Cetatea Albă și nu la Chilia (pe care Șt. Andreescu o vede la acel moment sub controlul lui Radu Praznaglava) [386, pp. 225-226].

În aceeași perioadă în cadrul istoriografiei române este ridicată problema echivalenței (sau absenței acesteia) dintre Chilia și Licostomo în studiile realizate de Octavian Iliescu [321], Petre Diaconu [388], Radu Ciobanu [293] și Anca Ghiață [312]. În cadrul articolului său dedicat localizării coloniei genoveze Licostomo, O. Iliescu a prezentat mai multe argumente în baza materialelor cartografice și actelor genoveze cunoscute, susținând că Chilia și Licostomo nu sunt una și aceeași localitate, ci de fapt reprezintă două colonii deosebite ale Genovei în zona deltei Dunării – prima era amplasată pe teritoriul actuale localități Chilia Veche, județul Tulcea, în timp ce cealaltă s-ar fi poziționat la vechea gură a brațului Chilia de revărsare în Marea Neagră. Mai mult decât atât, istoricul român admite posibilitatea unei dublări a așezării Licostomo pe ambele maluri ale fluviului, referindu-se la cazul similar Chilieii Vechi și Chilieii Noi. Conform lui O. Iliescu, vechiul Licostomo ar fi fost castelul întărit bizantin și apoi genovez, amplasat la vechea

gură a brațului Chilia, pe locul actualei localități Periprava, iar noul Licostomo a apărut vizavi de cel vechi, pe locul așezării actuale Vâlcov, regiunea Odessa, Ucraina. În timp ce Chilia era centrul mai însemnat al negustorilor italieni din punct de vedere al populației și activităților comerciale, Licostomo în viziunea lui O. Iliescu era poziționat strategic la revărsarea Dunării în Marea Neagră și servea ca un punct de trecere pentru navele ce treceau în această regiune [321, pp. 451-455].

O versiune modificată a ideii existenței a două localități distincte Chilia și Licostomo a fost propusă de către A. Ghiață. Cercetătoarea sugerează identificarea Chiliei menționate în atestările documentare până la anul 1479 cu teritoriul actualei localități Chilia Veche din delta Dunării, în timp ce între 1479 și 1484 toponimul dat este aplicat pentru Chilia Nouă de pe malul stâng al Dunării, edificat la inițiativa lui Ștefan cel Mare. Cât privește Licostomo, cercetătoarea consideră, că fortăreața întemeiată de genovezi poate fi localizată pe o insulă de la gura brațului Chilia, care în urma desfășurării procesului aluvionar a fost cuprinsă de nisip și deplasată spre vest față de actuală gură a marelui fluviu. Faptul dat s-ar fi împlinit în perioada dezvoltării deltei secundare a brațului Chilia, iar procesul ar fi fost atestat în hărțile secolelor XIV-XVII, unde Licostomo apare când pe malul drept, când pe malul stâng al Dunării [312, p. 53].

În general, ideea de a diferenția Chilia de Licostomo a avut parte de o acceptare însemnată în istoriografia română. Printre adepții părerii expuse de O. Iliescu se regăsesc Șt. Andreescu [268, p. 225] și, cu anumite rezerve, Denis Căprăroiu [119, p. 132]. Obiecții privitoare la existența a două localități diferite sub numele de Chilia și Licostomo au fost înaintate de către un alt reprezentant al medievisticii române, P. Diaconu. Conform opiniei sale, actele notarului genovez Antonio di Ponzo din anul 1360 demonstrează cu certitudine, că pe brațul Chiliei, nu departe de gura sa de revărsare, exista un singur oraș, Chilia, care se mai numea alternativ și Licostomo. În continuarea ipoteze sale, P. Diaconu explică dublarea localităților Chiliei și Licostomo printr-o eroare cartografică – în timp ce în izvoarele occidentale orașul apare doar sub numele de Licostomo, în cele românești, bizantine și poloneze el este desemnat sub numele de Chilia sau Licostomo (referindu-se însă la una și aceeași așezare, conform lui P. Diaconu) [388, p. 317].

Un alt subiect nou, care s-a proliferat în anii postbelici în problematica frontierei de sud-est a Țării Moldovei, a fost interpretarea cazului mențiunii lui „Constantin și Petro voyvoda” în actul genovez din 14 august 1386, introdus pentru prima dată în circuitul științific național de către Ș. Papacostea. Istoricul român înainta în baza acestei mărturii documentare ipoteza existenței unui al doilea stat medieval românesc est-carpatic pe lângă Moldova în frunte cu Constantin, iar însuși voievozii de la Suceava ar fi preluat controlul asupra Cetății Albe mai târziu, după anul 1390 [348].

În anii recenti subiectele legate de frontiera de sud-est a Țării Moldovei au cunoscut o atenție majoră din partea istoricilor. Pe de o parte, observăm continuitatea direcțiilor de cercetare

trasate din perioada postbelică în studiile lui O. Iliescu [247] și Ș. Papacostea [157; 348; 349]. Valorificarea izvoarelor numismatice în relevarea specificului evoluției regiunii dintre Dunăre și Nistru este continuată de Eugen Nicolae cu contribuțiile sale privind emisia monetară a centrelor tătare de la Orheiul Vechi și sfârșitul dominației Hoardei de Aur în spațiul pruto-nistrean [226; 227; 416], Lilia Dergaciova, care s-a oprit asupra asprii de Licostomo bătute de genovezi la gurile Dunării [241], Pavel P. Bârnea și Nicolai D. Russev, care în analiza monedelor aflate în circulație pe teritoriile Țării Moldovei au discutat emisiunile originare de la Cetatea Albă [205; 414]. Pe de altă parte, în această perioadă avem mai multe retrospectivă generale ale evoluției statutului politic al spațiului dintre Dunăre și Nistru, oferite de E. Denize [126], Ion Chirtoagă [120; 121; 288] și Ion Țurcanu [174]. Situația geopolitică din această regiune în a doua jumătate a secolului XIV a fost tratată în studiile sale de Victor Spinei [421], Ș. Papacostea [348], Vitalie Josanu [328; 415] și Vasile Mărculeț [336; 389]. Șt. Andreescu oferă noi contribuții substanțiale în reconstituirea istoriei Chilie și Cetății Albe din prima jumătate a secolului XV și readuce în atenție în atenție episodul confruntării dintre locuitorii Cetății Albe și genovezi pentru cetatea Illice de la gurile Niprului și rolul jucat de această fortăreață în ochii domnilor Moldovei [267; 268; 269] – acest din urmă subiect este la fel analizat și de către N. D. Russev [260]. V. Mărculeț s-a oprit asupra întrebării succesiunii administrației muntene și moldovene a Chilie la începutul secolului XV [336], Marian Coman a pus sub semnul întrebării concluziile vechi ale istoriografiei române privind corelația dintre expresia „cătrepărțile tătarești” în titulatura domnilor Țării Românești și soarta Chilie [124], în timp ce Alexandru Simon [383] și V. Josanu [327; 329] s-au focusat pe discutarea statutului Cetății Albe în relațiile internaționale și în raporturile cu puterea domnească.

Printre contribuțiile științifice ce țin de sfârșitul perioadei cercetate în această lucrare, Ion Tentiuc, Valeriu Bubulici și Serghei Agulnicov au subliniat eforturile lui Ștefan cel Mare în consolidarea sistemului de apărare a frontierelor de sud a Țării Moldovei împotriva amenințării otomane prin cercetările arheologice realizate [371], statutul Orheiului în ochii aceluiași voievod al Moldovei a fost analizat de către Gheorghe Postică [359], iar Sergiu Iosipescu și Raluca Iosipescu au relevat detalii noi privind limitele puterii teritoriale exercitate de domnul Țării Moldovei nu doar în delta Dunării, dar și în Dobrogea de nord [221; 222]. Nicoară Beldiceanu-Nădejde a adus în atenția cercului științific știrile otomane privind situația din jurul regiunii Dunării de Jos în raporturile moldo-otomane după cucerirea Chilie și Cetății Albe de către forțele lui Baiazid al II-lea din 1484 [284]. Consecințele campaniei lui Suleiman I Magnificul din 1538 împotriva lui Petru Rareș asupra frontierei moldo-otomane a fost reevaluată într-un articol consacrat acestei probleme de către Virgil Pâslariuc [231].

În ceea ce privește frontiera dintre Țara Moldovei și Țara Românească încadrată în spațiul dintre curbura Carpaților și cursul de jos al Dunării, încă din perioada dinaintea celui de-Al Doilea Război Mondial s-a profilat principala dilemă în istoriografia română privind caracterul dinamic sau, dimpotrivă, neschimbat al hotarului moldo-muntean până în anul 1859. Startul discuției acestei probleme a fost dat de către Bogdan Petriceicu Hasdeu, care a devenit autorul original în școala istorică română a tezei controlului extins al Țării Românești în regiunea Vrancei, afirmând în baza amintirii Bacăului și Bârladului ca vămi în privilegiul lui Alexandru cel Bun negustorilor de la Lwów din 1408 despre extinderea posesiunilor muntene până la aceste două orașe [139, pp. 69, 74]. Alexandru D. Xenopol considera că Mircea cel Bătrân stăpânea „Moldova sudică, anume ținutul Putnei (Vrancea) cu cetatea Crăciuna și portul Chiliei, și numai cât mai târziu, după cucerirea Chiliei și a ținutului Putnei de la munteni, dobândește Moldova întinderea ei cunoscută până la pârâul Milcovului” [177, p. 92]. I. C. Băcilă și Cristofor S. Mironescu afirmau că Țara Moldovei s-ar fi întins până la râul Trotuș pe timpul domniei lui Alexandru cel Bun [272, p. 317; 339, pp. 94-95, 97-98]. Versiunea stabilității hotarului moldo-muntean până în 1859 a fost susținută în perioada interbelică de R. Rosetti [364, p. 190] și C. C. Giurescu [130, pp. 502-503].

Un alt subiect de interes în perioada de până la al Doilea Război Mondial în cadrul istoriografiei române a fost teoria „culoarului maghiar” dintre curbura Carpaților și cursul Dunării din anii domniei lui Ludovic I de Anjou asupra procesului formării viitoarei frontiere moldo-muntene, problema dată fiind abordată în studii consacrate de către R. Rosetti [364], Ioan Ferentz [129] și N. Iorga [144]. În aceeași etapă apar și primele studii legate localitățile amplasate în zona de frontieră dintre cele două principate medievale: Dimitrie F. Caian a tratat cazul originilor Focșanilor ca târg de margine divizat între Moldova și Țara Românească pe cursul Milcovului [118], C. C. Giurescu s-a preocupat de istoria târgului Putna, care și-a sistat existența către mijlocul secolului XVI [313], și originile așezării Olteni amintit pentru prima dată în scrisoarea lui Iliș I din 1 septembrie 1435 printre alte posesiuni care urmau să-i revină lui Ștefan al II-lea în Țara de Jos [314]. Asupra aceleiași probleme a localizării Oltenilor s-au oprit Gh. I. Brătianu [286] și P. P. Panaitescu [156, pp. 226-227]. Prima tentativă de localizare a cetății Crăciuna lângă Vadul Roșca pe Siret a fost oferită de C. S. Mironescu [340, p. 92], concluzia căruia a fost împărtășită mai târziu de către Ioan Bogdan [11, doc. 139, p. 314]. N. Iorga a exprimat propriile considerații privind localizarea acestei fortărețe în câteva studii ale sale [147, p. 210; 149, p. 71; 150, p. 102]; de problema Crăciunei s-au preocupat tangențial I. I. Nistor [155, p. 310] și T. Bălan [111, p. 112].

În istoriografia postbelică au continuat discuțiile privind caracterul static sau dinamic al frontierei dintre Țara Moldovei și Țara Românească. Teza lui B. P. Hasdeu a fost perpetuată și dezvoltată în continuare de Nicolae Stoicescu în cadrul comentariilor ediției *Descrierii Moldovei*

a lui Dimitrie Cantemir din 1773 [61, nota 14, p. 63] și Ș. Papacostea [348, pp. 52-53], în timp ce Constantin Constantinescu-Mirești și Ion Dragomirescu au fost principalii adepți ai statorniciei hotarului moldo-muntean de la începuturile existenței sale și până în 1859 [298]. Problema Crăciunei a beneficiat în continuare de atenția cercetătorilor: C. C. Giurescu a fost principalul promotor al localizării acestei cetăți la Odobești [132, pp. 39-40], Constantin Cihodaru pleda în continuare pentru vechea ipoteză a amplasării fortăreței date în împrejurimile Vadului Roșca [292], iar Lucian Chițescu a propus o nouă ipoteză a edificării Crăciunei în zona comunei Independența din județul Galați în baza cercetărilor arheologice efectuate de către acesta în anii postbelici [290].

O altă temă de discuție nou apărută în anii postbelici a fost ideea existenței unei formațiuni statale în zona viitorului hotar moldo-muntean și a impactului său asupra genezei frontierei dintre cele două principate extracarpătice: Emil Vărtosu admitea posibilitatea existenței a unui stat medieval românesc la est de Carpați în paralel cu Țara Moldovei în a doua jumătate a secolului XIV [176, pp. 266-280], iar Ș. Papacostea [348, pp. 45-46] și Pavel Parasca [201, pp. 109-110; 230, pp. 169-170] afirmau că în fruntea sa putea fi Costea amintit în Pomelnicul de la Bistrița și în documentul genovez emis la Caffa din 14 august 1386 sub numele de Constantin, acesta fiind un dinast local și stăpânitor al întregii Țări de Jos. Analizând puținele mărturii privind esența distincției Țării de Sus față de cea de Jos în componența Țării Moldovei, unii istorici români propuneau originea acestor structuri încă din perioada dinaintea întemeierii principatului est-carpatic. Pe lângă aceste subiecte, în istoriografia postbelică întrebările legate de „culoarul maghiar”, originile frontierei moldo-muntene și istoria așezărilor de hotar în această regiune au fost tratate în studiile lui C. C. Giurescu [315], Maria Holban [320], V. Spinei [367], P. Parasca [201], S. Iosipescu [325] și Anton Paragină [354].

În cadrul istoriografiei recente trecutul hotarului moldo-muntean a beneficiat de o atenție tot mai mare. Subiectul episcopiei Milcoviei și discuțiile în jurul existenței culoarului maghiar dintre curbura Carpaților și Dunăre s-a regăsit în atenția istoricilor, precum Ș. Papacostea [157; 351; 352], V. Spinei [370], S. Iosipescu [326], L. Rădvan [361], Răzvan Mihai Neagu [342], I.-A. Pop [163]. P. Parasca în articolele sale se oprește tangențial asupra acestui subiect, tratând totodată situația politică a teritoriilor viitoarei Țări de Jos în a doua a secolului XIV, pe care le aprecia ca fiind odinioară parte componentă a unei alte formațiuni statale în frunte cu Constantin, amintit împreună cu Petru Mușat în actul genovez emis la Caffa în 1386 [229; 230]. Contribuții majore privind reconstituirea istoriei frontierei moldo-muntene au fost oferite de A. Paragină [158] și mai ales de M. Coman, care în studiile sale a abordat acest subiect din perspectiva evoluției aparatului statal al Țării Românești și a preluat noile viziuni ale istoriografiei occidentale cu privire la frontierele în lumea medievală [124; 211; 375]. De asemenea, același istoric român împreună cu

O. Cristea au relevat importanța corespondenței dintre Ștefan cel Mare și boierii buzoieni, râmnicieni și brăileni pentru relevarea stării de spirit și a percepției domnului Țării Moldovei din partea elitelor din frontiera răsăriteană a Țării Românești [303]. Problema așezărilor din zona frontierei moldo-muntene, precum Crăciuna, Soci, Focșani, Putna sau Olteni, au beneficiat de atenția lui L. Rădvan [359], Emil Lupu [224; 334] și Maricel Jugănaru [330; 331].

Ultimul segment al frontierelor Țării Moldovei, cel de apus cu Transilvania, a fost studiată de către istoricii români încă din perioada dinaintea celui de-Al Doilea Război Mondial. Direcțiile de cercetare în acest subiect s-au focusat pe două aspecte – cel al frontierei nemijlocite dintre Moldova și Transilvania în Carpații Orientali și cel al domeniilor ardelene deținute de Ștefan cel Mare și succesorii săi între sfârșitul secolului XV – mijlocul secolului XVI. Primul aspect a fost studiat de către I. C. Băcilă [272; 273] și T. Bălan [213], în timp ce cazul stăpânirilor moldovene de la Ciceu, Cetatea de Baltă și Unguraș, precum și tentativele lui Petru Rareș de a prelua sub controlul său Bistrița au fost analizate în lucrările lui Augustin Bunea [116], Vasile Pârvan [159], Victor Motogna [154; 225; 340], Ion Ursu [175], Iulian Marțian [151] și C. C. Giurescu [131]. Una din problemele majore discutate în acea etapă a fost momentul transferului Ciceului și Cetății de Baltă în folosul lui Ștefan cel Mare – A. Bunea [116, p. 15] și V. Pârvan [159, pp. 70-71, 107-108] au preferat versiunea datării acestei danii în anul 1475, însă V. Motogna prezenta începutul istoriei posesiunilor moldovene în Transilvania din 1484 [340, pp. 130-134], iar I. Ursu propunea anul 1489 în calitate de moment al daniei celor două cetăți ardelene domnului Țării Moldovei [175, pp. 181-184], poziția sa fiind împărțită mai târziu și de către C. C. Giurescu [131, p. 75]. Totodată au fost exprimate în perioada interbelică presupunerile în privința instalării dregătorilor domnești în cele două cetăți ardelene în anii diferiți – conform lui I. C. Băcilă, către ajunul bătăliei de la Vaslui în 1475 Ștefan cel Mare ar fi primit de la Matia Corvin cetatea Ciceului, iar în 1479 regele Ungariei i-a donat domnului Țării Moldovei Cetatea de Baltă, „încredinându-se că (Ștefan cel Mare – n.n.) este un aliat prețios” [272, pp. 320-321].

În perioada postbelică se menține o continuitate a direcțiilor de cercetare trasate în perioada interbelică – în acest sens remarcăm publicarea studiilor lui T. Bălan pe subiectul litigiilor dintre moldoveni și bistrițeni privind hotarul montan comun [112; 278] și observațiile lui A. Boldur despre Ciceu și Cetatea de Baltă, preluând ipoteza lui I. C. Băcilă despre transferul în anii diferiți a celor două centre ardelene: donația Ciceului era datată de către acest istoric în 1475 cu ocazia tratatului moldo-ungar semnat în acel an, iar dania Cetății de Baltă era plasată cronologic mai târziu, în 1478 [114, p. 208]. Totuși, în anii postbelici subiectul hotarului moldo-ardelean a trecut pe al doilea plan printre subiectele discutate în cadrul istoriografiei române privind relațiile dintre Moldova și Transilvania în evul mediu târziu și epoca modernă timpurie. Acest lucru nu înseamnă

că subiectul hotarului comun dintre cele două provincii istorice românești nu s-a bucurat de o atenție deosebită din partea cercetătorilor – el a fost abordat printre alte teme în monografia lui Radu Constantinescu despre raporturile dintre Moldova și Transilvania în epoca lui Petru Rareș [125], precum și în volumul colectiv *Petru Rareș* publicat în 1978 cu ocazia împlinirii a 450 ani de la momentul înscăunării acestui domn [160]. Deși aceste ultime două contribuții conțin informații valoroase despre politica transilvăneană din prima domnie a lui Petru Rareș, ele au constituit un dezavantaj major pentru continuarea studiilor frontierei moldo-ardelene din motivul prevalării subiectului național în discursul istoriografic. Fiind create în perioada regimului cEAUȘIST, aceste studii au accentuat în primul rând unitatea teritoriilor românești și a conștiinței naționale a tuturor românilor indiferent de epocă, interpretând în acest sens scopul expedițiilor lui Petru Rareș în Transilvania. Aprecierea lui Nicolae Grigoraș a figurii fiului lui Ștefan cel Mare în calitate de „precursor al lui Mihai Viteazul” din perspectiva urmăririi unității poporului român și a formării „statului unitar român” reprezintă o consecință a acestui trend [219, p. 108]. Printre alte contribuții realizate în această perioadă se numără cele ale lui I. Rusu [367] și Francisc Kiss [333].

În perioada recentă, subiectele legate de frontiera de vest au intrat în atenția lui D. Căprăroiu [374] și L. Rădvan [361], în timp ce vechiul subiect istoriografic al stăpânirilor moldovene în Transilvania a fost revizitat de către I.-A. Pop [163; 357], Adrian A. Rusu [366], Șt. S. Gorovei [316] și Marius Diaconescu [304]. De asemenea, subiectul posesiunilor moldovene în Transilvania a beneficiat în cadrul istoriografiei polone de atenția I. Czamańska [185] și K. Niemczyk [404]. Printre tendințele acestei etape a cercetării trecutului frontierei de vest a Țării Moldovei se numără reactualizarea problemei datării și interpretării motivelor oferirii Ciceului și Cetății de Baltă ca feude lui Ștefan cel Mare, precum și analiza raporturilor dintre reprezentanții domnești și elitele transilvănene în perioada litigiilor apărute pentru domeniile celor două cetăți. Totodată, o parte din pozițiile afirmate anterior în istoriografia postbelică sunt reevaluate, precum este cazul episcopatului de la Vad în politica domnilor Moldovei față de cele două domenii deținute de către ei în Transilvania, A. A. Rusu reliefând în studiul său nuanțele statutului acestei instituții eclesiastice în cadrul stăpânirilor moldovene de la Ciceu [366, pp. 92-98].

Aceste viziuni istoriografice înfățișează o panoramă pestriță și destul de complexă a subiectului cercetării constituirii teritoriale a Țării Moldovei în cadrul diferitor curente și școli istorice. Cauzele acestei stări de lucruri se ascund atât în abordarea paralelă a trecutului frontierelor principatului de la răsărit de Carpați cu vecinii săi, cât și în varietatea largă a problemelor de cercetare pentru fiecare segment analizat în parte. În pofida acestui fapt, multe dintre întrebările ridicate de către istoricii români și din străinătate sunt similare indiferent de segmentul de hotare analizate: localizarea așezărilor importante și a celor dispărute în regiunile de frontieră,

determinarea celor mai timpurii ale dregătorilor teritoriali în centrele ținuturilor de margine, aprecierea politicii domnilor Moldovei în raport cu teritoriile periferice ale statului medieval est-carpatic.

1.2. Surse istorice

În cadrul cercetării de față un rol primordial îl vor juca izvoarele *documentare interne de epocă*, emise în cadrul cancelariei domnilor Moldovei. Apelarea la actele emise sub auspiciile voievozilor de la Suceava reprezintă o precondiție necesară pentru identificarea celor mai timpurii mențiuni a așezărilor de margine, dregătorilor teritoriali și a poziției deținute de către aceștia în cadrul Sfatului domnesc, tratatelor de hotărnicie și gestionare a frontierei comune, referințelor la conceptele de hotar și delimitare a teritoriilor cu vecinii principatului est-carpatic. Documentele citate în cercetare provin din mai multe colecții, precum volumul II al *Documentelor lui Ștefan cel Mare* editate de I. Bogdan [11], cele două volume ale *Documentelor moldovenești înainte de Ștefan cel Mare* editate de Mihai Costăchescu [13; 14], volumele *Documente privind istoria României. Veacul XVI. A. Moldova* [17; 18; 19], volumele *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova* [21; 22; 23; 24; 25], volumul *Relațiile externe ale Țării Moldovei în documente și materiale (1360-1858)* editat de I. Eremia [32].

Pe lângă acestea, în cadrul acestui studiu vor fi consultate izvoarele *documentare externe* în funcție de segmentul de frontieră discutat în fiecare capitol. Pentru frontiera moldo-munteană au fost consultate documentele emise în Țara Românească și publicate în volumele *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească* și *Documenta Romaniae Historica. D. Relații între Țările Române* [26; 27; 28; 29]. În cazul frontierei de vest a Țării Moldovei, vor fi analizate actele emise în Transilvania și regăsite în cele două volume editate de N. Iorga în colecția lui Eudoxiu Hurmuzaki [38; 40; 41], diplomele maramureșene publicate de Ioan Mihalyi de Apșa [47], documentele publicate de N. Iorga din arhivele Bistriței [43; 44], volumul II al documentelor arhivei contelui Teleki publicat de Samu Barabás [8], documentele disponibile în format digital al Arhivei Naționale a Ungariei [431], diplomele editate de Andrei Veress [52], colecțiile *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania*, volumele *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* [34; 35]. În cazul frontierei de nord a principatului est-carpatic, printre documentele citate se numără cele publicate în colecțiile editate în Polonia, precum *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski* [46], *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257-1506* [45], *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376-1430* [51], *Metryka Koronna* [53], colecția *Acta Tomiciana* [1; 2; 3], volumul de documente editat de I. Corfus [12]. De uz general pentru mai multe compartimente ale studiului de față reprezintă documentele din colecția lui E. Hurmuzaki [36; 38;

39]. Pentru istoria Chilieii un loc important îl ocupă documentele notarilor genovezi stabiliți aici [7], iar în cazul istoriei Cetății Albe mărturii suplimentare vor fi preluate din documentele colecției *Fontes Historiae Daco-Romanae* [48].

Bogăția și utilitatea materialului disponibil au anumite limite pentru atingerea scopului propus în această lucrare. În primul rând, nu există multe indicii care ar sugera că o localitate a jucat rolul de fortificație, iar în cazul în care acest lucru este confirmat nu se poate admite întotdeauna că el deținea funcțiile unui centru teritorial (cum se va vedea mai târziu în acest studiu în cazurile Crăciunei sau Cioburciului). O altă problemă constă în faptul, că izvoarele valabile descriu o situație specifică, care putea să se schimbe pe parcursul intervalului cronologic discutat în această lucrare, și nu oferă o dinamică la prima vedere, iar în cazul utilizării surselor mai târzii, nu sunt excluse inexactități în cazul aplicării lor retroactive pentru mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI. În același timp, actele medievale nu descriu direct limitele geografice ale unităților administrative, identificând doar cu o anumită certitudine zona de responsabilitate a centrelor teritoriale locale.

Astfel, sistemul administrativ și de frontieră a Țării Moldovei poate fi dedus în izvoarele medievale ale epocii studiate, dar nu poate fi reconstituit într-o manieră completă și structurată, în cadrul cercetării atingându-se limitele informaționale oferite de textele cunoscute în istoriografia națională și universală. Din acest motiv, portofoliul de izvoare utilizate în această lucrare este completat de alte tipuri de surse. În primul rând ne vom opri asupra *izvoarelor narrative*, care au fost scrise atât în epocă, cât și mulți ani mai târziu. Printre sursele narrative interne, care vor fi întrebuințate în acest studiu, se numără cronicile moldovenești din secolele XV-XVI, precum *Letopisețul de la Putna*, *Letopisețul de la Bistrița*, *Cronica moldo-polonă*, *Cronica moldo-germană* sau *Cronica* lui Macarie [59; 60; 65; 77], *Letopisețul Țării Moldovei* de Grigore Ureche [82], Ion Neculce [76] și Nicolae Costin [67]. De asemenea vor fi făcute referințe la fragmentele operelor lui Miron Costin [60; 66] și ale lui Dimitrie Cantemir [62; 63], ce țin nemijlocit de unele aspecte ale constituirii teritoriale a Țării Moldovei. Pe lângă acestea, în cadrul acestui studiu vor fi la fel utilizate informațiile din colecția de cronică ruse *Полное собрание русских летописей* [84], *Cronica lituaniano-belorusă*, cunoscut mai bine ca *Cronica lui Bychowiec* [86] și *Lista orașelor rusești îndepărtate și apropiate* [420]. Din izvoarele narrative polone, pentru cercetarea subiectului propus vor fi utile cronicile lui Jan Długosz [69; 70; 71], Marcin Kromer [75], Marcin Bielski [56; 57; 58], Bernard Wapowski [83], Maciej Strykowski [81] și Stanisław Sarnicki [79]. Informații veritabile sunt oferite și în cronicile turcești, publicate în volumul I al *Cronicilor turcești privind Țările Române* de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet [72]. De asemenea, pentru studiul istoriei Chilieii vor fi utile mărturiile prezentate în *Memoriile* lui Georgios Sphrantzes [80].

O altă categorie de surse scrise reprezintă *mărturiile călătorilor străini*, care au trecut prin localitățile de frontieră a Țării Moldovei și a vecinilor săi, oferind informații veritabile pentru subiectul cercetării de față privind așezările de margine importante sau centrele ținuturilor de frontieră. În această privință, în cadrul acestui studiu vor fi utilizate informațiile din colecția *Istoria românilor prin călători* a lui N. Iorga [146], relatările lui Ioan, arhiepiscop de Sultanieh [73, pp. 38-40], Ghillebert de Lannoy [73, pp. 49-61], Johann Schiltberger [73, pp. 28-31], Jehan de Wavrin despre nepotul său, Walerand de Wavrin, care a participat în cruciada antiotomană din 1444 [73, pp. 81-122], Constantin de Ostrovița [85], Ladislau, slujitorul lui Vlad Țepeș [73, pp. 141-143], Anton Verancsics [73, pp. 397-426], Evlia Celebi [55, pp. 326-753], Michaly Bay și Gaspar Papay [74, pp. 237-243].

Pe lângă acestea, pentru studiul propus un rol major îl joacă *izvoarele cartografice* din Evul Mediu târziu și epoca modernă, care includ informații despre teritoriile Țării Moldovei și a vecinilor săi. Printre acestea, o categorie importantă de izvoare cartografice reprezintă portulanele – acest tip de hărți apărute din mijlocul secolului XIII au redat pentru prima dată într-un mod relativ corect configurația litoralurilor cunoscute în comparație cu sursele aflate în circulație din perioada Imperiului Roman târziu și au devenit învechite doar către sfârșitul secolului XVII, odată cu apariția hărților cu precizie mai înaltă [419, pp. 241-242]. Pentru elucidarea unor aspecte legate de evoluția frontierelor Țării Moldovei vor fi utilizate portulanele lui Angellino de Dalorto din 1325 și 1339 [94; 95], Atlasul catalan din 1375 [93], textul portulanului grecesc tipărit la Veneția în 1573 [73, pp. 15-16], portulanul lui Freduce D'Ancone din 1497 [102], fragmentele care au supraviețuit din harta Sarmăției a lui Bernard Wapowski din 1528 [97], portulanul lui Gaspar Luis Viegas din 1534 [106], portulanul Mării Negre al lui Battista Agnese din 1540 [87], ediția din 1552 a hărții Poloniei și Ungariei de Sebastian Münster [100], atlasul *Itinerarium Orbis Christiani* din 1579 [88], harta lui Iacobo Castaldo din 1584 [96], harta Moldovei a cartografului polon Marcin Broniowski din 1595 [90], harta Valahiei, Moldovei și a Basarabiei de Jakob T. Schmidt din 1788 [105] și harta rusă a Principatelor Române din 1835 [107] – această din urmă sursă va fi invocată în studiul trecutului cetății Crăciuna.

Reieșind din cele spuse anterior, abordarea subiectului constituirii teritoriale a Țării Moldovei necesită consultarea unei varietăți însemnate de surse istorice pentru a minimaliza posibilitatea interpretărilor și versiunilor eronate a evenimentelor de epocă. O însemnătate majoră în cadrul acestui studiu vor avea izvoarele documentare și narrative interne și externe de epocă, dar și mărturiile călătorilor străini din perioada cercetată și mai târzie. Totodată, natura problemei cercetate în această teză necesită familiarizarea cu informațiile oferite de hărțile și portulanele europene, care au fost întocmite pe parcursul secolelor XIV-XVI.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

În concluzie, subiectul constituirii teritoriale a Țării Moldovei între mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI a beneficiat de o atenție deosebită în cadrul istoriografiei. Specificul abordării acestei probleme poate fi rezumată la câteva aspecte majore: ratarea fragmentară a subiectelor de cercetare; interacțiunea episodică între istoriografiile naționale pe unele întrebări în funcție de segmentul frontierei analizate; influențele interne asupra evoluției conceptelor și paradigmelor abordării unor subiecte legate de constituirea teritorială a Țării Moldovei; contextul extern, în care și-au desfășurat activitatea reprezentanții istoriografiilor naționale. În primul caz, însăși natura abordării segmentare a evoluției frontierelor Țării Moldovei cu vecinii săi a contribuit la gradul redus de sinteză în baza fenomenelor observate la periferiile puterii teritoriale a domnilor moldoveni. Discuțiile lansate în cadrul istoriografiilor naționale au avut doar câteva intersecții pe tematici înguste, precum episodul bătăliei de la Plonini și istoria Țării Șipenițului, abordate de către istoricii români, poloni și ucraineni. Pe lângă aceasta, abordarea segmentară a subiectului constituirii teritoriale a Țării Moldovei a generat apariția unor viziuni general acceptate, care au influențat substanțial discursul istoriografic – exemple majore au devenit cazul bătăliei de la Plonini în istoriografia polonă sau aprecierea esenței frontierei moldo-muntene în istoriografia română. Nu în ultimul rând, un factor major reprezintă contextul extern al evoluției istoriografiilor naționale în evoluția discuției constituirii teritoriale a Țării Moldovei, care au introdus tendințe specifice perioadei dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial, perioadei postbelice și anilor recenți, în care crește tot mai mult influența discursului istoriografiei universale privind studiile frontaliere medievale și moderne.

În ceea ce privește izvoarele disponibile pentru cercetarea constituirii teritoriale a Țării Moldovei, putem observa numărul redus al surselor documentare și narative, care reflectă neomogen atât din punct de vedere cronologic, cât și geografic diferite etape ale acestui proces. Un exemplu care combină acești doi factori reprezintă frontiera moldo-transilvăneană, unde condițiile reliefului montan au determinat densitatea mai mică a populației la hotarul de vest al Moldovei și numărul mic al hrisoavelor domnești ce aminteau această regiune, ceea ce la rândul său a încetinit procesul apariției litigiilor teritoriale consemnate în izvoarele epocii până la sfârșitul secolului XVI. Alt caz de neomogenitate poate fi frontiera moldo-munteană, care conține un număr mult mai redus de izvoare scrise pentru secolele XIV-XV în comparație cu veacul următor. Din aceste considerente, în cadrul studiului de față este imperativă aplicarea unei metodologii complexe pentru examinarea surselor disponibile în cercetarea evoluției constituirii teritoriale a Țării Moldovei și a particularităților acestui proces pe diferite segmente de frontieră, luând în considerație specificul lor geografic, economic, istoric și izvoristic.

2. FRONTIERA DE NORD A ȚĂRII MOLDOVEI

2.1. Gestația frontierei de nord a Țării Moldovei

Cele mai timpurii mărturii despre zona viitoare frontiere de nord a Moldovei sunt oferite de cronicarul polon Jan Długosz și, într-o formă mai dramatizată, de umanistul italian Filippo Buonaccorsi, care au prezentat noutăți despre campania lansată de Cazimir III cel Mare (1333-1370) în favoarea unui Ștefan împotriva fratelui său Petru (care a ocupat anterior scaunul părintelui lor, Ștefan, „woyewodae Moldavium”) și înfrângerea polonă în bătălia de la Plonini [69, pp. 299-301; 186, pp. 15-17], majoritatea cronicilor polone mai târziu preluând fără modificări versiunea evenimentelor prezentată de către J. Długosz [57, pp. 80-81; 75, pp. 630-632; 79, p. 326; 81, pp. 32-33]. Aprecierile acestui episod în cadrul istoriografiei polone și române au variat atât în privința datării (fiind înaintate în această privință atât anul 1359 după spusele lui J. Długosz [163, p. 43; 186, pp. 20-21, 23, 25-26], cât și versiuni alternative în jurul anilor 1367-1369 [134, pp. 103-105; 167, pp. 431, 439-441; 189, pp. 181-187; 291, p. 22; 296, pp. 340-342; 401, pp. 111-113; 405, p. 132] sau în anii 1370’ [400, p. 350; 407, pp. 147-152]), a statutului voievodului Petru (cele mai întâlnite explicații rezumându-se la echivalarea sa cu Petru I Mușat al Moldovei [110, p. 19; 134, pp. 103-105; 155, pp. 167, 172; 344, pp. 148-150, 157-158, 161, 167; 400, p. 350] sau o altă rudă a lui Bogdan I [167, pp. 431, 439-441; 296, pp. 340-342]) și a posibilității [163, p. 43; 185, pp. 36-38; 191, p. 60] sau imposibilității [161, p. 153] existenței unei formațiuni statale române deosebite de cea a Moldovei, care s-ar fi extins în Pocuția și Țara Șipenițului. Contribuțiile recente în cadrul istoriografiei polone demonstrează însă veridicitatea informațiilor oferite de J. Długosz, care coincid cu itinerariul regelui Poloniei până în vara anului 1359 și absența mențiunilor documentare ulterioare ale locației sale până în 1360¹, sugerând participarea lui Cazimir III în evenimentele desfășurate la hotarele de sud-est ale regatului său [191, pp. 58-59].

Luând în cont opiniile expuse în istoriografie și conținutul informațiilor oferite de J. Długosz, suntem înclinați să susținem posibilitatea existenței unei alte Valahii în regiunea Pocuției și Țării Șipenițului, distincte de Țara Moldovei. În această privință merită de atras atenția asupra titlului capitolului lucrării cronicarului polon, dedicat campaniei lansate de Cazimir III, în care Ștefan-juniorul era numit „Stephano filio Stephani woyewodae Walachiae” [69, p. 299]. Această diferență între titulaturile menționate în denumirea secvenței și în textul capitolului propriu-zis

¹ A. Marzec susține că nu există motive pentru îndoieli în datarea expediției împotriva Moldovei între iunie-iulie 1359 și convocarea trupelor pentru campanie înfăptuită pe 29 iunie al aceluiași an. Cercetătorul polon preia viziunea lui H. Paszkiewicz și semnaleză un gol în itinerariul lui Cazimir cel Mare pentru aproape întreaga vară a anului 1359, care coincide cu perioada presupusă a expediției [191, pp. 58-59; 192, pp. 204-205]. A. Marzec completează această observație cu textul diplomei regale din 11 iunie 1359, în care regele a primit de la Jarosław Bogoria „...cinczeci de groși în numele războiului din Rusia...”, concludând că Cazimir cel Mare se pregătea pentru un război la răsăritul frontierelor regatului său [46, doc. 1405, p. 134; 191, pp. 58-59].

(„woyewodae Moldavium”) sugerează posibilitatea că în sursa originală utilizată de J. Długosz voievodatul contestat de cei doi frați era numită „Walachiae” și nu „Moldaviae”. Ținând cont de faptul că izvoarele polone se refereau la principatul est-carpatic cu termenul de „Valahia” [14, doc. 162, pp. 599-601, doc. 163, pp. 601-603, doc. 165, pp. 607-609, doc. 169, pp. 617-618, doc. 170, pp. 619-621] – tradiție la care ulterior a fost nevoită să se adapteze și cancelaria domnească [128, pp. 82-83; 218, pp. 417-418], nu este exclus faptul că cronicarul polon a confundat la consultarea sursei sale Țara Moldovei cu o altă formațiune statală românească. O asemenea versiune ar explica paranteza inclusă de către J. Długosz în episodul bătăliei de la Plonini despre originile valahilor, care „au izgonit domnii și coloniștii ruteni mai întâi prin viclenie, apoi, crescând dintr-o zi în alta în număr tot mai mare, cu forța; au acceptat de asemenea credința și obiceiurile rutenilor și au renunțat la ale lor, pentru ca mai ușor să ocupe țara” [69, p. 299]. Aceste informații sugerează posibilitatea fondării unui voievodat românesc deosebit cu acordul „dominis Ruthenorum” sau a cnezilor Halici-Volâniei în zona Pocuției și Țării Șipenițului, reprezentanții acestora fiind ulterior expulzați „prin viclenie” și „cu forța” de către acești voievozi români de pe ținuturile contestate. Momentul exact al acestor evenimente nu poate fi determinat exact, deși cea mai mare șansă pentru dezvoltarea unui asemenea scenariu putea avea loc după începutul războiului dintre Polonia, Ungaria, Hoarda de Aur și Lituania pentru moștenirea halici-volâniană în 1340 [161, pp. 47-48].

Consecințele bătăliei de la Plonini rămân a fi incerte până în prezent. Deși *Cronica anonimă a Moldovei de la Cracovia* menționează împăcarea lui Ștefan și Petru și împărțirea țării între cei doi frați, modalitatea divizării de-a lungul Prutului între „partea de răsărit sau Basarabia din acest timp” și „partea apuseană sau Moldova prezentă” [78, p. 132] este îndoielnică din cauza aplicării criteriului hotarului natural, care a devenit un concept popular în Occident doar în secolele XVII-XVIII [382, pp. 1450-1451] și sub influența căreia putea să se afle autorul anonim. Un alt argument în favoarea acestei concluzii este compromisul atins dintre alți doi frați în istoria Țării Moldovei în 1435, Iliș I și Ștefan II, care au împărțit sferile lor de interes, redistribuind principale orașe și ținuturi fără a ține cont de cursurile râurilor din sudul Moldovei [32, doc. 46, pp. 184-185].

Episodul bătăliei de la Plonini, deși excepțională prin unicitatea informațiilor oferite privind situația politică din Țara Șipenițului și Pocuția la mijlocul secolului XIV, a servit ca un preludiv pentru geneza hotarului moldo-polon. Însă când anume el a apărut pentru prima dată și în care circumstanțe? Răspunsul la această întrebare poate fi oferit de o sursă semnificativă pentru studiul istoriei timpurii a Țării Moldovei – *Lista orașelor rusești îndepărtate și apropiate*, care reprezintă primul izvor documentar ce enumeră principalele centre urbane la est de Carpați în rubrica „orașelor bulgare și volohe”, unde absentează orice centre majore similare ale Țării Românești: „А по Дунаю, Дрествин. Дичин, Килиа. А на усть Дунаа, Новое село. Аколякра.

На море, Карна. Каварна. А на сеи стороне Дунаа. На усть Днестра над морем, Бельгород. Черн, Ясьскый торг на Пруте реце. Романов торг на Молдове. Немечъ в горах. Корочюнов камен. Сочява. Серет. Баня. Чечюнь. Коломыя. Городок на Черемоше. На Днестре Хотень. А се болгарскый и волоский гради”² [423, p. 223].

Datarea acestui izvor valoros a generat diferite versiuni în cadrul istoriografiei sovietice și post-sovietice, care s-au răsfrâns ulterior și asupra viziunilor exprimate în cadrul școlii istorice românești³. Revizitând izvoarele documentare polone, putem afirma în baza atestării prezenței autorităților polone în Pocuția că *Lista orașelor rusești* a fost întocmită în perioada ulterioară anilor 1366-1375. În privilegiul din 4 decembrie 1424, regele Poloniei Władysław II Jagiełło reconfirma și lărga privilegiile orașului Colomeea în cadrul dreptului de la Magdeburg, pe care le-ar fi primit de la Cazimir III [5, doc. 67, pp. 125-126]. A. Berdecka susținea că conferirea dreptului german Colomeei a avut loc după succesul campaniei lui Cazimir cel Mare din 1366 pe teritoriile fostului

² Traducere în română: „Iar pe Dunăre, Drestvin. Dicin, Chilia. Iar la gurile Dunării, satul Nou. Akoleakra. Pe mare, Carna. Cavarна. Iar pe acea parte a Dunării. La gurile Nistrului mai sus de mare, Cetatea Albă. Cern, târgul Iașilor pe râul Prut. Târgul Romanului pe Moldova. Neamț în munți. Piatra lui Crăciun. Suceava. Siret. Baia. Țețina. Colomeea. Orașelul de pe Ceremuș. Pe Nistru Hotin. Acestea sunt orașele bulgare și volohe”.

³ M. N. Tihomirov data întocmirea acestui text la Novgorod între 1387 (când a fost edificat orașul Porhov menționat în sursă) și 1392 (conform istoricului rus, acest an reiese din existența „orașelor kievene și smoleniene” separate de cele „lituaniene”, pe când Kievul era încă un cnezat distinct sub controlul lui Skirgaila, iar Smolenskul încă nu a fost cucerit de forțele lui Vytautas în 1395) [207, p. 88; 423, p. 217]. B. A. Rybakov propunea datarea *Listei orașelor rusești* în anul 1396, orientându-se după includerea textului dat în letopisețele *Voskresenskaia*, *Ermolinskaia* și *Nikonovskaia* pentru anii 1395 și 1396, însă admitea originile acestui izvor din listele regionale din anii 1380-1390 ale cancelariei lui Chiprian, mitropolitul de Kiev [420, pp. 31-32]. Atribuirea *Listei orașelor rusești* activității lui Chiprian și datarea ei în anii 1390 a fost acceptată în istoriografia sovietică de către A. N. Nasonov, E. P. Naumov, A. V. Podosinov și L. L. Polevoi [199, pp. 275-277; 202, p. 59, 61; 257, pp. 154-157; 258, pp. 40, 47-48].

În cadrul istoriografiei post-sovietice, V. I. Yanin a pus sub semnul îndoielii concluziile formulate anterior de M. N. Tihomirov, atrăgând atenția asupra faptului că între anii 1387-1392 localitățile din jurul Rjevului nu puteau fi incluse în rândul „orașelor lituaniene”, ele fiind deja parte a „orașelor zalesyene”. Această regiune s-a aflat sub controlul Lituaniei până în 1381, când tronul lituanian a fost ocupat de Kejstutis și de pe timpul căruia frontiera cu Moscova în acest segment a rămas neschimbată, după cum reiese din textul tratatului moscovito-lituanian din 1449. V. I. Yanin propune anul 1375 ca *terminus post quem* al creației *Listei orașelor rusești*, argumentând această opțiune prin edificarea Kremlinului de piatră în Moscova în 1367 și celui de-al patrulea zid de apărare al Pskovului în 1375 – fapte care au fost consemnate în *Listă* [208, pp. 61-70].

Discuții privind originea și datarea *Listei orașelor rusești* au apărut ulterior și în cadrul istoriografiei române, atenția principală fiind focusată pe cazul mențiunii Colomeei și a „cetății de pe Ceremuș” în rândurile „orașelor bulgare și volohe”. O bună parte dintre concluziile formulate sunt similare cu cele ale istoricilor sovietici privind datarea izvorului cu sfârșitul secolului XIV. C. C. Giurescu considera că autorul *Listei* s-a inspirat în enumerarea așezărilor pe unele liste regionale, iar absența unei asemenea liste pentru localitățile Țării Românești ar explica omiterea lor în izvorul original [133, pp. 71-72]. A. Andronic milita pentru apariția *Listei orașelor rusești* între anii 1388-1391, când Colomeea ar fi intrat în componența Țării Moldovei în viziunea istoricului, afirmând totodată că fragmentul privind orașele din Țara Moldovei era creat în cancelaria mitropolitului Chiprian [270, p. 210]. Șt. S. Gorovei propunea datarea izvorului în jurul anului 1390 [317, p. 265], V. Spinei – în jurul anului 1395 [180, p. 140], L. Rădvan – în intervalul anilor 1387-1396 cu o înclinare mai mare spre sfârșitul acestei perioade [166, pp. 180, 252], iar A. Pinzar – după 1391, considerând că din acel an domnia Moldovei pentru un scurt timp au stăpânit orașele din Pocuția [161, pp. 124-125]. Revizitând principalele opinii exprimate pe subiectul respectiv, I. Eremia completează argumentele aduse de V. I. Yanin cu observațiile istoricului polon Z. Spieralski privind cedarea Pocuției și a Țării Șipenițului din partea Ungariei în folosul Moldovei între anii 1370-1387, atrăgând totodată atenția asupra faptului că între 1388 și anii 1430 și 1440 orașul Colomeea nu a fost parte componentă a principatului est-carpatic [128, pp. 59-60; 305, p. 7] și afirmând că *Lista orașelor rusești* putea fi redactată între 1377 (anul încheierii păcii dintre Ungaria și Lituania care a confirmat trecerea Rusiei Roșii în folosul Coroanei maghiare) și 1382 (anul morții lui Ludovic I de Anjou) [307, p. 89].

cnezat Halici-Volânia, privilegiul în cauză fiind emis între anii 1366-1370 în contextul apariției noilor orașe regale întemeiate în regiune și amplasate pe drumul comercial Cracovia-Lwów-Siret, precum Sądowa Wisznia și Tyczyn atestate în 1368 [397, pp. 605-606, 613-614]. Pe lângă aceasta, sunt cunoscute cele două acte din 15 decembrie 1373 și 9 decembrie 1375 ale lui Władysław Opolczyk, guvernatorul lui Ludovic I de Anjou pe teritoriile fostului cnezat Halici-Volânia, unde erau oferite în calitate de danii satele Gwoździec Wierzbąz și Mikityńcy în „districtu nostro Colomiensi” [6, p. doc. 8, pp. 9-10, doc. 10, pp. 12-13].

Ținând cont de amintirea Colomeei în *Listă* ca oraș voloh și atestarea prezenței polone aici până la 1375, precum și argumentele aduse de V. I. Yanin privind datarea *Listei*, acest izvor putea fi întocmit între anii 1376-1381. Această perioadă coincide cu începutul întemeierii Mitropoliei Țării Moldovei – proces inițiat de Petru I Mușat și care a fost atribuit în istoriografia română intervalului anilor 1381-1386 [134, p. 185], deși o altă versiune presupune fondarea Mitropoliei Moldovlahiei în 1375 sau puțin mai târziu, luându-se în considerație circumstanțele anulării autonomiei Episcopiei catolice de la Siret de către Ludovic I de Anjou tot în același an (care a fost întemeiată cu participarea directă a lui Lațcu) [336, pp. 241-244], campania lui Władysław Opolczyk împotriva Moldovei la sfârșitul anului 1374 și înmormântarea lui Lațcu la necropola domnească a Bisericii Sf. Nicolae de la Rădăuți [113, p. 179], ceea ce ar sugera abandonarea catolicismului de către acest domn al Moldovei și revenirea sa la ortodoxie. Expediția condusă de ducele silesian a fost lansată la sfârșitul anului 1374, după cum reiese din textul amânării unei judecate de la 6 decembrie 1374 la 28 aprilie 1375, al cărei principal motiv era plecarea unuia dintre împăcinați „la oastea orânduită împotriva moldovenilor” [157, pp. 127-130, 132]. Durata campaniei poate fi precizată după itinerariul lui Władysław Opolczyk: ultimele sale mențiuni din anul 1374 sunt semnalate la Halici pe 19 octombrie și la Sanok pe 23 noiembrie, iar următoarea sa atestare îl plasează la Brno, în Cehia de astăzi, pe 14 aprilie 1375 [194, pp. 398-399].

Luând în considerație informațiile privitoare la episodul bătăliei de la Plonini și cele prezentate mai sus, putem înainta ipoteza sfârșitului existenței voievodatului românesc de la Șipeniț în circumstanțele războiului din 1366 inițiat de Cazimir cel Mare în alianță cu Ordinul Teutonic și Livonian împotriva Marelui Ducat al Lituaniei pentru Volânia, care s-a sfârșit cu victoria deplină a Poloniei și supunerea ducilor lituanieni din Volânia și Podolia Coroanei polone [161, p. 51]. Acest fapt a dus la rândul său în cele din urmă la stabilirea primei frontiere moldo-polone între Pocuția și Țara Șipenițului, care a fost supus încercărilor ulterioare provocate de expediția lui Władysław Opolczyk în combinație cu acțiunile militare ostile ale regelui Ungariei împotriva Țărilor Române în anii 1374-1375 [157, pp. 129-130]. Bazându-se pe descoperirile arheologice în Țețina a unei peceti de plumb cu inscripția *woewod*, a monedelor lui Ludovic I de

Anjou și armamentului de tip occidental european (în mod special a plăcilor de armură și a vârfurilor săgeților de arbaletă, care servesc ca indicator al prezenței oștirilor de tip „occidental”) [264, p. 214; 427, p. 84], O. Balukh susține că de la sfârșitul anului 1374 cetățile Țării Șipenițului ar fi fost ocupate de garnizoane ale guvernatorului Galiției și nu cele ale domnilor Moldovei, acestea retrăgându-se doar în anul 1377, permițând lui Petru I Mușat recuperarea imediată a pozițiilor pierdute aici [413, pp. 30-31]. Acest an a fost propus din cauza daniei oferite de Władysław Opolczyk pe 10 noiembrie 1377 în favoarea lui „Jurj, voievod valah”, care s-a refugiat la Halici și era înrudit cu Drăgoșeștii [134, pp. 138, 158; 167, p. 451].

Circumstanțele, care au dus la reinstalarea prezenței administrației voievozilor Moldovei în Țara Șipenițului și extinderea ei pe teritoriile Pocuției, pot fi legate direct de un nou atac masiv al lituanienilor în toamna anului 1376, condus de către marele duce Keștutis, Iurii Narimuntovici și Liubartas. Însăși Ludovic I de Anjou a fost nevoit să răspundă la această amenințare, organizând împreună cu forțele lui Władysław Opolczyk o contraofensivă în iulie-septembrie 1377, care a rezultat în semnarea unei păci avantajoase și depunerea de către Iurii Narimuntovici și Liubartas a omagiului de vasalitate față de Coroana angevină. În același timp, cnezii Podoliei Alexandru și Boris Koriatovici s-au declarat de asemenea vasali ai lui Ludovic I [161, pp. 52-53; 210, p. 55], după care a urmat un atac lituanian asupra Moldovei, respins cu succes de Petru Mușat, la sfârșitul aceluiași an 1377 din motive incerte: fie legate de izgonirea pretendentului Giurgiu, fie de moartea lui Iurie Koriatovici, tangențele căruia cu Țara Moldovei rămân a fi discutabile [167, p. 451; 185, pp. 47-49]. Aceste evenimente, precum și actul lui Władysław Opolczyk de oferire a localităților Tyśmieniczany și Wołosów⁴ din Pocuția unui oarecare Mirosław pe 10 octombrie 1377 [194, p. 356; 406, p. 299], micșorează șansele unei cuceriri prin război a Țării Șipenițului și Pocuției de către Petru I Mușat până la sfârșitul anului 1377 și sugerează obținerea acestor două provincii pe calea unor tratative directe cu Ludovic I de Anjou [302, p. 219; 307, pp. 84-85; 408, pp. 65-66].

Care puteau fi motivele unei asemenea decizii din partea regelui Ungariei și Poloniei, care demult pretindea la „terra nostra Moldaviensis” [30, doc. 43, pp. 80-83]? I. Eremia vede în această decizie „recunoașterea puterii militare a Moldovei, care reușise să înfrunte anterior o invazie lituaniană, cât și tendința lui Ludovic I de a menține Moldova, dacă nu sub suzeranitatea sa efectivă, cel puțin sub una pur nominală” [307, pp. 89-90]. Pe de altă parte, cedarea Țării Șipenițului și Pocuției putea fi realizată și din perspectiva reorganizării teritoriilor întregii Galiții, pe care Ludovic I de Anjou a încercat să o desprindă de Coroana polonă, recurgând mai întâi la numirea lui Władysław Opolczyk în fruntea pământurilor rusești în 1372, apoi la demiterea ducelui

⁴ O particularitate deosebită a localității Wołosów reprezintă originea românească a toponimului și atestarea existenței aici la începutul secolului XVI a dreptului valah în cadrul sistemului administrativ medieval polonez [188, pp. 81-82].

silesian devenit deja inconvenient în 1379, care invitase între timp pe lângă sine mulți nobili poloni la guvernare, și numirea mai multor demnitari maghiari aici [194, pp. 106-107, 129, 131]. Această politică de rupere a Galiției de Polonia și legarea ei de Coroana Sf. Ștefan ar putea explica decizia de a ceda benevol Țara Șipenițului și Pocuția lui Petru I Mușat. Decizia dinastului angevin a stat în cele din urmă la originea îndelungatelor dispute moldo-polone pentru teritoriile Pocuției și Țării Șipenițului, care au intrat *de jure* și mai târziu *de facto* în componența Poloniei între anii 1366-1370, dar, prin voința regelui Ungariei, au ajuns între anii 1378-1382 în posesia domnului Țării Moldovei – fapt consemnat în *Lista orașelor rusești* prin includerea Țeținei, Colomeei, a „orașelului de pe Ceremuș” neidentificat și a Hotinului în categoria orașelor volohe. Anume în aceste condiții își găsesc temeiul suspiciunile istoricului polon O. Górka referitor la „acea încăpățănare și încredere a părții moldovene în apărarea drepturilor sale istorice asupra Pocuției, care a devenit fundamentul disputelor și confuziilor de un secol și jumătate” [400, p. 344].

Noua frontieră de nord a Moldovei trebuia să coincidă cu limitele districtului Colomeei, amintit pentru prima dată în anul 1373 în actele emise de către Władysław Opolczyk, neincluzând însă jurisdicția districtului Haliciului, amintit pentru prima dată în aceeași cancelarie a ducelui silesian în 1375 [243, p. 116] și a cărui teritorii erau divizate de cursul Nistrului astfel, încât partea de sud era mult mai mare ca suprafață și mai slab populată [187, p. 322]. O altă problemă constă în statutul Sneatânului în această perioadă – orașul absentează în *Lista orașelor rusești*, iar mențiunile sale documentare sunt la fel de lapidare. Configurația hotarelor districtului Sneatânului de-a lungul cursului Ceremușului separa Colomeea de teritoriile Țării Șipenițului [187, p. 323], însă deseori izvoarele interne polone atribuiau subordonarea acestui oraș fie Colomeei, fie Haliciului, până când Sneatânul nu a devenit în cele din urmă un district supus țării Haliciului [187, p. 245]. Ținând cont de faptul că primul voievod polon în acest oraș a fost atestat doar în anul 1398 [243, p. 116], iar prima mențiune a unui district al Sneatânului datează din 16 martie 1456 [6, doc. 144, pp. 186-187], fiind urmată pe 5 decembrie 1457 de nominalizarea unei țări a Sneatânului pusă în același rând cu Haliciul și chiar Podolia („...Leopolicusis, Premisliensis, Chelnicensis, Haliciculus, Sanocensis, Snatynensis et Podolie terrarum...”) [6, doc. 154, pp. 204-205], nu poate fi exclusă posibilitatea că în a doua jumătate a secolului XIV statutul Sneatânului era mult mai modest, decât cel al Colomeei, iar însăși sistemul administrativ al teritoriilor rusești supuse mai întâi Poloniei, apoi Ungariei, a fost încă destul de fluctuant [194, p. 339].

Episodul prezenței puterii domnilor Moldovei în cele două provincii de frontieră cu Galiția nu a durat destul de mult – imediat după moartea lui Ludovic I de Anjou în 1382 și desființarea uniunii dinastice dintre Polonia și Ungaria a urmat o nouă invazie lituaniană asupra Galiției către toamna aceluiași an. Conform mărturiilor contemporanului epocii, Janko de Czarnkow, „ungurii

au pierdut din cauza trădării cetăți foarte întărite în Rusia [...], anume: Krzemieniec, Olesko, [...], Śniatyń și altele, pe care ungurii pentru bani le-au dat lui Lubart, cneazului lituanian de la Luțk” [68, p. 129]. Deși cronicarul polon îl numea pe Liubartas în calitate de principal beneficiar al noii ofensive lituaniene, V. Mykhailovsky a observat că cucerirea Sneatânului putea fi mult mai avantajoasă stăpânilor Podoliei, fraților Koriatovici, care „erau familiarizați cu importanța strategică a acestui oraș, care s-a aflat pe una din principalele căi de comerț în regiune, unde trecea hotarul cu Moldova” și aveau posibilitatea de a fi principalii intermediari în circuitul comercial regional [210, pp. 55-56]. Consecutivitatea evenimentelor desfășurate între anii 1383-1387 privind evoluția hotarului de nord al Țării Moldovei rămâne a fi însă incertă din cauza lipsei oricăror izvoare narative sau documentare privind situația în jurul Pocuției și a Țării Șipenițului. În pofida faptului dacă Koriatovicii au menținut puterea lor în Sneatân pentru un timp mai lung sau administratorii unguri au reușit să restabilească controlul asupra Pocuției, campania reginei Jadwiga de resupunere a Galiției în 1387 a rezultat în reîntoarcerea teritoriilor fostului cneaz al Halici-Volâniei sub autoritatea Coroanei polone și în restabilirea hotarului comun cu Țara Moldovei după capitularea garnizoanei Haliciului în august al aceluiași an [194, p. 167]. Omagiul de credință depus de Petru I Mușat regelui Poloniei Władysław II Jagiełło (1386-1434) a marcat o nouă etapă în evoluția frontierei moldo-polone cu noi perspective și probleme care se vor afla în atenția demnitarilor celor două țări pentru următorul secol și jumătate.

2.2. Împrumutul din 1388 și primele delimitări ale frontierei moldo-polone

Evoluția hotarului de nord al Țării Moldovei la sfârșitul secolului XIV este strâns legată de trei evenimente, interpretarea rezultatelor cărora au variat în istoriografie: cazul împrumutului din 1388 oferit de Petru I Mușat suzeranului său polon, Władysław II Jagiełło; tratativele moldo-polone din ianuarie 1395, care au culminat cu depunerea jurământului de credință al lui Ștefan I aceluiași rege al Poloniei; actul lui Ivașco din 25 martie 1400, în care pretendentul la scaunul domnesc menționa pentru prima dată din punct de vedere cronologic numele Țării Șipenițului.

După omagiul depus de domnul Țării Moldovei și boierii săi de frunte la Lwów pe 26 septembrie 1387 [32, doc. 8, p. 154, doc. 9, pp. 154-155], Władysław II Jagiełło și Petru I Mușat s-au întâlnit la Luțk, unde au stabilit condițiile împrumutului solicitat de regele Poloniei în actul emis pe 3 februarie 1388. Conform acestui document, creditul de 4000 ruble de argint era oferit cu condiția achitării sale în următorii trei ani, iar în cazul nelichidării datoriei până la expirarea termenului limită, suveranul polon se obliga să ofere întreaga țară a Halicului împreună cu centrul acestei unități administrativ-teritoriale lui Petru I, fratelui său Roman sau moștenitorilor lor în calitate de amanet până la achitarea completă a împrumutului. A doua parte a chitanței conține

stipulații în cazul atacului unui dușman asupra Haliciului, precum și obligația de a achita datoria bănească domnului Țării Moldovei chiar și în cazul pierderii Haliciului în urma unui conflict militar [32, doc. 9, pp. 155-156]. Deși aceste condiții și însăși actul erau înmânate personal voievodului de la Suceava și o parte a sumei deja a fost achitată pe loc la Luțk, după călătoria sa la Suceava Petru I Mușat a decis într-o săptămână să micșoreze suma împrumutului de la 4000 la 3000 ruble și să solicite o nouă chitanță a lui Władysław II Jagiełło pe aceleași condiții, conform înștiințării adresate de el regelui Poloniei pe 10 februarie 1388 [32, doc. 10, p. 156].

Cel de-al doilea episod a avut loc în 1395, cu ocazia depunerii preconizate a jurământului de credință de către Ștefan I aceluiași rege al Poloniei. Înainte de semnarea actului propriu-zis pe 6 ianuarie, un grup de boieri moldoveni a formulat o proprie adresare către Władysław II Jagiełło, în care aceștia, pe lângă reconfirmarea obișnuită a supunerii și loialității față de rege, se obligau „să nu se mai vorbească nici un cuvânt despre Colomeea și despre Sneatîn și despre Pocuția, de către Domnitorul nostru, Ștefan, iar despre Țețina și despre Hmeliov, când Domnul nostru va fi la Domnitorul său și la Craiul nostru, Vladislav al Poloniei, se va ruga despre aceste și se va tocmi după voia Craiului” [32, doc. 13, p. 158]. Tratatul de credință a lui Ștefan I față de Władysław II Jagiełło din 6 ianuarie 1395 nu conține clauze privind localitățile sus-menționate [32, doc. 14, pp. 158-159]. Ultimul eveniment legat de frontiera nordică a Moldovei reprezintă oferta pe 25 martie 1400 a lui Ivașco, fiul lui Petru I Mușat, lui Władysław II Jagiełło de a ceda Țara Șipenițului „după vechea graniță” în cazul înscăunării sale, în timp ce datoria neachitată din 1388 o va ierta, întorcând regelui actele care adevereau existența împrumutului [32, doc. 18, p. 163].

În baza acestor mărturii, în cadrul istoriografiei au fost exprimate păreri în favoarea prezenței polone în Pocuția și Țara Șipenițului spre 1388 sau în favoarea unui control moldovean înainte de omagiul lui Petru I Mușat din 1387. Prima viziune era împărtășită de I. C. Băcilă [274, p. 47], C. Racoviță (care vedea în Țara Șipenițului o feudă oferită de regele Poloniei) [360, pp. 295-297] și C. Cojocariu [296, pp. 342, 344]. Cea de-a doua opțiune a fost susținută de N. Iorga [324, p. 936] (deși cu o altă ocazie el presupunea instalarea garnizoanelor moldovene la Țețina și Hotin doar după împrumutul din 1388 [145, p. 87]) și Z. Spieralski, care întrevedea o scurtă prezență moldovenească în Pocuția și Țara Șipenițului în 1387 în cadrul desfășurării campaniei reginei Jadwiga în Galiția și retrocedarea lor Poloniei cu ocazia omagiului depus de Petru I Mușat pe 26 septembrie al aceluiași an [408, p. 65]. Poziții intermediare au fost exprimate de O. Balukh (care nu include Țara Șipenițului în componența țării Haliciului) [413, pp. 31-32] și I. Eremia, care acceptă versiunea prezenței Țării Șipenițului în componența Moldovei la momentul omagiului de la Lwów din 26 septembrie 1387 și echivalării acesteia cu Valahia identificată de L. Pilat în analiza termenilor utilizați pentru spațiul est-carpatic în documentele de la sfârșitul secolului XIV – prima

jumătate a secolului XV, care era „din punct de vedere eclesiastic [...] legat de Halici indiferent că este vorba despre Biserica romană, Biserica răsăriteană, sau cea armeană” și care a fost ulterior încorporată Moldovei încă din vremea domniei lui Petru I Mușat [128, p. 83; 355, pp. 258-259].

Episodul împrumutului din 1388 a fost la fel interpretat diferit în istoriografia problemei hotarului moldo-polon. I. Minea considera că neachitarea datoriei și păstrarea sub controlul Poloniei a Pocuției a stat la originile pretențiilor moldovene asupra acestei provincii și a agravării relațiilor moldo-polone pe timpul domniei lui Roman I, afirmând că acel voievod a stăpânit pentru un scurt timp Pocuția [152, pp. 41, 51]. În această privință, istoricul român a făcut un salt de la gajul documentat asupra întregii țări a Haliciului către cel extins doar asupra Pocuției. Motivul renunțării la Colomeea și Sneatîn de către boierimea moldoveană I. Minea o vedea în schimbarea vectorului extern al domniei lui Roman I spre Ungaria, care în cele din urmă a dus la acordarea ajutorului lipsit de succes cnezatului Podoliei împotriva lituanienilor [86, p. 57] și pierderea puterii de către voievodul de la Suceava sub presiunea unui presupus partid boieresc polonofil. Cât despre actul omagial din 6 ianuarie 1395, istoricul român susținea că el nu a avut un efect asupra frontierei moldo-polone, nefiind soluționată nici problema Pocuției, rămasă în mâinile polonezilor, nici cea a Țeținei și Hmeliovului, păstrată sub controlul domnesc [152, pp. 48, 52, 96].

C. Racoviță observa că rugămintea domnului Țării Moldovei privind emiterea unei noi chitanțe pentru 3000 ruble de argint a fost îndeplinită de regele Poloniei, fiindcă actul lui Władysław II Jagiełło pentru 4000 ruble s-a păstrat în arhivele polone cu pergamentul tăiat la mijloc, semnificând anularea documentului emis [360, pp. 290-291]. Istoricul român delimita două posibilități: fie că Pocuția ar fi ajuns în stăpânirea Moldovei între anii 1391-1395, fie că această provincie nu a fost cedată, iar în 1395 Ștefan I intenționa doar să renunțe la pretențiile asupra provinciei în baza gajului delimitat în 1388. În orice caz, conform lui C. Racoviță, Haliciul nu a ajuns în nici un fel sub controlul Moldovei, judecând după absența orașului printre localitățile enumerate de boierii moldoveni în 1395 [360, p. 293].

Z. Spieralski și C. Cojocariu afirmă că domniile Moldovei au devenit stăpâni ai Țării Șipenișului în 1391 după ce a expirat termenul de trei ani pentru achitarea datoriei de către regele Poloniei [408, p. 63], cel din urmă istoric precizând că Pocuția a rămas în continuare sub administrație poloneză [296, pp. 342, 344]. I. Eremia apreciază micșorarea sumei acordate regelui Poloniei la doar 3000 de ruble ca semn al prudenței domnului moldovean față de suzeranul său polon, percepând acest împrumut ca „o formă de presiune politică” din partea lui Władysław II Jagiełło, iar țara Haliciului nu a fost cedată ca amanet domnilor Moldovei, istoricul chișinăuian aducând în calitate de argument titulatura regelui Poloniei în calitatea sa de „domn al întregii Țări a Rusiei” în actul de credință al lui Roman I și a boierilor săi din 5 ianuarie 1393 [128, pp. 89-90].

Conform lui A. Pînzar, Țara Șipenițului ar fi fost odinioară parte a Podoliei, iar după divizarea cnezatului și alungarea lui Feodor Koriatovici, aceasta a ajuns sub controlul Moldovei lui Ștefan I sub forma unei noi garanții pentru o parte din banii împrumutați în 1388, iar în 1411 Alexandru cel Bun a reușit să obțină recunoașterea oficială a drepturilor sale asupra acestei regiuni din partea regelui Poloniei [356, p. 233]. Argumentele aduse de istoricul român reprezintă scrisoarea boierilor moldoveni din 1395, promisiunea lui Ivașco din 8 decembrie 1400 de a reîntoarce Țara Șipenițului „după vechea graniță” Poloniei, mențiunea primului pârcălab al Hotinului la 3 februarie 1397 și, mai ales, afirmația lui J. Długosz despre faptul, că orașele și cetățile Țării Șipenițului au făcut parte din *terra Podoliae*, care se coroborează cu mărturiile aduse de nobilii polonezi la Seimul de la Piotrków din 1448 [356, pp. 233-234].

Cronicarul polon de două ori menționa orașele din Țara Șipenițului ca parte componentă a *terrae Podoliae*. Prima dată această idee apare în contextul participării Moldovei în Războiul de la Luțk din 1431, susținând că Alexandru cel Bun a primit înainte de acest conflict ca feudă „et castra terrae Podoliae, videlicet Czczyny, Chmyelow et Nyemyecz cum suis districtibus” de la Władysław II Jagiełło, ceea ce nu l-a oprit să treacă de partea marelui duce lituanian Świdrygiełło [70, p. 461]. A doua oară cronicarul asocia Țara Șipenițului cu Podolia în cadrul evenimentelor Seimului de la Piotrków din 1448, convocat pentru discuția disputei polono-lituaniene în jurul teritoriilor podoliene. Delegația polonă susținea că Cazimir cel Mare a cucerit Podolia de la tătari multe cetăți, printre care Hotinul și Țețina, care au fost moștenite de succesorii săi și cedate în calitate de feud lui Spytko de Melsztyn și pe viață lui Świdrygiełło [71, p. 48].

A. Pînzar consideră că în jurul anilor 1393-1395 a avut loc o înțelegere dintre Władysław II Jagiełło și Vytautas privind împărțirea sferelor de influență în Podolia, care a implicat în mod direct și Țara Moldovei. Argumente în favoarea acestei versiuni reprezintă donația către Spytko de Melsztyn doar a Podoliei de Vest cu drept de moștenire și cu echivalarea drepturilor sale cu alți cneji ai Lituaniei și Rusiei conform privilegiului emis de Władysław II Jagiełło (fără a se face o singură referință la Coroana polonă sau regina Jadwiga) pe 13 iunie 1395; păstrarea sub controlul regelui Poloniei a ținuturilor Medjîboje, Bozske și Vinița și reconfirmarea privilegiilor vechi ale ținuturilor Trembowla și Szenca [356, pp. 238-239]. Istoricul român suspectă, că contra unei sume de bani ducele lituanian inițial a transferat orașele din vestul Podoliei în folosul vărului său, judecând după episodul mai târziu al obținerii de către Vytautas a aceluiași teritoriu după moartea lui Spytko de Melsztyn în 1399, când văduvei și copiilor acestuia din urmă le-au fost oferite 5000 de mărci pentru renunțarea la posesiunile fostului duce podolian [356, pp. 240-241]. În baza acestor observații, A. Pînzar concluzionează că Țara Șipenițului a fost la fel desprinsă din Podolia de către regele Poloniei în calitate de obiect pentru negocierea litigiilor existente la acel moment

cu Ștefan I, acesta acceptând reducerea datoriei neachitate din 1388 în schimbul suportului oferit pentru ocuparea tronului țării și renunțarea la gajul asupra Pocuției, în schimbul Țării Șipenițului în posesie ca garanție pentru restul sumei rămase neachitate. Acest fapt ar explica promisiunea lui Ivașcu din 1400 de a reîntoarce situația la „vechea graniță” în cazul înscăunării sale în Moldova și fixarea datoriei de doar 1000 ruble față de Alexandru cel Bun în actul regelui Poloniei din 12 aprilie 1411 [356, p. 242].

O mărturie indirectă în favoarea versiunii lui A. Pînzar reprezintă cazul lui Teodor Vitolt. Acest boier apropiat de Iliș I și familia sa a fost atestat în documentele interne între 8 octombrie 1435 și 7 septembrie 1453, fiind proprietar al satelor Lujeni [135, p. 331], Răpujineț [136, p. 413] și Șepenița, fiind posibil un nobil lituanian cu stăpâniri nemijlocite în Țara Șipenițului, după cum reiese din originea lituaniană a numelui său și specificul portretului său funerar din ctitoria sa de la Lujeni [305, pp. 26-27, 29]. Cum a ajuns acest boier în nordul Moldovei rămâne a fi un lucru incert, cazul său fiind unica aluzie la o urmă lituaniană în istoria Țării Șipenițului.

Aceste observații ale istoriei frontierei moldo-polone între anii 1387-1400 pot fi completate cu mențiunile documentare ale centrelor urbane din această regiune. După depunerea omagiului de credință al domnului Țării Moldovei la Lwów în 1387 și oferirea împrumutului din 1388 regelui Poloniei, prima amintire documentară a Colomeei apare doar pe 16 octombrie 1395, când Władysław II Jagiełło oferea orașului privilegiul desfășurării în fiecare sâmbătă a propriului iarmaroc și un blazon propriu [4, doc. 59, pp. 110-111], în timp ce primul voievod al Sneatânului este menționat doar în anul 1398. Prima atestare a unui pârcălab al Hotinului apare în salvconductul dat la 3 februarie 1397 lui Spytko de Melsztyn, ducelui Podoliei [14, doc. 168, pp. 616-617], iar în actul domnesc din 28 iunie 1401 printre sfetnicii lui Alexandru cel Bun împreună cu pârcălabul Hotinului apare pentru prima dată și un dregător al Țeținei [21, doc. 13, pp. 19-20]. Aceste mențiuni concretizează delimitarea hotarului moldo-polon între Pocuția și Țara Șipenițului după 1395, însă ele totodată relevă faptul, că pentru intervalul anilor 1387-1395 nu avem nici o sursă documentară care ar menționa orașele din Pocuția și Țara Șipenițului, ceea ce complică determinarea exactă a evoluției frontierelor în acele părți.

Mai mulți istorici poloni au remarcat faptul că misiunile franciscanilor în Colomeea și Sneatân și-au încetat activitatea către sfârșitul secolului XIV, bazându-se pe absența oricăror mențiuni documentare a acestora [250, p. 45; 252, p. 72; 253, p. 25]. Ultima atestare a reședinței franciscanilor de la Colomeea apare în anul 1385 în contextul Uniunii de la Krewo, ceea ce l-a motivat pe T. M. Trajdos să susțină că după restabilirea jurisdicției Coroanei polone asupra Galiției în anul 1387 aceasta și-a terminat existența în circumstanțe necunoscute. Succesorii franciscanilor au devenit dominicanii, care au primit din partea regelui Poloniei mănăstirea Sf. Fecioare Maria

de la Colomeea în 1413. Ținând cont de faptul că, deși nenumeroasă, această misiune dominicană juca un rol important în menținerea contactelor „fraților polonezi cu Moldova și organizațiile catolice din regiunea bizantină, iar mai târziu de pe insulele egeene aflate sub autoritatea Veneției și Genovei, care încă nu au fost cucerite de turci” [409, pp. 5-11], absența unei frății romano-catolice în Pocuția provoacă multe întrebări privind cauzele abandonării acestei regiuni de franciscani după 1385, cu atât mai mult că între anii 1391-1409 în fruntea arhiepiscopiei de Halici se afla Jakub Strzemię, membru al Ordinului Franciscan [399, p. 145].

Dacă în cazul Sneatânului poate fi admisă avansarea nivelului său de dezvoltare doar către mijlocul secolului XV, când sunt atestate pentru prima dată un *Snyatinensis districtuum* și o *Snatynensis terra*, Colomeea deja avea un statut semnificativ în perioada dinaintea împrumutului oferit de Petru I Mușat în 1388 și înțelegerile bilaterale dintre Ștefan I și Władysław II Jagiełło în 1395. Acest târg a înflorit datorită veniturilor vamale colectate și amplasării lângă zăcămintele de sare, care au constituit o categorie importantă a veniturilor Coroanei polone. Orașul a beneficiat de mai multe privilegii în secolul XV, cel mai important fiind dreptul de Magdeburg, obținut încă din epoca domniei lui Cazimir cel Mare și reconfirmat în 1405 [209, pp. 13-15, 18]. Aceste mărturii ale unui centru comercial înfloritor la Colomeea contrastează cu evidenta absență a oricăror mențiuni a unui district și a demnitarilor regali numiți aici din 1387 și până la data emiterii privilegiului regal în favoarea Colomeei pe 16 octombrie 1395.

Izvoarele documentare privind activitatea arhiepiscopiei catolice a Haliciului sunt la fel de incerte în clarificarea faptului, dacă întreaga Țara Haliciului (unitate administrativ teritorială a Voievodatului Rusesc, în pol. *ziemia halicka*) a trecut în calitate de gaj domnilor Moldovei după expirarea termenului lichidării datoriei în 1391. Intervalul anilor 1388-1395 coincide cu activitatea a doi ierarhi catolici în fruntea acestei structuri eccleziastice: Bernard (1385-1390) și Jakub Strzemię (1391-1409). Primul s-a remarcat prin multiplele litigii, pe care acesta le-a avut cu orașenii și dominicanii din Lwów, dar și cu episcopul de Prezmyśl privind hotarele eparhiale. Arhiepiscopul de Halici nu a optat să rămână în reședința eparhiei sale, preferând să stea la Lwów [184, p. 143; 236, p. 458]. În cele din urmă, împotriva lui Bernard a fost organizată o judecată privind abuzul puterii sale în raport cu comunitatea din Lwów, fiind excomunicat în 1390 [4, doc. 52, pp. 89-103; 184, p. 143; 236, p. 458]. Succesorul său, Jakub Strzemię, a activat tot mai frecvent la Lwów, acolo fiind mutată reședința oficială a arhiepiscopiei după moartea sa [399, p. 145]. În pofida decăderii Haliciului pe fundalul înfloririi Lwówului, suntem înclinați să credem că o parte din Țara Haliciului împreună cu centrul său nu au fost cedate Moldovei, judecând după activitatea neîntreruptă a celor doi arhiepiscopi catolici, care au păstrat titlul lor oficial de ierarhi ai Haliciului.

Din păcate, incertitudinile privind statutul orașelor Pocuției și a Țării Șipenițului pentru anii 1387-1395 și lipsa altor izvoare documentare nu permit elucidarea evoluției acestor regiuni la acea etapă. Versiunile înaintate în cadrul istoriografiei privind împlinirea sau neîmplinirea obligațiilor regelui Poloniei de a ceda în calitate de amanet partea de sud a Țării Haliciului împreună cu Colomeea și Sneatânul din 1391, includerii în această înțelegere privind creditul oferit de către Petru I Mușat și a localităților din Țara Șipenițului sau a primirii acestora din urmă în calitate de feud încă din 1387 nu pot fi confirmate în mod hotărâtor. Scenariul lui A. Pînzar de includere inițială a Țării Șipenițului în componența Podoliei se bazează pe datarea *Listei orașelor rusești* după anul 1391 [161, pp. 124-125], care nu coincide cu versiunea atribuirii acestui izvor perioadei dintre anii 1378-1381, argumentată anterior în cadrul acestui studiu. Cât despre afirmațiile lui J. Długosz citate anterior privind apartenența Hotinului, Țeținei și Hmeliovului în șirul *castra terrae Podoliae*, acesta putea să se refere și la episodul scurtei prezențe aici a Koriatovicilor la sfârșitul anului 1382, când lituanienii au cucerit mai multe cetăți din Galiția, inclusiv și Sneatânul [68, p. 129]. Unicul lucru care poate fi confirmat este renegocierea amanetului din cauza micșorării sumei împrumutului oferit de Petru I Mușat în 1388, limitându-se doar la teritoriile districtelor Colomeea și Sneatân din cadrul Țării Haliciului, după cum putea observa din textul adresării boierimii moldovene regelui Poloniei înainte de 6 ianuarie 1395, în care absentează orice mențiune a Haliciului [32, doc. 13, p. 158].

În același timp, există încă multe necunoscute în această ecuație complexă a peripețiilor desfășurate în jurul frontierei moldo-polone până în 1395 – de exemplu, cetatea Hotinului. În actul boierilor moldoveni adresat regelui Poloniei din același an Hotinul absentează, ca de altfel și însăși numele Țării Șipenițului, discuțiile fiind concentrate doar pe soarta Țeținei și a Hmeliovului [32, doc. 13, p. 158]. Actul lui Ivașco din 25 martie 1400 menționează Țara Șipenițului, fără a nominaliza însă principalele sale orașe [32, doc. 18, p. 163]. Tratatul de hotărnicie moldo-polonă din 13 decembrie 1433 menționa iarăși doar soarta Țeținei și a Hmeliovului [32, doc. 38, pp. 178-179]. Doar pe 23 septembrie 1436 Iliș I menționa că „dăm [...] orașele acestei adevărate Țări a Șipenițului, anume Hotinul, Țețina și Hmeliovul” [32, doc. 50, pp. 188-189]. Astfel, observăm o contradicție dintre afirmația lui Iliș I privind Hotinul primit de la Coroana polonă împreună cu Țețina și Hmeliovul și actele din 1395 și 1433, în care Hotinul nu a fost niciodată menționat. Acest fapt pune sub semnul îndoielii ideea că Hotinul a fost din start parte componentă a Țării Șipenițului, sugerând în schimb asocierea sa mult mai târzie cu celelalte două orașe.

După înțelegerile atinse dintre Władysław II Jagiełło și Ștefan I pe 6 ianuarie 1395, frontiera moldo-polonă s-a stabilizat la hotarul Pocuției și Țării Șipenițului, privită de către contemporani ca o nouă linie de demarcare în comparație cu „vechea graniță” dintre Țara

Șipenițului și Moldova, amintită de Ivașco pe 25 martie 1400. Promisiunile acestui din urmă pretendent la tron nu au fost realizate în cele din urmă. Odată cu venirea la putere a lui Alexandru cel Bun (1400-1432), noul domn a reușit să securizeze recunoașterea statutului său în calitate de stăpân al Moldovei prin depunerea continuă a jurămintelor de credință față de Władysław II Jagiełło în 1402 [32, doc. 19, pp. 163-164], 1404 [32, doc. 21, pp. 164-165] și 1407 [32, doc. 22, pp. 165-166], fapt care a reînnoit legitimitatea hotarului fixat în 1395. Ținuturile de nord au rămas în continuare în componența Moldovei, dat fiind faptul că avem mai multe mențiuni ale dregătorilor Hotinului și Țeținei în primii ani ai domniei lui Alexandru cel Bun (Șandru de la Hotin și Hotco de la Țețina, amintiți în actul domnesc din 28 iunie 1401 [21, doc. 13, pp. 18-20], precum și Horaet de la Hotin menționat în documentul emis de cancelaria domnească din 7 ianuarie 1403 [21, doc. 17, pp. 24-25]). Hmeliovul reprezintă unicul centru fără careva mențiuni de pârcălabi sau alt tip de dregători în actele cancelariei Moldovei. C. C. Giurescu găsea explicația acestui fenomen în faptul că Hmeliovul a fost o fortificație de plan secundar, precum cetatea Crăciuna de la hotarul moldo-muntean, în care au activat pârcălabi special numiți aici de domn în a doua jumătate a secolului XIV și în prima jumătate a secolului XV [133, p. 241].

Următorul episod al istoriei frontierei moldo-polone reprezintă declarația regelui Poloniei din 12 aprilie 1411 privind împrumutul anterior luat de la domnii Moldovei [32, doc. 25, pp. 168-169] și tratatul de alianță încheiat ulterior pe 25 mai 1411 între Alexandru cel Bun și Władysław II Jagiełło [32, doc. 26, pp. 169-170]. În primul document, regele Poloniei recunoștea existența a datoriei de 1000 ruble de argint față de domnul Țării Moldovei, pe care se obliga să o lichideze în termen de doi ani, promițând în cazul neachitării să transmită acestuia „cetatea noastră Sneatân și Colomeea și Țara Pocuției, cu tot venitul și cu tot dreptul și cu toate granițele” în calitate de amanet.

În favoarea îndeplinirii promisiunilor după expirarea termenului achitării datoriei în 1413 s-a pronunțat N. Iorga [143, p. 136] și P. P. Panaitescu, care data transferul Pocuției în folosul Moldovei între anii 1421-1422. Argumentul principal invocat de acest din urmă istoric reprezintă apelurile regelui Poloniei tuturor orașelor sale în privința plății ajutorului pentru războiul cu Ordinul Teutonic, în listele cărora pentru anul 1421 au figurat Colomeea și Sneatân, în timp ce pentru anul 1422 ele au lipsit. În viziunea lui P. P. Panaitescu și N. Grigoraș, acest fapt marca cedarea Pocuției Țării Moldovei, posibil în calitate de recompensă pentru ajutorul militar oferit împotriva teutonilor [137, pp. 93-95; 346, pp. 102-103]. Această perioadă a prezenței Pocuției în componența Moldovei s-ar fi sfârșit în 1427, când Colomeea și Sneatânul au depus jurământul de credință regelui Poloniei în acel an, întoarcerea lor Coroanei polone fiind legată de evenimentele din anul 1426, când domnul Țării Românești Dan II și suzeranul său, regele Ungariei Sigismund

de Luxemburg (1387-1437), l-au învinuit pe domnul Țării Moldovei în ajutorul acordat otomanilor și contracandidatului lor la scaunul muntean, Radu Praznaglava [346, p. 103].

Temeiuri documentare pentru scenariul cedării pe o scurtă durată a Pocuției Moldovei după 1413 nu există; analizând actele interne emise în Voievodatul Rusesc pentru localitățile din districtele Sneatân și Colomeea în perioada anilor 1415-1416 și 1424, A. Pînzar concluzionează că nu există mărturii privind o prezență moldovenească în Pocuția până în 1431 [161, p. 129]. Istoricul român explică proclamația regelui Poloniei de a întoarce datoria de 1000 ruble de argint domnului Țării Moldovei prin circumstanțele internaționale din anul 1411, când Regatul Poloniei se afla în stare de conflict cu Ordinul Teutonic și în fața riscului unei intervenții din partea Ungariei. De această situație ar fi profitat Alexandru cel Bun, care l-a determinat pe Władysław II Jagiełło să renegocieze înțelegerile din 1395 și să revină la problema datoriei neachitate domnilor Moldovei [161, p. 106]. Voievodul moldovean ar fi obținut la fel includerea unei clauze speciale în actul de reconfirmare a omagiului său regelui Poloniei din 25 mai 1411: „...dacă Domnitorul nostru, Craiul, nu ne va face vreo nedreptate, în Țara noastră și în ocina mea și în toate hotarele mele” [32, doc. 26, pp. 169-170], care ar fi fost, de fapt, nu doar o simplă condiție de garantare a securității teritoriilor Țării Moldovei, ci și un avertisment de a trece de partea regelui Ungariei în cazul încălcării repetate a promisiunii făcute de către suveranul polon [161, p. 107].

În concluzie, episodul împrumutului oferit de Petru I Mușat în 1388 regelui Poloniei a marcat începutul unei noi etape în istoria frontierei de nord a Țării Moldovei, care s-a caracterizat prin începutul primelor delimitări a graniței comune. Nerespectarea condițiilor inițiale privind gajul asupra Pocuției și Țării Șipenițului de către Coroana polonă a rezultat într-o nouă înțelegere moldo-polonă, prin care domnului Țării Moldovei i s-au recunoscut drepturile asupra Țeținei și Hmeliovului, în timp ce Pocuția a rămas sub administrația regală, iar chestiunea împrumutului neachitat din 1388 a fost abandonată în relațiile diplomatice. Contextul politic internațional favorabil din 1411 i-a permis lui Alexandru cel Bun să obțină din partea Władysław II Jagiełło recunoașterea oficială a datoriei neachitate față de domnii moldoveni și promisiunea oferirii Pocuției sub gaj Moldovei peste doi ani în cazul neachitării sumei rămase. Odată cu depășirea crizei în relațiile polono-ungare și încheierea tratatului de la Lublău din 1412, regele Poloniei nu se mai afla într-o stare vulnerabilă și a tergiversat din nou în anii următori subiectul datoriei sale către domnul Țării Moldovei și a cedării Colomeei și Sneatânului în gaj.

2.3. Afirmarea demnitarilor frontierei moldo-polone

Înțelegerile moldo-polone din 1395 privind granița comună au rămas în forță până la decizia lui Alexandru cel Bun de a se alătura de partea Marelui Ducat al Lituaniei în Războiul de

la Lută din 1431 împotriva Regatului Poloniei. Indiferent dacă printre motivele acestui voievod de a rupe relațiile sale cu vecinul său de nord, pe lângă cele legate de considerațiile privind securitatea propriei țări [122, p. 248; 127, p. 53; 165, p. 56] și problema Chiliei [200, pp. 46, 48-49; 261, pp. 178-179; 412, pp. 3-15], s-ar fi numărat și dorința de a extinde posesiunile sale spre Pocuția în schimbul presupusei datorii neachitate de către regele Poloniei [137, pp. 93-95; 346, pp. 102-103], miza făcută a eșuat, atacurile oștii domnești în Pocuția și Podolia fiind respinse de detașamentele polone [70, pp. 461-462]. Probabilitatea unei ocupări temporare a Pocuției pe timpul ciocnirilor militare între anii 1431-1433 de asemenea este una foarte mică, dat fiind faptul că în actul datat pe 25 ianuarie 1433 satul Thuczampi, situat „în Pokucze”, era pus amanet de regele Poloniei pentru 40 de mărci lui Swanskonus de Bialoluy [53, doc. 670, p. 386; 161, pp. 129-130]. Mărturia dată pune sub semnul întrebării posibilitatea stăpânirii moldovene în Pocuția până la încheierea păcii de către Iliș I și depunerea omagiului față de regele Poloniei pe 3-5 iunie 1433 [32, doc. 33, p. 174, doc. 35, pp. 175-176]. În același timp, Polonia nu putea să-și permită divizarea forțelor sale în contextul războiului cu Ordinul Teutonic și întreținerii paralele a partidei pro-polone în Lituania împotriva lui Świdrygiełło. Din aceste considerente, împăcarea dintre cei doi vecini era inevitabilă, rezultând în apariția primului document cunoscut care fixa la nivel oficial frontiera moldo-polonă – tratatul de hotărnicie din 13 decembrie 1433 încheiat între Władysław II Jagiełło și Ștefan II.

Deși nu este posibilă reconstituirea mersului delimitării frontierei de către reprezentanții celor două țări, cel mai plauzibil scenariu pare a fi respectarea algoritmului tradițional pentru cazurile hotărnicirilor interne practicate pe parcursul secolului XV în Moldova [146, pp. 205-206; 373, p. 131] și Polonia [385, pp. 3-4, 11-13]. Rezultatul acestor eforturi a fost fixat în cadrul tratatului din 13 decembrie 1433, care oferă o primă descriere detaliată a hotarului moldo-polon. După garantarea stăpânirii lui Ștefan II asupra Moldovei „în toate granițele ei, așa precum au stăpânit-o înaintașii lui și după cum este scris în cele întâi cărți” și asupra Țeținei și Hmeliovului oferite domnului Țării Moldovei în calitate de „adevărat stăpân și moșan al acestor cetăți”, documentul prezintă linia de demarcare între Sneatân și Șepinți de-a lungul râului Colacin și câmpiei Bolohovului până la Nistru mai sus de satul Potoc, care aparținea Țării Moldovei, specificând soarta câtorva sate amplasate pe malul drept al Ceremușului: Vășcăuții reveneau lui Ștefan II, în timp ce Zamostea și Vilaucea rămâneau sub controlul Coroanei polone. Următoarea mențiune tardivă a Vășcăuților în izvoarele moldovene apare doar în 1623 [136, p. 512], în timp ce Zamostea împreună cu alte două sate pe Ceremuș, Bănilă și Milie, au fost atestate spre 1445 în componența districtului Sneatânului [161, pp. 140-141]. Tratatul din 1433 stipula în continuare că „din codrul Țării Moldovei cum au umblat hotarele de demult, tot așa vor umbla și acum, în vecii vecilor” [32, doc. 38, pp. 178-179]. Înțelegerea atinsă dintre Władysław II Jagiełło și Ștefan II a

fost în mare parte o reconfirmare a hotarului existent înainte de Războiul de la Luțk din 1431 [161, pp. 136-137] și o mărturie indirectă despre existența unui tratat similar încheiat cu Ștefan I în 1395 prin mențiunea „înaintașilor” care au stăpânit Țara Moldovei în granițele stabilite conform celor „întâi cărți”. O mărturie deosebită a acestui document constă în atestarea unor posesiuni polone dincolo de Ceremuș, care vor constitui mai târziu obiectul donației oferite logofătului Ioan Tăutu în 1499 [296, p. 343]. A. Pînzar susține că prin înțelegerea de hotar din 1433 Ștefan II, îndatorat regelui Poloniei pentru sprijinul în ocuparea tronului, a renunțat la Pocuția, iar Władysław II Jagiełło, în semn de bunăvoință, a recunoscut fiului lui Alexandru cel Bun stăpânirea ereditară asupra Țării Șipenițului [161, pp. 107-108, 153-154].

În același timp, putem suspecta o posibilă modificare a hotarului moldo-polon conform tratatului din 13 decembrie 1433. După mențiunea de către regele Poloniei a faptului că Pocuția „precum de demult a fost supusă nouă, din veac, așa și rămâne” urmează stipulația privind Vășcăuții, pe care Władysław II Jagiełło a „lăsat lui Ștefan Voievod, sugerând posibilitatea că ea ținea anterior de Pocuția și nu Țara Șipenițului. Localitatea dată se află la 8,5 km distanță de Sneatân, ceea ce ar sugera prezența Vășcăuților în componența districtului Sneatânului până la 1433, deoarece frontierele dintre districtele în Evul Mediu nu erau ghidate de bariere naturale precum Ceremușul sau Prutul, ci de principiul subordonării burgului sau punctului fortificat învecinat, care exercita autoritatea sa asupra populației și teritoriilor înconjurătoare [243, p. 107]. O asemenea cesiune din partea regelui Poloniei putea fi un pas pragmatic – Ștefan II nu doar a recunoscut suzeranitatea polonă asupra Moldovei, dar și a participat activ în războiul civil din Lituania între susținătorii lui Świdrygiełło și partida pro-polonă condusă de Sigismund Keștutaitis (1432-1440), contribuind direct la cucerirea Brațlavului către 6 aprilie 1435 [203, pp. 384-386]. Cedarea Vășcăuților Țării Moldovei a reprezentat o premieră, care a dat startul tranziției de la ideea vechilor granițe medievale către conceptul unui hotar de tip modern cu o delimitare tot mai strictă.

Aliniamentul fixat în cadrul tratatului de hotar din 1433 a rămas neschimbat în primii ani ai luptelor pentru scaunul domnesc dintre Iliăș I și Ștefan II, însă la 23 septembrie 1436 survine o decizie neașteptată din partea celui dintâi, care după reînscăunarea sa decide să reîntoarcă regelui Poloniei Țara Șipenițului împreună cu Hotinul, Țețina și Hmeliovul [32, doc. 50, pp. 188-189]. C. Cojocariu susține că voievodul de la Suceava a recurs la acest pas în schimbul obținerii sprijinului împotriva lui Ștefan II, însă afirmă că teritoriul dat a rămas în continuare în componența Țării Moldovei. Istoricul român invocă ca argument actul din 29 februarie 1444 [167, pp. 489-490], în care Maria Holszańska, soția lui Iliăș I, și Manoil Grecul, pârcălabul de Hotin, încredințau lui Ioan de Czyszow, castelan de Cracovia, și lui Petru Odrowąż, palatinul de Lwów, Hotinul, Țețina și Hmeliovul [296, pp. 343-344]. La aceeași concluzie au ajuns I. Czamańska, M. Plewczynski [185,

pp. 96-97; 193, p. 78] și O. Masan, ultimul aducând în calitate de argument prezența lui Manoil Grecul și Șteful ca dregători domnești ai Hotinului și Țeținei în acea epocă [263, p. 45].

Pe de altă parte, C. Rezachevici afirma că Iliăș I a emis acest act sub pretextul despăgubirii Coroanei polone pentru daunele aduse între anii 1431-1433, urmărind pregătirea unui loc de refugiu la hotarul Poloniei în cazul pierderii repetate a tronului [167, p. 488]. Argumentul principal al istoricului român reprezintă descrierea omagiului depus de Iliăș I lui Władysław III (1434-1444) în cronica lui J. Długosz, unde se menționa că orașul Halici era oferit domnului Țării Moldovei ca loc de refugiu și de depozitare a bogățiilor sale [70, p. 574]. A. Pînzar consideră că Țara Șipenițului a fost totuși transmisă autorităților poloneze în 1436 ca o despăgubire pentru atacul lui Alexandru cel Bun asupra Pocuției și Podoliei din 1431, teritoriul dat fiind reîntors lui Ștefan II în 1444 sau 1445, rămas la acel moment unic domn al Moldovei după înfrângerea fratelui său [161, p. 154]. O. Balukh apreciază semnificația acestui act ca semn al îndoielilor domnului Țării Moldovei în capacitatea sa de a păstra tronul, preferând să transfere Hotinul, Țețina și Hmeliovul în favoarea soției sale, Maria, sora reginei-mamă a Poloniei, Sofia Holszańska [413, p. 37].

Mărturiile documentare nu confirmă modificarea status-quo-ului existent după 1436 la hotarul moldo-polon. După victoria obținută în bătălia de la Podraga pe 4 august 1435 și reînscăunarea sa în Moldova, Iliăș I revine la subiectul pagubelor aduse Coroanei polone din cauza ciocnirilor militare între anii 1431-1433 în omagiul său din 1 septembrie 1435, în care acesta propunea achitarea pierderilor materiale suferite de polonezi în Pocuția și Podolia prin termenul ispășit în perioada întemnițării sale la Sieradz pe parcursul primei domnii a lui Ștefan II (1433-1435) [32, doc. 44, pp. 183-184]. Din acest act reiese că domnul Țării Moldovei inițial nu a avut intenții de a ceda Țara Șipenițului în folosul Poloniei cu un an înainte de declarația sa din 23 septembrie 1436. După 1436 avem scrisoarea soției lui Iliăș I, Maria Holszańska, și a pârcălabului Hotinului Manoil Grecul din 29 februarie 1444, care stipula cedarea Hotinului, Țeținei și Hmeliovului demnitarilor regali Ioan de Czyszow și Piotr Odrowąż ze Sprowy [14, doc. 209, pp. 721-722] – mărturie directă a faptului, că cele trei cetăți așa și nu au fost cedate Poloniei în 1436.

Mai mult decât atât, în perioada guvernării duale a lui Iliăș I și Ștefan II (1436-1442) în rândurile Sfatului domnesc au figurat Manoil Grecul, pârcălabul Hotinului, și Șteful Jumătate, pârcălabul Țeținei. Primul a apărut în această funcție din 20 iunie 1438 [21, doc. 184, pp. 260-261] și a avut parte de o carieră îndelungată, care a culminat cu ocuparea locului de frunte în Sfatul domnesc la începutul domniei lui Ștefan cel Mare⁵. Șteful Jumătate, atestat documentar doar o singură dată ca pârcălab al Țeținei pe 6 august 1440 [21, doc. 205, pp. 290-291], a deținut această

⁵ Pentru mai multe detalii privind evoluția carierei lui Manoil Grecul, vezi: [214, pp. 10-20].

poziție încă din anii 1435-1436, judecând după istoria mențiunilor sale în Sfatul domnesc pe timpul celei de-a doua domnii al lui Iliș I⁶, demonstrând astfel neaplicarea în realitate a transferului Hotinului, Țeținei și Hmeliovului sub administrația poloneză promisă de Iliș I în 1436.

Cauzele neacceptării acestui scenariu puteau fi multiple⁷, însă un lucru rămâne cert – declarația lui Iliș I a devenit ultima mențiune documentară a Țării Șipenișului în documentele oficiale ale timpului. Actul Mariei Holszańska din 29 februarie 1444 omite acest toponim, doar enumerând cele trei cetăți principale de la frontiera de nord a Moldovei. Propunerea făcută demnitarilor poloni nu a fost transpusă în realitate – în scrisoarea sa doamna Moldovei dorea să obțină stăpânirile regale promise lui Iliș I în Polonia până pe 29 iunie, iar în cazul neîndeplinirii de către rege a acestor condiții demnitarii poloni erau obligați să reîntoarcă cele trei centre înapoi domnului Țării Moldovei „la sărbătoarea cea mai apropiată a Sfântului Petru” [14, doc. 209, pp. 721-722]. Considerând faptul că Władysław III era implicat în cruciada antiotomană de la Varna din 1444, eșecul expediției lui Iliș I împotriva lui Ștefan II în același an [167, p. 490] și atestarea continuă a lui Manoil Grecul în calitate de pârcălab al Hotinului după 1444 [21, doc. 259, p. 367; 22, doc. 2, pp. 3-4], transferul Hotinului, Țeținei și Hmeliovului în favoarea Poloniei nu a avut loc.

Anii 1440-1450 nu au fost marcați de modificări radicale ale hotarului de nord al Moldovei, dar ele au reprezentat o nouă etapă în evoluția frontierei moldo-polone, în care un rol proeminent au început să-l joace dregătorii teritoriali din ambele țări. Numirea lui Manoil Grecul în calitate de pârcălab al Hotinului către 20 iunie 1438 nu a modificat imediat statutul său, păstrând relativ aceleași poziții în a doua jumătate a membrilor Sfatului domnesc [282, p. 84]. Momentul major, după care se începe ascensiunea ireversibilă a demnitarului spre locurile de frunte în Sfatul domnesc, reprezintă actul lui Iliș I din 22 mai 1443, care a fost emis la Buceaci în condițiile refugierii fostului domn al Moldovei și al familiei sale în Polonia, fiind primit aici de către Teodoryk Buczacki [21, doc. 231, pp. 325-327]. Printre martorii acestui act se numărau Șteful Jumătate și Manoil Grecul, care au aderat la tabăra lui Iliș I și a fiilor săi, Roman II și Alexandru II (de partea celui din urmă fiind doar Manoil Grecul după moartea lui Șteful Jumătate), ambii începând de atunci ascensiunea lor politică spre locurile de frunte în Sfatul domnesc [214, p. 12].

Cu alte cuvinte, în perioada luptelor pentru putere dintre succesorii lui Alexandru cel Bun, importanța politico-militară a persoanelor ce țineau sub control Hotinul și Țețina a fost apreciată la justa sa valoare de pretendenții principali la scaunul Moldovei. Din aceste considerente, Petru

⁶ Pentru mai multe argumente inspirate din trecutul carierei politice a lui Șteful Jumătate în baza izvoarelor documentare disponibile, vezi: [282, pp. 84-86].

⁷ Pentru determinarea explicațiilor posibile ale neîndeplinirii declarației lui Iliș I din 23 septembrie 1436 și argumentele aduse în acest sens, vezi: [282, p. 86].

Aron l-a înlocuit pe influentul la acel moment Manoil Grecul, care a susținut familia lui Iliș I, cu panul Sin, menționat pentru prima dată în această funcție pe 29 august 1455 [22, doc. 52, pp. 74-76]. Statutul ținuturilor de nord era însă contestat de Maria Holszańska, văduvei lui Iliș I, și fiica acesteia, Anastasia, ele fiind amintite în tratatul de închinare și credință regelui Poloniei semnat de Petru Aron la Suceava pe 29 iunie 1456 [32, doc. 81, pp. 217-220]. Domnul Țării Moldovei nu intenționa să cedeze – în cadrul omagiului depus pe 1 octombrie 1455 la Hotin, Petru Aron oferea mătușii regelui Poloniei în schimb târgul Siretului și Olhovețul împreună cu vama, proprietățile și veniturile sale [32, doc. 76, pp. 213-214]. Ulterior, pe 8 iunie 1456, acesta l-a înproprietărit pe noul său pârcălab de Hotin, Sin, cu numeroase sate în ținuturile de nord ale Moldovei: Șizcăuți (actualmente s. Noua Suliță, regiunea Cernăuți, Ucraina), Malinți, Șizcăuți (actualmente, Șișcăuți, regiunea Cernăuți, Ucraina), Zamcăuți, Berestia, Gorodiște, Crainicăuți, Vișniveț și Boriscăuți [22, doc. 59, pp. 88-89], ceea ce demonstrează intenția temeinică a voievodului de la Suceava de a-și afirma pozițiile sale la hotarul cu Polonia. În sfârșit, în tratatul de închinare și credință din 29 iunie 1456, Petru Aron reitiera intenția de a oferi Siretul și Olhovățul Mariei și fiicei sale, Anastasia, în schimbul „zestrei” lor asupra Hotinului și Țeținei. În același timp, presiunile din partea polonezilor creșteau, căci în același act Petru Aron dorea să amâne soluționarea problemei existente până la întâlnirea personală cu Cazimir IV, acordându-i atunci decizia finală [32, doc. 81, p. 219].

Doar în ajunul confruntării decisive pentru scaunul țării cu Ștefan cel Mare, la 1 aprilie 1457 Petru Aron s-a adresat către Mujiło Buczacki, starostele de Sneatân, Colomeea și Coropeț, și către Bartoș Buczacki, starostele de Podolia, cu propunerea ca aceștia să aleagă din rândul boierilor moldoveni dregători la Hotin și Cernăuți [32, doc. 83, pp. 220-222]. După înscăunarea lui Ștefan cel Mare în Moldova, Hotinul a trecut sub ocupația militară polonă până în primăvara anului 1464, când cetatea a fost cedată domnului Țării Moldovei și apar mărturii documentare ale boierului Goian în calitate de nou dregător teritorial [117, pp. 81-82; 309, pp. 13-14]. Ascensiunea statutului pârcălăbiei Hotinului a continuat pe timpul aflării acestui demnitar aici între anii 1464-1467, intrând în topul 5 ai Sfatului domnesc [214, pp. 13-14]. Succesorul lui Goian a devenit Vlaicu, unchiul lui Ștefan cel Mare, atestat pentru prima dată ca pârcălab al Hotinului pe 11 septembrie 1467 [22, doc. 148, pp. 215-216]. Perioada serviciului său s-a remarcat prin fenomenul dublării pârcălabilor acestei cetăți – din 20 octombrie 1469 pe lângă Vlaicu în calitate de al doilea pârcălab al Hotinului apare fiul acestuia, Duma. Slujba celor doi demnitari aici a continuat până în anii marilor confruntări militare cu Imperiul Otoman – numărul mic de documente interne emise din vara anului 1476 nu indică clar momentul numirii următorului pârcălab al cetății date, ultima mențiune a lui Vlaicu și Duma aici datând din 22 mai al aceluiași an [309, pp. 14-15].

Succesorul lor, Șteful, a deținut inițial poziții modeste (locurile 17-18 printre alți dregători) în Sfatul domnesc în comparație cu alți pârcălabi [22, doc. 219, pp. 333-334, doc. 261, pp. 399-401] datorită începutului carierei sale politice, contextului rivalității moldo-otomane active din acei ani și, totodată, a scăderii tensiunilor la hotarul moldo-polon. Din 14 septembrie 1486 se atestă o creștere semnificativă a rangului deținut de Șteful de Hotin, care a intrat în topul 10 celor mai influenți demnitari din Sfatul domnesc al lui Ștefan cel Mare [22, doc. 264, pp. 405-407], fapt datorat în mare parte cuceririi Chilie și Cetății Albe de către Baiazid II în 1484 și dispariției lui Vlaicu și a mai multor alți dregători din cele două cetăți pierdute și în urma ciocnirilor cu forțele otomane, propulsând din nou pârcălăbia Hotinului la un rang înalt între alți dregători domnești către sfârșitul secolului XV [214, pp. 14-16, 20]. Această evoluție se datora nu în ultimul rând dezvoltării economice a orașului de pe Nistru, facilitate de prezența vămii (atestată în privilegiile comerciale din 1408, 1434, 1456 și 1460) la intrarea în principatul est-carpatic din direcția Cameniței, centrului politico-administrativ al Podoliei de Vest [166, p. 530].

În cazul Țeținei, după moartea lui Șteful Jumătate nu sunt cunoscuți pârcălabi sau starosti, aceștia fiind menționați doar ocazional fără nume în hrisoavele emise pe 30 august 1479 și 23 august 1481 [22, doc. 220, pp. 334-336, doc. 239, pp. 363-365]. Cum a remarcat C. C. Giurescu, această cetate nu a mai deținut importanța sa de odinioară din epoca domniei lui Alexandru cel Bun [133, p. 324]. După 1481 locul starostilor de Țețina este substituit în mod complet de către omologii lor de la Cernăuți, care sunt amintiți pe lângă starostii Hotinului în tratatul de pace moldo-polon din 12 iulie 1499 [32, doc. 107, pp. 244-249]. Ținutul Țeținei dispare încă mai devreme, ultima sa atestare datând din 29 iunie 1456 [32, doc. 81, p. 219]; primele mențiuni ale ținutului Cernăuților apar mai întâi în tratatul lui Petru Aron cu demnitarii poloni pe 1 aprilie 1457, apoi între anii 1473-1476 [14, doc. 234, pp. 808-814, doc. 190, pp. 284-285, doc. 207, pp. 315-315, doc. 208, pp. 315-316]. L. Rădvan explică decăderea Țeținei prin ascensiunea târgului vecin al Cernăuților [166, p. 494]. Această consolidare demografică și comercială s-a desfășurat și pe cealaltă parte a hotarului moldo-polon – cum am remarcat anterior în acest capitol, primele mențiuni ale districtului Sneatânului și chiar a unei *terra Snatynensis* apar între anii 1456-1457, marcând astfel o sincronizare a ascensiunii Sneatânului și Cernăuților în aceeași perioadă.

O altă victimă a procesului consolidării centrelor frontierei de nord a Moldovei a devenit Hmeliovul – după ultima sa amintire în actul Mariei Holszańska din 29 februarie 1444 [14, doc. 209, pp. 721-722], localitatea în cauză nu este amintită de Petru Aron nici în omagiul său față de regele Poloniei din 29 iunie 1456, unde se ridică problema Hotinului și Țeținei, nici în înțelegerea din 1 aprilie 1457 încheiată cu Michał Mużyło Buczacki și Bartoș Buczacki [32, doc. 81, p. 219, doc. 83, p. 221]. T. Bălan considera că principala cauză a dispariției acestei fortificații puteau fi

luptele dintre succesorii lui Alexandru cel Bun, rezultând în absența oricăror mențiuni a Hmeliovului către anul 1456 [110, pp. 11-12]. C. C. Giurescu se îndoia însă în distrugerea acestei cetăți, aducând exemplul „drumului Hmeliovului” în actul de danie al satului Ivancăuți din 7 mai 1473, dar admitea că ea putea juca un rol secundar față de Hotin și Țețina [22, doc. 190, pp. 284-285; 133, pp. 240-241]. Ținând cont de conceptul cetăților secundare, care treptat își pierdeau statutul lor de reședință a proiecției puterii teritoriale în împrejurimi în favoarea centrelor majore vecine [243, p. 107], ipoteza lui C. C. Giurescu poate fi mai aproape de adevăr, iar teritoriile ținutului Hmeliovului au fost în cele din urmă divizate în sferele de responsabilitate ai dregătorilor domnești numiți la Hotin și Cernăuți.

Ascensiunea acestor două centre împreună cu dregătorii lor a avut loc în paralel cu afirmarea demnitarilor polonezi de frontieră, cel mai semnificativ caz aparținând lui Teodoryk Buczacki, castelan al Cameniței și staroste general al Podoliei (1442-1455), care a fost unul din cei mai înstăriți nobili polonezi din întreaga Podolia [210, p. 121; 358, p. 21]. După obținerea funcției de staroste general al Podoliei în 1442 [210, pp. 107-108, 129-130], Buczacki s-a implicat activ în relațiile moldo-polone pe fundalul luptelor politice interne pentru tronul Moldovei și orientării regelui Poloniei și Ungariei Władysław III spre confruntarea cu Poarta otomană [281, p. 25]. V. Mykhailovksy remarcă lipsa în acea perioadă a resurselor materiale suficiente din partea Coroanei polone pentru a realiza în paralel o politică activă la hotarele sale de sud-est, rezultând în delegarea gestiunii relațiilor cu țările din zona nord-pontică demnitarilor săi de frontieră. Astfel, Teodoryk Buczacki a obținut un *carte blanche* în raporturile cu domnii Moldovei, devenind arbitru în luptele претенțiilor la tron [210, pp. 139, 143; 360, p. 22] și apărând în diferite etape interesele lui Iliș I, Roman II, Alexandru II și Bogdan II [21, doc. 231, pp. 325-327, doc. 275, pp. 390-391, 32, doc. 68, pp. 204-205, doc. 74, pp. 211-212, 167, pp. 516-517]. Acest trend a fost continuat și după moartea lui Teodoryk de către fiul său, Bartoș Buczacki-Jazłowiecki, noul staroste general al Podoliei, și fratele său Michał Mużyło Buczacki, care au asistat la omagiul depus de Alexandru II regelui Poloniei Cazimir IV în 1455 și au primit din partea lui Petru Aron posibilitatea de a numi noi dregători „între panii noștri moldoveni” la Hotin și Cernăuți în 1457 [32, doc. 83, p. 221].

Anume cu acești „adevărați „regișori” de graniță” [234, p. 69] sau „stăpâni necoronați ai Podoliei” [210, p. 117] și alți reprezentanți ai șlehtei Podoliei și Voievodatului Rusesc a avut de a face Ștefan cel Mare, când acesta lua măsuri pentru normalizarea relațiilor cu Regatul Poloniei. În cadrul înțelegerilor încheiate la Overchelăuți pe 4 aprilie 1459 domnul Țării Moldovei a dus negocieri Andrei Odrowąż, palatinul și starostele general al Voievodatului Rusesc, și Hryezko de Pomorzany, starostele general al Podoliei. Voievodul de la Suceava a fost nevoit să recunoască drepturile polonezilor asupra Hotinului, instalați aici încă din 1457. O diferență substanțială dintre

acest tratat și precedentele acte în cadrul relațiilor moldo-polone constă în abordarea unor subiecte particulare, precum permisiunea pescuitului liber pentru polonezi în Nistru, garanțiile din partea părții moldovene a libertății deplasării muncitorilor din cetatea Hotinului spre târg pentru obiecte de uz necesar și organizarea justiției la hotar împotriva criminalilor „pe o altă cale în modul obișnuit și după obiceiul ținut de demult” [32, doc. 85, pp. 224-225].

Această frază indică existența unei practici de soluționare a conflictelor izbucnite la frontiera celor două țări. Luând în cont absența acestor stipulații în precedentele acte bilaterale moldo-polone analizate în acest capitol cu ulterioara lor reactualizare și completare în tratatele încheiate între cele două țări între 1468 și 1539 [11, doc. 133, pp. 296-299; 32, doc. 107, pp. 244-249, doc. 119, pp. 265-273, doc. 124, pp. 273-276, doc. 126, pp. 277-280, doc. 129, pp. 281-284, doc. 135, pp. 288-289, doc. 138, pp. 290-292], admitem posibilitatea începutului cooperării tot mai strânse dintre dregătorii teritoriali moldoveni și poloni pe subiectele de administrare a hotarelor comune încă din anii 1440-1450, când a avut loc consolidarea rolului și pozițiilor demnitarilor de la Hotin, Țețina/Cernăuți, Colomeea, Sneatîn și Camenița. Aplicarea justiției de frontieră se observă în tratatul aprobat la Hotin pe 9 octombrie 1467 după întâlnirea delegației moldovene (condusă de Vlaicu, Goian, starostele de Hotin, Șandru, pârcălabul Dorohoiului și Iuga vistiernicul) și poloneze (în frunte cu Grigorie, arhiepiscopul de Lwów, Stanisław din Chodcza, voievodul rusesc și staroste de Halici, Michał Muzyło Buczacki, starostele de Colomeea, Sneatîn și Coropeț). Majoritatea participanților de ambele părți au fost dregătorii teritoriali ai frontierei moldo-polone, care au decis convocarea unei alte adunări similare anul următor tot la Hotin pentru discutarea tuturor litigiilor posibile [11, doc. 133, pp. 298-299]. Astfel, observăm formarea unui șablon de cooperare între acești demnitari aplicat regulat în anii următori, marcând o nouă etapă în tranziția frontierei moldo-polone de la paradigma medievală spre una mult mai apropiată de hotarele epocii moderne, legată în mod direct de consolidarea centrelor ținutale de periferie. Această perioadă de cooperare pașnică între cele două părți s-a sfârșit după încheierea ostilităților militare cu Imperiul Otoman în 1486 și răcirea bruscă a relațiilor moldo-polone în ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare.

2.4. Revitalizarea conflictelor de hotar: donația de pe Ceremuș și cazul Pocuției

Noile modificări în statutul și delimitarea propriu-zisă a hotarului moldo-polon au urmat după eșecul campaniei militare a Regatului Poloniei condus de regele Jan Olbracht (1492-1501) împotriva Țării Moldovei în 1497, care a produs o schimbare radicală a raporturilor dintre cei doi vecini: voievodul de la Suceava a ieșit formal de sub suzeranitatea regelui de la Cracovia și a reîntors pe agenda zilei vechile conflicte de frontieră la sfârșitul secolului XV și pe parcursul

primei jumătăți a secolului XVI [300, p. 319]. Primul semn al noii tendințe a fost donația a 11 sate de pe malul strâng al Ceremușului de către regele Poloniei logofătului Ioan Tăutu. Deși acest transfer nu a fost fixat în tratatul de pace din 1499, I. Corfus a demonstrat veridicitatea acestui fapt prin apelarea la instrucțiunile date în scris la 22 iunie 1532 de regele Poloniei, Sigismund I cel Bătrân, lui Laurențiu Myszkowski, castelan de Biecz, trimis la Buda pentru negocierea unui armistițiu cu domnul Țării Moldovei, Petru Rareș, în care regele comunica solului său să amintească și de satele date anterior în dar logofătului Tăutu pe timpul vieții sale. Regele afirma că supușii săi aveau drepturi și acte asupra acestor localități, instructându-l pe solul său să se cerceteze la fața locului pentru a determina cui ele trebuiau să revină de drept [301, pp. 597-598].

C. Cojocariu presupune că donația a devenit rezultatul compromisului dintre Ștefan cel Mare, care dorea să elimine capul de pod al Poloniei dincolo de Ceremuș, și Jan Olbracht, care a acordat satele de pe malul drept al râului „unui boier moldovean cunoscut polonilor și care putea garanta liniștea la hotar” ca o compensație pentru captivitatea logofătului în perioada războiului moldo-polon din anii 1497-1499 [296, p. 347]. În viziunea lui A. Pînzar, după încheierea păcii din 1499, regele Poloniei a oferit donația de pe Ceremuș logofătului Tăutu pe durata vieții acestuia. Statutul lor nu a fost discutat după ocuparea Pocuției de către forțele lui Ștefan cel Mare în 1502, iar după recuperarea acestei provincii și încheierea păcii moldo-polone din 1510 posesia viageră a celor 11 sate de pe Ceremuș logofătului Tăutu a fost din nou reconfirmată [161, p. 155], lăsând deschisă posibilitatea revendicărilor Coroanei polone asupra lor.

Tratatul moldo-polon de pace din 12 iulie 1499 marca un nou pas spre consolidarea hotarelor comune și a prerogativelor dregătorilor de periferie, stipulând aflarea supușilor regelui Poloniei pe teritoriul Moldovei sub jurisdicția starostilor de Hotin și Cernăuți, apelând la ajutorul lor în aplicarea justiției. Același lucru se prevedea și în cazul moldovenilor veniți în Polonia, care puteau să se adreseze după ajutor starostelui de la Camenița [32, doc. 107, pp. 247-248]. Transmiterea prerogativelor privind problemele supușilor moldoveni exclusiv doar starostilor de la Camenița în detrimentul omologilor săi din Pocuția putea fi legat de devastările suferite de orașele din Voievodatul Rusesc și Pocuția în mod special după eșecul campaniei polone din 1497⁸. Pe lângă aceasta, tratatul din 1499 prevedea soluționarea oricăror „mari strâmbătăți” apărute între cei trei starosti de frontieră prin trimiterea unor delegații de boieri și șleahțici din ambele părți cu avizul domnului Țării Moldovei și regelui Poloniei în spiritul vechilor înțelegeri de frontieră din

⁸ Chiar înainte de intrarea propriu-zisă a forțelor regelui Poloniei pe teritoriile Moldovei, Liborius Nacker, secretarul general al Marelui Maestru al Ordinului Teutonic, a consemnat de trei ori în jurnalul său de campanie loc înainte de 4 august 1497 devastarea de către turci a Colomeei și a încă unui oraș de la granița moldo-polonă – după cum admite L. Cîmpeanu, cel mai probabil în acest din urmă caz merge vorba de Sneatîn [123, pp. 76, 177-178].

secolul XV [32, doc. 107, p. 248]. Un tratat similar a fost încheiat pe 14 septembrie 1499 cu marele duce al Lituaniei, Aleksander (1492-1506), care stipula aplicarea justiției la granița comună în cadrul întâlnirilor dregătorilor de frontieră [32, doc. 108, pp. 249-250], fiind cel mai probabil vorba de starostele de Brațlav, amplasat cel mai aproape de hotarul nistrean în Podolia, și Costea, pârcălabul de Soroca, menționat pentru prima dată ca martor al tratatelor din 12 iulie și 14 septembrie 1499. C. Burac consideră că, deși nu există alte mărturii anterioare a unui dregător la Soroca, un asemenea oficial ar fi existat încă din epoca primilor voievozi ai Moldovei, preluând viziunea lui C. C. Giurescu [117, pp. 175-176; 133, p. 287]. În același timp însă, prima mențiune a ținutului eponim apare doar pe 25 martie 1529 [17, doc. 284, pp. 318-319].

Astfel, tratatele de pace încheiate de domnul Țării Moldovei cu regele Poloniei și marele duce al Lituaniei în 1499 omiteau atât transferul satelor de pe malul drept al Ceremușului în folosul lui Ioan Tăutu, cât și discutarea statutului Pocuției. Regele Poloniei renunța pe parcursul următorilor ani la solicitările voievodului moldovean de a-i ceda Pocuția și la recomandările de intermediere și nepopulare a provinciei devastate din partea fratelui său, regelui Ungariei Vladislav II, urmărind să câștige timp pe parcursul organizării campaniei împotriva Ordinului Teuton în 1501 [408, pp. 78-79]. Moartea neașteptată a regelui Poloniei pe 17 iunie 1501 a agravat conflictul moldo-polon – Ștefan cel Mare a întemnițat solia regală pe calea sa de întoarcere de la Constantinopol și a prădat Pocuția. Z. Spieralski presupunea că acest atac era motivat fie de nerespectarea de către polonezi a condiției privind repopularea Pocuției până la delimitarea nouă a frontierei comune, fie de dorința voievodului să-și consolideze pozițiile de negociere în ajunul alegerii pe 4 octombrie 1501 a noului rege al Poloniei, Aleksander [408, pp. 79-80].

Solia domnului Țării Moldovei sosită la Cracovia în decembrie 1501 propunea convocarea comisiei mixte moldo-polone în 1502, reprezentanții regelui fiind de acord, dar cu condiția respectării vechii frontiere de-a lungul Colacinului. Această întâlnire nu a avut însă loc din cauza indeciziei Senatului polon de a-și trimite reprezentanții săi, în circumstanțele în care însuși regele Poloniei era plecat în Lituania în legătură cu războiul dus împotriva Moscovei [398, p. 172]. Disensiunile în rândurile marii nobilimi privind problema Pocuției au devenit într-atât de mari, încât reprezentanții din Wielkopolska solicitau regelui Poloniei, aflat între 5-17 august 1502 la Minsk, convocarea urgentă a comisiei de hotar cu participarea lor în detrimentul nobilimii din Małopolska și în special a șlehtei din Voievodatul Rusesc, poziționați în mod hotărâtor împotriva oricăror cedări Moldovei. Z. Spieralski admitea posibilitatea că în cazul declanșării unui nou război moldo-polon, unii mari nobili din Wielkopolska ar fi fost de acord să cedeze Pocuția pentru a evita o agravare încă mai mare a pozițiilor regatului. În pofida haosului administrativ și a

războiului dus împotriva Moscovei, regele Aleksander era de acord doar să nominalizeze membrii viitoarei comisii mixte, interzicând oricare cedări domnului Țării Moldovei [408, pp. 82-83].

Frustrat de tergiversarea discuției problemei Pocuției de către polonezi și conștient de faptul că timpul irosit juca în favoarea lor pentru a soluționa conflictele cu Ordinul Teuton și Marele Cnezat al Moscovei, Ștefan cel Mare a ocupat în mod unilateral Pocuția în septembrie 1502, profitând de absența oștii regale aici și de mare invazie concomitentă a tătarilor din Crimeea pe teritoriile Poloniei până la Vistula. După ocuparea provinciei și retragerea tătarilor, din partea polonă la tratative cu domnul Țării Moldovei și reprezentanții Ungariei la Hanusowce pe 7 octombrie 1502 a fost trimis Iwan, starostele de Lipowiec [408, pp. 83, 88, 90]. Aceste negocieri la fel au eșuat: în timp ce starostele de Lipowiec cerea retragerea moldovenilor din Pocuția, Ștefan cel Mare invoca apartenența întregii regiuni la Țara Moldovei din „timpurile vechi”. La propunerea solilor maghiari de a fixa o nouă întâlnire a celor trei delegații pe problema Pocuției domnul Țării Moldovei a răspuns negativ, susținând că partea polonă nu-i va oferi niciodată dreptatea cuvenită și că va menține în continuare teritoriile cucerite [408, pp. 90-91].

Profitând de absența unui răspuns militar organizat din partea Coroanei polone și prelungirea conflictului cu Moscova, voievodul moldovean a ordonat delimitarea noului hotar prin tumulii de pământ la jumătate de milă distanță de Halici, după cum reiese din raportul lui Stanisław Chodecki din 31 octombrie 1502 [50, doc. 120, p. 173], controlul moldovenesc extinzându-se dincolo de cursul râului Bistrița-Sołotwińska și localitatea Czesybiesy [408, p. 92]. Detașamentele moldovene au distrus fortificația polonă de la Koropec pe malul stâng al Nistrului, iar la întâlnirea de la Halici cu castelanul orașului, Piotr z Chodcza, portarul de Suceava Luca Arbore a explicat că domnul moldovean nu dorea să vadă alte cetăți ale Poloniei la noua frontieră cu stăpânirile sale, cu excepția Haliciului [50, doc. 120, pp. 173-175].

Pe 2 noiembrie 1502 Chodecki a primit o scrisoare din partea lui Ștefan cel Mare aflat la Colomeea prin trimisul domnesc, Ilie Steclea [150, p. 197], care apela la „vechea prietenie” cu familia demnitarului polon și îl ruga să-l convingă pe regele Poloniei de a recunoaște teritoriul ocupat ca fiind al domnului Țării Moldovei, „...primit cu consimțământul regelui Ungariei și din mandatul lui” [50, doc. 135, p. 210; 140, p. 287]; acest din urmă argument putea fi o referință la vechea prezență moldoveană în Pocuția între anii 1378-1382. Tot în aceeași scrisoare Ștefan cel Mare informa despre numirea în Pocuția a doi „capitaneus”: Hrincovici clucerul și Clănău spătarul. Primul demnitar a fost atestat mult mai târziu ca martor al tratatului moldo-polon pe 7 februarie 1510 în postura sa de pârcălab al Hotinului, continuând să dețină acest statut până pe 25 martie 1523 [169, pp. 265, 309]. N. Iorga considera că Hrincovici a jucat rolul de staroste, în timp ce Clănău ar fi fost vameș în noul ținut [150, p. 197], în timp ce Z. Spieralski credea că Clănău ar fi

deținut funcții militare, în timp ce Hrincoveci ar fi răspuns de administrația regiunii [408, p. 93]. Judecând după emiterea scrisorii domnului Țării Moldovei la Colomeea, acest oraș a fost centrul probabil al noului ținut creat între cursurile Bistriței, Nistrului, Colacinului și Ceremușului.

Noua stare de lucruri se baza pe echilibrul de forțe defavorabil Poloniei și cooperarea moldo-ungară în problema Pocuției și a durat până în 1505, când Bogdan III a decis să retrocedeze aceste teritorii în speranța de a încheia proiectul său matrimonial de înrudire cu casa regală a Jagielloților prin căsătoria cu Elisabeta, sora regelui Poloniei [300, p. 319]. O influență majoră asupra acestor tratative l-a avut Stanisław Chodecki, care a deținut simultan funcțiile de mareșal general de coroană (1505-1529), castelan de Lwów (1492-1502), staroste de Lwów (1501-1529), Halici (1488-1502), precum și hatman al Voievodatului Rusesc și al Podoliei (1492-1499; 1501-1505) [210, pp. 201-202, 258], devenind o figură politică majoră la frontiera moldo-polonă. Chodecki și-a datorat succesul în carieră legăturilor personale cu Jan Olbracht, care în calitate de prinț moștenitor a vizitat de mai multe ori Galiția între anii 1486-1490 cu ocazia prădărilor provocate de incursiunile lui Muha, fiind de atunci mereu prezent în cercul apropiat al viitorului rege și obținând noi dregătorii din partea lui [403, pp. 34-35]. Atitudinea sa față de domnia Țării Moldovei era negativă, familia sa având multiple proprietăți în Voievodatul Rusesc, Podolia și mai ales în Pocuția ocupată de garnizoanele moldovene din 1502. Considerând daunele materiale suferite în războiul împotriva lui Ștefan cel Mare, precum și moartea a doi dintre frații săi în ciocnirile cu oastea lui Muha și a tătarilor [403, pp. 34-35; 406, p. 80], interesul lui Chodecki față de tratativele moldo-polone privind soarta Pocuției devine evident.

Propunerea domnului Țării Moldovei a fost prezentată de către solii săi în cadrul Seimului de la Radom din 30 martie – 14 iunie 1505, iar pe 22 iunie aceștia cereau inima și mâna prințesei polone la Cracovia în fața regelui [408, p. 108]. K. Niemczyk consideră că Aleksandr era de acord cu obținerea Pocuției în schimbul căsătoriei lui Bogdan III cu sora sa pe fundalul stării de război cu Moscova, în pofida protestelor exprimate de regina-mamă Elizabeta Rakuszanka și de prințesa Elisabeta însuși. Îngrijorat însă de tergiversarea tratatelor, voievodul de la Suceava s-a adresat către Stanisław Chodecki, confidentul personal al reginei-mamă, cu rugămintea de a o convinge să aprobe căsătoria cu fiica ei. Tratativele duse cu starostele polon la Suceava au rezultat pe 18 martie 1506 în acceptarea căsătoriei de către delegația regală în frunte cu același Chodecki în schimbul Pocuției [403, pp. 35-36], chiar dacă în tratatul matrimonial negociat la Cracovia pe 16 martie 1506 această din urmă condiție absentează [32, doc. 112, pp. 252-254].

Noul rege al Poloniei, Sigismund I cel Bătrân (1506-1548) a anulat înțelegerea privind căsătoria dintre Bogdan III și Elisabeta după obținerea provinciei de hotar, rezultând în cele din urmă la izbucnirea unui nou război moldo-polon pentru Pocuția [300, p. 319]. Către

deznodământul acestui conflict în 1509 Bogdan III a abandonat deja proiectul său matrimonial de înrudire cu dinastia Jagiełlonilor, însă nu a renunțat la drepturile sale asupra Pocuției. Oastea domnească a atacat simultan Podolia și Pocuția în iunie 1509, însă fără mari succese, nefiind în stare să cucerească cu asalt nici Camenița, nici Haliciul, abandonând mai târziu asediul Lwówului și prădând Rohatynul [56, p. 513; 77, p. 91; 82, p. 129; 83, p. 87]. K. Niemczyk propune interpretarea acestui din urmă episod ca un gest real al răzbunării lui Bogdan III împotriva clanului Chodecki, stăpânilor localității date din Pocuția. Conform cercetătoarei polone, domnul Țării Moldovei putea să-l învinuiască personal pe Stanisław Chodecki, intermediarul principal al înțelegerii matrimoniale eșuate, în trădarea promisiunilor sale, care au dus la cedarea benevolă a Pocuției polonezilor. Rezultatul acestui atac asupra Rohatynului a fost nu doar capturarea argintului și clopotelor bisericești, dar și luarea în calitate de ostatici a mamei lui Stanisław împreună cu cei doi frați ai săi, Rafał și Piotr [251, p. 106; 403, pp. 39-40].

Coroana polonă a reușit să recupereze Pocuția prin forță, prădând teritoriile Moldovei până la Suceava și aplicând o înfrângere lui Bogdan III în timpul retragerii acestora înapoi spre Polonia [300, p. 319]. Astfel, domnul Țării Moldovei nu a reușit să replice succesul părintelui său obținut în 1497, însă nici regele Poloniei nu a reușit să atingă toate scopurile dorite în cadrul acestui conflict, fiind nevoit să accepte intermedierea regelui Ungariei Vladislav II. Conform condițiilor tratatelor de pace semnate la Iași pe 7 februarie și la Cracovia pe 20 martie 1510, soluția problemei Pocuției era lăsată pe seama intermediarii reprezentanților lui Vladislav II. Ziua convocării comisiei mixte moldo-polono-ungare putea fi fixată doar de către regele Ungariei, iar în cazul absenței delegației moldovene sau polone diferendul teritorial ar fi fost arbitrat automat în folosul celeilalte țări, cu excepția cazurilor unei forțe majore [32, doc. 118, p. 262, doc. 119, p. 266].

Deși polonezii au reîntors *de facto* configurația frontierei din 1499 de-a lungul Ceremușului, I. Corfus arăta că înțelegerile moldo-polono-ungare lăsau din nou posibilă contestarea pe viitor a drepturilor Poloniei asupra Pocuției [300, pp. 319-320]. Pe de altă parte, condițiile arbitrajului diferendului în jurul Pocuției reprezentau un avantaj al regelui Ungariei, care putea fixa ziua întrunirii comisiei mixte și negocia viitoare configurare a frontierei moldo-polone, neexcluzând posibilitatea unor aranjamente bilaterale fie cu voievodul de la Suceava, fie cu regele Poloniei în schimbul unor concesiuni politice în favoarea sa. Ce-i drept, nu există nici o mărturie documentară a întrunirii unei asemenea comisii mixte în anii următori – de exemplu, instrucțiunile regelui Sigismund I către solul său în ajunul negocierilor de pace moldo-polone de la Buda din 1532 stipulau renunțarea la această mediere în cazul discutării acestei opțiuni [300, pp. 321-322]. Acest lucru demonstrează faptul că după 1510 și până la escaladarea conflictului moldo-polon pe

timpul primei domnii a lui Petru Rareș (1527-1538) această parte a înțelegerilor atinse între Sigismund I, Vladislav II și Bogdan III nu a fost în cele din urmă aplicată.

2.5. Consolidarea justiției de frontieră și deznodământul problemei Pocuției

Sfârșitul ostilităților militare la frontiera moldo-polonă după anul 1510 a relevat existența unor devieri semnificative față de linia graniței descrise în tratatul din 1433. Actul emis de Bogdan III pe 1 iunie 1512 menționează existența a „niște mori” care erau „de hrană acestei cetăți a noastre, Sorocăi...” pe malul stâng al Nistrului, aflat în componența Coroanei polone. După trimiterea unei solii moldovene în Polonia, regele a dat acordul de a oferi aceste mori pentru nevoile Sorociei „până când va fi voia Măriei Sale” [15, doc. 81, pp. 500-501]. Hrisovul domnesc nu specifică numărul, amplasarea și tipul morilor nominalizate. Cu toate acestea, ele puteau fi ridicate cu mult înainte de războiul moldo-polon din 1506-1509, sugerând încălcări regulate ale frontierei nistrene de către supușii moldoveni, care au întemeiat aceste mori de importanță vitală pentru Soroca. Actul domnesc din 1512 relevă o reîntoarcere aparentă la status-quo-ul vechi, însă gestionată de acum încolo de voința regelui Poloniei și posibilitatea retragerii „darului” său.

Noile tratate bilaterale încheiate după 1510, care au abordat subiectul statutului hotarului moldo-polon, au fost elaborate în anii de domnie ai lui Ștefan IV (1517-1527). Primele înțelegeri de pace și alianță pe 9 martie și 4 mai 1518 reînnoiau vechile prevederi ale tratatelor semnate în 1510 cu referință la oferirea judecății supușilor celor două țări de către starostii de frontieră (cu excepția dregătorului de la Soroca) și modalitatea soluționării conflictelor între oficialii celor două țări în mod pașnic prin organizarea unei întâlniri dintre consilierii celor doi monarhi [32, doc. 123, p. 272, doc. 124, pp. 275-276]. Pe 7 august 1519 la Cracovia a fost semnat o amplă convenție de frontieră între reprezentanții Poloniei și Moldovei, a căror condiții arată adâncirea cooperării instituțiilor politice de pe ambele părți ale hotarului. Nu este întâmplător și faptul că un loc special în semnarea acestui tratat l-au avut dregătorii de hotar: Otto Chodecki, palatinul Galiției și starostele de Halici, Colomeea și Sneatîn; Nicolae Iskrzicki, starostele Podoliei; boierii Grincovici și Tălabă, starostii de Hotin; Petrică, starostele de Cernăuți [32, doc. 126, p. 277].

Convenția din 1519 stipula convocarea în fiecare an a două diete moldo-polone: prima de ziua Sfintei Treimi pe malul Nistrului în fața cetății Hotinului, iar cea de-a doua peste două săptămâni la Colacin. Ambele adunări erau alternate în amplasarea lor fie în Podolia și Galiția, fie la Hotin și Colacin peste un an. Misiunea lor era administrarea coordonată a justiției la frontiera moldo-polonă, fiind o continuare a vechii tradiții atestate în anul 1467 pe timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Actul bilateral conținea mai multe prevederi referitoare la cercetarea, judecata și aplicarea pedepselor pentru furturile comise, răpirea sau violarea unei femei de către suspecții

moldoveni și polonezi trecuți în altă țară, obligațiile străjerilor de frontieră de a prinde un suspect sau un hoț împreună cu obiectele furate și a-l prezenta la judecata starostilor, pedeapsa străjerilor în cazul sechestrării ilegale a bunurilor, reținerii și maltratării persoanelor nevinovate; garantarea libertății de întemeiere a satelor de pe ambele părți ale frontierei etc. [32, doc. 126, pp. 277-279].

Ulterior, prin intermediul soliei lui Luca Cârjă către regele Poloniei în 1523, Ștefan IV amintea despre practica tradițională a justiției de hotar în cadrul adunărilor de la Brațlav, „pe malul Nistrului, și deoparte și de alta” [16, doc. 112, p. 549]. Prevederile gestiunii frontierei moldo-polone au fost reînnoite și în primii ani ai domniei lui Petru Rareș [39, pp. 739-740]. Noua convenție încheiată la Cracovia pe 12 mai 1527 a fost semnată de starostii moldoveni Vlad de Hotin și Toma Bernovschi de Cernăuți, iar din partea polonă de către Janusz Swirczowski, castelanul de Wiślica și starostele de Lublin, Stanisław Chodecki, mareșalul general de coroană, starostele general rusec, starostele de Lwów și Lubaczów, și Stanisław Lanckoroński, ceașnic de Sandomir și staroste al Cameniței și al întregii Podolii [39, pp. 732-733]. Cariera politică a lui Stanisław Chodecki a fost prezentată în subcapitolul 2.4; cât despre Stanisław Lanckoroński, acesta a activat între anii 1510-1535 în calitate de staroste general al Cameniței, dezvoltând domeniu propriu la Skała, amplasată la vest de Camenița [210, pp. 256-257, 259, 261-262]. Acest mare nobil era la curent cu politica sud-estică a Coroanei polone, contactând direct cu vice-cancelarul Piotr Tomicki [1, doc. 300, p. 231, doc. 313, pp. 241-242], și cu desfășurarea evenimentelor nu doar la hotarele Podoliei, dar și dincolo de ele⁹.

Conform înțelegerii moldo-polone din 1527, starostelui Sorociei reveneau cazurile de nedreptăți aplicate supușilor polonezi în jurisdicția sa, iar supușilor moldoveni – starostelui de Camenița [39, p. 733], înglobând astfel ținutul Sorociei în cadrul sistemului de înțelegeri încheiate în 1519. Considerând absența mențiunii ținutului dat în convenția din 1519 și prima amintire documentară internă a acestei unități administrativ-teritoriale pe 25 martie 1529 [17, doc. 284, pp. 318-319], viziunea lui C. Burac privind o existență mult mai timpurie a acesteia [117, pp. 175-176] pare a fi mai puțin întemeiată, iar momentul consolidării autorității teritoriale a dregătorului din această localitate a avut loc în intervalul anilor 1519-1527. Starostele Sorociei era obligat să fie prezent la adunările demnitarilor de frontieră la Hotin sau în orice alt loc prestabilit, în cadrul cărora două zile erau rezervate pentru judecarea plângerilor supușilor moldoveni față de polonezi, următoarele două zile – pentru plângerile locuitorilor Podoliei față de moldoveni, iar a cincea zi – pentru achitarea amenzilor [39, p. 733].

⁹ De exemplu, pe 30 noiembrie 1530 Stanisław Lanckoroński i-a adresat un mesaj hatmanului Jan Tarnowski despre situația politico-militară din Țara Moldovei. Demnitarul polonez informa despre concentrarea de către Petru Rareș a unei oștiri la Botoșani cu posibilitatea de înaintare spre Colomeea) și Imperiul Otoman [2, doc. 381, p. 368].

De asemenea, tratatul din 1527 prevedea condiții referitoare la fuga nesanționată a slugilor unor nobili sau boieri din Podolia în Moldova și viceversa, la morile construite ilegal pe teritoriile ambelor țări, la debitorii care treceau hotarul fără să achite datoriile lor, la vagabonzii care treceau din Podolia în Moldova și viceversa, la cei care treceau hotarele fără a plăti dările sau impozitele cuvenite, la modul de restituire a datoriilor debitorilor de orice proveniență locuitorilor și administrației din regiunile de frontieră ale Moldovei și din Podolia, la amenzile cuvenite pentru o fecioară răpită cu sau fără acordul ei din Podolia și țara Haliciului în Moldova și viceversa etc. [39, pp. 740-742] Aceste înțelegeri au fost completate ulterior de tratatul de pace și alianță încheiat între Sigismund I și Petru Rareș pe 13 decembrie 1527, care a fost inspirat de același model și conținut al tratatelor din 1510 și 1518, reconfirmând vechile condiții ale administrației justiției în regiunile de frontieră moldo-polonă și a soluționării neînțelegerilor apărute între starostii celor două state [32, doc. 129, p. 284].

Astfel, identificarea, enumerarea și sincronizarea detaliată a soluționării diferitor cazuri de judecată și modului de aducere la justiție a diferitor categorii de răufăcători în tratatele bilaterale dintre Regatul Poloniei și Țara Moldovei reconfirmă gradul tot mai înalt de consolidare a hotarului moldo-polon cu o implicare tot mai activă atât a puterii teritoriale deținute de starostii Podoliei, Haliciului și ținuturilor de nord a Moldovei, dar și a controlului tot mai strict din partea puterii centrale a celor două state asupra zonei de frontieră comună. Această evoluție pașnică spre o frontieră de tip modern a fost perturbată substanțial de schimbarea radicală a politicii externe urmărite de Petru Rareș, care va readuce din nou pe agenda politică a timpului problema Pocuției.

Domnul Țării Moldovei a utilizat incertitudinile tratatelor de pace din 1510 pentru a revendica din nou controlul asupra Pocuției, trimițând solia sa la Cracovia în august 1530 pentru a cere de la regele Poloniei cedarea provinciei în folosul său [217, p. 117]. După ce Sigismund I cel Bătrân a respins acest ultimatum, fiul lui Ștefan cel Mare a ordonat invadarea teritoriilor de frontieră ale Coroanei polone la sfârșitul lunii noiembrie al aceluiași an. În prima decadă a lunii decembrie, forțele voievodului de la Suceava au ocupat Pocuția, iar Petru Rareș a învins lângă Camenița o oaste poloneză, amenințând direct Podolia de Vest și restul țării Haliciului. Această invazie a devenit cauza noilor greutăți și încercări pentru societatea frontalieră a Pocuției. Sneatânul, Colomeea, Tłumacz și Tyśmienica au fost supuse incendiilor, în timp ce o mică parte din șleahța locală a fost nevoită să se retragă spre Halici, restul fiind forțați să recunoască stăpânirea Moldovei. De partea noilor stăpâni au trecut și reprezentanții confesiunii ortodoxe din rândurile populației locale și a nobilimii mici, pentru care fapt ei vor răspunde mai târziu prin pierderea averilor sale (fiind confiscate 16 sate și părți de sate) pe motiv de trădare a intereselor Coroanei polone [300, p. 320]. În cadrul instrucțiunilor oferite soliei poloneze în cadrul

ulterioarelor negocieri moldo-polone de la Buda în 1532 a fost inclusă și o referință privind supușii poloni, care au trecut de partea domnului Țării Moldovei în timpul incursiunii sale în Pocuția: în cazul în care partea moldoveană ar fi solicitat iertarea lor de către rege și reîntoarcerea bunurilor sale confiscate, reprezentantul regal trebuia să declare că averile în cauză deja au fost oferite cu drept de moștenire altora [300, p. 328].

La sfârșitul lunii ianuarie 1531, Petru Rareș justifica regelui Poloniei ocuparea Pocuției, repetând argumentele expuse anterior de către Ștefan cel Mare lui Stanisław Chodecki pe 2 noiembrie 1502: „...țara Pocuției aparținea Valahiei (Țării Moldovei – n.n.) ca donație din partea regilor Ungariei”. Domnul Țării Moldovei susținea că provincia a fost recuperată de el înapoi, fiind „neutilă” pentru monarhul polon, și urma să fie apărută „cu puterea turcilor și ajutorul ungurilor, muntenilor și tătarilor”, iar forțele sale militare nu au încălcat astfel hotarele legitime ale Poloniei, respectând vechiul său jurământ de credință [3, doc. 287, pp. 266-267]. Sigismund I i-a solicitat pe 3 februarie 1531 retragerea imediată din provincie, negând orice drepturi ale lui Petru Rareș asupra Pocuției și amintindu-i precedentul omagiu de la Colomeea depus de Ștefan cel Mare lui Cazimir IV. Cât despre conflictul pentru Pocuția izbucnit după anul 1506, Sigismund I îi amintea voievodului moldovean despre durata scurtă a ocupării militare de către Bogdan III, cerându-i lui Petru Rareș retragerea imediată din Pocuția și compensarea daunelor comise în schimbul iertării sale și evitării războiului [3, doc. 44, pp. 48-49, doc. 287, pp. 266-267]. Domnul Țării Moldovei nu a cedat presiunii, reiterând într-o altă scrisoare din 21 februarie drepturile sale asupra Pocuției, enumerând multiplele erori ale mesajului lui Sigismund I (printre care numirea lui Petru Rareș în calitate de fiu al lui Bogdan III și nu a lui Ștefan cel Mare; păstrarea Pocuției sub controlul Moldovei și după moartea lui Ștefan cel Mare; reocuparea de către polonezi a Pocuției după căsătoria neîndeplinită cu prințesa Elisabeta), propunând totodată intermedierea conflictului de către Suleiman I și regele Ungariei Ioan Zapolya și reafirmând intenția de a apăra regiunea cu ajutorul otomanilor, ungurilor, tătarilor și a transilvănenilor. Regele Poloniei a emis la rândul său o ultimă avertizare pe 21 martie, amenințând în caz contrar aplicarea forței militare [3, doc. 65, pp. 69-70, doc. 90, pp. 90-91; 300, pp. 320-321].

Odată cu descoperirea blufului voievodului de la Suceava privind susținerea sa din partea Porții de către solia lui Jan Ocieski sosită la Constantinopol și dezavuarea incursiunii moldovene în Pocuția de către Suleiman I, regele Poloniei a trimis forțele hatmanului Jan Tarnowski cu misiunea de a recupera provincia contestată, care a fost îndeplinită cu succes după victoriile poloneze obținute la Gwoździec și Obertyn pe 19 și 22 august 1531. Aceste măsuri militare reușite nu au pus însă capăt rivalității moldo-polon: cele două state rămâneau în stare de conflict fără un armistițiu oficializat, iar situația la frontiere s-a întors la vechiul status-quo de după 1510, în care

Regatul Poloniei nu putea să asigure imposibilitatea unei noi incursiuni din partea lui Petru Rareș din considerentele riscurilor complicării raporturilor sale cu Poarta otomană [300, pp. 321-322].

În ajunul negocierilor moldo-polone din 1532 la Buda prin intermedierea lui Ioan Zapolya și Aloisio Gritti, guvernatorul Regatului Ungariei, Sigismund I l-a instruit pe reprezentantul său, Laurențiu Myszkowski, să ceară domnului Țării Moldovei revocarea pretențiilor sale asupra Pocuției și să respingă revenirea la arbitrajul statutului Pocuției de către regele Ungariei. Totodată, regele Poloniei intenționa în cadrul aceluiași negocieri să ridice problema satelor de pe malul drept al Ceremușului donate logofătului Ioan Tăutu în 1499 – conform lui I. Corfus, scopul acestei inițiative era de fapt aplicarea presiunii asupra voievodului moldovean pentru a-l forța să renunțe la Pocuția [300, pp. 327-328; 301, p. 598]. Tratatul de pace de la Buda din 1532 nu au avut loc din cauza absenței delegaților lui Petru Rareș, iar situația la frontiera moldo-polonă a rămas tensionată. Domnul Țării Moldovei a continuat să trăgăneze în negocieri lipsite de finalitate procesul încheierii unui armistițiu, menținând în același timp starea încordată la hotarul moldo-polon – conform noutăților sosite la Wilno pe 21 februarie 1534, voievodul Moldovei ar fi prădat 10 sate în Pocuția. Pasivitatea elitelor poloneze în cadrul Seimului de la Piotrków, convocat la 6 ianuarie 1534 în cadrul pregătirilor pentru declanșarea unui război împotriva Marelui Cneaz al Moscovei, i-au motivat pe Hieronim Szafraniec, starostele de Tłumacz, și Jan Tworowski, castelanul Cameniței, să propună edificarea unei noi cetăți pe posesiunile celui dintâi în Pocuția și întărirea fortificațiilor de la Gwoździec [300, pp. 328-329, 336].

Între timp, Petru Rareș a recurs, pe de o parte, la medierea Habsburgilor după declararea sa în calitate de vasal al lui Ferdinand I în 1535, iar pe de altă parte el a atacat din nou Pocuția în august al aceluiași an, oferind asistență Marelui Cneaz al Moscovei aflat în stare de război cu Uniunea polono-lituaniană. Negocierile privind încheierea unei păci din nou suferă eșec din motivul neîncrederii Coroanei polone față de Habsburgi și absenței oricăror dorințe de a realiza un compromis în problema Pocuției atât din partea polonezilor, cât și din partea voievodului de la Suceava. Noi atacuri din partea lui Petru Rareș în 1536 au dus la mari devastări în Pocuția și a determinat elitele poloneze să mobilizeze forțele întregului regat pentru lichidarea acestei amenințări, însă mișcarea nobiliară de la Lwów orientată împotriva politicii lui Sigismund I în 1537 a sabotat orice încercări de a pune capăt intervențiilor moldovene dincolo de Ceremuș [300, pp. 338-339]. Doar după încheierea războiului cu Moscova în 1537 și coordonarea cu otomanii a unui atac simultan împotriva voievodului moldovean, forțele polone în frunte cu Jan Tarnowski au luat Hotinul sub asediu în vara anului 1538, forțându-l pe Petru Rareș să solicite încheierea păcii în contextul invaziei otomane în frunte cu Suleiman I [300, p. 339].

Domnul Țării Moldovei a fost obligat să renunțe definitiv în numele său și al urmașilor și supușilor săi la Pocuția, care era recunoscută ca parte componentă a Regatului Poloniei [32, doc. 135, pp. 288-289]. Consecințele politicii ostile a lui Petru Rareș față de Regatul Poloniei în problema Pocuției a avut un impact direct asupra statutului hotarului moldo-polon – în convenția încheiată dintre reprezentanții lui Ștefan Lăcustă (1538-1540) și ai lui Sigismund I la Cracovia pe 20 februarie 1539, deși se restituia vechea tradiție a adunărilor starostilor de frontieră din ambele state, supușilor moldoveni era interzis să se așeze pe teritoriile Poloniei dincolo de Nistru fără acordul prealabil al starostilor sau a proprietarilor funciari polonezi [32, doc. 137, p. 290]. În jurământul de pace al lui Ștefan Lăcustă față de regele Poloniei din 18 aprilie 1539, voievodul de la Suceava promitea că nici un supus al său nu putea deține „în țara Majestății Sale regelui Poloniei pe ambele părți ale râului Nistru... locuință, turme, mărfuri și nici albine” fără acordul din partea polonă [32, doc. 139, p. 293]. Tratatul din 1539 se referea cel mai probabil la situația proprietăților supușilor moldoveni din țara Haliciului împreună cu Pocuția, care au fost principalul măr al discordiei dintre cele două state, ceea ce a rezultat după victoriile obținute de către Regatul Poloniei în adoptarea acestor măsuri drastice față de moldoveni. În plus, această stipulație poate sugera un grad mult mai înalt de permeabilitate a frontierei moldo-polone înainte de agravarea relațiilor moldo-polone în 1530, în care un număr considerabil de supuși moldoveni au deținut un loc semnificativ în economia țării Haliciului.

La sfârșitul tratatului de pace din 1538 se menționa totodată că „celelalte treburi sau toate celelalte oricare ar fi, care nu au fost menționate lămurit în această scrisoare... vor trebui păzite inviolabil și fără vătămare de către amândouă părțile” [32, doc. 135, p. 289]. A. Pînzar observă că prin această condiție partea polonă în mod indirect a acceptat cedarea *de jure* în favoarea domnului Țării Moldovei a celor 11 sate de pe malul drept al Ceremușului, dat fiind faptul că după încetarea conflictelor militare hotarul de nord al Moldovei a rămas neschimbat pe cursul râurilor Nistru, Colacin și Ceremuș până în secolul XVIII [161, pp. 146, 155]. Ulterioarele înțelegeri încheiate de Ștefan Lăcustă în 1539 [32, doc. 137, p. 290, doc. 138, pp. 290-292, doc. 139, p. 293], Iliș II în 1546 și 1547 [32, doc. 160, pp. 325-326, doc. 167, pp. 335-338] și Alexandru Lăpușneanu în 1553 [32, doc. 171, pp. 342-347, doc. 173, pp. 348-350] au reiterat apartenența Pocuției la Polonia, inalienabilitatea hotarelor existente și funcționarea comisiilor mixte de hotar între cele două țări – marcând astfel finalul disputelor teritoriale la frontiera moldo-polonă.

2.6. Concluzii la Capitolul 2

Astfel, istoria constituirii frontierei de nord a Țării Moldovei cu Coroana polonă a cunoscut mai multe etape în afirmarea sa. Începuturile sale incerte sunt legate de formațiunea statală

românească, care a cuprins Pocuția și Țara Șipenițului și a oferit rezistență primei tentative de extindere a Poloniei aici în bătălia de la Plonini. Căderea acestei entități politice după campania lui Cazimir III din 1366 în Galiția au dus la contestarea teritoriilor sale atât de polonezi, cât și de principatul fondat de Bogdan I, rezultând mai întâi în confruntările militare dintre cele două părți în anii 1370 și în decizia lui Ludovic I de Anjou de a oferi Pocuția și Țara Șipenițului lui Petru I Mușat după 1377. Prezența administrației moldovene în aceste regiuni între anii 1378-1382 au constituit principala sursă a drepturilor voievozilor de la Suceava asupra lor, care vor genera multe litigii și conflicte dintre Moldova și Polonia în secolele XV-XVI.

Unul dintre acestea era legat de împrumutul dat regelui Poloniei de Petru I Mușat în 1388. Lipsa de mărturii documentare nu ne oferă posibilitatea reconstituirii exacte a evenimentelor la frontiera de nord a Țării Moldovei pentru anii 1387-1395, rămânând viabile atât posibilitatea oferirii Pocuției în calitate de amanet și a Țeținei și Hmeliovului în calitate de feud, a Pocuției împreună cu Țețina și Hmeliovul în calitate de amanet sau doar a Pocuției, în timp ce Țara Șipenițului putea fi inițial sub controlul cnezatului Podoliei și doar mai târziu oferită de regele Poloniei lui Ștefan I în 1395. Înțelegerea atinsă în acel an de Ștefan I și Władysław II Jagiełło a fixat noul hotar între Pocuția și Țara Șipenițului, al cărui statut și configurație va fi puțin modificat în favoarea Moldovei în tratatul de hotărnicie din 1433.

Anii 1440-1450 s-au marcat prin creșterea substanțială a statutului dregătorilor Hotinului, Țeținei/Cernăuților, Cameniței și Sneatânului. Autoritățile centrale au fost nevoite să țină cont de noile evoluții în timpul luptelor active pentru putere, претендентii la tron chiar cooptând în cercul susținătorilor săi pe pârcălabii Hotinului și Țeținei. Această ascensiune a stat la baza reglementării normelor justiției de frontieră între cele două țări în a doua jumătate a secolului XV – prima jumătate a secolului XVI, care a evoluat neîntrerupt în pofida agravării conflictului pentru Pocuția din ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare. Pe lângă obținerea „donației” de pe Ceremuș în 1499 și ocuparea temporară a Pocuției în 1502 de domnul Țării Moldovei, tratatele moldo-polone din acea epocă conțin mai multe caracteristici tipice pentru conceptul hotarului de tip modern, decât a unei frontiere medievale, iar gestiunea tot mai strictă a graniței comune a fost accelerată de noile conflicte militare moldo-polone, culminând cu renunțarea de către Petru Rareș a oricăror pretenții asupra Pocuției, abandonarea problemei „donației” de pe Ceremuș de către Polonia și apariția unor restricții în regiunile de frontieră pentru supușii Țării Moldovei.

3. FRONTIERA DE SUD-EST A ȚĂRII MOLDOVEI

3.1. Originile hotarului pontic al Țării Moldovei

Desfășurarea stabilirii frontierelor de sud-est ale Țării Moldovei pe cursul Dunării și litoralul pontic s-a încadrat în procesul general al constituirii hotarelor sudice ale Țării Moldovei pe timpul succesorilor lui Bogdan I. În cazul stepelor Bugeacului, principalii indicatori ai schimbărilor și conflictelor externe majore sunt centrele-cheie comerciale pentru fluxul de mărfuri în bazinul Mării Negre – Chilia, Licostomo și Cetatea Albă (cunoscută de asemenea în secolele XIV-XV sub numele de Maurocastro, Moncastro și Asprokastron). Din aceste considerente, intrarea acestor fortărețe în componența Țării Moldovei și statutul lor în calitate de referințe a frontierei acestui stat vor deveni principalele subiecte de discuție în acest subcapitol.

Limita cea mai târzie a instalării puterii domnilor moldoveni în Bugeac poate fi stabilit în legătură cu consecințele crizei politice interne al Hoardei de Aur, cunoscută mai bine sub numele de *великая замятня* („marea tulburare”) în cronicile ruse, care a permis primilor voievozi să înainteze pe teritoriile de periferie controlate de diferiți demnitari tătari. Stabilizarea noii frontiere de-a lungul Nistrului și recunoașterea sa cel puțin de facto în calitate de nou status-quo trebuia să fi avut loc până la venirea la putere a hanului Toktamâș în anul 1380, care a pus capăt crizei interne și a dus o politică agresivă de reînviore a pozițiilor Hoardei de Aur în Europa Răsăriteană [204, pp. 194-195]. Momentul cel mai verosimil al retragerii puterii tătare este comun acceptat în istoriografia română ca fiind perioada de după anul 1368, când își sistază activitatea principalele centre tătărești de la Orheiul Vechi (Şehr al-Djedid) și Costești, iar cultura cu ceramică roșietico-gălbuie (atribuită, tradițional, localităților subordonate Hoardei de Aur) dispare în interfluviul pruto-nistrean [164, pp. 53, 61, 66; 271, p. 346; 422, pp. 116-118]. După cum am arătat în subcapitolul 2.1, *Lista orașelor rusești* poate fi datată între anii 1378-1381, sugerând începutul activității drumului comercial moldovenesc spre Cetatea Albă sub controlul puterii domnești [346, p. 95] în anii 1380. Mărturii indirecte suplimentare în acest sens reprezintă mențiunile în arhivele municipale ale Lwówului a unei tranzacții comerciale dintre Klepel, un negustor originar din Cracovia, și Zimmerman din orașul Siret în anul 1382 [228, p. 109], iar în 1386 un alt negustor cracovian, Nikolaj Morsztyn, a fost atacat și jefuit în călătoria sa prin Moldova [190, p. 74].

O problemă majoră reprezintă datarea exactă a momentului înfăptuirii tranziției controlului politic în spațiul dintre Dunăre, Prut și limanul Nistrului, ceea ce a generat mai multe opinii contradictorii în istoriografia română¹⁰. Înainte de a susține cu hotărâre orice ipoteză posibilă,

¹⁰ N. Iorga susținea că Cetatea Albă a ajuns în componența Moldovei spre 1390, ținând cont de renumita formulă „de la munți până la mare” în titulatura lui Roman I (1391-1394) [2, doc. 2, pp. 3-4; 142, p. 171]. C. Racoviță și Șt. S. Gorovei promovau scenariul Cetății Albe în componența Lituaniei (conform celui dintâi - până la 1390, conform celui

urmează să fie coroborate alte surse disponibile referitoare la spațiul nord-vest pontic în anii 1360 și 1370. După înfrângerea lui Kutlubuga, Hadjibey și Dimitrie la Sinie Vodă în fața lituanienilor în 1362, pentru stabilizarea situației militare în regiune a intervenit hanul Abdallah, care s-a instalat pentru o perioadă la Şehr al-Djedid, de unde au apărut mai multe monede cu numele său. Aceste emisiuni s-au sfârșit în a doua jumătate a anului 1365, când Abdallah s-a retras în adâncul stepelor dintre Nipru și Volga în cadrul luptelor pentru putere din interiorul hoardei. În schimb la Orheiul Vechi apar monedele de argint cu titlul *şeyh* în locul numelui hanului și monedele de cupru bătute în anul hegirei 768 (1366-1367), ultimele purtând numele lui Kutlubuga, inițiatorul probabil al mișcărilor centrifuge față de Hoarda de Aur în spațiul pruto-nistean. Mențiunile sale dispar pe monedele bătute între anii 1367-1369, ele fiind înlocuite de un nou tip de emisii, care sunt comun acceptate în istoriografie ca aparținând lui Dimitrie, celălalt dintre cei trei emiri tătari învinși în Podolia de către lituanieni [226, pp. 174-175; 227, p. 189; 416, p. 144].

Viziunea lui Șt. Andreescu privind prezența ipotetică a lui Kutlubuga în Bugeac în 1386 este infirmată de mai multe acte genoveze emise în acea perioadă, care prezintă un tablou diferit al evenimentelor din anii 1386-1387 și atestă activitatea lui Kutlubuga în structura politică a Hoardei de Aur în frunte cu Toktamâș¹¹. Cât despre Dimitrie, este cunoscută diploma regelui Ungariei Ludovic I de Anjou din 22 iunie 1368 adresată brașovenilor, în care se menționa să nu se ia „tricesima pe care negustorii domnului Dimitrie, principele tătarilor, sânt datori s-o plătească...” [30, doc. 49, p. 90]. În cadrul istoriografiei române s-au exprimat mai multe opinii privind locația

din urmă – până în anii 1377-1378) și cedarea ei mai târziu în folosul Moldovei la îndemnul regelui Poloniei [360, p. 317], prin intermediul unei alianțe dinastice sau pe cale militară [134, pp. 193-194, 204]. Gh. I. Brătianu respingea această ipoteză, susținând că Cetatea Albă a fost preluat de domnii Moldovei împreună cu celelalte teritorii controlate de tătari în ultimul sfert al secolului XIV [387, pp. 45-46].

Pe de altă parte, Ș. Papacostea și E. Denize considerau că spre sfârșitul secolului XIV pe teritoriile dintre Carpați și Nistru existau doar două state românești. Conform celui dintâi, ele erau conduse de Petru I Mușat și Constantin, consemnați ca „Constantin et Petro vayvoda” în documentul din registrul Massariei Caffei, emis pe 14 august 1386 [126, pp. 15-16; 348, pp. 45-47]. I. Chirtoagă apreciază Cetatea Albă ca centrul unei formațiuni statale românești după retragerea tătarilor, iar către anul 1386 el ar fi intrat deja în componența Moldovei [121, pp. 20-21]. Sprijinindu-se pe două însemnări genoveze despre „domnul tătarilor Kutlubuga, aflat în conflict împotriva Solkhatului (principală reședință tătarească din Crimeea în perioada dominației Hoardei de Aur – n.n.)” între anii 1386-1387, Șt. Andreescu afirma că tătarii lui Kutlubuga stăpâneau încă stepele Bugeacului [269, pp. 61-62]. Conform lui D. Căprăroiu, puterea voievodală asupra Cetății Albe a fost instaurată încă din etapa finală a domniei lui Lațcu [374, pp. 25-26].

¹¹ Conflictul dintre genovezi și tătarii din Crimeea în anii 1386-1387 a fost provocat de apariția în regiune a lui Bek-Bulat, unui pretendent la tronul Hoardei de Aur – o notă din registrul Massariei la Caffa din 1 august 1386 îl amintește pe „Dominus Becbolat Inperator”, precum și pe „Cotolbogha bey dominos de Sorcati” [259, p. 20], indicând direct faptul că Kutlubuga era stăpânul real al Solkhatului și principală figură politică a tătarilor din Crimeea, neputând la acel moment să controleze teritoriile Bugeacului. Tot același Kutlubuga a încheiat pacea cu reprezentanții genovezi pe 12 august 1387 în numele Hoardei de Aur, fiind numit în tratat ca stăpân al Solkhatului și mână dreaptă a lui Toktamâș [259, p. 18]. Pe lângă aceasta, Kutlubuga apare ca stăpân al Crimeei în yarlık-ul lui Toktamâș din 1382 și în scrisoarea aceluiași han adresat regelui Poloniei în 1393, iar fiul său, Elias-bey, este amintit ca „domnul Solkhatului” în tratatul tătaro-genovez din 1381 [196, p. 98]. Astfel, Kutlubuga s-a retras din spațiul pruto-nistean în 1367 și a supraviețuit perioada luptelor pentru putere în Hoarda de Aur, devenind o figură-cheie a administrației hanului Toktamâș, neavând însă nimic în comun cu soarta politică a teritoriilor din sudul interfluviului pruto-nistean.

reședinței sale (Orheiul Vechi [182, p. 190], Cetatea Albă [133, pp. 210-211; 345, p. 4; 387, pp. 45-46] sau Chilia [109, p. 151]) și a teritoriilor pe care Dimitrie le stăpânea (sudul Moldovei pe ambele maluri ale Prutului [133, pp. 210-211; 345, p. 4; 385, pp. 45-46]; Basarabia [182, p. 190]; Dobrogea [109, p. 151; 247, pp. 161-178]; atât Dobrogea, cât și spațiul de la nord de Dunăre [348, p. 55]). Fapt cert conform datelor arheologice rămâne a fi sfârșitul emisiunii monedelor de argint în a doua jumătate a anului 1369 și distrugerea centrelor de la Orheiul Vechi și Costești în aceeași perioadă, după care dispar orice ale amintiri ale „principelui tătarilor” [113, p. 239; 416, p. 144].

Excluzând alți lideri tătari, care încă erau preocupați cu luptele pentru putere în Hoarda de Aur, doar patru jucători regionali vecini puteau să elimine pe cale militară „țara” lui Dimitrie: Regatul Ungariei, Marele Ducat al Lituaniei, Cnezatul Podoliei și Țara Moldovei. Participarea primilor trei puteri poate fi exclusă din diferite motive: regele Ungariei dorea să coopereze cu Dimitrie, judecând după diploma sa comercială din 1368, iar forțele sale au suferit în toamna aceluiași an două înfrângeri împotriva Țării Românești [179, pp. 87-88]; lituanienii au suferit un eșec major în Halici-Volânia în 1366, cedând practic toate teritoriile fostului cnezat în folosul lui Cazimir III cel Mare [210, p. 50], iar obiectivul monopolizării căilor comerciale din Polonia spre Marea Neagră putea fi atins mai eficient prin atacurile asupra Galiției, începute încă din 1340 [197, p. 668] și continuate mai târziu în anii 1370 [425, pp. 63-64], decât prin lansarea unor campanii spre Bugeacul îndepărtat; politica externă a cnezilor Podoliei era extrem de oportunistă, oscilând între Polonia, Lituania și Ungaria, iar ideea unei aventuri militare împotriva tătarilor în Bugeac era prea riscantă pentru pozițiile Koriatovicilor [216, pp. 173-174].

Argumentele aduse de Ș. Papacostea și D. Căprăroiu oferă o reconstituire a procesului instalării puterii domnești la Cetatea Albă. Primul atrage atenția campaniei lui Władysław Opolczyk împotriva moldovenilor în 1374, conectând acest eveniment cu conflictul paralel dintre Ungaria și Țara Românească și afirmând ideea ofensivei Coroanei angevine împotriva Țărilor Române [157, pp. 128, 130; 374, pp. 25-26]. D. Căprăroiu aduce exemplul hirotonisirii lui Iosif în calitate de arhiepiscop al Asprokastronului „în Moldovlahia, și nu altundeva” de către mitropolitul Haliciului Antonie din corespondența Patriarhiei de la Constantinopol [48, pp. 273-275]. Ținând cont de prezența lui Antonie la Halici între anii 1371-1375 și lichidarea mitropoliei de autoritățile maghiare în legătură cu întemeierea unei arhiepiscopii catolice în același oraș, procesul întemeierii Mitropoliei Moldovei s-a început încă din perioada domniei lui Lațcu, iar Cetatea Albă la acel moment deja a intrat sub controlul voievodului est-carpatic [374, pp. 26-27]. Comparând mențiunea numirii lui Anton de Spoleto pe 13 octombrie 1374 în calitate de arhiepiscop al unor români convertiți la creștinism la hotarele Ungariei [29, doc. 354, pp. 492-493] cu atestarea lui Nicolae, arhiepiscopul Milcoviei, într-un alt mesaj papal din 16 septembrie 1371 [29, doc. 63, pp.

76-77], D. Căprăroiu presupune că românii amintiți în 1374 nu erau amplasați în limitele arhiepiscopiei de la Milcov, ci se găseau dincolo de râul Siret, în sud-estul Moldovei. Absența mențiunilor rezultatelor misiunii lui Anton de Spoleto la hotarele Ungariei cu mongolii este apreciată de istoricul român ca o consecință directă a extinderii puterii lui Lațcu spre limanul Nistrului, ceea ce a cauzat la rândul său hirotonisirea lui Iosif ca arhiepiscop la Cetatea Albă și reacția militară maghiară organizată de Władysław Opołczyk [374, pp. 26-27].

Astfel, din toate variantele posibile cea mai veridică versiune poate fi scenariul campaniei Moldovei lui Lațcu împotriva „țării” lui Dimitrie în 1369, care a rezultat în căderea dominației tătarilor la vest de Nistru și înaintarea controlului teritorial al puterii domnești până la litoralul pontic. Această ipoteză prezintă într-o nouă lumină eforturile fiului lui Bogdan I de a întemeia un episcopat catolic la Siret în 1370 și de convertire la catolicism prin intermediul clericilor de origine poloneză [167, p. 444]. Considerând riscurile cooperării dintre regele Ungariei și Dimitrie atestate în 1368 atât în direcția izolării politico-militare a Moldovei, cât și în interferența Coroanei maghiare asupra căilor comerciale spre Marea Neagră spre dezavantajul curții de la Cracovia, nu poate fi exclus suportul tacit al domnului Țării Moldovei din partea Poloniei în lichidarea principatului lui Dimitrie [216, p. 174]. Apropierea lui Lațcu de papalitate și întemeierea episcopiei de la Siret a întârziat procesul fondării unei structuri ecleziastice ortodoxe la răsărit de Carpați în baza episcopiei de Asprokastron, confirmând indirect această versiune a evenimentelor [157, pp. 124, 126-127]. Un alt argument indirect reprezintă apariția primei linii de cetăți mușatine din piatră la hotarele de vest și nord ale Moldovei, în timp ce răsăritul țării era fortificat mult mai ușor [328, p. 18], sugerând o cooperare moldo-polono-lituaniană în reîmpărțirea sferelor de influență.

O altă problemă majoră a genezei hotarului pontic al Țării Moldovei reprezintă cazul cetății Cern, menționată pentru prima dată în *Lista orașelor rusești* în enumerația orașelor bulgare și volohe, între Cetatea Albă și Iași [423, p. 228]. Localizarea Cernei reprezintă un subiect nerezolvat în cadrul istoriografiei române și ucrainene, fiind propuse în calitate de variante amplasarea sa pe o înălțime stâncoasă deasupra Cetății Albe [350, pp. 914-915], pe malul stâng al limanului Nistrului și în imediata apropiere de Hadjibey, Mayak și Karawull atestate în *Listei orașelor lui Świdrygiello* din 1434 și a daniei regelui Vladislav III către Teodor Buczacki din 30 septembrie 1442 [255, pp. 50-51; 418, p. 120], în imediata vecinătate a așezării Maiaki din Ucraina [171, pp. 50-52] sau în zona Ovidiopolului [166, p. 502; 423, p. 228]. Existența Cernei în vecinătatea imediată a Cetății Albe nu reprezintă o anomalie – după cum a observat L. Rădvan, originea Cetăților „Neagră” și Albă este una similară, ambele fiind probabil de origine bizantină, existând dinainte de secolul XIII și intrând în lista mai multor cetăți-pereche ale timpului, cum ar fi Turnu-Nicopole, Giurgiu-Ruse etc. [166, pp. 497-498]. Cât de largi erau posesiunile Țării Moldovei

dincolo de Nistru nu este cunoscut¹², însă Cern putea fi pierdut de către voievozii de la Suceava cel mai târziu către sfârșitul secolului XIV – fie după 1394, când cnezatul Podoliei a fost împărțit între Polonia și Lituania [210, p. 59], sau după bătălia de la Vorskla din 1399, când contraatacurile tătare s-au soldat cu devastări cumplite pe teritoriile Kievului, Volâniei și Podoliei [417, p. 295].

3.2. Sectorul nistreano-pontic: Cetatea Albă, Iurghici, Lerici

Una din problemele majore legate de istoria Cetății Albe în componența Țării Moldovei reprezintă definirea exactă a statutului său politico-juridic. Cele mai des evocate argumente în favoarea statutului deosebit al orașului reprezintă baterea monedei de tip Asprokastron [166, p. 505]; rolul deosebit al Cetății Albe ca centru al episcopiei bizantine de Asprokastron în procesul de recunoaștere a Mitropoliei Moldovei de către Patriarhia de la Constantinopol [134, p. 196; 166, p. 505; 336, pp. 241-242]; versiunea greacă a istoriei transferului moaștelor Sf. Ioan cel Nou din Cetatea Albă spre Suceava cu acordul căpeteniilor orașului nistrean [260, pp. 30-31]; asocierea lui Constantin, atestat împreună cu Petru Mușat în actul emis la Caffa din 14 august 1386 [348, p. 45], cu Cetatea Albă [260, pp. 30-31]; legătura dintre titlul lui Alexandru cel Bun în calitate de stăpân al Parthalassiei cu orașul de pe limanul Nistrului [323, pp. 343-344]; mențiunea unui *dominus Moncastro* care negocia în 1435 cu reprezentanții Veneției deschiderea unui viceconsulat la Cetatea Albă [140, p. 93]; refugiarea lui Alexandru II la Cetatea Albă în ultimii săi ani de viață [167, p. 529; 260, pp. 30-31] și conflictul dintre locuitorii Cetății Albe și coloniile genoveze din Crimeea pentru localitatea Illice din gurile Niprului pe timpul domniei lui Petru Aron [144, pp. 122-123; 260, pp. 30-31; 383, pp. 52-53]. Un alt indicator al posibilului statut special atât al Cetății Albe, cât și a Chilieii, reprezintă absența oricăror mențiuni ale unor așezări rurale în subordinea celor două centre ținutale în hrisoavele domnești, ceea ce ar putea sugera delegația prerogativelor de împărțire a moșiilor în folosul comunităților urbane din cele două porturi ale Țării Moldovei.

În ceea ce privește identitatea lui Constantin din actul genovez emis în 1386, în cadrul istoriografiei române au fost exprimate trei versiuni: Ș. Papacostea și P. Parasca afirmau că acesta era liderul unei formațiuni statale românești distincte din Țara de Jos, echivalându-l cu Costea voievod, atestat în Pomelnicul de la Bistrița din 1407 [201, pp. 109-110; 348, pp. 45-46]; V. Spinei vedea în Constantin „un demnitar din subordinea lui Petru Mușat”, identificându-l cu Costea

¹² Conform letopisețului rusesc *Voskresenkaia*, cneazul Vasilii Dmitrievici, fiului marelui cneaz al Moscovei, Dmitrii Donskoi în 1386 a fugit din Hoarda de Aur, ajungând, „în țara Podoliei, la marii volohi, către Petru voievod” [84, p. 51]. Pentru următorul an, 1387, același letopiseț indică faptul trimiterii unei solii moscovite către moștenitorul tronului Moscovei, menționând că „...în aceeași iarnă, luna ianuarie 19, a venit la Moscova cneazul Vasilei către tatăl său, marele cneaz Dimitrie Ivanovici, din pământurile Podoliei...” [84, p. 52]. În pofida acestor mențiuni, este greu de susținut, dacă mărturiile letopisețului *Voskresenkaia* se referă la posesiunile Țării Moldovei de pe malul stâng al Nistrului sau nu.

viteazul, prezent în Sfatul domnesc al lui Roman I și Iuga [21, doc. 2, pp. 3-4, doc. 8, pp. 10-11, doc. 9, pp. 11-12; 182, pp. 218-219]; C. Rezachevici și Șt. S. Gorovei considerau că persoana atestată în 1386 era Constantin Koriatovici, cneazul Podoliei (1385-1390) [134, pp. 123-124; 167, p. 452]. Din păcate, nici una din cele trei versiuni nu poate fi confirmată decisiv din cauza absenței oricărei mențiuni a titlului lui Constantin – o greșeală tehnică cauzată cel mai probabil de destinația pur financiară a actului Massariei, al cărui scop principal era compensarea datoriei de 2000 de aspri solului genovez Illario de Doria pentru deplasarea spre Cetatea Albă pe cale maritimă [348, p. 46]. În cazul veridicității opiniei lui Ș. Papacostea, eroarea ar consta în utilizarea termenului *vayvoda* la singular; în cazul opiniei lui V. Spinei – punerea lui Constantin în fața domnului Țării Moldovei; iar pentru ipoteza lui C. Rezachevici – absența titlului de cneaz sau duce al Podoliei.

Episodul conflictului dintre Cetatea Albă și Caffa pentru fortificația de la Illice (cunoscută în istoriografia română și sub numele de Lerici) a devenit un subiect important pentru discuțiile din jurul statutului deosebit al orașului de pe limanul Nistrului. Conform lui N. Iorga, acesta a avut loc în mai 1455 din cauza prețului înalt cerut de proprietarii cetății, frații Senarega, pentru răscumpărarea unor cetățeni ai Moncastroului. După asaltul de pe mare organizat de „jupanii” (în care N. Iorga vedea pe pârcălabii Cetății Albe) și „bătrânii” orașului nistrean, punctul strategic de la revărsarea Niprului a fost capturat, provocând o ceartă dintre Caffa și Cetatea Albă [144, pp. 122-123]. Șt. Andreescu propune o datare mai timpurie a evenimentelor cu un an mai devreme, în mai 1454, judecând după un act redactat la Genova pe 14 martie 1455 care conține descrierea incidentului izbucnit între frații Senarega și locuitorii Cetății Albe [267, p. 511]. Amplasarea exactă a castelului Illice nu este cunoscută cu siguranță, dar cea mai promițătoare ipoteză este legată de situl Dneprovskoe-2 (raionul Oceakov, regiunea Nikolaev, Ucraina), în zona limanului Bugului de Sud. În cadrul cercetărilor arheologice efectuate în 2012 au fost descoperite la fața locului, pe lângă exemplarele monedelor hanilor Kici-Muhamed (1430-1444), Said Ahmad (1445-1459) și împăratului Trapezuntului Ioann IV (1429-1460), un groș moldovenesc de argint al lui Iliș I și un semigroș moldovenesc de argint, care aparține tipului emisiei din anii 1415-1430. În baza acestui material numismatic și al locației avantajoase a sitului Dneprovskoe-2 la gurile Bugului de Sud și ale Niprului, istoricii ucraineni O. V. Gospodarenko și E. V. Oleinichenko susțin că cetatea Illice împreună cu portul său reprezenta un loc de tranziție al căii comerciale dintre Cetatea Albă și Caffa și un punct de interes nu doar pentru genovezi, dar și pentru domniile Moldovei încă dinainte de conflictul izbucnit în 1454-1455 [256, pp. 185-190].

N. Iorga vedea în incidentul de la gurile Bugului și Niprului o manifestare a deciziilor autonome din partea „jupanilor” orașului [144, pp. 122-123], însă Șt. Andreescu nu vede motive de a-i echivala pe ei cu reprezentanții orășenilor, prezentând mențiunile lui Iurghici, fostului

pârcălab domnesc, în calitate de jupan în actele notariale genoveze redactate la Constantinopol și Pera pe 30 ianuarie și 8 martie 1453 [267, p. 511; 269, pp. 71-72]. Conform lui Ș. Papacostea, ocuparea fortificației genoveze de la Illice a avut loc cu asentimentul domniei, iar conflictul era desfășurat din cauza comerțului de sclavi, care se desfășura în ambele puncte și provoca rivalități între negustorii Cetății Albe și genovezi [349, p. 70]. A. Simon consideră că inițial genovezii au adresat un protest către Petru Aron, contând pe cooperarea lui împotriva acțiunilor orașenilor din Cetatea Albă, însă situația s-a schimbat în defavoarea Caffei către septembrie 1455: după decesul lui Alexandru II, refugiat pe atunci la Cetatea Albă, Petru Aron a devenit stăpân peste Moldova și orașul nistrean, luând măsuri de fortificare a cetății Illice și neacceptând reîntoarcerea ei genovezilor [383, p. 53]. I. Eremia îi numește pe moldovenii din Cetatea Albă în calitate de autori ai cuceririi castelului Illice, fără a specifica însă cât de mare era gradul de inițiativă din partea localnicilor [128, p. 122], iar I. Chirtoagă afirmă că fortificația de la Illice ar fi rămas după 1455 în componența Țării Moldovei „prin intermediul Cetății Albe” [121, p. 25].

În contextul căderii Constantinopolului în 1453, izgonirii mitropolitului de atunci al Moldovei Iachint în martie 1454 [383, p. 53] și vulnerabilității pozițiilor coloniilor genoveze din Crimeea [121, p. 26; 349, pp. 70-72], nu putem susține cu hotărâre că conflictul pentru Illice demonstrează autonomia semnificativă a Cetății Albe în absența mărturiilor documentare directe care ar sugera inițiativa unui atac independent împotriva fortificației fraților Senarega fără consultații sau o coordonare prealabilă cu puterea domnească. Dimpotrivă, domnul Țării Moldovei avea oportunitatea politică externă favorabilă pentru a impune un nou echilibru de forțe în spațiul nord-vest-pontic pe contul Caffei prin intermediul supușilor săi de la Cetatea Albă. Astfel, episodul cuceririi cetății Illice nu poate servi în calitate de argument de afirmare sau infirmare a existenței unor relații speciale dintre puterea centrală și comunitatea urbană pestriță de pe limanul Nistrului.

Alte mărturii documentare schițează existența unei comunități genoveze în orașul de pe limanul Nistrului în secolul XV. Conform privilegiului acordat genovezilor de Alexandru cel Bun în 1409, la Cetatea Albă exista un antrepozit comercial și un consul propriu. În 1464 avem o atestare în oraș a unui notar genovez, Georgio Pollo. În cadrul conciliului de la Konstanz în 1415, a participat de asemenea și o delegație din partea orașului Weissenburg, menționată alături de Chilia și Caffa – o referință probabilă la implicarea comunității catolice a Cetății Albe în acest eveniment major al Evului Mediu târziu [166, pp. 502-503]. Detalii însemnate despre viața Cetății Albe în componența Țării Moldovei oferă cavalerul flandrez Guillebert de Lannoy (1386-1462), aflat în vizită aici în 1421, care afirma că în acest port „...locuiesc genovezi, români și armeni” [73, p. 50]. Informația dată poate indica raportul populației din interiorul Cetății Albe, italienii continuând să mențină întâietatea, fiind urmași deja de români și armeni.

Aceste fapte menționate au stat la originea viziunilor privind statutul special al Cetății Albe în componența Moldovei în cadrul istoriografiei problemei¹³, însă formularea unor concluzii hotărâtoare privind gradul de autonomie al acestui port reprezintă o dificultate. Dacă în cazul documentului din 1455 sub „dominus jupano” se putea subînțelege și un fost pârcălab numit de voievodul Moldovei [267, p. 511; 269, pp. 71-72], mențiunea unui „dominus Maurocastri” în tratativele duse între anii 1435-1436 de venețieni privind deschiderea comerțului cu Cetatea Albă nu înseamnă numaidecât că orașul deținea o libertate deplină în interacțiunile sale cu partenerii externi. Contactele acestei figuri cu Veneția au loc pe fundalul răscoalei generale antigenoveze în posesiunile Genovei din spațiul pontic între anii 1433-1434 [349, pp. 69-70]. Conform lui Șt. Andreescu, călugărul care a participat la tratative cu venețienii putea fi doar vicarul mitropoliei Moldovei, care, spre deosebire de mitropoliții greci ce s-au aflat între anii 1416-1453 doar în capitala Imperiului Bizantin, a activat pe teritoriul propriu-zis al Țării Moldovei. În plus, promisiunile călugărului despre scutirile de taxe intrau în prerogativele domnului și nu ale unui demnitar de rând. Aducând exemplele mențiunii lui Iuga protopopul din actul lui Iliaș I și Ștefan II emis pe 7 decembrie 1436, a prezenței semnăturii „Protopopul Constantin și vicar al Moldovei” pe actul unirii de la Florența din 5 iulie 1439 și aflarea Bizanțului în stare de conflict cu Genova în 1435, istoricul român susține că călugărul care a negociat cu bailul venețian era la fel un vicar al Moldovei, iar întâlnirea putea fi organizată de autoritățile bizantine [269, pp. 70, 73-74].

Astfel, figura „dominus Maurocastri” rămâne a fi discutabilă în cadrul problemei statutului Cetății Albe. Un alt tablou al trecutului portului nistrean îl oferă mențiunile reprezentanților

¹³ N. Iorga afirma existența unui „guvern” autonom în orașul de pe limanul Nistrului cu „jupanii săi și bătrânii săi” [140, p. 116], iar Gh. I. Brătianu vedea similitudini între relațiile dintre orășenii Cetății Albe și voievodul de la Suceava cu cele ale comunelor Flandrei în componența Ducatului Burgundiei [115, p. 396]. Cea mai frecventă explicație pentru statutul deosebit al Cetății Albe în istoriografie rămâne a fi influența genoveză, mai mulți istorici afirmând că centrul comercial de pe limanul Nistrului după retragerea tătarilor și până la momentul instaurării autorității moldovene s-ar fi aflat pentru un timp sub stăpânire genoveză [269, pp. 69-70]; pe timpul domnilor Moldovei el ar fi fost o autonomie [198, pp. 358-359; 349, p. 68] sau un condominium [374, p. 26]; influența genovezilor la Cetatea Albă fiind semnificativă [121, p. 21], încât cavalerul burgund Walerand de Wavrin afirma că în 1445 „a ajuns... la un port numit Moncastro unde se află un oraș și o cetate care sânt ale genovezilor” [73, p. 83; 349, p. 70].

Opinii alternative în cadrul istoriografiei recente au fost oferite de N. Russev și E. Denize: primul propune o viziune mixtă privind guvernarea Cetății Albe, a cărei comunitate este descrisă ca „un organism autogestionat”, dar însuși orașul se supunea direct autorității domnești și pârcălabilor numiți aici, care dețineau prerogative militare, administrative și judecătorești [260, pp. 30-31]. E. Denize, dimpotrivă, afirma că situația politică a Cetății Albe și a altor pământuri de la frontiera de sud nu se deosebea cu nimic de restul teritoriilor Țării Moldovei, invocând în calitate de argumente prezența Belgorodului în *Lista orașelor rusești* și inscripția grecească de pe zidul unei fortificații a Cetății Albe, care menționa edificarea sa în 1399 pe timpul domniei lui Iuga de către boierul Costea [126, pp. 15-16]. Printre susținătorii recenți ai statutului special al Cetății Albe se numără V. Josanu și A. Simon, care plasează în fruntea orașului un reprezentant al comunității locale, consemnat sub titlul de „dominus Maurocastri” în mesajul guvernului Veneției către bailul din Constantinopol din 19 aprilie 1435 despre planurile deschiderii comerțului și trimerii unei corăbii pe an spre Cetatea Albă – decizie luată în baza negocierilor duse anterior cu „pater illius qui dominatur Maurocastro, qui calloierus est” [329, pp. 176-177]; în actele genoveze din 1458 în calitate de una din cele patru puteri pontice [383, p. 55], precum și sub titlul de „magnifico ac spectabilibus dominus jupano et senioribus Albicastroi” în actul emis la Caffa din 14 martie 1455 [42, pp. 32-34; 329, p. 178].

domnești numiți aici până la cucerirea orașului de către otomani în 1484. Primul pârcălab cunoscut aici a fost Iurghici, prezent pentru prima dată ca dregător al Cetății Albe în Sfatul domnesc al lui Ștefan II pe 6 martie 1443 și până la ultima sa amintire din cancelaria aceluiasi voievod pe 14 ianuarie 1447 [21, doc. 225, pp. 314-316, doc. 271, pp. 383-384]. Următorii pârcălabi au devenit Petru, menționat în Sfatul domnesc al lui Alexandru II pe 26 mai 1449, și Stanciul, care a fost menționat pentru prima dată ca sfetnic al lui Alexandru II în același document amintit mai sus și ca dregător al Cetății Albe în actul aceluiasi voievod din 26 ianuarie 1453 [22, doc. 3, pp. 3-4, doc. 26, pp. 33-36], după care acesta a fost succedat de Vlaicu, unchiul lui Ștefan cel Mare, care a servit în calitate de pârcălab al orașului de pe limanul Nistrului între anii 1457-1462 [310, p. 81].

Dacă în cazul dregătorilor numiți la Cetatea Albă avem mai multe mențiuni din actele cancelariei lui Ștefan cel Mare, același lucru nu se observă la prima vedere în cazul perioadei de până la 1443. În urma analizei mențiunilor celorlalți dregători cunoscuți în actele domnești emise la sfârșitul secolului XIV – prima jumătate a secolului XV în cadrul unui studiu recent [373, pp. 80-101], am reușit să identificăm numele a patru demnitari, care au deținut poziția de *staroste/capitaneus* (ambele titluri fiind sinonime pentru desemnarea dregătorilor teritoriali [117, pp. 175-176; 168, pp. 204-215; 172, pp. 94, 112]) între anii 1387-1439, prin metoda excluderii celorlalți pârcălabi cunoscuți cu cetățile nominalizate în hrisoave: Giula căpitanul, Mihail căpitanul, Dragoș viteazul și Giurgiu de la Frătăuți. Toți acești demnitari au deținut locurile de frunte în Sfatul domnesc al lui Petru I Mușat, Ștefan I, Alexandru cel Bun, Iliș I și Ștefan II, iar doi dintre ei, Giula [279, pp. 88-90; 280, p. 147] și Giurgiu [13, pp. 15, 436-437; 333, pp. 117-118; 338, p. 176], au origini maramureșene și rudele lor puteau fi printre cei care au trecut Carpații împreună cu Bogdan I. Aflarea acestor patru funcționari în fruntea principalului port al Țării Moldovei poate explica trăsăturile specifice ale dregătoriei de *staroste* pentru anii 1387-1439. În primul rând, pozițiile de frunte ale starostelui în Sfatul domnesc a mai multor voievozi se puteau datora valorii speciale Cetății Albe în ochii puterii centrale, care avea nevoie mereu să țină sub vizor situația din acest oraș cu o comunitate foarte activă nu doar din punct de vedere comercial, dar și politic. În al doilea rând, mențiunile starostilor în Sfatul domnesc până în 1439 nu se contrazic cu prima apariție a lui Iurghici în calitate de pârcălab al Cetății Albe în 1443 și exclud deținerea de către aceștia a prerogativelor asupra celorlalte cetăți ale Țării Moldovei [372, p. 89].

Această ipoteză explică totodată particularitățile carierei politice a lui Giurgiu de la Frătăuți. Revenirea sa pe locul 2 în Sfatul domnesc pe 15 ianuarie 1418 [21, doc. 42, pp. 61-62] și începutul celei de-a doua perioade a serviciului său în calitate de *staroste* din 23 aprilie 1420 [21, doc. 47, pp. 67-68] putea fi motivată de succesele otomane în cucerirea Dobrogei și încheierea ulterioară a păcii cu Țara Românească a lui Mircea cel Bătrân în 1417 [170, pp. 350-352] sau de

intervenția turcilor la nord de Dunăre, uciderea domnului muntean Mihail I și atacul otomanilor asupra Cetății Albe în primăvara anului 1420 [167, p. 85], dregătorul dat fiind numit aici anume în contextul crizei securității principalului port al Moldovei. Intervenția lui Ștefan II la fortificarea cetății de pe Nistru în 1440 după moartea lui Giurgiu de la Frătăuți după 28 octombrie 1439 [21, doc. 202, pp. 286-287] putea fi un semn al trecerii acesteia sub autoritatea sa pentru o apărare mai eficientă a Țării de Jos în contextul incursiunilor devastatoare ale tătarilor din 28 noiembrie 1439 și 12 decembrie 1440 [82, p. 76], numind aici pârcălabi proprii, cum a fost cazul mențiunii lui Iurghici pe 6 martie 1443 [22, doc. 225, pp. 314-316], deja după detronarea lui Iliaș I.

De numele acestui din urmă demnitar sunt legate și alte eforturi semnificative în consolidarea frontierei de pe cursul inferior al Nistrului. Cetatea lui Iurghici, numită în cinstea fondatorului său, a fost ridicată la vadul de la gura Nistrului pentru blocarea invaziilor tătarilor din această direcție. Fortificația respectivă reprezenta o întăritură din pământ, consolidată cu ajutorul bânelor de lemn – I. Chirtoagă remarcă faptul că acest sistem de apărare era cunoscut sub numele de „palancă”, denumire de la care provine numele ulterior al localității Palanca, amplasată în vecinătatea imediată a cetății lui Iurghici. Aceste eforturi au fost continuate de Stanciul, care în calitate de pârcălab al Cetății Albe și în circumstanțele reînvișării amenințării expansiunii otomane după căderea Constantinopolului în 1453 a supravegheat construcția unui zid nou. Lucrările de construcție au fost terminate în martie 1454, iar câteva luni mai târziu în fața orașului a apărut o flotă otomană, care a ezitat să treacă la atac [121, pp. 24-25, 117].

Conflictul pentru Illice la gurile Niprului s-a derulat pe fundalul cooperării militare a tătarilor din Crimeea cu otomanii în același an, asediind Caffa pe uscat și pe mare. Această amenințare critică i-a determinat pe genovezi să accepte plata tributului atât către hanul Crimeii Haci Giray, cât și către Mehmed II. Considerând sfârșitul cooperării turco-tătare după extinderea dominației Imperiului Otoman pe litoralul pontic al Asiei Mici între anii 1459-1461 [232, pp. 291-292] și normalizarea relațiilor dintre Moldova și Polonia la începutul domniei lui Ștefan cel Mare, dintre hanul Crimeii Haci Giray și Cazimir IV în septembrie 1461, când regele Poloniei a primit un yarlık de confirmare a drepturilor sale asupra unui șir de localități în zona dintre Nipru și Nistru, precum și decizia Caffei de a intra sub suzeranitatea polonă în 1462 cu acordul hanului Crimeii [232, pp. 293-294], nu este exclusă continuarea unei prezențe moldovene la Illice în acest sistem de cooperare polono-tătară-genoveză, cel puțin până la atacul tătar asupra Moldovei din 1471.

Revenind însă la situația Cetății Albe către începutul domniei lui Ștefan cel Mare, se atestă o consolidare a autorității domnești asupra orașului și a regiunii înconjurătoare după mai multe decenii de instabilitate politică. Emisiunea monedelor de tip Asprokastron se termină fie către mijlocul secolului XV în perioada domniilor lui Alexandru II și Petru Aron, fie către a doua

jumătate a anilor 1430 [414, p. 201]. Faptul dat indică decăderea influenței comunității grecești în cadrul Cetății Albe, care coincide la rândul său cu etapa finală a existenței Imperiului Bizantin înainte de căderea sa în 1453. În al doilea rând, demnitarii numiți la Cetatea Albă apar tot mai frecvent în cadrul Sfatului domnesc al lui Ștefan cel Mare. Noul pârcălab și unchiul voievodului moldovean, Vlaicu s-a preocupat de repararea și consolidarea sistemului defensiv al cetății, fiind atestat aici până la 3 decembrie 1462, dar perioada activității sale aici putea să fie de o durată mult mai lungă – V. Eșanu aduce în calitate de argument apariția lui Vlaicu în calitate de pârcălab al Cetății Albe în 1463 într-o inscripție de pe o carte manuscrisă cumpărată de el de la diacul Trifu și propune ca termen limită al serviciului său anul 1466 [310, pp. 81-82].

După Vlaicu se atestă fenomenul dublării numărului de pârcălabi responsabili pentru Cetatea Albă și ținutul înconjurător – tendință care a fost inspirată cel mai probabil de cazul cetății Chilia, care după recucerirea sa forțele domnești în 1465 a fost gestionată la fel de doi dregători [310, pp. 94-95]. Succesorii săi la Cetatea Albă au devenit Stanciu (fostul reprezentant domnesc în aceeași cetate dinainte de înscăunarea lui Ștefan cel Mare) și Zbiera între anii 1466-1470 [22, doc. 131, p. 187, doc. 165, pp. 245-246]; Stanciul, Zbiera și Belco (Bâlco) între 28 mai și 18 iulie 1470 [22, doc. 166, pp. 247-248, doc. 168, pp. 251-253]; Luca și Belco între anii 1471-1474 [22, doc. 173, pp. 255-257, doc. 198, pp. 296-298], Luca și Gherman între anii 1475-1476 [22, doc. 199, pp. 299-301, doc. 206, pp. 312-313], Duma, fiul lui Vlaicu și vărul lui Ștefan cel Mare, și Gherman între 1478-1480 [22, doc. 211, pp. 318-320, doc. 230, pp. 351-352]. După prima fază a confruntărilor moldo-otomane în anii 1470, Ștefan cel Mare a continuat întărirea sistemului de apărare a frontierei sale de sud. Conform inscripțiilor de la Cetatea Albă, în 1476 a fost edificat poarta cea mare a fortificației, iar zidul suplimentar exterior - în 1479 [121, p. 29]. În pofida acestor eforturi de reîntărire a pozițiilor Țării Moldovei pe limanul Nistrului, noua ofensivă otomană în frunte cu Baiazid II în vara anului 1484 se sfârșește prin cucerirea Cetății Albe, punând astfel capăt perioadei moldovenești în istoria acestui oraș și a ținutului înconjurător. Ultimii pârcălabi moldoveni ai Cetății Albe din 1 februarie 1481 și până la căderea orașului au fost Gherman și Oană, care au murit în timpul asediului fortăreței de pe limanul Nistrului [22, doc. 233, pp. 355-357, doc. 262, pp. 401-403; 310, p. 83].

Astfel, statutul Cetății Albe în componența Țării Moldovei și raporturile comunității locale cu puterea domnească au trecut printr-o dinamică specifică pe parcursul a mai multor decenii. Dacă inițial putem vorbi despre un rol special jucat de greci și genovezi în principalul port al Țării Moldovei pe Marea Neagră, către începutul domniei lui Ștefan cel Mare se observă o diminuare a indicilor unei poziții privilegiate a acestor două comunități în raport cu reprezentanții domnești. Grecii au deținut un loc important datorită circumstanțelor întemeierii Mitropoliei Moldovei în

baza vechiului episcopat al Asprokastronului și recunoașterii sale ulterioare de Constantinopol, iar principala manifestare a acestui fapt putea fi gestionarea emisiei monetare de la Cetatea Albă în anii domniei lui Alexandru cel Bun și, în special, a semigroșilor moldovenești cu imaginea unei cruci și semigroșii cu inscripția în greacă „Asprokastron” – ultimele circulând preponderent în interiorul orașului [414, pp. 201, 211], deși un exemplar a fost depistat în împrejurimile Sevastopolului de astăzi în Crimeea [411, pp. 348, 350-351]. Genovezii și-au continuat activitatea lor îndelungată aici, iar numărul semnificativ al italienilor stabiliți la Cetatea Albă era atestat în prima jumătate a secolului XV de călătorii străini occidentali, precum Guillebert de Lannoy în 1421 sau Waleran de Wavrin în 1445.

În același timp, nu credem că comunitatea orășenească în ansamblul său a deținut un regim unic de privilegii conferite din partea domniei. Reconstituirea șirului de dregători numiți de către voievodul de la Suceava sugerează proiectarea puterii lor teritoriale încă din perioada domniei lui Petru I Mușat în mod neîntrerupt, inclusiv și în epoca luptelor pentru tronul Țării Moldovei dintre succesorii lui Alexandru cel Bun. Precum și în alte centre urbane din voievodatul românesc est-carpatic, comunitățile etno-confesionale locale au beneficiat de un set de privilegii din partea puterii centrale¹⁴ și nu există temeiuri majore de a considera Cetatea Albă ca o excepție. În această privință vom remarca paralela lui L. Rădvan dintre existența acestor două comunități și localizarea în izvoarele timpului a celor două toponime, Asprokastron și Maurokastron, la gurile Nistrului, ce ar sugera divizarea grecilor și genovezilor în două spații teritoriale distincte. Divizarea lor verosimilă de-a lungul Nistrului nu pare a fi o anomalie, căci atât în spațiul românesc, cât și de-a lungul Dunării în aceeași epocă sunt atestate alte cazuri similare a două așezări amplasate vizavi una față de alta: Turnu – Nicopole, Giurgiu – Ruse, Brăila – Măcin etc. [166, p. 498].

Această ipoteză ar putea explica de ce izvoarele străine utilizează frecvent două toponime diferite, Moncastro și Maurocastro, față de orașul de pe limanul Nistrului, inspirându-se de tradiția geografică răspândită la greci, care utilizau numele de Asprokastron sau Leucopolichini pentru a desemna Cetatea Albă și Maurokastron pentru a desemna Cetatea Neagră [64, pp. 14, 22, 91, 93; 162, p. 108]. Actul notarului Chiliei Antonio di Ponzo din 9 septembrie 1360 indică utilizarea a două toponime distincte în latină, Asperi Castri și Maocastro, ceea ce argumentează existența încă pe atunci a acestor două localități distincte în ochii genovezilor și sinonimia Moncastro = Maurocastro față de unul și același oraș [7, doc. 41, pp. 83-86]. Astfel, nu este exclusă posibilitatea

¹⁴ Acest „obicei al târgului” amintit în privilegiul lui Petru Aron din 1456 către negustorii polonezi [16, doc. 231, p. 788] ar fi conținut anumite elemente din „legea germană”, dar, cum remarcă L. Rădvan, acest proces de organizare nu a fost dus până la capăt și nu a oferit posibilitatea orașelor din Moldova de a-și extinde libertățile și propria autonomie [166, pp. 427-428].

că centrul original al genovezilor la gurile Nistrului să fi fost inițial anume Maurocastro, iar după dispariția ei în circumstanțe neclare italienii s-ar fi mutat la Moncastro, provocând ulterior aplicarea confuză a celor doi termeni de origine diferită pentru aceeași Cetatea Albă.

3.3. Sectorul danubian: Chilia Veche, Chilia Nouă, Licostomo

Analiza sectorului danubian al hotarului Țării Moldovei este strâns legată de istoria Chiliei, principalului centru comercial de la gurile Dunării în secolele XIV-XV. Principalele întrebări discutate în cadrul istoriografiei au fost concentrate pe relația Chiliei cu Licostomo, un alt toponim danubian, care deseori apar împreună în izvoarele; diferențierea în sursele disponibile a Chiliei Vechi de pe malul drept al brațului Sf. Gheorghe de Chilia Nouă de pe malul stâng (amplasate pe teritoriile României și Ucrainei de astăzi, respectiv); identificarea perioadelor succesive a administrației Chiliei de către domnii Țării Românești și ai Moldovei și evoluția litigiului celor două principate pentru această cetate.

Mențiunile Chiliei în actele genoveze din ani 1360-1361 și a Licostomo între anii 1373-1403 [241, p. 126], precum și localizarea ambiguă a celor două toponime în portulanele medievale a provocat existența a trei puncte de vedere privind raportul dintre Chilia și Licostomo în perioada prezenței aici a Republicii Genoveze. D. Cantemir afirma în *Descrierea Moldovei* că cetatea Chiliei ar fi fost numită „odinioară Lycostomon” și specifica totodată originea greacă a acestui toponim [63, pp. 80, 107]. Susținătorii acestei teze (N. Iorga [140, pp. 31-35], I. Nistor [183, pp. 182-183], Gh. I. Brătianu [180, p. 117], P. Ș. Năsturel [341, p. 301], C. C. Giurescu [133, p. 214], P. Diaconu [387, p. 317], I. Eremia [128, pp. 119, 147]) apreciază cele două toponime ca fiind una și aceeași localitate. Cea de-a doua teorie, enunțată de M. N. Tihomirov [423, pp. 223, 227], Șt. Andreescu [268, p. 226] și Ș. Papacostea [351, pp. 63-64] propune existența Chiliei și a Licostomului pe ambele maluri ale Dunării pe teritoriul actualelor Chiliei Vechi și Chiliei Noi. În sfârșit, a treia viziune istoriografică, formulată de O. Iliescu [320, p. 452-453] și R. Ciobanu [292, p. 306] consideră Chilia un oraș genovez cu administrație civilă, în timp ce Licostomo era o fortăreață cu garnizoană proprie amplasată în zona localităților Periprava și Vâlcov. Din combinațiile aceste trei viziuni principale s-au ramificat alte versiuni: P. P. Panaitescu afirma că Chilia și Licostomo desemnau una și aceeași localitate, dar ea s-ar fi amplasat la nord de Dunăre și nu în deltă, iar Chilia Veche ar fi fost întemeiată mult mai târziu pe timpul administrației otomane „pe locul unei mai vechi așezări pescărești” [156, pp. 297-302; 346, pp. 96-97]. A. Ghiață susținea că atestările documentare ale Chiliei până la anul 1479 se refereau la spațiul ocupat de Chilia Veche în delta Dunării, în timp ce între 1479 și 1484 toponimul dat era aplicat pentru Chilia Nouă de pe malul stâng al fluviului, iar Licostomo s-ar fi amplasat pe o insulă de la gura brațului Chilia, care

în urma desfășurării procesului aluvionar a fost cuprinsă de nisip și deplasată spre vest față de actuală gură a Dunării, ceea ce ar explica mărturiile hărților create în secolele XIV-XVII, unde Licostomo apare când pe malul drept, când pe malul stâng al marelui fluviu [312, p. 53].

Izvoarele documentare din secolele XIV-XV nu oferă o claritate: Licostomo apare în calitate de parte componentă a vicariatului Rusiei într-o listă a lăcașelor minorite de la sfârșitul secolului XIV [182, p. 219]. Ioan, călugărul dominican și arhiepiscopul de Sultanieh, menționa în tratatul său de geografie *Libellus de Notitia Orbis* în 1404 că Dunărea se varsă în Marea Neagră lângă Licostomo, oferind pentru prima dată traducerea acestui toponim sub expresia „Gura lupului”, „deoarece când se varsă în mare formează multe insule și multe guri. Ei nu au orașe mari, ci sate multe și multe animale” [73, p. 39]. Walerand de Wavrin, descriind expediția flotei cruciate pe Dunăre în 1445, menționa că aceasta a ajuns „la cetatea Licostomo unde au găsit pe valahi” [73, p. 82].

Pe de altă parte, alte izvoare străine din secolele XIV-XV afirmă existența Chiliei la gurile Dunării. Lista posesiunilor Patriarhiei ecumenice de la Constantinopol în regiunea Varnei, estimată a fi întocmită între anii 1318-1323, conține cea mai timpurie mențiune a „Chiliei, adică Licostomo” [49, p. 95; 292, pp. 306-307]. Tratatul de la Lublău din 1412 menționează Chilia printre posesiunile preconizate pentru o eventuală împărțire între regii Poloniei și Ungariei [36, doc. 401, p. 486]. Cavalerul german Johann Schiltberger în jurnalul său menționa că în jurul anului 1428 pe timpul călătoriei sale spre Occident a ajuns la Chilia [73, p. 31]. Ladislau, slujitorul lui Vlad Țepeș, care a fost trimis la Buda să raporteze regelui Ungariei despre mărturiile sale privind Moldova în ajunul bătăliei de la Valea Albă din 1476, menționa cetatea Chiliei [73, p. 142]. În *Memoriile unui ienicer*, Constantin de Ostrovița menționa intenția lui Mehmed II de a cuceri Belgradul, Chilia și Cetatea Albă [85, p. 88].

Sursele cartografice din secolele XIV-XVI la fel oferă informații contradictorii – inițial doar Licostomo este fixat la nord de Dunăre până la mijlocul secolului XV în portulanele lui Angellino de Dalorto din 1325 și 1339 [94], Atlasul catalan din 1375 [93], Atlasul Luxoro de la începutul secolului XV (fără însă o indicare exactă pe care mal se afla orașul) [92], Atlasul lui Andrea Bianco din 1436 (care indică așezarea cu culoare roșie, rezervată pentru porturile importante din regiune, pentru prima dată în sursele cartografice) [89]. Textul portulanului grecesc tipărit la Veneția în 1573 și datat de către P. Ș. Năsturel la sfârșitul secolului XIV sau la începutul secolului XV [341, pp. 295, 301] (conform versiunii alternative a istoricului grec N. Svoronos, harta nautică putea fi creată în baza unui model din portulanele italiene în secolul XVI [391, pp. 237-240]) menționează doar Licostomo în calitate de oraș amplasat pe „gura râului Vicinei”, specificând că brațul Dunării pe care se amplasa localitatea era numită „gura Licostomului” [73,

pp. 15-16]. Din a doua jumătate a secolului XV Licostomo deja începe să fie fixată în delta Dunării în harta navală a lui Petrus Roselli din 1462 [103], portulanul lui Albino de Canepa din 1489 [91], portulanele lui Freduce D'Ancone din 1497 [102] și a lui Gaspar Luis Viegas din 1534 [106] în toate aceste cazuri orașul fiind desemnat ca un port major, asemănător cu Cetatea Albă.

Primele mențiuni ale Chiliei apar în secolul XVI în hărțile occidentale. Primul caz reprezintă harta Poloniei și Ungariei din ediția anului 1507 a Geografiei lui Ptolemeu, editată de cartograful italian Marco da Benevento și păstrată în redacția anului 1548 de către Antonio de Salamanca [104]. Izvorul de față a fost însă elaborat de către cronicarul și cartograful polon Bernard Wapowski [246, p. 1816], care a indicat la nord de Dunăre pentru prima dată numele Chiliei și nu a Licostomului. În fragmentele care au supraviețuit din harta Sarmației, editată la Cracovia în 1528 de același Bernard Wapowski, Chilia este iarăși amplasată la nord de gurile Dunării [97]. Hărțile lui Wapowski au servit ca inspirație în fixarea Chiliei la nord de Dunăre în ediția din 1552 a hărții Poloniei și Ungariei de Sebastian Münster [100] și în harta Moldovei a cartografului polon Marcin Broniowski din 1595 [90]. Johannes Honterus, umanistul sas originar de la Brașov, la fel menționează doar Chilia în manualul său *Rudimenta Cosmographica*, însă în delta Dunării [98, p. 65]. Ulterior, au apărut a treia categorie de izvoare cartografice în secolul XVI, care au practicat menționarea concomitentă a Licostomului în deltă și a Chiliei pe malul stâng al Dunării. Exemple în această privință reprezintă harta nautică anonimă din 1534 [321, pp. 447-449]¹⁵, portulanul Mării Negre al lui Battista Agnese din 1540 (ambele toponime apar însă în delta Dunării) [87], atlasul *Itinerarium Orbis Christiani* din 1579 (consemnând apariția toponimului „Kylianoua” pe malul stâng) [88], harta lui Iacobo Castaldo din 1584 (pe malul stâng, în mod eronat, este fixat toponimul Bialogrod) [96] și harta lui Gerhard Mercator din 1589 [99], unde din nou apare atât Chilia Nouă, cât și Licostomo în delta Dunării.

Până la momentul actual al cercetării nu există mărturii arheologice indubitabile, care ar confirma sau infirma una dintre teoriile înaintate în istoriografie, iar ruinele presupusei fortărețe a Licostomului așa și nu au fost depistate nici la Periprava, nici la Vâlcov [241, p. 126]. Împotriva versiunii înaintate de O. Iliescu și R. Ciobanu pot fi înaintate obiecții de ordin hidrologic – evoluția gurilor Dunării pe parcursul a ultimelor milenii a fost dictată de procesul continuu al depunerii sedimentațiilor, care au extins suprafața deltei. Brațul Chiliei s-a format cel mai târziu dintre cele trei principale căi de revărsare ale Dunării în Marea Neagră, doar după umplerea celor două lacuri de acumulare la vest și est de promontoriul mult mai înalt al Chiliei. Transformarea lacului de la

¹⁵ O. Iliescu apreciază amplasarea celor două orașe pe același mal drept în deltă, însă la o privire mai atentă asupra hărții nu este exclusă localizarea „Chieli” pe malul stâng al Dunării din cauza plasării inconveniente a numelui orașului pe hartă.

răsărit de Chilia într-o rețea de canale și, ulterior, într-un singur curent continuu al brațului eponim s-a desfășurat între anii 1200-1700, în timp ce regiunea viitorului Vâlcov se amplasa pe un perisip îngust, servind ca o barieră între limanurile din Bugeac și Marea Neagră [376, pp. 66-68].

Astfel, luând în cont explicația oferită de Ioan de Sultanieh a etimologiei Licostomului și lipsa de mărturii arheologice în favoarea prezenței genovezilor la Periprava sau Vâlcov, propunem localizarea acestei localități în regiunea actualei Chiliei Vechi și Chiliei Noi (amplasate pe o altitudine mai înaltă și mai prielnică pentru edificarea unei cetăți de piatră și a unui târg), fiind totodată la originea unei rețele de canale și insule înainte de revărsare în Marea Neagră, comparate de călugărul dominican cu „gura lupului”. Existența acestor ramificații ale principalului braț între Chilia și Vâlcov au fost atestate și în sursele cartografice mult mai târzii de la sfârșitul secolului XVIII, cum este cazul hărții lui J. T. Schmidt din 1788 [105].

Totodată, suntem înclinați să optăm pentru versiunea expusă anterior de P. P. Panaitescu [156, pp. 297-303] privind existența încă din secolul XIV a două Chilii (Chilia Veche sub controlul inițial al bizantinilor și Chilia Nouă ridicată de către genovezi și numită inițial Licostomo) pe ambele maluri ale Dunării din trei motive. Primul este avantajul geografic oferit de locația pe malul nordic: deși Chilia bizantină a avut o istorie mai îndelungată [133, pp. 215-216], P. P. Panaitescu sublinia că acest târg în delta Dunării rămânea „fără posibilități de dezvoltare, fără legături cu drumurile de uscat ale comerțului de postavuri și grâne” [345, p. 112]. Un alt argument reprezintă observația lui C. C. Giurescu, care susținea că, odată cu creșterea populației și importanței Chiliei către sfârșitul secolului XIII, pe malul stâng se puteau păstra grânele venite din hinterlandul nordic, care erau costisitoare pentru transportare și depozitare în deltă [133, pp. 218-219]. În al treilea rând, cum am remarcat anterior în subcapitolul 3.2, fenomenul existenței localităților-pereche pe ambele maluri ale unui râu era frecvent întâlnit în spațiul românesc și dunărean [166, p. 498].

Scenariul ipotetic al împărțirii spațiilor ocupate de greci și italieni pe malurile opuse ale unui râu atât la Chilia, cât și la Cetatea Albă, putea să fie inspirat din modelul existent încă în Imperiul Bizantin al dinastiei Comnenilor, unde comunitățile negustorilor europeni primeau enclave teritoriale mici pentru acomodarea vizitatorilor temporari și persoanelor stabilite în mod permanent pe noul loc de trai. După recucerirea Constantinopolului de către Mihail VIII Paleolog în 1261, genovezii au primit un șir de concesiuni conform tratatului de la Nymphaion, inclusiv dreptul de a întemeia un district separat la Pera, pe malul de nord al golfului Cornului de Aur. Această așezare a devenit o veritabilă „imperium in imperio” către începutul secolului XIV, dispunând de ziduri proprii de apărare și un sistem de autoguvernare în frunte cu un podestă și conciliul de 24 persoane, care supravegheau organizarea și ordinea publică în colonia genoveză [378, pp. 594-595]. Exemplul cartierelor întărite de genovezi a fost repetat la Caffa, Soldaia,

Trapezund și Sinop, fără ca acestea să fi înlăturat în mod automat vechile stăpâniri din aceste localități [341, p. 300]. O confirmare a acestei idei poate servi actul notarial emis la Pera pe 16 iunie 1360, în care sunt enumerate următoarele localități pentru îndeplinirea condițiilor contractului consemnat: „Ianue, Peyre, Caffa, Trapesunde, Symisso, Licostomo” [7, doc. 8, pp. 36-37]. Licostomo din nou apare în enumerația localităților împreună cu Pera și Constantinopol în documentul emis la „Chili Licostomi” pe 11 august 1360 [7, doc. 12, pp. 42-44]. Mențiunea Perei și Licostomului ca locații de convocare a ambelor părți contractante reprezintă un argument suplimentar în favoarea originii similare a Licostomului după exemplul Perei fondate vizavi de Constantinopolul bizantin. Această versiune se coroborează cu *Lista orașelor rusești*, care indică „...Iar pe Dunăre, Drestvin. Dicin, Chilia. Iar la gurile Dunării, satul Nou...” [423, p. 223], unde prin satul Nou cel mai probabil se subînțelege Licostomo amplasat pe malul de nord al Dunării.

În conformitate cu argumentele enumerate mai sus, Chilia și Cetatea Albă au urmat un model similar în raporturile dintre greci și italieni până la mijlocul secolului XIV, când evoluția celor două porturi au deviat sub impactul slăbirii influenței Hoardei de Aur și al conflictelor dintre Genova și Bizanț. Instaurarea prezenței politico-militare a genovezilor în Chilia și Licostomo a avut loc în contextul războiului dintre Genova și Hoarda de Aur în anii de domnie ai hanului Djanibeg (1342-1357), în timpul căreia Imperiul Bizantin a încercat să recupereze pozițiile sale pierdute anterior în favoarea negustorilor italieni în bazinul pontic, însă scopul propus nu a fost realizat, provocând în schimb stabilirea controlului direct al genovezilor asupra gurilor Dunării după 1359 [351, pp. 61-62; 380, p. 23]. Anume după acest fapt s-au început confuziile în identificarea Licostomului și Chiliei, a căror nume nu au fost supuse unei sistematizări stricte în documentele genoveze (fiind întâlnite expresiile „Actum in Chili Licostomi” și „Actum Chili” pentru denotarea locației emiterii documentelor notariale în august-octombrie 1360 [7, doc. 12, pp. 42-44, doc. 13, pp. 44-45, doc. 14, pp. 46-48, doc. 15, pp. 48-49, doc. 122, pp. 193-194]; mențiunile consulilor de Chilia și a consulilor de Licostomo și, mai târziu, a emiterii *asperilor de Chilia* și *asperilor de Licostomo* [241, pp. 130, 133; 321, pp. 443, 458; 322, pp. 452, 454-455]), provocând mai multe confuzii pe parcursul timpului la călătorii străini și în sursele originale, din care s-au inspirat cartografi europeni în descrierea spațiului nord-vest pontic.

Astfel, stabilind în calitate de axiomă ideea existenței în același timp a Chiliei și Licostomo pe ambele maluri ale Dunării, putem trece la analiza momentului instalării prezenței administrației moldovenești pe Dunăre și a cauzelor izbucnirii conflictului pentru gurile acestui fluviu între Țara Moldovei și Țara Românească. Ultimele mărturii a prezenței genovezilor aici apar la sfârșitul secolului XIV – începutul secolului XV. În 1396, regele Ungariei Sigismund de Luxemburg a vizitat Licostomo și s-a preocupat de privilegiile comerciale ale genovezilor. Ultimul act notarial

emis la Licostomo a fost datat pe 6 iunie 1398, iar ultima mențiune a genovezilor aici – pe 15 august 1403, când în registrele din Caffa figurează cheltuielile pentru fortăreață, precum și numele lui Nicolò Fieschi (ex-consulul Licostomului) și Iacob Bontempo (fostul responsabil din partea Massariei Caffei pentru comuna genoveză din Licostomo) [241, p. 129].

Statutul politic al Chilie la începutul secolului XV a fost un alt subiect de discuție în cadrul istoriografiei române datorită interpretărilor diferite ale sintagmei „къ татарскѣмъ странамъ” („către părțile tătarești”), menționate sporadic în titulatura lui Mircea cel Bătrân între anii 1404-1415 [26, doc. 28, pp. 63-65, doc. 30, pp. 66-67, doc. 32, pp. 70-71, doc. 34, pp. 73-74, doc. 38, pp. 80-82], Mihail I [26, doc. 45, pp. 90-91], Radu Praznaglava [26, doc. 48, pp. 95-98] și Alexandru Aldea [386, p. 221; 390, p. 375], precum și corelării acestei idei cu textul tratatului de la Lublău din 15 martie 1412, încheiat între regii Poloniei și Ungariei, unde printre posesiunile de atunci ale Moldovei supuse unei eventuale împărțiri între cei doi monarhi se menționa Chilia, care era revendicată de Coroana ungară [36, doc. 401, p. 486]. Principalele viziuni istoriografice pot fi sintetizate în trei curente principale, care la rândul lor vor avea anumite nuanțe în funcție de aprecierea legăturii dintre Chilia și Licostomo/Chilia Nouă. Primul dintre acestea afirmă că genovezii au controlat Chilia până în 1403, după care a avut loc tranziția puterii către Țara Românească: după N. Iorga – până în 1408 (anul tratativelor regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, și solului Veneției, Guilelm de Prata, privind transportarea oștii maghiare de la Licostomo spre Gallipoli) [140, pp. 71-72], după P. P. Panaitescu – în 1404 (referindu-se la apariția sintagmei „stăpânitor către părțile tătarești” în titulatura lui Mircea cel Bătrân) [156, pp. 297, 301-302], iar după C. C. Giurescu – „spre finele anului 1403, după 15 august, sau în 1404” [133, p. 221]. Pierderea Chilie de către munteni în favoarea domnului Țării Moldovei este datată de N. Iorga spre 1424 în baza mărturiilor lui G. Sprhantzes despre călătoria împăratului bizantin Ioan VIII Paleolog în drumul său spre Constantinopol prin această localitate aflată în „Valahia Mare” [80, p. 19] (pe care istoricul român o echivala cu Țara Românească), iar P. P. Panaitescu propunea ca dată limită anul 1426 – ambii istorici nu considerau că tratatul de la Lublău din 1412 poate servi ca un argument al stăpânirii moldovene în delta Dunării [140, p. 77, 84; 156, pp. 297, 342; 346, pp. 98-99]. Această din urmă idee însă este contrazisă de textul acestei înțelegeri, unde se specifică exact împărțirea Țării Moldovei în limitele sale teritoriale pe diagonala din nord-vest spre sud-est până la Cetatea Albă și Chilia, conferite Poloniei și, respectiv, Ungariei [36, doc. 401, pp. 485-486].

Critica acestui curent a dus la apariția altor două explicații cu privire la transferul controlului asupra Chilie în favoarea Moldovei. V. Ciocâltan a indicat că utilizarea de către G. Sprhantzes a expresiei „Valahia Mare” era o aluzie directă la Țara Moldovei și nu la Țara

Românească, susținând că controlul moldovenesc asupra deltei Dunării împreună cu cetatea Chilieii a durat între anii 1412-1448 în baza mențiunii orașului dat printre posesiunile domnului Țării Moldovei în tratatul de la Lublău din 1412 și a prezenței delegaților din *Kiryła Moldaviae* la Conciliul de la Konstanz din 1415 [295, pp. 2092-2094]. Același istoric afirma că nu există o legătură directă între formula „către părțile tătărești” din titulatura voievozilor munteni și Chilia, fiindcă campania lui Mircea cel Bătrân de recucerire a Dobrogei în 1404, invocată anterior de P. P. Panaitescu ca argument al instaurării prezenței muntene la Chilia, nu ar fi avut ca scop principal cucerirea acestei cetăți dunărene [295, pp. 2095-2096]. Această viziune alternativă a transferului asupra Chilieii puterii de la genovezi direct în folosul domnilor Moldovei a fost împărtășită de I. I. Nistor (datând preluare Chilieii cu delta Dunării în folosul Moldovei între 1408-1412) [183, pp. 182-183], Fl. Constantiniu, Ș. Papacostea (fixând menținerea puterii genoveze la Chilia până în 1411) [299, p. 1139; 349, p. 68] și V. Spinei (preferând datarea trecerii Chilieii sub controlul Moldovei încă de pe timpul domniei lui Petru I Mușat) [182, p. 219].

Al treilea curent promovează versiunea instalării muntenilor la Chilia după retragerea genovezilor și trecerii ulterioare a portului dunărean sub controlul Moldovei spre 1412. Șt. Andreescu propune următoarea evoluție a statutului Chilieii la începutul secolului XV: prezența genovezilor aici până în 1403; instalarea controlului muntean asupra Chilieii către 23 noiembrie 1406, legând-o de apariția unei alte formule în titulatura lui Mircea cel Bătrân „...încă până la Marea cea Mare...”; trecerea târgului Chilieii de pe malul stâng între 8 octombrie 1408 (când în privilegiul emis de Alexandru cel Bun negustorilor de la Lwów târgul Chilieii era omis) și 1412 în componența Țării Moldovei [268, pp. 226-227, 229-230, 232]. Pe de altă parte, V. Mărculeț echivalează în continuare expresia „către părțile tătărești” cu controlul muntean asupra Chilieii, a cărui început ar fi avut loc spre 27 decembrie 1391 (cea mai timpurie apariție a acestei formule în titulatura lui Mircea cel Bătrân) și s-ar fi terminat după 1396 în circumstanțele instalării prezenței otomane în Dobrogea, iar a doua perioadă a prezenței muntene la gurile Dunării ar fi durat în anii 1403/1404-1408, judecând după reapariția formulei „către părțile tătărești” în hrisoavele emise de Mircea cel Bătrân [26, doc. 15, pp. 36-39; 337, pp. 244, 246].

Absența unor surse documentare care se referă direct la soarta cetății de pe Dunăre în perioada respectivă amplifică semnificativ incertitudinile din jurul Chilieii. Din acest motiv, putem doar afirma că către momentul încheierii tratatului de la Lublău din 15 martie 1412 Chilia deja se afla sub autoritatea Moldovei. O dominație munteană asupra Chilieii între anii 1404-1411 pe timpul domniei lui Mircea cel Bătrân este verosimilă, judecând după pretențiile înaintate mult mai târziu de Dan II față de această cetate în 1429 împotriva Moldovei (asupra acestui episod ne vom opri ulterior în subcapitolul de față), dar ea nu are suficiente dovezi decisive din cauza naturii incerte

a formulei „către părțile tătărești” în titulatura domnilor munteni. În analiza sa a tuturor mențiunilor acestei sintagme în actele cancelariei Țării Românești între anii 1402/1406-1433, M. Coman remarcă mai multe probleme legate de interpretarea acesteia, precum utilizarea neregulară a formulei doar în forma sa originală slavonă și prezența ei în doar un sfert din totalul actelor cunoscute pentru această perioadă [124, pp. 202-203].

În această privință, vom adera la poziția acestui istoric, care afirmă că prin cuvântul „părțile” se subînțelege un reper geografic și nu o stăpânire politică, propunând o traducere mai exactă a sintagmei slavone după sensul său original, „către părțile dinspre regiunile stăpânite de tătari”. Principalul argument în acest sens reprezintă apariția expresiei „до татарьскои сторонѣ” pentru descrierea rutei comerciale Suceava-Iași-Tighina-Cetatea Albă în privilegiul negustorilor de la Lwów oferit de Alexandru cel Bun în 1408. Deși aceasta a fost tradusă ca „ținut tătăresc” de către M. Costăchescu, M. Coman observă similitudinea acestei sintagme cu expresia „къ татарскимъ странамъ” din hrisoavele domnilor munteni și concludă că „părțile tătărești” erau utilizate în cancelaria moldovenească în raport cu spațiul amplasat la apus de Cetatea Albă, având aceeași semnificație, ca și în cancelaria lui Mircea cel Bătrân și a succesorilor săi. Determinarea exactă a acestui teritoriu este însă imposibilă, deoarece această sintagmă „exprimă un spațiu deschis, și nu un teritoriu, esența expresiei fiind chiar ambiguitatea ei”, calificând-o „ca pe o formulă negativă, decât ca pe una pozitivă” [14, doc. 176, pp. 630-637; 124, pp. 207-208].

Astfel, începuturile prezenței muntene la gurile Dunării nu pot fi legate nemijlocit de expresia „către părțile tătărești” în titulatura domnilor Țării Românești, care denota mai mult o direcție, decât o limită fixă a frontierelor atât a Țării Românești, cât și a Țării Moldovei în anii domniei lui Alexandru cel Bun. În același timp, Chilia trebuia să fi fost odinioară parte componentă a Țării Românești înainte de tratatul de la Lublău din 1412 pentru a justifica pretențiile mai târzii a voievozilor munteni asupra orașului dunărean cu ocazia conflictului militar inițiat din partea lor pentru această cetate în anii 1429-1430. Intențiile regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, de a forța aplicarea punctelor din tratatul de la Lublău cu privire la divizarea teritoriilor Moldovei și de a pune controlul asupra comerțului din Dunărea de Jos au dus la ridicarea problemei privind statutul Chilie în cadrul congresului de la Luțk din 1429, unde subiectul a fost discutat de liderii Ungariei, Poloniei și Lituaniei [51, doc. 1340, p. 809].

P. P. Panaitescu susținea, că printre deciziile acestei întâlniri a înalților monarhi europeni se număra cererile către domnul Țării Moldovei de a ceda Chilia Țării Românești și a primi o comisie maghiaro-lituaniană pentru reglementarea hotarului moldo-muntean [346, pp. 100-101], însă mărturiile documentare infirmă această poziție. Conform raportului solilor maestrului Ordinului Teutonic prezenți la Luțk la sfârșitul lunii ianuarie 1429, în cadrul congresului s-a

discutat problema Chiliei și problema Moldovei, fără a se menționa orice alte detalii despre Țara Românească și posibilele sale pretenții [51, doc. 1340, pp. 809-810]. Sigismund de Luxemburg în scrisoarea sa către maestrul Ordinului Teutonic din 17 aprilie 1429 menționa intenția de a trimite împreună cu marele duce lituanian Vytautas soli la Alexandru cel Bun pentru a-l convinge să cedeze Chilia în posesiunea sa¹⁶ [51, doc. 1348, pp. 820-823]. Rezultatele acestei presiuni diplomatice a Ungariei pot fi găsite într-o scrisoare a lui Vytautas către Władysław II Jagiello la începutul lunii iunie 1429, în care marele duce al Lituaniei comunica despre blocarea de către Alexandru cel Bun a propunerilor de compromis oferite de arbitrajul lituanian privind „...limites inter Bessarabitas et Moldwanos”. Cei doi soli lituanieni, Herborth și Maldrzik, i-au solicitat regelui Ungariei să trimită un notar al său și doi valahi pentru a cerceta „acele diferențe de graniță, pe temeiul cărora apar întrebări între basarabeni (munteni – n.n.) și moldoveni”, aceștia prezentând ulterior marelui duce al Lituaniei „descrierea granițelor și locurilor pe care voievodul Moldovei le-a ocupat și basarabeni (muntenii – n.n.) le-ar fi pierdut” [51, doc. 1358, pp. 836-838].

Izvoarele documentare ale epocii prezintă desfășurarea unui plan complex din partea regelui Ungariei de a lua sub controlul său direct cetatea Chiliei. Luând în considerare că la Luțk s-a dezbătut în paralel solicitarea lui Sigismund de Luxemburg de a diviza Țara Moldovei în conformitate cu prevederile tratatului de la Lublău, presiunea exercitată asupra Moldovei și puterii sale suzerane, Polonia, era destul de mare. Nu este exclus scenariul, în care regele Ungariei a anunțat la acel moment pretențiile sale vaste asupra întregii părți occidentale a Moldovei doar pentru a negocia cu regele Poloniei retragerea lor în schimbul compromisului privind cetatea Chiliei. Cât despre planurile lui Sigismund în privința fortificației date, în scrisoarea sa către maestrul Ordinului Teutonilor, Paul von Rusdorf, din 17 aprilie 1429, monarhul ungar făcea o aluzie la posibila idee a transmiterii Chiliei în mâinile cavalerilor teutoni [140, p. 87], lăsând pentru sine mai multe opțiuni ale deznodământului acestei probleme.

Intrarea Țării Românești în conflictul militar pentru Chilia are loc după refuzul lui Alexandru cel Bun de a accepta medierea din partea Lituaniei. În vara anului 1429, forțele lui Dan II lansează un atac fără succes asupra împrejurimilor Chiliei [140, p. 88], iar în paralel, conform scrisorii lui Sigismund de Luxemburg către Vytautas din 30 august 1429, domnul Țării Moldovei a poruncit ridicarea unui obstacol pe Dunăre pentru orice nave, ce s-ar fi ridicat sus pe fluviu [51, doc. 1374, pp. 859-861]. Din păcate, din mesajul regelui Ungariei nu putem concluziona cu hotărâre, dacă acele „certa obstacula... ad Danubium ubi mare intrat”¹⁷ se referă doar la brațul Chiliei sau și la celelalte ramificații ale deltei Dunării. Totuși această mărturie sugerează cel puțin

¹⁶ Traducere în română: „...și în special Chilia trebuie să fie alipită nouă”.

¹⁷ Traducere în română: „anumite obstacole... la revărsarea Dunării în mare”.

un control asupra ambelor maluri ale acestui braț și o prezență sigură a puterii domnești la gurile Dunării, care a putut organiza o blocadă pentru navele comerciale, ce au fost redirectionate spre Cetatea Albă. După respingerea intervenției muntene din 1429, conflictul pentru Chilia decade din atenția surselor documentare legate de politica internațională a timpului, mai ales din cauza morții lui Dan II și instalarea lui Alexandru Aldea (1431-1436) cu ajutorul forțelor domnului Țării Moldovei [167, p. 90-91], precum și a reorientării politice a lui Alexandru cel Bun spre Lituania lui Świdrigaillo în anii 1431-1432 [140, p. 90].

Din acel moment, Chilia nu a fost contestată politic timp de mai mulți ani, rămânând în componența Moldovei în continuare până la mijlocul secolului XV. În 1435, ea s-a numărat printre posesiunile revenite lui Ștefan II din partea fratelui său, Iliș I [32, doc. 46, pp. 184-185]. În cadrul istoriografiei române au fost exprimate opinii, precum că din 1439 Chilia ar fi revenit din nou Țării Românești prin intermediul Ungariei [166, p. 511]. Această nouă perioadă de administrație munteană s-ar fi încheiat în 1445, deoarece hrisovul lui Ștefan II din 19 februarie 1446 conține o mențiune indirectă a existenței unui pârcălab supus domnului Țării Moldovei în cetatea dunăreană, care era obligat să ofere mănăstirii Neamț „câte două măji de pește de la Chelia” [21, doc. 262, pp. 371-372]. Argumentul principal în favoarea acestei ipoteze reprezintă apariția în titulatura domnului Țării Românești Vlad II Dracul (1436-1442; 1443-1447) a sintagmei „până la Marea cea Mare” în actul acestui domn din 12 decembrie 1440 și absența sa anterioară în privilegiul voievodului muntean dat negustorilor din Lwów pe 8 septembrie 1439 [429, doc. 108, pp. 84-85].

I. Minea concluzionează că această expresie în titulatura domnească marca instaurarea controlului Țării Românești asupra Chilie, voievodul muntean coordonându-și acțiunile cu Iliș I și Coroana polonă, iar sfârșitul ocupației cetății ar fi avut loc în 1441, invocând absența aceleiași sintagme în titulatura lungă a lui Vlad II Dracul în actul său din 14 mai 1441 [153, pp. 88-89]. Șt. Andreescu afirmă că ocuparea Chilie de către forțele Țării Românești ar fi durat din 1439 și până în 1446, după care „în condiții neclare” Moldova a recuperat cetatea de pe Dunăre [386, pp. 220-222]. Comparând titulatura lui Alexandru Aldea din 15 mai 1433 cu formula similară utilizată de Mircea cel Bătrân în actul său din 23 noiembrie 1406, istoricul român observa că expresia „până la Marea cea Mare” din titlul lui Mircea este înlocuit cu formula „de la Brăila până la Porțile de Fier” la Alexandru Aldea, concluzionând că „Marea cea Mare” se referea de fapt la gura Dunării și regiunea Chilie, care ar fi ajuns sub controlul lui Vlad II înainte de 16 septembrie 1440 [386, p. 221]. Același istoric aduce alte argumente la teza sa, precum apariția numelui lui Ștefan II în inscripția din 10 noiembrie 1440 în calitate de principal contribuitor al reconstrucției și întăririi Cetății Albe (ceea ce ar sugera trecerea acestui oraș sub autoritatea acestui voievod din cauza pierderii Chilie în 1439 în folosul lui Vlad II Dracul) și cronica lui de Wavrin, care atestă o

prezență a Țării Românești pe brațul Chilieii și susținea că „castelul Licostomo... aparținea seniorului Valahiei”, asociată de Șt. Andreescu cu Țara Românească [386, pp. 219-220, 224]. Șt. Andreescu susține că Chilia ar fi fost în posesia Țării Românești în intervalul anilor 1439-1446, după care „în condiții neclare” Moldova a recuperat cetatea de pe Dunăre doar pentru a o pierde doi ani mai târziu în favoarea lui Iancu de Hunedoara [386, pp. 221-222].

Neajunsul acestor argumente constă în faptul că actul din 1440 reprezintă unica mărturie a sintagmei „Marea cea Mare” în perioada domniei lui Vlad Dracul - în celelalte acte emise pe timpul domniei sale această formulă nu mai este preluată (de exemplu, actele din 23 aprilie și 14 mai 1441 [26, doc. 93, pp. 160-162, doc. 94, pp. 162-164]). De asemenea, nici un alt act intern cunoscut al lui Alexandru Aldea conține o asemenea titulatură lungă, rezumându-se doar la „voievod și domn a toată țară Ungrovlahiei”. Cât despre mărturiile călătoriei cavalerului burgund în regiunea pontică, faptul absenței mențiunii Moldovei nu ridică credibilitatea asocierii „Valahiei” cu Țara Românească, fiindcă nu se cunoaște, dacă autorul occidental sub acest termen geografic subînțelegea Țara Românească sau Țara Moldovei. Potențiala cucerire a Chilieii de către Vlad Dracul în 1439 și recucerire de către Ștefan II spre 1446 complet absentează în cronicile moldovene. *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Gr. Ureche doar menționează conflictele dintre Iliăș I și Ștefan II și compromisul atins între cei doi frați, prin care „Cetatea Albă și Chilia și Țara de Jos s-au revenitu lui Ștefan vodă”, cele două invazii ale tătarilor asupra Țării Moldovei în anii 1439-1440 și cedarea Chilieii lui Iancu de Hunedoara și ungurilor în 1449 [82, pp. 75-77].

Conform lui M. Coman, formula titlaturii domnilor Țării Românești putea fi influențată fie de extinderea puterii teritoriale, fie de publicul-țintă cărora era adresat actul domnesc, fie de intențiile preamăririi poziției curente a domniei în raport cu situația reală. Natura sporadică și normele variate ale notării titlaturii extinse a voievozilor Țării Românești nu ne pot oferi o siguranță în privința stabilirii exacte a semnificației acestora – contextul legat de destinatarul mesajului domnesc sau al intenției sale finale este deseori absent în textul documentului propriu-zis [124, pp. 199-200, 202]. În cazul Chilieii, istoricul român aderă la argumentarea lui Șt. Andreescu privind echivalarea titlaturii „Marea cea Mare” cu ultimul segment al Dunării controlat de voievozii munteni până la cetatea Chilieii, dar interpretează această formulă nu ca simbol al controlului direct al Țării Românești asupra Chilieii, ci al accesului nemijlocit la Marea Neagră [124, p. 332], invocând în calitate de argumente absența grăitoare a Chilieii din hrisoavele muntene (cu unica excepție a nominalizării a *castrum Kylie* în scrisoarea lui Vladislav II către brașoveni din 11 aprilie 1453 în subiectul transportării armelor prin Brăila spre cetatea dunăreană la dorința lui Iancu de Hunedoara [10, doc. 256, p. 315]) și cronicile muntene din secolul XVII, precum și atenția inegală oferită pentru Licostomo, menționată într-un pasaj scurt în cronica lui

Jehan de Wavrin [73, pp. 82-83], în comparație cu un compartiment direct dedicat doar asediului cetății Giurgiu în același izvor burgund [73, pp. 103-111]. Din aceste motive, nu putem opera cu asemenea formule precum „Marea cea Mare” sau „către părțile tătarești” în calitate de repere indubitabile pentru a descrie proiecția puterii teritoriale a domnilor Țării Românești la gurile Dunării – altfel riscăm să cădem în capcana descoperirii mai multor perioade scurte, în care muntenii ar fi stăpânit Chilia în funcție de mențiunile lapidare ale acestor sintagme.

Din aceste motive, suntem înclinați să aderăm la datarea propusă de V. Ciocâltan și V. Mărculeț și să apreciem perioada administrației moldovenești a Chilieii între anii 1411-1448, care s-a sfârșit odată cu înscăunarea lui Petru II datorită intervenției trupelor ungare sub conducerea lui Csupor de Monoszló [167, p. 505]. Prețul preluării puterii pentru noul domn a fost cedarea benevolă a Chilieii în favoarea protectorului său, Iancu de Hunedoara. Scopul formal urmărit de regentul Ungariei față de cetatea dunăreană era similar din punct de vedere militar cu cel al lui Sigismund de Luxemburg mulți ani în urmă – cel de integrare a Chilieii în sistemul defensiv antiotoman sub egida Coroanei maghiare [59, pp. 224, 239; 140, pp. 102-103]. Pierderea gurilor Dunării era atât o consecință a îndelungatei lupte pentru tron în Moldova, care va fi rectificată doar după recucerirea cetății în 1465 de către Ștefan cel Mare. Cronicile moldovenești atribuie controlul asupra Chilieii ungarilor până la acel an [140, p. 103], însă pe de altă parte izolarea geografică a Chilieii de restul Ungariei și mențiuni ale valahilor în Chilia [166, p. 511] conferă veridicitate teoriei lui P. P. Panaitescu despre un condominium ungaro-muntean asupra cetății, bazat în mare parte pe figura lui Iancu de Hunedoara și voievozii Țării Românești dependenți de el [346, pp. 106-107]. Dezintegrarea sistemului defensiv al lui Iancu după decesul său în 1456 și ajutorul muntean acordat lui Ștefan cel Mare în Moldova 1457 puteau contribui la preluarea cetății sub controlul unic al Țării Românești pe timpul domniei lui Vlad Țepeș (1456-1462) [158, p. 106].

Administrația Chilieii în componența Țării Moldovei după recucerirea ei de către Ștefan cel Mare în 1465 [65, p. 60; 140, p. 224] poate fi periodizată în trei etape majore. Anii 1465-1470 s-a caracterizat prin modificări frecvente în fiecare an a pârcălabilor Chilieii (Isaia, Ion Bucium, Buhtea, Bîlco, Goian și Pașco) de către puterea domnească. A doua etapă (1471-1478) a fost marcată de serviciul neîntrerupt a doar doi pârcălabi, Neagu și Ivașco [215, pp. 130-131]. Serviciul lor îndelungat în comparație cu perioadele scurte de activitate a precedenților dregători poate fi legat de confruntările moldo-otomane – puterea domnească nu era cointereseată în schimbările frecvente ale dregătorilor Chilieii. Neagu și Ivașco au fost înlocuiți după începutul armistițiului moldo-otoman din anii 1479-1481 [179, p. 207], marcând începutul ultimei etape a administrației moldovene în cetatea dunăreană (1479-1484), caracterizată prin zidirea noii fortificații pe malul stâng al Dunării la porunca lui Ștefan cel Mare în vara anului 1479. În această perioadă sunt atestați

documentar în calitate de pârcălabi: Bora Șandru și Maxim între 4 martie 1479 și 24 mai 1479; Ivașco și Maxim pe 11 august 1479; Bora Șandru și Maxim pe 20 septembrie 1479; iarăși Ivașco și Maxim din 15 martie 1480 și până pe 29 mai 1484, după care acești ultimi pârcălabi ai Chilieii au decedat în circumstanțele campaniei otomane din vara aceluiași an [215, pp. 131-133]. Succesiunea neobișnuită a pârcălabilor într-o perioadă de doar câteva săptămâni a anului 1479 poate fi explicată fie printr-o posibilă eroare în cadrul cancelariei domnești, fie prin circumstanțele edificării Chilieii Noi pe malul stâng al Dunării [166, p. 512], astfel încât Bora Șandru a fost ultimul pârcălab al Chilieii Vechi din delta Dunării, iar Ivașco și Maxim au devenit pârcălabii Chilieii Noi.

C. C. Giurescu motiva decizia lui Ștefan cel Mare de a abandona Chilia Veche și a ridica o nouă fortificație pe malul stâng al Dunării prin faptul complicațiile apărării deltei fluviului în contextul amenințării otomane [133, p. 220]. Șt. Andreescu și I. Eremia apreciau măsura luată de voievodul moldovean ca o eliminare a vechilor pretenții din partea domnilor munteni asupra fortăreței dunărene și a tentativelor de interferență a Coroanei ungare în acest litigiu moldo-muntean [128, p. 162; 386, pp. 225-226]. Acțiunile de fortificare a frontierei de sud a Țării Moldovei în epoca confruntărilor lui Ștefan cel Mare cu Imperiul Otoman au inclus nu doar edificarea noii cetăți la Chilia Nouă între 22 iunie și 16 iulie 1479 [65, p. 66; 82, p. 96], dar și crearea unei veritabile linii defensive dunărene: cercetările arheologice realizate în anul 2007 la Giurgiulești au depistat existența unei cetăți medievale de pământ, situate lângă trecerea peste Prut la Vadul Boului. Ceramica descoperită la fața locului este similară cu cele din complexele medievale ale Moldovei din a doua jumătate a secolului XV– prima jumătate a secolului XVI, ridicarea acestei cetăți fiind atribuită fie în primăvara-vara anului 1484, înainte de asaltul otoman asupra Chilieii și Cetății Albe, fie înainte de lupta de la Catlabuga din toamna anului 1485. Fortificația de pământ din Giurgiulești intra în șirul cetăților de pământ și lemn similare de la Tatarbunar, Kale și Tintiul, edificate de-a lungul Valului lui Traian [371, pp. 340, 342, 345-346].

Pe lângă aceasta, putem observa că domnii Moldovei în calitate de stăpâni ai Chilieii au avut un control ferm asupra deltei Dunării. Pe lângă episoadele blocării Dunării din ordinul lui Alexandru cel Bun în 1429 și a cuceririi Chilieii de către Ștefan cel Mare în 1465, imediat după cucerirea Cetății Albe și a Chilieii Baiazid II s-a preocupat de reorganizarea pescuitului la Chilia prin regulamentul său din 22/23 august 1484, unde sunt amintite cele 6 brațe ale Dunării la Chilia și 20 pescari ai locului, precum și absența unuia dintre ei, care „plecase în Moldova, dar fiul și soția lui rămăseseră aici”. Poarta otomană a organizat în anii următori colonizarea a 120 de familii de pescari în această regiune, după cum reiese din firmanul adresat eminului și cadiului Chilieii la 7 aprilie 1491 [284, pp. 90-91, 94]. N. Beldiceanu-Nădejde conclusea că un număr mare de pescari moldoveni au părăsit Chilia înainte de invazia forțelor lui Baiazid II, iar surghiunul celor 120 de

familiei a avut loc în perioada perceperii primului haraci după încheierea păcii dintre Moldova și Imperiul Otoman între 1486-1487 [284, pp. 91-93]. În viziunea noastră, acest episod sugerează faptul că reglementarea pescuitului în delta Dunării putea fi realizată nu doar de către Baiazid II, dar și anterior de către dregătorii domnești de la Chilia.

În al doilea rând, cronicarul polon Joachim Bielski descrie un episod al acțiunilor antiotomane realizate de domnul Țării Moldovei în 1477, care „a cucerit și a ars unele ținuturi turcești și niște ocne de sare care aduceau turcilor mari venituri” [58, p. 239]. R. Iosipescu și S. Iosipescu presupun că acele „ocne de sare” ar fi fost salinile marine amplasate în preajma ruinelor cetății antice Histria, pe lacul Tuzla [222, p. 317], iar intervenția lui Ștefan cel Mare aici indică o legătură directă dintre partea de nord a istmului ponto-danubian cu delta Dunării și Moldova pontică. Instalarea politico-militară și administrativă a otomanilor în Dobrogea de nord ar fi avut loc doar după cucerirea Chilie și Cetății Albe în 1484, judecând după diferență majoră a organizării teritoriului Dobrogei în secolul XVI în două unități, separate de linia de trecere de la stepele central-dobrogene către regiunea deluroasă și împădurită a istmului ponto-danubian în epoca medievală [222, p. 309]. Această versiune a evenimentelor pare să fie confirmată de cercetările arheologice din anii 1997-1999 de la ruinele cetății medievale Ienisala de lângă lacul Babadag, unde au fost depistate urme ale distrugerii locuințelor garnizoanei cetății, datate înainte de 1481, pe timpul conflictelor dintre Moldova lui Ștefan cel Mare și Imperiul Otoman [222, pp. 316-317]. Totodată, cercetările arheologice de la turbeaua lui Sari Saltuq au relevat faptul că primul nivel arheologic al acestui monument corespunde sfârșitul secolului XV. Conform lui R. Iosipescu și S. Iosipescu, această descoperire simbolizează momentul începutului amenajării urbane în nordul Dobrogei de către otomani doar după 1484, care se completează cu remarcă călătorului otoman Evlia Çelebi la descrierea Geamiei Ulu-Djami, edificate de Baiazid II la Babadag pe cale de întoarcere după expediția sa din 1484 în Moldova [55, p. 392; 222, pp. 321-322]. Toate aceste mărturii sugerează o proiecție mai largă a puterii militare și proiecției teritoriale a Țării Moldovei dincolo de Dunăre în Dobrogea până la căderea Chilie în fața forțelor otomane.

3.4. Primele decenii ale frontierei moldo-otomane (1484-1552)

După căderea Cetății Albe și a Chilie în 1484 și eșecul eforturilor moldovene de a le recupera pe parcursul anului 1485 [121, pp. 33, 87], războiul moldo-otoman a luat sfârșit prin încheierea unei păci în anul 1486, a cărui text nu este cunoscut până în prezent și a căror clauze au fost restabilite din surse indirecte [128, p. 160]. N. Beldiceanu-Nădejde data încheierea păcii pe 14 octombrie 1486 [284, pp. 99, 102, 104], în timp ce T. Gemil pleda pentru aprilie 1486 [311, pp. 123-124]. Detaliile privitoare la delimitarea noii frontiere moldo-otoman s-au păstrat în raportul

lui Mustafa, cadiul de Aidos, care a reprezentat Poarta otomană la negocierile desfășurate cu trimișii voievodului de la Suceava [31, doc. 9, pp. 10-11]. Deși documentul nu este datat, mențiunea voievodului *Iștefan*, a hotarelor Chiliei pe timpul Țării Românești și a Ungariei, precum și a toponimelor și hidronimelor de origine tătară demonstrează că actul a fost întocmit într-o epocă când memoria prezenței Hoardei de Aur, a Țării Românești și a Ungariei în această regiune încă era destul de vie, iar oficialul otoman putea să-și desfășoare activitatea în vara-începutul toamnei anului 1486, conform versiunii lui T. Gemil [311, pp. 118-119, 124].

Activitatea comisiei de hotar moldo-otomană s-a concentrat pe determinarea noii frontiere în jurul Cetății Albe și a Chiliei. Contrar percepției otomanistului austriac Paul Wittek a frontierelor Imperiului Otoman ca o zonă dinamică, dar regresivă din punct de vedere social și violentă în esența sa datorită luptătorilor *ghazi*, care au format „mărci” distanțate de puterea centrală [392, pp. 316, 318-319], delimitarea hotarelor moldo-otomane reprezintă un caz al pragmatismului politicii de graniță a Porții, care discerneva ideea de hotar ca o linie demarcată oficial (prin termenii *hudūd* și *sınır*) și conceptul de frontieră ca o zonă cu statutul asemănător al unei mărci medievale occidentale (numită în actele interne *uj*, cu semnificația de „cel mai îndepărtat punct”, „limită”, „sfârșit”). *Uj*-ul delimita regular sfârșitul *dār al-Islam*-ului, a tuturor teritoriilor unde s-a răspândit confesiunea musulmană și au devenit parte a „casei Islamului”, și începutul *dār al-harb*-ului, adică a „casei războiului” controlată de forțele păgânilor și infidelilor. Dreptul clasic islamic, deși stipula un conflict perpetuu dintre cele două zone, admitea posibilitatea unui armistițiu temporar în interesele comunității musulmane, transferând teritoriile respective în categoria *dār al-‘ahd*, adică a „casei păcii” [242, pp. 233-234].

La delimitarea circumscripțiilor Cetății Albe și a Chiliei au participat „700-800 de oameni destoinici”, numiți de Ștefan cel Mare din rândurile „ostașilor săi de gardă”. Reprezentantul otoman s-a interesat în primul rând de „hotarul Chiliei, când o ținea Ungaria” și „când o stăpânea Țara Românească” [31, doc. 8, pp. 10-11]. Arzul lui Mustafa din 1486 prezintă descrierea de către „bătrânii creștini” invitați de comisia de delimitare a hotarului circumscripției Chiliei mai întâi pe timpul Ungariei (linia Kara-Bulak – lacul Kupa (actualul lac Chitai) – lacul Catlabuga – lacul Saftian (lângă localitatea Sofian, în vecinătatea Ismailului de astăzi) – Movila-Mare – Vadul-Iezilor¹⁸), apoi pe timpul Țării Românești (linia Fântâna lui Turhan – Kara-Bulak – Vadul-Iezilor). În cazul delimitării hotarelor din jurul Cetății Albe, observăm la fel apelarea cadiului de Aidos și a reprezentanților domnești la mărturiile „creștinilor bătrâni de acolo”. Conform raportului lui Mustafa, limitele circumscripției se începeau de la cetatea lui Iurghici, după care hotarul „merge

¹⁸ I. Chirtoagă vede în Vadul Iezilor sau Iezerina trecerea de lângă actuala localitate Ismail, hotarul Chiliei trecând „puțin mai la vest de trecerea menționată”, atingând malul lacului Ialpug [121, pp. 164-165].

până la Kara-Bulak; de acolo ajunge la Dikilitaş, iar de acolo ajunge la Kara-Depe. De acolo merge spre Botos; în tătarime i se spune Don-Suyu, iar de acolo apa Don ajunge la mare” [31, doc. 9, p. 10]. Din cauza dificultății identificării celorlalte toponime enumerate, în cadrul istoriografiei române s-a presupus fie că trimisul sultanului descria hotarul dincolo de Nistru, identificând râul Don-Suyu cu râul Bug, fie că frontiera dată se afla la apus de Nistru, fiind fixat de-a lungul râului Alcalia până la mare [121, p. 120]. Cadiul Mustafa menționa contestarea apartenenței cetății lui Iurghici la Cetatea Albă de către moldoveni, dar, în cele din urmă, fortificația de la gurile Nistrului a ajuns la fel sub controlul otoman. Turcii au modificat substanțial fosta întăritură după arderea fortificației de lemn de către moldoveni la retragere, încât călătorul otoman Evlia Çelebi afirma că aceasta „a fost zidită de sultanul Baiazid Veli (Baiazid II – n.n.)” [55, p. 413].

Totodată, se poate observa scepticismul administrației otomane față de securitatea noilor posesiuni din jurul Chilieii după cucerirea acestei cetăți. În același arz al lui Mustafa către Poartă, reprezentantul sultanului comunica despre faptul că „este mai bine ca locuitorii cetății Chilia să fie trecuți pe seama Vadului Isaccei” și despre reacția negativă a localnicilor [31, doc. 9, p. 10]. Legarea inițială a Chilieii de Isaccea, amplasat pe malul opus al Dunării în Dobrogea, precum și noutățile despre ordinul sultanului locuitorilor cetății de „refacere a Chilieii Vechi, așezate pe un ostrov în Dunăre” [140, p. 161] sugerează rezervele inițiale ale Porții cu privire la reținerea sub controlul său a teritoriilor de la nordul Dunării și intenția originală de a anula decizia lui Ștefan cel Mare de mutare a Chilieii în 1479, creând o fortificație în delta Dunării – intenție abandonată însă la un moment dat după încheierea păcii cu Țara Moldovei.

Astfel, drept rezultat al succeselor obținute de sultanul Baiazid II în 1484 și a delimitării noii frontiere moldo-otomane în 1486, Cetatea Albă și Chilia au fost reorganizate în kaza-le, subordonate din punct de vedere administrativ sangeacului de Silistra, care la rândul său era parte componentă a beilerbeylik-ului de Rumelia [244, p. 139]. Între cele două posesiuni ale otomanilor la nord de Dunăre a rămas neocupată o fâșie de teren – conform lui I. Chirtoagă, otomanii nu dispuneau încă de forțe suficiente pentru a controla întregul teritoriu dintre Dunăre și Nistru pe litoralul Mării Negre, iar Țara Moldovei continua să stăpânească litoralul pontic dintre lacul Sasâc și râul Alcalia [121, pp. 246-247]. În opinia noastră, otomanii nu au avut un motiv rezonabil de a gestiona aceste teritorii din cauza lipsei de localități, care ar fi putut justifica amenajarea garnizoanelor regulate aici, iar potențialele campanii militare ar fi fost lansate fie de pe Dunăre spre Siret și Prut, fie de pe limanul Nistrului spre cursul superior al aceluiași fluviu.

Activitatea comisiei moldo-otomane la nord de Dunăre a marcat startul procesului de consolidare și evoluție a noilor hotare dintre Țara Moldovei și Imperiul Otoman, care a fost consemnat în diferite episoade de contacte sau litigii documentate în sursele otomane. De exemplu,

drepturile pescăriilor din gârlele și lacurile de la nord de Dunăre, lăsate în folosință domnului Țării Moldovei anterior încă de Baiazid II, au fost fixate în actul slavon emis la Cetatea Albă de Selim I (1512-1521) către Bogdan III pe 25 ianuarie 1512. Totodată, țărani de la Oblucița¹⁹ care lucrau țarine aflate în Moldova, deși *de jure* supuși otomani, achitau autorităților domnești desetina și darea potrivit înțelegerii de hotar între cele două state. Același caz era și pentru oile din teritoriile otomane, care veneau la pășunat în Moldova, indiferent dacă aceștia veneau din Dobrogea, din alte orașe otomane sau dacă ele aparțineau azapilor [284, pp. 107-108]. Considerând faptul că Selim I specifica problema țăranimii de la Oblucița, care trecea Dunărea și prelucra loturile de pământ în Țara Moldovei, putem presupune că această practică de a trece vadul de la Oblucița din partea localnicilor nu era o noutate apărută doar după instalarea prezenței administrației otomane, ci și de înainte de 1484, servind ca un argument suplimentar în favoarea ideii exercitării puterii domnului Țării Moldovei asupra unor teritorii restrânse în nordul Dobrogei. Durata acestei influențe poate fi plasată în limitele anilor 1465-1484, ținând cont de faptul că devastările aduse de Vlad Țepeș în campania sa sud-dunăreană din 1462 [108, pp. 102-103] a cauzat depopularea orașelor prădate, iar procesul includerii complete a Dobrogei de nord în sistemul administrativ otoman a fost încheiat doar după cucerirea Chilie și Cetății Albe în 1484 [245, p. 11].

Acest tip de comportament era caracteristic pentru perioada timpurie a Imperiului Otoman, care manifesta pragmatismul său politic în sistemul legislativ și administrativ – noile teritorii proaspăt incorporate erau denotate sub termenul *istimâlet*, unde comunitățile etnice, profesionale și militare locale păstrau vechiul lor statut legal cu scopul câștigării simpatiei populației cucerite și netulburării structurilor social-economice existente [245, p. 11]. În procesul reglementării raporturilor moldo-otomane se încadrează un alt act al lui Selim I din 8-17 februarie 1512, adresat comandantului cetății Chilia, referitor la litigiul izbucnit privind perceperea gorștinei de către dregătorii domnești pe oile soldaților garnizoanei Chilie. Documentul stipula că oștenii garnizoanei Chilie nu erau obligați conform „regulamentelor în vigoare din vechi timpuri” să achite gorștina dregătorilor moldoveni, dar oficialii domnești ridicau acest impozit în mod abuziv [284, pp. 108-109]. O altă mărturie reprezintă raportul cadiului de Aqceaqazanlîq către Poarta otomană din 14 aprilie 1520, care accentua oferirea doar ca posesiune a două lacuri aflate în teritoriile de sub jurisdicția otomană voievozilor Moldovei, mărturisind totodată că Moldova exploata și celelalte lacuri din regiune fără a achita vama și dijma autorităților otomane, iar în cazul

¹⁹ Acest toponim era utilizat în izvoarele interne române pentru a desemna actuala localitate Isaccea de pe malul drept al Dunării. De exemplu, numele Obluciței poate fi întâlnit în *Letopiseșul Țării Moldovei* al lui I. Neculce și în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* a lui D. Cantemir – în cel din urmă caz principele moldovean specifica despre „Oblucița (căriia turcii îi dzic Isaccea)” [62, p. 274; 76, pp. 214, 220, 223, 229, 234].

refuzului domnului Țării Moldovei de a achita datoria se preconiza confiscarea celor două lacuri domnești [284, pp. 109-110]. De asemenea, documentul prezintă un alt aspect al relațiilor frontaliere moldo-otomane, discutând problema turmelor de oi care veneau la iernat din Moldova și Țara Românească, trecând Dunărea înghețată, în Dobrogea – oficialii otomani au trecut la ridicarea gorștinei de trei oi pentru fiecare o sută de capete, iar ciobanii erau obligați să se aprovizioneze cu sare doar la schela de la Isaccea și nu din Moldova [284, pp. 110-111].

Configurația frontierei moldo-otomane a fost supusă în această perioadă unor noi schimbări. În 1512 Selim I a alipit la kazaua Cetății Albe teritoriul de la gura râurilor Cogâlnic și Sărata, precum și regiunea Tatarbunar, iar hotarul circumscripției date a fost prelungit până la malul de nord al lacului Tiligul, formând astfel o conexiune directă pe uscat între Cetatea Albă și Chilia la gura râului Sărata, cunoscut mai târziu ca „vacâful răposatului sultan Selim” [126, pp. 80-81; 289, p. 27]. În condițiile amenințărilor din partea otomanilor și tătarilor, a crescut valoarea Cioburciului și a Reniului pentru hotarele de sud-est, ele preluând unele funcții administrative, militare și economice deținute anterior de Chilia și Cetatea Albă. Reni apare ca centru important pe Dunăre în fragmentul hărții Sarmăției a lui B. Wapowski din 1526 [97], iar Cioburciu a preluat funcțiile cetății lui Iurghici. Imediat după încheierea activității comisiei moldo-otomane privind noul hotar, Ștefan cel Mare a reorganizat satele vecine din zona cursului inferior al Nistrului sub conducerea unui pârcălab cu reședința la Cioburciu, amplasat în apropierea unui cot al Nistrului, unde se îngustează fluviul [121, p. 136]. Conform mărturiilor călătorilor unguri Michaly Bay și Gaspar Papay, care au trecut prin Dobrogea și Moldova în anii 1705-1706, așezarea dată a fost întemeiată de coloniștii maghiari pe timpul regelui Vladislav II (1490-1516) „împreună cu mai multe sate în jurul Cetății Albe” [74, p. 241], sugerând ideea fondării pârcălăbiei de la Cioburciu de către Ștefan cel Mare după acceptarea suzeranității ungare în 1489 [121, pp. 136-137]. Prima mențiune documentară a pârcălabului de Cioburciu, Fătul, apare însă mult mai târziu, în hrisovul din 8 aprilie 1528 [17, doc. 260, p. 294], fără a fi membru al Sfatului domnesc. Un alt pârcălab al Cioburciului a fost Tomșa, menționat într-un alt hrisov din 22 martie 1535 [17, doc. 344, p. 380].

Necesitatea măsurilor luate de Ștefan cel Mare și succesorii săi în regiunea cursului inferior al Nistrului a devenit foarte acută în contextul pericolului noilor incursiuni tătarăști. În 1510 forțele lui Beti Ghiray, fiul hanului Crimeii, au prădat de la Orhei până la Dorohoi [82, p. 131], iar în 1513 același prinț tatar a invadat Moldova „au prădat țara până la Iași și au arsu târgul și ținutul Cârlegăturii și au ajunsu până la Dorohoiu”, în timp ce alții „au prădat în jos la Lăpușna și la Chigheciu”. Ștefan IV la fel a avut parte de o incursiune a tătarilor din Crimeea, oprindu-i cu succes pe Prut în bătălia de la Ștefănești pe 8 august 1518 [82, p. 134]. Către sfârșitul primei domnii a lui Petru Rareș, situația creată la frontierele de sud-est ale Țării Moldovei era nestabilă:

atacul tătar dublu din 1537 [287, pp. 35, 39-40, 42], deși nu a avut consecințe atât de grave în comparație cu invaziile precedente, a devenit în cele din urmă prevestitoarea campaniei lui Suleiman I Magnificul (1520-1566) din 1538 în Moldova, care a marcat sfârșitul domniei lui Petru Rareș și începutul unei crize majore a frontierei moldo-otomane.

Aceste noi tensiuni se încadrau în eforturile Porții otomane de creare a unui „coridor” neîntrerupt de posesiuni otomane în spațiul nord-vest pontic pe contul anexării Brăilei (1538) și Giurgiului (1546), cu posibilitatea formării unui alt „coridor” către Hotin și Camenița în direcția Poloniei [335, pp. 809-810]. În aceeași ordine de idei, mai multe cronicile turcești din secolele XVI-XVII afirmă că sultanul otoman în 1538 a desprins din componența Moldovei un teritoriu dintre Prut și Nistru, mărginit prin zidirea a două noi cetăți: *Filci/Fălcin/Kalcein* și *Berudcin/Cein* [72, pp. 230, 255, 271, 480]. Consensul general acceptat în istoriografie reprezintă identificarea primei cetăți cu Fălciul (care a servit ca loc de trecere pentru oastea otomană pe malul drept al Prutului [72, p. 411; 233, p. 157]), iar celeilalte – cu Tighina, renumită mai târziu în Bender [72, pp. 230, 255]. Conform corespondenței mult mai târzii dintre Hasan, beiful de Akkerman, și sultanul Selim II din 22 martie 1568, hotarele noii unități teritorial-administrative otomane de la Bender au fost fixate la o dată anterioară de ceașul Ferruh „de la valea Bâcului până la moșia Vadul, de la Geamăna până la moșia lui Cristea, de la capătul Olarca, pe sub dâmburile Scrihan până la Botna și la moșia românilor Sermih, la dâmbul Furcuții, până la izvorul Babadj de-a stânga Botnei pe drumul mare care vine de la Akkerman până la dâmbul ce se află deasupra Fântânii Pârcălabului prin dosul Botnei, prin dosul Copancii până la lacul Cordina, apoi la Nistru” [33, pp. 47-48].

N. Iorga, N. A. Constantinescu și C. C. Giurescu susțineau că limita extinderii teritoriale a Porții în 1538 s-a rezumat la kazaua Benderului și la teritoriile Bugeacului [131, p. 179; 133, pp. 287-289; 140, pp. 7-8, 187-188; 296, pp. 45-47]. I. Chirtoagă consideră că stepele Bugeacului nu au fost rupte încă din trupul Țării Moldovei, iar tătarii din împrejurimile Cetății Albe practicau încă păstoritul pe malul stâng al Nistrului [121, p. 122], în timp ce C. Rezachevici și E. Denize susțineau că extinderea maximală a teritoriilor ocupate de otomani ar fi inclus cetatea Sorocii din cauza lipsei mențiunilor unui pârcălab al Sorocii până în martie 1541, mărturiilor lui Matthias Loboczky către Ferdinand I din 1 ianuarie 1539 despre numirea unui sangeac la Soroca și mesajele lui Sigismund I către Albert von Hohenzollern, ducele Prusiei, și Ioachim, margraful de Brandenburg, despre vecinătatea Poloniei cu posesiunile otomane [126, pp. 90-91, 94, 96; 233, p. 226]. În acest din urmă caz regele Poloniei se referea mai probabil la garnizoana otomană stabilită la Cankerman (actualul or. Oceakov, Ucraina) [244, p. 139], iar raportul lui Matthias Loboczky către Ferdinand I putea fi întocmit în baza zvonurilor nesubstanțiale [231, p. 193].

N. Iorga admitea includerea sub ocupația turcească a Orheiului Vechi în baza mesajului hatmanului polon Mikołaj Sieniawski din 30 octombrie 1540 către ducele Prusiei, unde se menționa edificarea cetății Tighina de către turci și intenția lor de a zidi o altă fortificație la Orhei în vara anului următor [140, p. 323; 148, p. 396]. Analizând mărturiile solului moldovean Avram Banilovschi la Cracovia în decembrie 1541 despre un sat „din drumul Tighinei”, pe care acesta spera că sultanul îl va reîntoarce, expresiei *новосъзданное* de pe prima pagină a *Evangheliei* din 1545 cu referință la reparația mănăstirii Căpriană în a doua domnie a lui Petru Rareș și a inscripției votive a bisericii cu hramul Adormirii Maicii Domnului de la mănăstirea Căpriană, care menționa că lăcașul a fost „din temelie ridicat în anul 1542”, V. Pâslariuc concluzionează că inițial otomanii ar fi extins controlul lor și asupra unor părți din ținuturile Lăpușna și Orhei, care au fost retrocedate Țării Moldovei în prima jumătate a anului 1542 după reacția drastică a boierimii moldovene, care nu puteau permite pierderea acestor teritorii ca surse de noi domenii funciare [231, pp. 192-193].

Planurile Porții de a-și menține prezența lărgită în spațiul pruto-nistean au rezultat în asasinarea lui Ștefan Lăcustă pe 20 decembrie 1540, care nu a satisfăcut cerințele marii boierimi moldovene de a recupera pozițiile pierdute, dându-le, după expresia *Cronicii moldo-polone* „jumetate din țeră Turciloru”. Alexandru Cornea, noul voievod ales de către boieri, a încercat să recucerească pământurile luate de către supușii sultanului [59, p. 231; 126, pp. 99-100], atacând împrejurimile Cetății Albe, Chilieii, Tighinei și ajungând până la Cankerman [54, doc. 39, pp. 115-119; 140, pp. 189-190; 167, p. 578]. Pentru a răspunde la aceste provocări, Suleiman I l-a numit ca nou domn pe Petru Rareș la începutul lunii decembrie 1540, care între 9-16 februarie 1541 a ordonat decapitarea lui Alexandru Cornea, punând capăt ostilităților militare moldo-otomane. Fiul lui Ștefan cel Mare a început negocierile privind delimitarea frontierei de sud-est, urmărind să recupereze teritoriile pierdute în 1538. Rezultatul politicii începute de Petru Rareș și continuată de către fii săi, Iliș și Ștefan, a fost retrocedarea mai multor localități în vecinătatea cetății Tighina, după cum reiese din firmanul lui Suleiman I către Hasan, bei de Kırkkilise, din 19 mai 1552 privind litigiul din jurul satelor amplasate între Tighina și Cetatea Albă. Reprezentantul domnesc a prezentat delegației otomane la hotărnicire actul de confirmare a sultanului privind retrocedarea teritoriilor pierdute anterior de Țara Moldovei în schimbul dublării haraciului de la 15.000 la 30.000 florini, revendicând astfel 35 de sate. Dintre acestea, 14 localități au fost distruse și abandonate, iar o parte din foștii lor locuitori au întemeiat alte sate, ridicând numărul total de așezări retrocedate Țării Moldovei până la 26 [372, pp. 211-212].

Deși însuși numele voievodului, care a obținut această schimbare la hotarul moldo-otoman, nu este indicat în firman, V. Veliman afirma că acest domn al Moldovei putea fi doar Petru Rareș în a doua sa domnie, fiindcă în cazul unui alt litigiu la hotarul moldo-otoman sultanul Murad III

prin poruncile sale din 1579 și 1583 reconfirma dreptul lui Petru Șchiopul asupra unor porțiuni de teren ocupate din împrejurimile Tighinei și Cetății Albe, subliniind reîntoarcerea situației la hotarul din epoca lui Suleiman I [372, p. 207]. Însuși Petru Rareș confirma modificarea hotarului în scrisoarea sa către Sigismund I din 1541, afirmând că „Dumnezeu ne-a ajutat că am obținut-o (teritoriile cucerite de otomani – n.n.) toată de la turci, cu ajutorul Domnului, numai Tighina n-am căpătat-o” [12, doc. 35, p. 50]. Printre localitățile răscumpărate de Petru Rareș în 1542 s-a numărat și Cioburciul, care a rămas un centru important cu pârcălabi proprii în a doua jumătate a secolului XVI, fără a fi însă o reședință de ținut [121, pp. 140, 142].

În cadrul istoriografiei s-a atras atenția asupra promisiunii lui Suleiman I către Petru Rareș de a-i reîntoarce toate teritoriile pierdute în 1538, inclusiv cetatea Tighinei, care nu a fost în cele din urmă îndeplinită [126, p. 102; 131, p. 180]. Conform scrisorii sultanului către Sigismund I la începutul anului 1541, Petru Rareș a primit Țara Moldovei „în care hotare l-au ținut acei înaintași ai săi”, iar în mesajul solului turc Hussein către același Sigismund I din 10 martie 1541, se reiterează obligația lui Petru Rareș „să se poarte în această domnie cum s-a purtat și bunicul și tatăl său în acest voievodat al Moldovei și în granițele în care au avut ei acest voievodat” [12, doc. 28, pp. 35-36, doc. 29, pp. 36-38]. Ulterior, fiul lui Ștefan cel Mare solicita 10.000 zloți roșii din partea regelui Poloniei „pentru această bogată țară de jos, pe care a fost luat-o împăratul turcesc și pe care ne-a dat-o înapoi”, sperând totodată „că turcii mi-or da (Tighina – n.n.) înapoi” [12, doc. 35, pp. 49-50]. Sigismund I a respins acest apel [12, doc. 39, p. 60, doc. 40, p. 64], subiectul fiind ulterior abandonat în raporturile diplomatice moldo-polone.

Ultima problemă majoră referitoare la noua configurație a frontierei moldo-otomane reprezintă cazul Bugeacului. În cadrul istoriografiei române s-a afirmat ideea pierderii de către Țara Moldovei a acestei regiuni după 1538 [131, p. 179; 133, pp. 287-289; 140, pp. 7-8, 188-189] și stabilirea aici a tătarilor nogai [182, p. 97; 231, p. 191; 306, p. 81; 319, pp. 112, 123] (datată însă de către alți istorici mult mai târziu, fie din 1595 [288, pp. 73-74], fie în secolul XVII [131, p. 196; 140, pp. 7-8, 188-189; 272, p. 323]). Ținând cont de densitatea slabă a populației Bugeacului și numărul mic de localități atestate documentar încă în epoca lui Ștefan cel Mare [101], este mult mai probabil scenariul absenței aici a unui control direct din partea atât a autorităților domnești, cât și a Porții, fapt confirmat indirect de axarea tuturor litigiilor precedente doar în regiunea Dunării și a Nistrului inferior. Această frontieră sud-estică a Țării Moldovei, care nu a fost colonizată și valorificată de supușii moldoveni sau otomani, nu poate fi apreciată ca un sistem de hotare moderne cu un control și prezență eficientă din partea autorității centrale.

3.5. Concluzii la Capitolul 3

Geneza frontierei de sud-est al Țării Moldovei a avut loc între anii 1369-1374, când în urma crizei politice și a tendințelor centrifuge din Hoarda de Aur are loc înaintarea forțelor lituaniene și moldovene pe timpul domniei lui Lațcu spre litoralul pontic la Cetatea Albă și, pentru un scurt timp, pe malul stâng al Nistrului la Cern, care a fost pierdut în circumstanțe necunoscute către începutul secolului XV. Proiecția puterii domnești la limanul Nistrului a fost realizat prin intermediul starostilor Cetății Albe (Giula căpitanul, Mihail căpitanul, Dragoș viteazul și Giurgiu de la Frătăuți) la sfârșitul secolului XIV – prima jumătate a secolului XV, iar din mijlocul secolului XV are loc creșterea autorității domnești aici datorită amenințării expansiunii otomane în spațiul pontic. În același timp, deși Cetatea Albă a deținut trăsături deosebite de celelalte târguri ale Moldovei, la momentul de față nu se poate argumenta statutul autonom al acestui oraș.

Sectorul danubian al frontierei Țării Moldovei a fost strâns legat de Chilia bizantină și Licostomo genovez, amplasate vizavi în deltă și pe malul stâng al Dunării. Prezența administrației moldovenești aici este atestată între anii 1411-1448 după o etapă precedentă a aflării celor două așezări în componența Țării Românești – fapt care a stat la originea litigiului moldo-muntean pentru gurile Dunării în secolul XV. A doua perioadă a administrației domnești (1465-1484) a fost marcată de eforturile în direcția consolidării frontierei împotriva Porții otomane prin dublarea numărului de pârcălabi și mutarea deplină a Chilie pe malul stâng. Aceste măsuri sunt completate de edificarea unor cetăți noi de lemn și pământ la Giurgiulești și Valul lui Traian de Jos, dar și de proiecția puterii militare moldovene dincolo de Dunăre în nordul Dobrogei.

După 1484, Cetatea Albă și Chilia au fost reorganizate în kazale, iar delimitarea noii frontiere moldo-otomane s-a caracterizat printr-un pragmatism din partea reprezentanților Porții, care justifică și legitima propriile pretenții teritoriale față de Țara Moldovei prin apelarea la vechile hotare ale circumscripțiilor celor două porturi. Procesul reglementării pașnice a drepturilor domnilor moldoveni și supușilor otomani în prima treime a secolului XVI este succedată de criza de frontieră din anii 1538-1541, când planurile de expansiune a Porții în spațiul pruto-nistean s-au ciocnit de rezistența boierimii moldovene pe timpul domniei lui Alexandru Cornea. După revenirea lui Petru Rareș la domnie, un nou status-quo a fost creat la hotarele de sud-est ale Țării Moldovei: otomanii au renunțat la ridicarea unei cetăți la Fălciu, iar voievodul moldovean a răscumpărat 26 sate în preajma Tighinei între anii 1541-1552. În cazul stepelor Bugeacului, aceasta nu a fost pierdută *de jure* de către domniile Moldovei după 1538, dar numărul redus al așezărilor atestate documentar în izvoarele moldovene și otomane sugerează statutul său de „pată albă” al frontierei moldo-otomane, asupra căreia proiecția puterii domnești sau a Porții nu s-a extins încă.

4. FRONTIERELE MOLDO-MUNTEANĂ ȘI MOLDO-TRANSILVĂNEANĂ

4.1. „Culoarul” maghiar și problema originilor frontierei moldo-muntene

Regiunea viitorului hotar moldo-muntean a reunit două spații geografice diferite din punct de vedere al reliefului: curbura Carpaților împreună cu regiunile adiacente subcarpatice și cel al Câmpiei Române cu artere fluviale majore, precum Putna, Milcovul, Siretul, Bârladul, Buzăul și Râmnicul [375, pp. 134-135]. Originile acestei frontiere pe urmele unui „culoar” maghiar între Carpați și Dunăre pentru perioada dintre începutul campaniilor antitătare în anii 1340 și decesul lui Ludovic I de Anjou în 1382 au fost activ discutate în cadrul istoriografiei române. Adepții teoriei existenței acestui „culoar” invocă în calitate de argumente actul lui Ludovic I de Anjou din 28 iunie 1358 de garantare a accesului liber pentru comercianții brașoveni „...între Buzău și Prahova, adică din locul unde se varsă în Dunăre râul numit Ialomița până în locul unde se varsă de asemenea, în Dunăre, râul numit Siret” [30, doc. 39, p. 72] (în care absentează orice mențiuni ale Țării Românești [144, pp. 38-39; 147, pp. 209-210; 342, p. 42]), privilegiul aceluiași rege din 20 ianuarie 1368 către negustorii brașoveni privind comerțul cu țara lui „Dimitrie, principe al tătarilor” [30, doc. 49, p. 90; 334, p. 124] și mențiunile episcopiei catolice a Milcoviei, care și-ar fi exercitat autoritatea spirituală asupra teritoriilor nominalizate în 1358, fiind o punte de legătură între diocesele ungare, vicariatul Rusiei Roșii și episcopia de Caffa [325, pp. 274-275; 326, pp. 42-43]. Oponenții acestei teze apreciază actul regelui Ungariei din 1358 ca unul de pretenție și nu ca un fapt împlinit – în contextul agravării relațiilor cu voievodul Țării Românești, Nicolae Alexandru [320, pp. 338-342], negustorii Brașovului ar fi primit doar garanții de trecere liberă din partea lui Ludovic I de Anjou în calitate sa de suzeran al Țării Românești²⁰, iar însăși episcopia Milcoviei ar fi dus „...agonizantă existență, mai mult sau mai puțin fictivă...” [370, p. 176].

Prima mențiune a episcopiei Milcoviei în frunte cu Vitus de Monteferro, capelanul regelui Ungariei Carol Robert de Anjou reprezintă scrisoarea papei Ioan XXII din 4 octombrie 1332 către Telegdi Csanád, arhiepiscopul de Esztergom [30, doc. 22, pp. 45-47; 342, p. 42], însă această inițiativă a Avignonului nu se înfiripează, deoarece același Vitus de Monteferro apare în mai 1334 în calitate de episcop al Nitrei [342, p. 42]. Succesorul său, Toma de Mintiu, capelanul lui Ludovic I de Anjou, este menționat în corespondența papală din 29 martie 1347 [30, doc. 34, pp. 63-65]. În scrisoarea din 31 mai 1348 Clement VI nota acțiunile misionare „în părțile Cumaniei... dincolo de

²⁰ În favoarea acestei versiuni poate fi invocat hrisovul emis de Vladislav I Vlaicu pe 20 ianuarie 1368, în care negustorii din Brașov, „trecând spre țări străine, pe orice drum al Țării noastre Românești, afară de drumul Brăilei, vor fi datori să ne plătească pentru mărfurile lor numai de doua ori tricesima și anume odată la ducere și a doua oară la întoarcere. [...] Iar când acești negustori purced cu mărfurile lor pe pomenita cale a Brăilei, spre țări străine, vor fi datori să ne plătească numai o dată tricesima, la Câmpulung, nu la ducere, ci la întoarcere” [30, doc. 46, pp. 86-87]. În opinia lui I. Eremia, menționarea drumului Brăilei în document ar putea sugera înaintarea teritorială semnificativă a Țării Românești spre est și infirma teoria „culoarului” maghiar [128, pp. 32-33].

marginile regatului Ungariei” și spera „ca acest nou răsad, înrouat de Domnul, să crească neîncetat” [20, doc. 327, pp. 442-443]. Următorul ierarh numit aici a fost dominicanul polonez Bernard, amintit la 12 februarie 1353 ca episcop al Milcoviei și la 11 octombrie 1357 ca episcop de Plock. Locul vacant a fost preluat de dominicanul Albert de Usk, numit aici la 29 mai 1364, după care i-a succedat Nicolae de Buda, devenit episcop al Milcoviei pe 3 septembrie 1371 [342, p. 44]. Acesta însă nu a exercitat misiunea sa nemijlocit în dioceza primită, fiindcă la 27 mai 1375 el a fost menționat ca episcop al Milcoviei și vicar general al episcopiei de Eger [29, doc. 406, p. 554], aceasta fiind ultima amintire a diocezei extracarpătice în secolul XIV.

Astfel, determinarea eficienței tentativelor de implantare a episcopiei de Milcov este complicată de numărul mic de izvoare documentare cunoscute. I. Eremia accentuează caracterul efemer al activității episcopiei Milcoviei pentru perioada respectivă – sfințirea lui Vitus de Monteferro în 1334 și a lui Toma de Mintiu în 1347 nu demonstrează automat, dacă aceștia într-adevăr și-au exercitat atribuțiile lor asupra unor teritorii extracarpătice, iar mesajul papal din 29 martie 1347 descrie starea tristă a episcopiei Milcoviei, toate bunurile și moșiile ei fiind controlate „de puternicii din acele părți” [128, pp. 30-32]. Cât despre scrisoarea papală din 31 mai 1348, deși R. M. Neagu sugerează identificarea acestui „răsad” cu noua episcopie a Milcoviei [342, p. 43], din acest pasaj este greu de desprins cât de extinse au fost hotarele acestei noi dioceze catolice.

Problema majoră pentru stabilirea condițiilor generale dinaintea formării hotarului moldo-muntean rămâne a fi veridicitatea existenței unui asemenea „culoar” maghiar în spațiul dintre curbura Carpaților și Dunăre. Deși Ș. Papacostea și A. Paragină propuneau paralele cu alte cazuri de „coridoare” teritoriale medievale în Europa [158, p. 114; 353, pp. 16-18], argumentarea existenței unui control politic direct al Ungariei asupra teritoriilor date rămâne a fi destul de firavă. În cazul în care zona viitorului hotar moldo-muntean nu a cunoscut o dominație maghiară și, în același timp, a ieșit din sfera de influență a Hoardei de Aur, a doua jumătate a secolului XIV s-ar fi remarcat în istoria regiunii viitorului hotar moldo-muntean prin absența unei dominații politico-militare externe. În cadrul căutării sursei complicațiilor întâlnite de Coroana angevină la curbura Carpaților, în istoriografia română s-a atras atenția asupra figurii lui Costea voievod menționat în *Pomelnicul de la Bistrița* în calitate de ipotetic lider al unei formațiuni politice în regiunea viitorului hotar moldo-muntean. Ș. Papacostea și P. Parasca afirmă că acesta ar fi fost un dinast local din spațiul est-carpatic, care a stăpânit Țara de Jos și care ar fi aceeași persoană cu Constantin menționat împreună cu Petru Mușat în actul genovez din 14 august 1386 [201, pp. 109-110; 230, pp. 169-170; 348, pp. 45-46]. E. Vârtosu admitea posibilitatea existenței a două formațiuni statale paralele la est de Carpați în baza Țării de Sus și a Țării de Jos [176, pp. 266-280], iar V. Spinei asocia Țara de Jos cu teritoriile aflate anterior în sfera de influență tătară [180, pp. 220-221]. L.

Rădvan este mult mai sceptic față de existența unei entități politice pe fostele teritorii ale Hoardei de Aur [361, p. 52]. Totodată, după cum am remarcat anterior în Capitolul 3, echivalarea lui Costea voievod cu Constantin din actul genovez nu reprezintă un fapt cert, iar legăturile sale anume cu viitoarea Țară de Jos, și nu cu o altă zonă est-carpatică²¹, nu sunt atestate documentar.

Impasul creat în urma analizei izvoarelor și opiniilor istoriografice disponibile poate fi depășit prin identificarea altor cazuri similare ale proiecției puterii teritoriale efemere în spațiul dintre curbura Carpaților și Dunăre și prin abandonarea imaginii anacronice a controlului teritorial similar exercitat de puterile medievale și statele moderne. Proiecția efemeră a puterii teritoriale asupra curburii Carpaților s-a observat anterior din partea Episcopiei Cumanilor sub egida papalității și a Regatului Ungariei [370, p. 176], a căror limite sunt incerte, ele fiind echivalate fie cu cele ale Ordinului Teutonic în zona Moldovei cuprinse între Carpați și Siret și nordului Munteniei [129, pp. 117-118; 370, pp. 146, 169-70], fie cu o arie mai largă de interferență dintre Moldova, Țara Românească și Transilvania [363, pp. 287, 289], iar centrul acestei dioceze ar fi fost în zona râului Milcov [163, pp. 19, 24]. Discutând scrisoarea papei Grigore IX către Bela IV în 1234 referitor la Episcopia Cumanilor, I.-A. Pop atrage atenția asupra expresiei „quidam populi qui Walati vocantur” cu referință la populația aflată în această dioceză [30, doc. 9, pp. 20-21], afirmând că utilizarea la plural a termenului *populi* nu are conotații etnice, ci se referă la mai multe entități politice, care dispuneau de câte un scaun episcopal de rit bizantin [163, pp. 19-20].

Aceleași trăsături efemere ale puterii teritoriale dintre curbura Carpaților și Dunăre se observă mai târziu și în cazul răsăritului Țării Românești, unde pentru secolul XV lipsesc mărturii ale condamnărilor pentru hicleie în regiunile Buzăului, Râmnicului Sărat și Brăilei, iar prima danie domnească și prima sentință de judecată apar foarte târziu – între anii 1505-1506, pe timpul domniei lui Radu cel Mare (1495-1508). Boierii buzoieni de rang mic sunt atestați din secolul XV, în timp ce reprezentanții marilor familii boierești din aceeași zonă apar în documentele cancelariei domnești doar din primele decenii ale secolului XVI – fenomen considerat de M. Coman ca indicator al faptului că elitele locale au controlat propriile lor domenii timp de mai multe generații și nu aveau nevoie de confirmarea domnească a drepturilor de moștenire [124, pp. 141-142]. În baza acestor observații, istoricul român consideră că până la începutul secolului XVI boierii buzoieni, râmniceni și brăileni s-au ținut la distanță de puterea domnească, chiar și în situațiile de

²¹ De exemplu, conform opiniei L. Bătrâna și A. Bătrâna, trupul înhumat în cripta M82 din biserica de la Rădăuți (unde de asemenea au fost înmormântați Bogdan I, Lațcu, Petru I Mușat, Roman I, jupanul Bogdan, fratele lui Alexandru cel Bun, și fiul lui Alexandru cel Bun, Bogdan) aparține voievodului Costea din Pomelnicul de la Bistrița, care ar fi fost unul din voievozii de la răsărit de Carpați în perioada anterioară întemeierii Moldovei și stăpân al Rădăuților [113, p. 188]. Deși avem rezerve în privința acestei ipoteze din cauza saltului logic în lipsa mărturiilor suplimentare de la înmormântarea lui Costea la Rădăuți la ideea stăpânirii de către familia acestuia a unei formațiuni prestatale, versiunea propusă de L. Bătrâna și A. Bătrâna relevă incertitudinile asocierii lui Costea voievod cu Țara de Jos.

criză politico-militară, cum era cazul conflictelor moldo-muntene. Refuzul lor insultător de a-l susține pe Mircea, un fiu nelegitim al lui Vlad Țepeș și pretendentul lui Ștefan cel Mare la scaunul Țării Românești [167, p. 122], este motivată de M. Coman nu printr-o expresie a loialității față de Basarab cel Tânăr, ci din cauza dezinteresului acestora de a se implica în luptele pentru tronul Țării Românești cu alte clanuri boierești. Doar după ce boierimea răsăriteană de margine s-a apropiat de puterea domnească pe timpul lui Radu cel Mare și au suferit de pe urma revocărilor de moșii din partea lui Neagoe Basarab (1512-1521), ea s-a încadrat tot mai activ în viața politică a Țării Românești [124, pp. 142-144]. În cazul Țării Moldovei putem vorbi de cazul similar al elitelor Țării de Jos, „giosenii” sau josenii [212, p. 19], însăși numele dat denotând percepția lor de către puterea domnească – asupra acestui subiect ne vom opri mai târziu în cadrul capitolului de față.

Cealaltă perspectivă pentru deznodământul problemei „culoarului” maghiar poate fi oferită de noile viziuni cu privire la esența frontierei în epoca medievală. În a doua jumătate a secolului XX în cadrul istoriografiei occidentale s-a început o reevaluare generală a ideii de frontieră medievală (care până atunci era privită din perspectiva structurilor de stat modern, hotarelor naționale, teritoriilor supuse proceselor de colonizare sau militarizare – concepte născute după Renaștere, Reformă, Iluminism, Revoluția franceză și Revoluția industrială [237, pp. 1-34]), profilându-se aprecierea regiunilor de hotar ca spații multiculturale cu influență reciprocă a comunităților aflate pe ambele părți ale limitelor de demarcare [124, pp. 162, 169] și cu mai multe nuanțe economice, lingvistice, religioase sau revendicatoare din punct de vedere politic, care puteau fi contradictorii²². Adepții acestui curent multicultural al abordării frontierelor medievale diferențiază „zonele frontaliere” de cele ale hinterlandului prin loialitățile și identitățile deosebite ale localnicilor, care jucau rolul de „barieră” față de străini și totodată reprezentau un spațiu de contact și tranziție dintre regiunile vecine [124, p. 169; 237, p. 11].

Anume aceste calități a deținut curbura Carpaților și poate explica atât incertitudinile din jurul „culoarului” maghiar al lui Ludovic I de Anjou în direcția Dunării, cât și alte probleme legate de evoluția frontierei moldo-muntene și dificultățile întâlnite de către voievozii români în afirmarea puterii sale teritoriale aici în secolele XIV-XV. Regii Ungariei au revendicat activ acest spațiu în secolele XIII-XIV, însă gradul controlului teritorial era mult mai modest, iar eficiența ei într-atât de șubredă din cauza atitudinii detașate a populației locale față de autoritățile regale, încât limitele aproximative ale acestui „culoar” nu pot fi stabilite la moment. Acest specific al zonei

²² Un exemplu major aici poate servi Regatul Ungariei, unde se dezvoltă o veritabilă „ideologie de frontieră” prin invocarea imaginii teritoriilor Coroanei Sf. Ștefan în calitate de „poartă a creștinătății” în fața tătarilor, după expresia lui Bela IV în scrisoarea sa către papa de la Roma în jurul anului 1250, în pofida faptului că în perioada medievală hotarele de stat delimitate liniar încă nu existau, inclusiv în Ungaria [237, pp. 5, 12-14; 238, pp. 196, 198].

viitorului hotar moldo-muntean a persistat cu mult înainte de planurile expansiunii Coroanei angevine dincolo de Carpați: mesajul papei Grigore IX din 1234 despre „popoare, care se numeau români” se referea nu la formațiuni politice sau „țări” pe teritoriile Episcopiei Cumanilor, ci la comunitățile românești, care erau suficient de sine stătătoare în raporturile lor cu Coroana maghiară, dar care rămăneau atomizate și nu au deținut un mod de autoorganizare similar cu cazul voievodatelor lui Litovoi și Seneslau la sud de Carpați [30, doc. 10, p. 25]. Aceste „popoare” valahe s-ar corela cu grupările buzoienilor, râmnicenilor și brăilenilor în răsăritul Țării Românești și cu „giosenii” din Țara Moldovei, marcând o continuitate social-politică neschimbată nici chiar după marea invazie mongolă din 1241 și decăderea puterii Hoardei de Aur la mijlocul secolului XIV.

Termenul *ante quem* al dispariției „culoarului” ungar sunt anii 1395-1396, când putea fi încheiat un tratat moldo-muntean între Ștefan I și Vlad Uzurpatorul (1395-1396) [167, pp. 82-83], care este menționat în calitate de prima din cele două înțelegeri dintre voievozii ambelor țări în tratatul de pace dintre Matia Corvin și Ștefan cel Mare semnat la Buda pe 15 august 1475 [11, doc. 146, pp. 334-336; 32, doc. 95, pp. 236-237]. Teza dată este susținută de itinerarul lui Sigismund de Luxemburg în timpul campaniei sale din Moldova din 1395 – dat fiind faptul, că forțele ungare au pătruns la est de Carpați prin pasul Oituz [30, doc. 81, p. 130, doc. 82, pp. 130-131, doc. 84, p. 132] și s-au ciocnit aici cu o rezistență puternică, istoricul presupune prezența de ceva timp a administrației domnului Țării Moldovei asupra teritoriilor sale sud-vestice [375, p. 148]. Cât despre anul *post quem* al genezei frontierei moldo-muntene, deși în cadrul istoriografiei s-au propus variantele anilor 1358-1359 [389, p. 30] sau 1368 (conform privilegiului acordat negustorilor brașoveni de către Vladislav I Vlaicu) [375, pp. 148-149], vom adera la argumentele lui Ș. Papacostea, care lega conflictul izbucnit între Ungaria și Țara Românească din 1374 cu campania preconizată a lui Władysław Opolczyk în Moldova la sfârșitul aceluiași an [157, pp. 127-128, 130]. „Culoarul” ungar a fost pierdut drept urmare a luptelor duse de Coroana angevină cu Țările Române, fapt care explică absența mențiunilor episcopilor Milcoviei între anii 1375-1438 [363, pp. 289, 316] și extinderea diocesei catolice de Argeș asupra teritoriilor fostei episcopii de la curbură Carpaților [157, pp. 132, 135]. Totodată, tratatul de hotar încheiat dintre Ștefan I și Vlad I între anii 1395-1396 a servit în calitate de analog al înțelegerilor similare atinse de același domn al Moldovei cu regele Poloniei Władysław II Jagiełło în cazul frontierei moldo-polone. Aceste două tratate, deși sunt cele mai timpurii cunoscute în istoria acestor segmente de frontieră, nu au servit ca prime delimitări, ci în calitate de reconfirmări și precizări ale liniei de demarcare existente anterior.

4.2. Afirmarea puterii teritoriale domnești la hotarul cu Țara Românească

Prima problemă a istoriei frontierei moldo-muntene reprezintă detaliile înțelegerilor privind delimitarea hotarelor dintre cele două principate extracarpătice. Textele acestor convenții nu sunt cunoscute, iar însăși existența lor reiese doar din textul tratatului de pace dintre Matia Corvin și Ștefan cel Mare semnat la Buda pe 15 august 1475, în care regele Ungariei stipula că „...întărim vechile hotare și obiceiuri stăpânite și avute prin voievozii înaintași de către ambii voievozi, adică de Ștefan al Moldovei și de Vlad al Țării Românești, și al doilea privilegiu al lui Alexandru și Mircea, voievozii ambelor părți” [11, doc. 146, pp. 334-336; 32, doc. 95, pp. 236-237], fiind vorba de tratatele semnate între Ștefan I și Vlad I, Alexandru cel Bun și Mircea cel Bătrân. Cu toate acestea, reprezentanții istoriografiei române au formulat două viziuni majore cu privire la configurația originală a primei frontiere dintre Moldova și Țara Românească – cea a prezenței muntene inițiale între cursurile Trotușului, Siretului și Milcovului și cea a stabilității sale pe Milcov, Putna și Siret până în 1859.

Prima teză aparține lui B. P. Hasdeu, care argumenta poziția sa prin mențiunea Trotușului, Bacăului și Bârladului ca vămi pe drumurile spre Muntenia în privilegiul lui Alexandru cel Bun negustorilor de la Lwów din 1408 [139, p. 69, 74]. Principalele argumente aduse de susținătorii tezei lui B. P. Hasdeu constau în descrierea întinderii Țării Românești de către cronicarul bizantin Laonic Chalcocondil [64, p. 63], expresia „către părțile tătărești” din titulatura lui Mircea cel Bătrân, privilegiul lui Alexandru cel Bun către negustorii lioveni din 1408, relatările lui Grigore Ureche prin interpolarea lui Misail Călugărul despre vechea frontieră moldo-munteană [82, p. 93]. Teza lui B. P. Hasdeu a cunoscut însă câteva variații – C. S. Mironescu aprecia stăpânirea munteană între Trotuș, Siret și Milcov ca „puțin efectivă” din cauza absenței oricăror urme semnificative ale acesteia, susținând că până la domnia lui Ștefan cel Mare regiunea Vrancei nu era nici munteană, nici moldoveană [339, pp. 98-99]. M. Coman dezvoltă această viziune, afirmând că autoritatea domnilor Țării Românești s-a instalat în mod efectiv la hotarul cu Moldova doar din a doua jumătate a secolului XVI. Comparând știrile cronicilor moldovenești târzii cu cele muntene (*Letopisețul cantacuzinesc*, *Istoriile Domniilor Țării Românești* a lui Radu Popescu), istoricul român observă că memoria unei prezențe muntene până la Trotuș a fost perpetuată doar în izvoarele moldovenești, deși aici existau toate motivele pentru a fi uitată sau omisă [124, pp. 210, 220].

L. Rădvan presupune că înțelegerile atinse între Ștefan I și Vlad I au fost anulate în timpul renegocierilor lansate de Mircea cel Bătrân după înscăunarea lui Alexandru cel Bun în Moldova cu ajutorul său, obținând astfel teritoriile la sud de Trotuș [166, p. 362]. Mențiunea percepției ilegale a taxelor vamale de la brașoveni „din părțile Moldovei, din părțile de sus” în scrisoarea lui Ștîbor, voievodul Transilvaniei, din 18 septembrie 1412 [30, doc. 119, pp. 196-197] sugerează, în

opinia aceluiasi istoric, existența unor „părți de jos” sub control muntean. Modificarea mai târzie a frontierei în favoarea Țării Moldovei este datată de către L. Rădvan deja în 1417, când Alexandru cel Bun ar fi profitat de ofensiva otomană împotriva Țării Românești și ar fi mutat hotarul pe Putna, oficializând noua înțelegere cu Mircea cel Bătrân, la care se făcea referință în tratatul moldo-ungar de pace semnat la Buda pe 15 august 1475 [166, p. 300; 360, pp. 55-56]. Primul act intern moldovenesc care ar atesta noul rol al acestui râu în calitate de hotar al Moldovei reprezintă dania de către Alexandru cel Bun a „trei sate pe Putna” din 12 martie 1423 [21, doc. 53, pp. 77-78].

Pe de altă parte, A. Paragină aprecia înțelegerea de hotar dintre Ștefan I și Vlad I ca rezultat al intervenției domnului Țării Moldovei în Muntenia și modificării frontierei la sud de Siret în folosul său, aducând ca argument actul omagial al lui Ștefan I față de regele Poloniei din 6 ianuarie 1395, în care voievodul de la Suceava numea omologul său muntean printre dușmanii, împotriva cărora ar merge de partea suzeranului polon [32, doc. 14, pp. 158-159; 158, pp. 102-103]. Acest argument este însă insuficient datorită enumerării otomanilor, tătarilor și a teutonilor printre alți posibili rivali ai Poloniei și Moldovei, precum și absenței mărturiilor documentare, care ar sugera intenția regelui polon de a permite lui Ștefan I o intervenție militară în Muntenia.

Ideea stabilității frontierei moldo-muntene de la începuturi și până la Unirea Principatelor Române din 1859 era susținută de către R. Rosetti, M. Costăchescu, C. C. Giurescu [130, p. 502-503], C. Constantinescu-Mirești și I. Dragomirescu [298, pp. 64, 71], care afirmau că în 1482 Ștefan cel Mare nu a mutat hotarul până la Milcov și Putna, ci a obținut „confirmarea în drept, recunoscută și de Muntenia, a acestei stări de fapt” [364, p. 190], iar principalele argumente invocate sunt amintirile localităților dintre Milcov și Trotuș în cancelaria moldoveană, precum seliștea „pe Milcov, anume Lumireani” pe 14 aprilie 1435 [13, doc. 132, pp. 402-406] sau cele „trei sate pe Putna” pe 12 martie 1423.

În viziunea noastră, actul semnat de Matia Corvin la Buda echivala configurația hotarelor conform celor două înțelegeri dintre Ștefan I și Vlad I, Alexandru cel Bun și Mircea cel Bătrân și prezenta intenția regelui Ungariei de a vedea aceeași situație și în cazul lui Ștefan cel Mare. Absența oricăror mențiuni a precedentelor tratate în versiunea moldovenească a tratatului semnat la Iași pe 12 iulie 1475 [11, doc. 146, pp. 330-333] este grăitoare, sugerând dezinteresul voievodului de la Suceava de a respecta dorința lui Matia Corvin, asupra căruia vom reveni ulterior în cadrul acestui capitol. Interpretarea contextului semnării celor două tratate anterioare rămâne a fi incertă din cauza absenței textelor originale și imposibilității datării lor exacte, precum și din cauza posibilității existenței unor alte înțelegeri similare, care nu au fost menționate de regele Ungariei în 1475. Dacă Ștefan I și Vlad I au atins o înțelegere comună în 1395, atunci caracterul tratatului semnat putea fi unul de reconfirmare reciprocă a hotarului existent, în contextul eșecului

campaniei lui Sigismund I de Luxemburg în Moldova și stabilirii contactelor lui Vlad I cu Coroana polonă, care au rezultat în omagiul său depus regelui Poloniei în anul următor [36, doc. 341, pp. 374-375; 167, p. 82]. Însă în cazul în care aceeași înțelegere a fost încheiată în 1396 în contextul cruciadei de la Nicopole și a intervenției voievodului Transilvaniei în Țara Românească la sfârșitul aceluiași an, care a dus la detronarea lui Vlad I [167, pp. 82-84; 170, p. 327], atunci condițiile sale puteau fi mai favorabile lui Ștefan I, care putea profita de vulnerabilitatea vecinului său pentru a muta hotarul spre sud. Diferențele între aceste două versiuni duc la rândul lor la interpretarea diferită a acțiunilor lui Mircea cel Bătrân: fie avem de a face doar cu o reconfirmare a tratatului din 1395-1396, fie voievodul muntean a mutat frontiera în favoarea sa ca recompensă pentru sprijinul acordat lui Alexandru cel Bun, fie domnul Țării Românești a urmărit doar restaurarea vechii frontiere modificate anterior de Ștefan I (eforturile sale fiind nivelate mai târziu de un alt tratat semnat pe condiții avantajoase lui Alexandru cel Bun).

Principala problemă a argumentării stăpânirii muntene între Trotuș și Milcov doar în baza absenței mențiunii localităților din această zonă în cancelaria moldovenească constă în saltul nejustificat în logică a înscrierii automate a Vrancei sub stăpânirea Țării Românești în contextul în care nu există mărturii similare a acestui fapt în hrisoavele muntene pentru secolul XV. M. Coman remarcă faptul că până la anul 1600 doar 14 așezări au fost atestate în zona frontierei moldo-muntene, spre deosebire de 60 localități în regiunea buzoiană sau 50 localități amplasate între Ialomița și Dâmbovița, ceea ce indică „subreprezentarea marginii dinspre Moldova” și a practicii obținerii hrisoavelor de întărire pentru moșii de la cancelaria domnească, iar interacțiunea între populația locală și reprezentanții voievodali era mai redusă [124, pp. 213-215, 217]. Aceeași situație se observă și în cazul centrelor urbane (cu excepția Brăilei amintite în privilegiul comercial al lui Vladislav I Vlaicu brașovenilor din 20 ianuarie 1368 [30, doc. 46, pp. 86-87]): Râmnicul Sărat a fost atestat pentru prima dată în privilegiul lui Vlad II Dracul din 1439, iar următoarea dată – în hrisovul lui Alexandru II Mircea din 12 aprilie 1574 [27, doc. 172, pp. 229-231; 429, pp. 84-85]; Buzăul apare pentru prima dată în privilegiul comercial al lui Dan II din 1431 [26, doc. 69, pp. 130-131], deși localitatea putea să obțină statutul de târg după 1392 [166, p. 263].

În cazul târgurilor importante de la hotarul cu Țara Românească observăm același fenomen al dezvoltării acestora doar la începutul secolului XV, *Lista orașelor rusești* prezentând un gol major în zona de sud-vest a Țării Moldovei până la Iași și Roman [423, p. 228]. Bârladul, deși a avut o istorie lungă de populare dinaintea întemeierii Moldovei, este menționat în hrisoavele domnești doar către 28 iunie 1401 (unde printre martori figura boierul Negru de la Bârlad) și ulterior ca loc de vamă în privilegiul comercial al lui Alexandru cel Bun din 1408, însă doar o singură dată în comparație cu cele cinci mențiuni ale Bacăului în același document [21, doc. 13,

pp. 18-20]. Unele dintre ele nu apar nici în privilegiul din 1408: Vasluiul este menționat pentru prima dată în hrisovul emis la 31 martie 1423 [21, doc. 54, pp. 79-80], Adjutul – în privilegiul lui Iliș I din 1433 acordat sașilor din Sibiu [30, doc. 207, pp. 304-305], iar Tecuci – printre așezările revenite lui Ștefan II în cadrul înțelegerii cu Iliș I din 1435 [32, doc. 46, pp. 184-185]. Toate aceste cazuri relevă, în viziunea lui L. Rădvan, întemeierea recentă a târgurilor date din preajma hotarului moldo-muntean [361, pp. 63-64]. Cazul formei alungite a ținutului Tecuci și amintirii târzii a așezărilor de aici [117, pp. 158-164] l-au motivat pe același istoric să presupună originea acestei unități administrative prin contopirea a două ținuturi mai vechi cu centrele pe valea Berhecilor și la Olteni, care au decăzut după crearea noului ținut [361, pp. 58-59].

Olteni, un alt târg la frontiera moldo-munteană, a fost menționat documentar doar în scrisoarea lui Iliș I din 1 septembrie 1435 către regele Poloniei, Władysław III, printre așezările oferite lui Ștefan II [167, p. 485]. Cele mai timpurii mențiuni cartografice a acestei localități se regăsesc în hărțile lui I. Castaldo din 1584 și a lui M. Broniowski din 1595, figurând pe malul drept al Milcovului, adică pe teritoriul Țării Românești, însă este necesar de subliniat faptul că ambele izvoare conțin mai multe erori²³ ale amplasamentului altor centre majore din Moldova [90; 96]. C. C. Giurescu și L. Rădvan afirmă proveniența locuitorilor așezării din Țara Românească și echivalarea ei cu actualul sat Lungoci de pe malul stâng al Siretului [166, pp. 174, 403; 314, pp. 132, 134-135, 137-138]. Mai mulți istorici români nu au fost de acord cu această viziune, susținând originea transilvăneană a coloniștilor din valea râului Olt [156, pp. 226-227; 166, p. 403; 167, p. 485]. Gh. I. Brătianu considera că ținutul Olteni s-a aflat inițial în componența „culoarului” maghiar, trecând mai târziu în folosul Moldovei [286, p. 372]. E. Lupu sesizează o legătură strânsă dintre actuala localitate Olteni de pe Milcov și cetățuia Vârteșcoiu, amplasată la nord-vest de Focșani și cercetată arheologic din 1986, asociind ceramica descoperită acolo cu producția moldovenească din secolele XIV-XVI. Localitatea ar fi fost în cele din urmă abandonată, iar târgoveții s-ar fi mutat în vatra actuală a satului Olteni, iar ulterior – la Focșani, unde trecerea drumul comercial dintre Țara Românească cu Polonia [224, pp. 583-585].

Cazurile acestor centre enumerate mai sus demonstrează că regiunea frontierei moldo-muntene nu a suferit de un nivel slab al dezvoltării economice sau al densității populației în secolele XV. În cazul județelor răsăritene ale Țării Românești se poate observa același lucru, apreciind evoluția regiunii din alte perspective: marginea sa de aici era dominată de ctitoriile

²³ Harta lui Gastaldi plasează Adjutul pe malul stâng al Milcovului, orașul Galați este fixat dincolo de malul stâng al Prutului, în timp ce Brăila este fixat pe malul stâng al Siretului, iar harta lui Broniowski la fel plasează împreună orașele Brăila și Galați (de această dată pusă corect la sud-vest de Prut) pe malul stâng al Siretului în componența Moldovei și Adjutul pe Milcov.

boierești, în timp ce lăcașele sfinte întemeiate cu concursul domniei absentau. Totodată, M. Coman relevă o reprezentare excesivă a așezărilor regiunii Râmnicu Sărat-Buzău în registrele vamale ale Brașovului pentru secolul XVI în comparație cu hrisoavele interne, ceea ce sugerează procesul lent de înstăpânire a puterii domnești asupra acelor părți [124, pp. 219-220].

Astfel, observăm un trend similar al dezvoltării relativ târzii a așezărilor urbane de pe ambele părți ale frontierei moldo-muntene la răscrucea secolelor XIV-XV. Considerând numărul mic al hrisoavelor muntene privind așezările de margine și creșterea treptată a mențiunilor orașelor și satelor în aceeași regiune din partea cancelariei moldovene în prima jumătate a secolului XV, putem vorbi despre luarea unor măsuri consecvente din partea voievodului de la Suceava pentru consolidarea pozițiilor sale aici prin întemeierea noilor centre cu apelarea la grupurile de coloniști unguri pentru a încuraja acest proces [361, p. 69]. Nivelul populării acestei „zone frontaliere” era suficient pentru apariția unor elite politice cu conștiință locală proprie în persoana brăilenilor, buzoienilor și râmnicenilor în estul Țării Românești și a „giosenilor” în sudul Țării Moldovei, care se vor cristaliza și vor participa tot mai activ în viața politică a celor două principate medievale în secolul XVI și, respectiv, în a doua jumătate a secolului XV. Anume aceste comunități social-politice au determinat caracterul regiunii Vrancei de „pată albă” în istoria frontierei moldo-muntene, semnalând divergențe între statutul *de jure* al teritoriului revendicat de domnii celor două țări și gradul controlului real exercitat asupra acestuia. Acest fapt se concordă cu realitățile epocii, căci, după cum remarcă M. Coman, statul medieval era din puncte de vedere cartografic „un teritoriu în care petele de culoare se învecinează cu spațiile albe, regiuni în care puterea domnească era slabă, inefficientă sau chiar nu se exercita deloc” [124, p. 211].

4.3. Hotarul moldo-muntean pe timpul domniei lui Ștefan cel Mare

Progresul consolidării puterii teritoriale a domnilor Moldovei la hotarele sale cu Țara Românească și a integrării ținuturilor de sud-vest pe parcursul primei jumătăți a secolului XV se întrevede în textul privilegiului emis de Ștefan cel Mare negustorilor de la Lwów din 3 iulie 1460, care erau obligați să achite vama în „...târgul Romanului, în Bacău, în Adjud și în Putna, în Vaslui, în Bârlad și în Tecuciu” [32, doc. 86, p. 226]. Comparând acest act cu privilegiul lui Alexandru cel Bun din 8 octombrie 1408, avem o creștere substanțială a numărului de târguri cu statut de vamă, care inițial l-au deținut în această regiune doar Bacăul și Bârladul [32, doc. 23, pp. 166-168].

Privilegiul din 1460 reprezintă cea mai timpurie mențiune a târgului Putna, fiind primul centru urban major cunoscut între Troțuș și Milcov, care și-a sfârșit existența însă către mijlocul secolului XVI, după cum reiese din hrisovul emis de Alexandru Lăpușneanu pe 16 aprilie 1559, unde se specifica vânzarea unei jumătăți de sat „din parte de sus pe Putna, unde au fost târgul

Putnei” vornicului Gavril Dinga [141, pp. 285-286]. Acest fapt nu a oprit însă cartografii europeni de la sfârșitul secolului XVI să menționeze târgul Putnei în hotarele Moldovei lângă confluența Milcovului și Bârladului în Siret, sugerând utilizarea unui izvor comun necunoscut pentru această localizare [90; 96]. În cadrul istoriografiei s-au propus diferite localizări ale rămășițelor Putnei la Bolotești [118, p. 26; 313, p. 561], Purcelești [298, p. 63], în stânga Putnei (de unde abandonarea o parte a populației s-a mutat localității între anii 1545-1550 în dreapta Putnei, înființând satul Târgoveți) [158, pp. 41-42; 166, pp. 546-547; 354, pp. 344-345], sau pe malul opus al aceluiași râu în preajma intersecției drumurilor DJ 205B și DN 2D din județul Vrancea, unde pe un teren de aproximativ 2 ha au fost depistate fragmente ceramice, cărămizi și chiripic ars, pe care E. Lupu le asociază cu rămășițele târgului dispărut [224, pp. 586-587].

O altă problemă reprezintă organizarea administrativă a spațiului între Trotuș și Milcov – prima mențiune a ținutului Putna în actele cancelariei moldovene datează din 5 martie 1533 [17, doc. 316, p. 349], iar primul staroste de aici este amintit doar către mijlocul secolului XVI, fiind vorba de Giurgea Bolea, amintit în această postură pe 30 aprilie 1546, când a primit din partea lui Petru Rareș satul Șendrești de pe râul Putna [17, doc. 437, pp. 482-483], și în mărturisirile boierilor vrânceni, care au fost prinși de autoritățile transilvănene în 1552 [36, doc. 287, p. 312]. Un „Bolea staroste de Putna” apare în hrisoavele emise de Alexandru Lăpușneanu pe 12 noiembrie 1552 și 24 aprilie 1553, însă nu este clar dacă se avea în vedere Giurgea Bolea sau fiul său Toader [18, doc. 34, p. 35, doc. 36, p. 36]. La o dată necunoscută Giurgea Bolea a decedat, faptul dat fiind consemnat în hrisovul domnesc emis pe 11 aprilie 1558, când fiul său, Toader Bolea, a donat satul Măeștii pe Putna împreună cu trei locuri de mori mănăstirii Tazlău [18, doc. 102, pp. 111-112].

În cadrul istoriografiei române au fost înaintate presupuneri despre o existență mult mai timpurie a ținutului Putna. Analizând scrisoarea din 2 iulie 1431 a voievodului Transilvaniei, Ladislau Apor, către judele brașovean, Luca Kiș, C. C. Giurescu afirma că expresia „ipse magnus provisor, cum suis multiplicibus, versus Puttnam venit” („însuși marele vornic spre Putna cu mulți oameni de-ai săi”) ar sugera existența încă de pe atunci a ținutului dat [30, doc. 181, pp. 282-283; 131, pp. 405-406], iar C. Burac atrăgea atenția asupra hrisovului din 8 august 1445, în care Oană Ureacli a primit „satele, la Putna, anume: unde a fost Stan Hărțăgan, unde a fost casa lui Radul, și Andriaș, mai sus, și la rediul lui Andraș Căliman” [21, doc. 256, pp. 362-363], menționând că aceste așezări se aflau pe Milcov și nu pe Putna, ceea ce ar da expresiei на Поутнои / „la Putna” înțelesul de ținut [117, pp. 203-204]. Datările foarte timpurii a existenței târgului Putna de la mijlocul secolului XIV [354, p. 346] și a ținutului omonim către sfârșitul aceluiași veac [117, p. 205] sunt însă foarte optimiste în lipsa mărturiilor sigure – în schimb, vom opta cu rezervă pentru

datarea începuturilor târgului și a ținutului Putnei din a doua jumătate a domniei lui Alexandru cel Bun, *terminus ante quem* fiind mesajul voievodului Transilvaniei din 2 iulie 1431.

Astfel, către începutul domniei lui Ștefan cel Mare puterea teritorială a Țării Moldovei la hotarele de sud devenea tot mai consolidată. Dezvoltarea drumului Bogdanului între cele două principate [334, pp. 124-125] i-au motivat pe voievozii de la Suceava să-și consolideze pozițiile lor la curbura Carpaților prin stimularea dezvoltării unor centre urbane și crearea ulterioară a ținutului Putnei. Consecințele cooptării regiunilor de sud în politica domnească a dus la creșterea participării elitelor locale în evenimentele interne din Țara Moldovei, dând naștere conceptului de Țara de Jos, diferențiat de nucleul voievodatului medieval est-carpatic în Țara de Sus.

Informații despre împărțirea administrativă a Moldovei în Țara de Sus și Țara de Jos apar din secolul XVI, fiecare regiune având câte o coroană separată în tezaurul domnesc [347, p. 6] și un mare vornic cu reședințele la Dorohoi și, respectiv, la Bârlad [59, p. 233; 63, pp. 98, 103, 210; 82, p. 70]. N. Stoicescu a atras atenția asupra faptului că cele mai timpurii atestări ale vornicului Țării de Jos apar în 1518 și în 1523 [168, pp. 195-196], susținând că într-un asemenea caz se poate de vorbit și despre o vornicie paralelă în Țara de Sus, însă D. Ciurea asocia prerogativele în această regiune cu portarul de Suceava și nu unui vornic deosebit, care a fost pentru prima dată atestat documentar la mijlocul secolului XVI [294, pp. 147-148]. S. Bacalov consideră că, din moment ce izvoarele interne atestă un singur mare vornic până în anii 1560, această dregătorie își exercita de la început prerogativele sale teritoriale asupra Țării de Jos, iar echivalentul său pentru Țara de Sus a fost fondat în a doua jumătate a secolului XVI. Același istoric leagă împărțirea Moldovei în Țara de Sus și Țara de Jos de tradițiile divizării la micronivel a „părții de sus”/„de deal” și „părții de jos”/„de vale” a unei așezări după relief, comunitățile locale denotând apartenența lor cu termenii de „suseni” și „joseni” [62, p. 278; 212, p. 15]. Unicele indicii cu referință la secolul XV, care ar sugera existența împărțirii geografice a Moldovei în Țara de Sus și Țara de Jos, reprezintă relatarea lui Grigore Ureche despre înțelegerea atinsă de Iliaș I și Ștefan II și atacul tătar din 12 decembrie 1439 [82, p. 76], confirmând că în componența Țării de Jos intrau Vasluiul și Bârladul la acel moment. În același timp, nu putem afirma cu hotărâre, dacă Gr. Ureche se baza pe propriile surse sau extrapola configurația pe care o deținea deja Țara de Jos în secolul XVII.

I. Bogdan și N. Iorga considerau că Ștefan cel Mare ar fi creat în Țara de Jos un guvernământ deosebit, condus de fiul său, Alexandru, cu reședința la Bacău, unde acesta a redactat mesajul său autorităților de la Brașov pe 26 iunie 1488 și a comandat un panaghiar pentru biserica orașului clădită de el, datată de I. Bogdan cu anul 1491 [11, doc. 169, p. 380; 143, p. 134]. Conform lui Ș. Papacostea, Țara de Jos făcea odinioară parte din „culoarul” maghiar, fiind „puternic colonizată cu elemente secuiești”, dar pierdută în folosul Țării Românești „la o dată imposibil de

determinat”. Teritoriile ajunse sub sceptrul lui Alexandru cel Bun ar fi cunoscut „puternice tendințe secesioniste” susținute de scaunele secuiești în Transilvania, iar coagularea definitivă a acestui concept politico-geografic ar fi avut loc ca rezultat al campaniei lui Matia Corvin din 1467 și a războalei lansate împotriva autorității lui Ștefan cel Mare [352, pp. 19-20]. L. Rădvan distingea în Țara de Jos zona dintre Carpați, Trotuș și Siret, atribuită fostei episcopii a Milcoviei, de posesiunile lui Ștefan II în ținuturile Vaslui, Tutova, Tecuci, Covurlui și interfluviul pruto-nistean [361, p. 52].

Luând în considerație cele menționate anterior, considerăm că Țara de Jos deja exista în secolul XV ca un termen geografic în interiorul Țării Moldovei. Mărturiile lui Gr. Ureche sunt coroborate de afirmațiile lui D. Cantemir, care observa că „când Basarabia mai era încă o parte a Moldovei, Chilia era supusă poruncii lui (vornicului Țării de Jos – n.n.)” [63, p. 210]. Acest fapt coincide cu descrierea posesiunilor revenite lui Ștefan II în scrisoarea lui Iliș I din 1 septembrie 1435, în care era inclus și portul de pe Dunăre, sugerând oferirea sa împreună cu Vaslui, Tutova, Bârlad, Covurlui și Tecuci conform criteriului apartenenței comune la Țara de Jos. Acest lucru ar explica originea etimologică a numelui acestei regiuni după valea râului Siret, amplasându-se din punct de vedere al reliefului pe o altitudine mai mică în comparație cu nucleul voievodatului est-carpatic din nord-vestul Moldovei. Descrierile mai târzii ale Țării de Jos includ câteva excepții, precum ținutul Putnei împreună cu regiunea montană a Vrancei și ținutul Hotin aflat în Țara de Sus, deși altitudinea sa nu e mai înaltă decât a Orheiului [212, p. 16]. Definirea teritorială a celor două regiuni a variat către secolul XVII – începutul secolului XVIII [212, p. 29]: dacă M. Costin înscria ținuturile Roman, Soroca și a Cărligăturii în componența Țării de Sus [60, pp. 198-199], atunci D. Cantemir le atribuia deja Țării de Jos [63, pp. 96-105].

S. Bacalov semnalează implicarea tot mai activă a josenilor în viața politică a Țării Moldovei din a doua jumătate a secolului XVI, prezentând exemplele lui Alexandru Lăpușeanul, Ștefan II Tomșa, originar din satul Otești, ținutul Putna; Eustratie Dabija, originar din același ținut al Putnei; reprezentanții dinastiei Cantemireștilor, originari din ținutul Fălciului ș.a., ajungând la concluzia că „josenii nu s-au manifestat doar ca o comunitate de războinici rebeli, dar au demonstrat cu prisosință... că știu să lucreze eficient interesul întregii comunități” [212, p. 27]. Apariția acestei comunități a „giosenilor” ca factor al scenei politice interne din Țării Moldovei a devenit rezultatul cooptării elitelor din ținuturile de sud în politica domnească de consolidare a puterii sale în această zonă, provocând în răspuns creșterea participării acestora în evenimentele majore din istoria principatului est-carpatic. Ei l-au susținut pe Ștefan II atât în lupta sa împotriva lui Iliș I, cât și în respingerea incursiunilor tătare din 1439, iar mai târziu pe Ștefan cel Mare în 1457 împotriva lui Petru Aron, fiind în viziunea lui Ș. Papacostea susținătorii vectorului promaghiar al Țării Moldovei. Când speranțele apropierei de Ungaria au fost nivelate de reconcilierea

lui Ștefan cu Regatul Poloniei, boierimea „gioseană” s-a răsculat împotriva lui Ștefan cel Mare după campania lui Matia Corvin din 1467, după cum reiese din știrile obținute de regele Poloniei Cazimir IV de la informatorii săi, care afirmau că „toată Țara de Jos a Moldovei așezată spre Ungaria s-a răsculat” din cauza executării a mai mulți „baroni și nobili” din regiune învinuiți de infidelitate, iar însuși domnul Țării Moldovei „nu îndrăznește să calce în Țara de Jos” [352, p. 17].

Conform lui Ș. Papacostea, pacificarea Țării de Jos, campaniile lui Ștefan în Transilvania în primăvara-vara anului 1469 și lichidarea lui Petru Aron în același an au înlesnit calea spre confruntarea Moldovei cu Țara Românească, aducând în calitate de argument știrile obținute la 10 martie 1469 de voievodul Transilvaniei, Ioan Pongrác, despre pregătirile de război dintre cele două principate extracarpătice și începutul conflictului nemijlocit la începutul anului 1470 [40, doc. 123, p. 70; 352, p. 21], sugerând posibilitatea că revolta din Țara de Jos a fost învinsă de Ștefan cel Mare între luna martie 1468 și începutul anului 1470 [352, pp. 25-27]. Același istoric român arată că interpolarea lui Misail Călugărul a *Letopisețului Țării Moldovei* de Gr. Ureche despre dorința muntenilor de a muta hotarul până la Trotuș [82, p. 93] indică planul lui Radu cel Frumos de a recupera o parte din teritoriile Țării de Jos [352, p. 20], iar inițiativa izbucnirii conflictului moldo-muntean ar fi aparținut lui Ștefan cel Mare, care dorea restaurarea hotarelor de sud ale Moldovei după invazia lui Matia Corvin. Apelul domnului Țării Moldovei din august 1470 către regele Poloniei pentru intervenție în ostilitățile desfășurate împotriva Țării Românești sugerează atingerea de către acesta a obiectivelor sale teritoriale și dorința să obțină garanții de precauție în cazul escaladării conflictului din partea Porții Otomane [352, pp. 21-22].

Rezultatul confruntărilor moldo-muntene din anii domniei lui Ștefan cel Mare a fost fixarea finală a hotarului comun pe cursul Milcovului, Putnei și Siretului. În această privință, o atenție specială trebuie acordată așezărilor, care au devenit ulterior centrul luptelor dintre forțele moldovene și muntene, precum târgul Soci. Studiind Harta rusă a Principatelor Române din 1835 [107], C. C. Giurescu localiza orașul în județul Râmnicu-Sărat lângă frontiera cu Țara Moldovei, locația fiind ulterior precizată de E. Lupu și M. Jugănarul în vecinătatea satelor Vulturul și Hângulești [224, p. 578; 329, pp. 5-6], decăzând ulterior din cauza războaielor lui Ștefan cel Mare cu domnii Țării Românești [315, pp. 423, 429]. C. Constantinescu-Mirești și I. Dragomirescu afirmă că Soci se amplasa pe malul drept al Siretului, vizavi de Vadul Roșcăi, iar cauza decăderii târgului constă în abaterea cursului acestui râu, rămânând doar pe Sirețel și pierzând astfel importanța sa economică de odinioară [298, pp. 79-80]. A. Paragină localiza târgul în ținutul Tecuci, lângă satele Bilești și Movileni pe Siret [158, p. 42].

Un impas similar în localizare reprezintă cazul cetății Crăciuna, a cărui destin este la fel incert în izvoarele documentare și narative mai târzii. O posibilă aluzie documentară la această

fortificație și circumstanțele, în care ea putea fi edificată, apare în textul scrisorii lui Ștefan cel Mare către regele Poloniei la Vaslui pe 13 iulie 1471, în care acesta motiva imposibilitatea de a urma poruncile venite din partea monarhului polon prin atacurile din partea tătarilor, turcilor, muntenilor, secuilor și ungurilor și menționa ridicarea unei fortificații „în aceleași hotare ale țării mele” de către Radu cel Frumos. Ștefan cel Mare a înălțat „alia fortacalia” (alte fortificații) în opoziție față de cea munteană și a abătut cursul Siretului de la punctul fortificat de către Radu cu ajutorul „sărmanilor” din Țara Moldovei [11, doc. 139, pp. 311-312]. Prima amintire directă a Crăciunei este însă porunca dată între martie-iunie 1481 de marele vornic muntean Cazan către vameșii din împrejurimile Teleajenului și Prahovei să se prezinte urgent la cetate [26, doc. 176, pp. 285-286]. Cealaltă atestare a Crăciunei deja în cancelaria moldoveană reprezintă cumpărarea satului Găleşăștii pe Crasna de către Mihul, pârcălabul de Crăciuna, pe 13 mai 1484 [22, doc. 260, pp. 398-399]. Astfel, cândva în intervalul dintre martie/iunie 1481 și 13 mai 1484, cetatea Crăciuna a trecut de sub controlul Țării Românești spre cel al Țării Moldovei.

În izvoarele narative Crăciuna apare în *Letopisețul de la Bistrița*, care menționa numirea de către Ștefan cel Mare a pârcălabilor Vâlcea și Ivanco în această fortificație pe 10 martie 1482 [60, pp. 57-58]. Cronica moldo-germană informează despre o cetate „Ketzo” cucerită de voievodul moldovean „la granița cu Turcia” tot pe 10 martie 1482 [65, p. 67]. În interpolarea lui Misail Călugărul a *Letopisețului Țării Moldovei* de Grigore Ureche se afirmă că după bătălia de la Podul Înalt din 1475 Ștefan a primit „veste de la starostii de Crăciuna, ce-i zic acmu Putna, cum Radul vodă vine cu oști asupra lui Ștefan vodă, fără veste”. După incursiunea oștii moldovene dincolo de Siret și victoria obținută asupra lui Radu cel Frumos „mai sus de Râmnic” pe 13 ianuarie 1475, tot aceeași interpolare susține că în acest răstimp domnul Țării Moldovei a adunat boierii munteni și moldoveni, convenind să desparte un pârâu „den Milcovul cel Mare” lângă Odobești, care a devenit astfel noul hotar moldo-muntean [82, pp. 92-93]. Miron Costin scria despre mai multe vechi cetăți ruinate „debie semnele să cunosc” în Moldova, oferind două exemple: „cum este mai sus de Gălați ce-i zic Gherghina, și pre Milcov mai sus de Focșeni, de care pomenește Ureche vornicul că o chiema Crăciuna” [66, p. 45]. Dimitrie Cantemir amplasa cetatea Crăciuna în zona premontană a curburii Carpaților în preajma mănăstirii Mira [63, p. 98]. Harta rusă a Principatelor Române din 1835 prezintă o așezare mică cu numele *Кречуна* în stânga Siretului, la est de confluența sa cu Buzăul și în apropiere de actuala comună Independența, județul Galați [107].

Istoricii români au înaintat mai multe versiuni ale amplasării Crăciunei pe cursul Milcovului, în apropiere de Odobești; pe teritoriul Focșanilor, amplasat pe malurile aceluiași râu; în preajma Vadului Roșca pe Siret sau în zona comunei Independența din actualul județ Galați [283, pp. 132-133]. Deși localizarea Crăciunei rămâne o problemă deschisă în cadrul medievisticii

românești până în zilele noastre, presupunem că această cetate a fost edificată din inițiativa lui Radu cel Frumos, precum reiese din textul scrisorii lui Ștefan cel Mare din 1471 către regele Poloniei. Decizia domnului Țării Românești putea fi influențată de revolta din Țara de Jos împotriva lui Ștefan cel Mare în 1468, având la dispoziție suficient timp pentru a consolida posesiunile sale pe contul Țării Moldovei [352, pp. 25-27].

Răspunsul voievodului de la Suceava a fost ridicarea a mai multe fortificații, între care se număra și cetățuia de lângă comuna Independența. Considerând caracterul ad-hoc al acestei cetățui conform cercetărilor arheologice efectuate de L. Chițescu [290, pp. 369-371], cel mai probabil evenimentele descrise de Ștefan cel Mare în mesajul său către Cazimir IV au avut loc încă înainte de începutul războiului moldo-muntean în 1470 – dinamica luptelor și incursiunilor reciproce în sudul Moldovei și răsăritul Țării Românești între anii 1470-1474 [82, pp. 88, 90] sugerează că aceste fortificații puteau fi ridicate doar înainte de începutul războiului, servind ca principala cauză pentru escaladarea conflictului. Din păcate, nu putem afirma cu hotărâre, dacă teritoriul pe care a fost ridicată cetatea lui Radu cel Frumos și apreciată de Ștefan cel Mare ca parte componentă a Țării Moldovei în 1471 a fost văzută la fel de Matia Corvin în tratatul de pace moldo-ungar din 12 iulie 1475 la Buda – ridicarea Crăciunei putea avea loc pe un teritoriu contestat până în 1469 de către ambii domni, iar absența clauzei respectării vechilor înțelegeri de hotar din epoca lui Ștefan I și Alexandru cel Bun în versiunea moldoveană a tratatului arată lipsa dorinței lui Ștefan cel Mare de a se împăca cu un posibil câștig al Țării Românești în acest conflict de frontieră [283, p. 133].

Absența oricăror mărturii despre Crăciuna în izvoarele documentare muntene anterioare anului 1481 și după 13 mai 1484 în hrisoavele moldovene sugerează caracterul său ad-hoc, datorat contextului ridicării sale rapide în ajunul conflictului moldo-muntean din 1470. M. Jugănaru afirmă că noțiunea de ținutul Putnei se referea inițial doar „pentru cele 10-15 localități „dintre Sireturi” și din apropierea gurii Siretului” [331, p. 68], dar acest lucru este aplicabil mai mult pentru Crăciuna, decât pentru Putna, această cetate ocupând în sistemul defensiv al Țării Moldovei rolul similar cu fortificațiile de pământ și lemn ridicate de Ștefan cel Mare la Giurgiulești și de-a lungul Valului lui Traian la Tatarbunar, Kale și Tintiul [371, pp. 340, 342, 345-346]. Spre deosebire de alte cetăți medievale majore, care serveau ca centre de autoritate exercitată asupra unui teritoriu și al populației sale [243, p. 107], unele puncte fortificate erau create cu scopul unic de apărare și veghere a punctelor strategice de tranzit și a traficului de pe drumurile utilizate, fără a avea însă o autoritate teritorială similară. Aceste cetăți nu aveau un hinterland cu localități proprii și se amplasau de obicei la periferiile unui stat, fiind numite „non-teritoriale” de către istoricii poloni Z. Wojciechowski și S. Arnold [254, pp. 148-149; 396, pp. 1-126; 410, p. 77]. Crăciuna putea fi un asemenea caz de cetate „non-teritorială” fără o jurisdicție mare, care avea un rol pur militar, iar

după stabilizarea frontierei de-a lungul Milcovului, Putnei și Siretului, necesitatea de a avea un dregător deosebit la Crăciuna a decăzut treptat, trecând mai târziu în jurisdicția starostilor Putnei.

Scurta istorie a Crăciunei a cunoscut, probabil, trei perioade de administrație moldoveană. Considerând dinamica luptelor la frontiera moldo-munteană între anii 1470-1474, este cu greu de crezut că o fortificație ridicată în tempo rapid din pământ și lemn putea să reziste mult timp, trecând în componența Moldovei până la expediția otomană din 1474. Deși acest atac a fost respins, forțele muntene puteau între timp din nou să ocupe cetatea Crăciuna, fiind izgoniți de acolo după înfrângerea otomanilor în bătălia de la Podul înalt pe 10 ianuarie 1475. Anume acest eveniment e descris prin episodul unei noi ciocniri cu forțele loiale lui Radu cel Frumos tot la începutul anului 1475, cuceririi Crăciunei și mutării cursului Milcovului în interpolarea lui Misail Călugărul [82, pp. 92-93]. Aceeași interpolare plasează însă eronat episodul mutării Siretului din 1471 într-un alt spațiu și diapazon cronologic, echivalând totodată cetatea Crăciuna cu târgul Putnei.

Acest scenariu explică ignorarea de către Ștefan cel Mare a propunerii lui Matia Corvin de a reveni la vechile înțelegeri privind hotarul moldo-muntean, deoarece ele veneau în contradicție cu starea reală a lucrurilor și planurile de atunci ale domnului Țării Moldovei de a se consolida la Crăciuna. A doua perioadă a prezenței moldovenești în această cetate, în fruntea căroră s-au aflat pârcălabii Vâlcea și Ivanco, a durat până la campania otomană a lui Mehmed II din 1476, când forțele muntene puteau din nou să reocupe această fortăreață și să o controleze până în martie-iunie 1481, când Crăciuna este atestată doar pentru o singură dată în izvoarele muntene ca fiind sub controlul Țării Românești. În sfârșit, cu ocazia înscăunării lui Vlad Călugărul de către forțele lui Ștefan cel Mare între 23 martie și 13 iulie 1482 [167, p. 128], această fortăreață a ajuns a treia oară sub controlul domnului Țării Moldovei, numind aici în calitate de pârcălab pe Mihul, atestat documentar în hrisovul emis pe 13 mai 1484 [22, doc. 260, pp. 398-399; 283, pp. 134-135].

Acest fapt a devenit punctul final în constituirea hotarului dintre cele două țări, linia de delimitare rămânând similară până în 1859 [158, pp. 110-111]. Rezultatul atins a fost asigurat inclusiv datorită atitudinii elitelor de margine față de politica violentă a lui Ștefan cel Mare. Un episod caracteristic reprezintă proclamațiile din jurul anilor 1480-1481 [167, pp. 122-123] ale voievodului moldovean către boierii din Brăila și Buzău, unde Ștefan îi îndemna să accepte candidatura unui Mircea (presupus fiu al lui Vlad Dracul [302, p. 37]) pe tronul Țării Românești și să se întoarcă „la locurile voastre”, sugerând trimiterea scrisorilor în momentul strângerii oștilor de margine [11, doc. 229, pp. 283-285]. Opțiunea lui Ștefan de a separa Brăila de Buzău și Râmnic poate indica relații diferențiate ale domnului Țării Moldovei față de aceste centre de margine ale Munteniei [303, p. 29] sau aplicarea vechii strategii *divide et impera*, urmărind doar realizarea cât mai rapidă a obiectivelor sale politico-militare. Răspunsurile dure ale boierimii de margine reiteau

disprețul lor față de „poruncile” lui Ștefan și candidatul propus de el la scaunul Țării Românești, precum și loialitatea lor față de Basarab cel Tânăr Țepeluș, dar aceștia nu se acceptau în sistemul administrativ al țării sale, identificându-se prin adjective substantivizate teritoriale „brăileni”, „buzoieni” și „râmniceni” și păstrând astfel distanța față de domnul Țării Românești [303, p. 34].

Astfel, pretențiile de superioritate a voievodului de la Suceava, precum și pagubele suferite de pe urma precedentelor incursiuni în răsăritul Țării Românești a provocat o reacție dură din partea boierilor de margine. O. Cristea și M. Coman remarcă implicarea foarte activă a familiilor boierești în viața politică a Țării Românești doar la câteva decenii după proclamațiile lui Ștefan cel Mare, considerând presiunea exercitată de domnul Țării Moldovei ca un posibil factor ce a jucat în favoarea integrării regiunilor date în principatul sud-carpatic [303, pp. 34-35]. Pe de altă parte, eșecul lui Radu cel Frumos și a succesorilor săi în păstrarea autorității în regiune prin ridicarea cetății Crăciuna poate fi explicat nu doar prin victoriile militare ale voievodului de la Suceava, dar și prin absența unui sprijin local solid. Acest din urmă fapt a predeterminat, la rândul său, nu doar stăpânirea scurtă a domnilor Țării Românești asupra Crăciunei, dar și abandonarea ideii de a edifica o altă fortăreață de frontieră în următorii ani de după fixarea frontierei moldo-muntene de-a lungul cursului Milcovului, Putnei și Siretului [124, p. 221] – configurație care în linii mari s-a menținut până la Unirea Principatelor Române din 1859.

4.4. Frontiera carpatică dintre Moldova și Transilvania

Una dintre complicațiile majore în studiul originilor și evoluției frontierei dintre Moldova și Transilvania reprezintă numărul mic de izvoare documentare și narative disponibile. În interpolarea *Letopiseșului Țării Moldovei* a lui Grigore Ureche, Misail Călugărul distinge în legenda descălecatului Moldovei de către Dragoș „munții ungurești” de „munții țării Moldovei” între acest principat și Maramureș [82, p. 60]. Din păcate, nu sunt descrise temeierile acestei distincții (de altfel absentă în textul original al lui Gr. Ureche sau în relatarea similară a descălecatului Moldovei a lui N. Costin [67, p. 172]). Dimitrie Cantemir susținea în *Descrierea Moldovei* că Carpații Orientali erau odinioară în stăpânirea Transilvaniei, hotarul fiind mutat mai târziu de către Ștefan cel Mare spre vest pe culmile munților dintre cele două regiuni [63, p. 81].

Această versiune nu se concordă însă cu episoadele amintite mai sus a conflictelor dintre moldoveni și bistrițeni la sfârșitul secolului XVI – prima jumătate a secolului XVII și cu actul de dănie al lui Alexandru cel Bun mănăstirii Moldovița din 15 februarie 1410 stipula că muntele Suhardului din dreapta râului Bistrița era în stăpânirea sfântului locaș, indicându-se totodată hotarele acestuia [13, doc. 26, pp. 75-77; 213, p. 39]. Anume acest hrisov a stat la originea descrierii oferite de Aron Tiranul în mesajul său către bistrițeni pe 28 iunie 1593, care reitiera în

calitate de „antiquitus limitatum territorium” al Țării Moldovei linia hotarului de pe vârful muntelui Siret – Fântâna Rece (astăzi cunoscut sub numele de pârau Rece) – Coșna – Păltiniș – Coșinora Mare – vârful muntelui Suhard – pârau Obârșia Roșie – râul Bistrița – poiana Hidegkutpataka – vârful muntelui Siret [40, doc. 1318, p. 718; 213, p. 42; 273, p. 49]. T. Bălan considera că anume aceste configurații descrise în 1410 și 1593 au constituit hotarul timpuriu moldo-transilvănean, întemeiat după principiul „de acolo de unde se rup apele” [112, pp. 42-43]. Această din urmă idee a fost reiterată cu ocazia multiplelor litigii dintre supușii domnului și bistrițeni în prima jumătate a secolului XVII [43, doc. 22, pp. 17-19; 44, doc. 1759, p. 890] din cauza încălcărilor hotarelor de către sași din motive economice [213, pp. 41-48; 272, p. 325].

Cauzele menținerii acestui status-quo constau în natura sistemului de securitate a frontierei moștenite din tradițiile defensive ale Coroanei maghiare, unde principalele puncte de apărare și reper erau amplasate în pasurile montane [173, pp. 113-114; 238, p. 200; 285, pp. 77-79; 377, p. 47]. Centrele urbane majore ale sașilor în Transilvania, precum Sibiu, Brașovul și Bistrița, au fost înființate la intrarea în pasurile montane din considerații comerciale și militare, reprezentând în viziunea lui I. C. Băcilă „granița chiar la pasul Carpaților, unde pasul a atras orașul și cel ce domina pasul putea să-și întindă influența și dincolo de el” [273, p. 40]. Cazul similar se observă dincolo de munți în voievodatul lui Bogdan I, care putea să mențină frontiera sa occidentală pe linia Baia-Câmpulung-Rădăuți, fiind ulterior extinsă pe timpul domniei lui Lațcu până la Siret și pe timpul lui Petru I Mușat până în ținutul Neamț [272, p. 318; 273, pp. 43-44]. După moartea lui Ludovic I de Anjou în 1382, domnul Țării Moldovei a profitat de ocazia apărută pentru a ieși de sub suzeranitatea Ungariei. După mutarea reședinței sale la Suceava în schimbul Siretului cu episcopia sa catolică întemeiată pe timpul domniei lui Lațcu, Petru I Mușat a depus omagiu regelui Poloniei Władysław II Jagiełło și reginei Jadwiga în 1387 [374, p. 28].

Atât în jurământul de la Lwów al domnului, cât și în cel al mării boierimi moldovene figurează sintagma *Valachie castra*, fapt care indică finalizarea construcției a cel puțin două cetăți de piatră în principatul est-carpatic înainte de 1387. Conform lui D. Căprăroiu, începutul construcției lor putea avea loc după moartea lui Ludovic I de Anjou, când monedele cu doi crini descoperite la nivelul construcției cetății de la Șcheia erau în circulație activă [374, p. 29]. Actul oferirii împrumutului suzeranului său polon din 10 februarie 1388 a fost semnat în cetatea Sucevei [32, doc. 10, 156], confirmând existența ei către acel moment. În viziunea lui D. Căprăroiu, cealaltă cetate de piatră putea fi fortificația de la Șcheia, care conținea elementele unui experiment nereușit de construcție într-un mediu întretăiat de dealuri. Defectele comise în procesul de edificare au dus la imposibilitatea utilizării cetății de la Șcheia și abandonarea ei înainte de finalizarea construcției, eforturile principale fiind dedicate cetății de scaun de la Suceava [374, pp. 28-29].

Absența fortificațiilor mușatine în segmentul de sud al frontierei moldo-ardelene pentru securizarea ieșirilor din pasurile Ghimeș și Oituz [173, p. 174] sugerează instalarea mai târzie a stăpânirii voievozilor de la Suceava pe acest segment de hotar, faptul dat fiind strict legat de specificul evoluției frontierei moldo-muntene, discutate anterior în cadrul acestui capitol. S. Iosipescu aduce în calitate de argument privilegiul comercial al lui Alexandru cel Bun din 1408, unde vama de la Troțuș servea pentru trecerea călătorilor din sau spre Transilvania „la întâlnirea drumului dinspre pasul Ghimeș cu cel de pe valea Tazlăului, dar nu direct pe drumul Oituzului (căci vechiul târg al Troțușului se afla către confluența râurilor Troțuș, Oituz, Tazlău, pe malul stâng, iar drumul venea pe malul opus)” [325, p. 275]. L. Rădvan completează această observație cu hrisovul din 15 martie 1410, în care Domoncuș stolnic, fratele său Blaj și Iacob, fiul lui Gheleb Miclouș, au primit șase sate pe Cașin și Oituz [21, doc. 28, p. 40; 361, p. 54]. Originea maghiară a numelor acestor beneficiari relevă rolul coloniștilor unguri în consolidarea puterii domnești în această regiune. În cazul în care statutul Oituzului a fost clarificat în cadrul înțelegerii atinse de Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun privind frontiera comună în jurul anului 1400, pasul dat ar fi revenit deja de pe atunci Moldovei [361, p. 54-55]. Afirmarea stăpânirii domnilor moldoveni la hotarele de vest a continuat în epoca lui Alexandru cel Bun: pe lângă cazul daniei munților Surhard mănăstirii Moldovița pe 15 februarie 1410, în hrisovul din 6 februarie 1431 mănăstirea Bistrița a primit vama de la Tazlău, care devenea totodată dependentă de vama de la Bacău [430, p. 122]. Privilegiile pentru aceste două vămi au fost reconfirmate sfântului lăcaș de Ștefan cel Mare pe 8 septembrie 1457 și 23 aprilie 1460 [22, doc. 65, pp. 94-96, doc. 93, pp. 133-135].

Pe lângă pasurile din sud, legătura dintre teritoriile Moldovei și Transilvania se realiza prin valea Bistriței Aurii și trecătoarea Cârlibaba. I. C. Băcilă considera că Bogdan I ar fi fixat un hotar spre munți în direcția acestor două principale conexiuni ale voievodatului său cu Maramureșul [273, p. 42-43]. Din partea Transilvaniei câteva localități atestate ca „puncte de graniță” erau Dealul Cetății (Varhegy), care a fost arsă în 1352 de către tătari în timpul incursiunii lor asupra scaunelor secuiești și preconizată spre restaurare la solicitarea voievodului ardelean Andrei Lackfi în 1353 [36, doc. 25, p. 32-33], Șimleul Unguresc și Brețcu, amplasat în „dinspre părțile Moldovei” și oferit lui Ioan Kinezu de către regele Ungariei în 1426 cu reconfirmarea obligației de „a face pază în aceste hotare și a explora înspre părțile Moldovei” [36, doc. 448, pp. 535-536; 273, p. 44].

În segmentul de nord al frontierei moldo-transilvănene, principalele centre majore în dreptul munților Suhardului au fost Bistrița și Rodna, prima așezare fiind reședința coloniștilor sași, în timp ce districtul Rodnei avea în pază frontiera nord-estică a Transilvaniei din culmea muntelui Ineu până la linia trecătorii Bârgăului [367, p. 123] și servea cel puțin din 1412 ca loc de vamă pentru mărfurile care circulau din sau spre Moldova [36, doc. 405, pp. 491-493]. Aceste

două orașe cu localitățile adiacente serveau ca puncte întărite de sprijin pentru acțiunile militare împotriva oștilor moldovene – de exemplu, bistrițenii au primit pe 29 iunie 1469 porunca de convocare la oaste din partea vicevoievodului Transilvaniei, Domokos Bethlen, pentru a sprijini forțele voievodului ardelean în atacul lor asupra moldovenilor, care au prădat Borșa în comitatul Dăbâca [9, doc. 207, p. 38]. Voievozii Transilvaniei frecvent apelau la ajutorul militar al sașilor din Bistrița pentru a respinge incursiunile din partea forțelor moldovene în 1469, 1471 și 1514 [240, p. 172]. Efectele acestor atacuri pot fi observate și în Maramureș, unde cinci târguri – Hust, Sighet, Câmpulung pe Tis, Visc și Teceu – au fost ținta prădărilor din partea „valahilor și altor rivali”, fiind la un moment dat arse, devastate și pustiite conform informației prezentate în diploma lui Matia Corvin emisă la Buda pe 2 august 1472 [47, doc. 299, pp. 516-517].

Bistrița împreună cu districtul său a fost donată lui Iancu de Hunedoara în 1453 [38, doc. 18, pp. 23-24], beneficiind sub noul stăpân de construcția fortificațiilor de piatră [151, p. 29], iar fiul său Matia Corvin, fiind deja rege al Ungariei, a dăruit în 1458 castelul Bistriței împreună cu 26 sate subordonate acestui district, orașul Rodna și localitățile amplasate în valea râului eponim unchiului său și guvernatorului Ungariei, Mihail Szilagyi [38, doc. 97, pp. 115-116]. Această decizie a fost însă contestată de comunitatea săsească a Bistriței, care au atacat castelul situat în oraș, ceea ce a rezultat în asaltul urbei de către Szilagyi. Decesul acestuia în 1460 a dus la noi schimbări în statutul Bistriței: Matia Corvin a anulat donația făcută în 1458, a oferit sașilor castelul contestat și cetatea amplasată pe o culme la sud de oraș în 1464 și a reconfirmat drepturile oferite bistrițenilor din diploma lui Iancu de Hunedoara emisă în 1453 [151, pp. 31-32].

Pe 30 septembrie 1469 regele Ungariei declara că impozitarea văii Rodnei se afla pe seama autorităților Bistriței [9, doc. 210, p. 39], iar în 1472 orașenii au primit în donație toată Rodna împreună cu locuitorii săi români, specificând însă că aceasta era o reconfirmare a actelor emise de regii precedenți ai Ungariei [151, p. 44]. Trei ani mai târziu însă același monarh emite un act de donație Bistriței pentru valea Rodnei, precizând suplimentar ca fiecare locuitor al orașului Rodna și a văii eponime să dispună în continuare de toate libertățile, grațiile și privilegiile, de care se bucura Bistrița din timpurile vechi, și omițând fragmentul despre dania Rodnei din vechime Bistriței pe timpul precedenților regi ai Ungariei. I. Marțian presupunea că românii autohtoni, servind de mult timp în calitate de paznici ai frontierei și ai trecătorii de lângă orașul Rodna, au protestat la curtea regală împotriva acestei decizii, reușind să demonstreze prin noua formă de donație că Rodna niciodată nu a aparținut anterior administrației săsești de la Bistrița. Tentativele bistrițenilor de a-și lărgi prerogativele în raport cu locuitorii văii Rodnei au continuat și după 1475, evoluția până la mijlocul secolului XVIII fiind în defavoarea românilor [151, pp. 29, 32-34, 44-45]. Totodată, administrația Bistriței a cumpărat în 1506 localitățile Bărgăul de Sus și Bărgăul de

Jos de la familia Bethlen, deschizând posibilitatea inițierii diferendelor teritoriale pentru regiunea Bărgăului în ultimul deceniu al secolului XVI [213, pp. 41-42] și pentru regiunea Dornei în august 1642 împotriva câmpulungenilor pe timpul domniei lui Vasile Lupu [278, pp. 159-175].

Astfel, frontiera moldo-ardeleană pe parcursul secolelor XIV-XVI deținea calitățile tipice pentru o zonă montană, care erau destul de greu de monitorizat (cu excepția trecătorilor), încetinind considerabil procesul delimitării acesteia între domnii Moldovei și autoritățile ardelene. Apariția primelor litigii de hotar doar la sfârșitul secolului XVI relevă atingerea gradului suficient de colonizare și exploatare economică a Carpaților Orientali pentru ca ele să devină în sfârșit contestate de către bistrițeni și moldoveni. Principiile de delimitare a hotarului preferate de cele două părți demonstrează că inițial din a doua jumătate a secolului XIV (dacă nu chiar mai înainte de întemeierea Țării Moldovei) frontiera moldo-transilvăneană era determinată după cumpăna râurilor importante din această zonă, iar în contextul tendințelor de acaparare a spațiilor montane în defavoarea moldovenilor reprezentanții Bistriței vor încerca să pună sub îndoială această regulă, militând pentru precizarea hotarului comun de-a lungul cursului nemijlocit al râurilor contestate.

4.5. Domeniile ardelene ale voievozilor Moldovei

O altă trăsătură deosebită a istoriei hotarului de vest al Țării Moldovei reprezintă domeniile ardelene ale Ciceului și Cetății de Baltă deținute de către Ștefan cel Mare și succesorii săi. Cetatea Ciceului a fost odinioară în stăpânirea familiei nobiliare Losonczi, mai exact a verilor Ladislau Senior, fiul lui Ștefan Dezsőfi, Ladislau Junior și Sigismund, fiii lui Dionisie Dezsőfi de Losonczi. După revolta din Transilvania în 1467 împotriva puterii lui Matia Corvin, două treimi din cetate și domeniu au fost confiscate de regalitate și oferite în toamna anului 1467 lui Gheorghe, fiul lui Imre Szerdáhelyi. Astfel, între anii 1472-1482 cetatea Ciceului este atestată în stăpânirea familiilor Szerdáhelyi și Losonczi [304, pp. 94-95], fapt care a stat la originea revendicărilor pentru domeniul Ciceului, pe care le-a moștenit mai târziu Ștefan cel Mare după obținerea acestei feude și care au fost soluționate doar spre 1500 [366, p. 106]. Pe 15 septembrie 1474 domnul Țării Moldovei se adresa consiliului Bistriței de a trimite un reprezentant al lor pentru a-l însoți pe solul său, Nemil, la castelanul cetății Ciceului. Pe partea verso a scrisorii se preciza că intenția lui Ștefan era legată de niște captivi prezenți la Ciceu [35, doc. 4016, pp. 25-26]. În actul regal din 14 martie 1480 cetatea Ciceului este amintită ca posesiune a Coroanei într-un episod desfășurat în 1473 [35, doc. 4356, p. 238]. Ultimele mențiuni ale provizorului ungar al Ciceului, Valentin Litteratus Rákosi, apar pe 19 ianuarie 1483 și pe 7 aprilie 1484 [8, doc. 105, pp. 157-158; 304, p. 95; 431; 432].

Domeniul Cetății de Baltă a fost din decembrie 1462 sub stăpânirea lui Ioan Pongrác de Dingeleag, voievodul Transilvaniei, oferit în calitate de gaj pentru suma de 8000 florini, iar în

1464 regele Ungariei l-a dăruit pe veci fraților Ioan și Andrei Pongrác [306, p. 95]. Între anii 1466-1467 Cetatea de Baltă se afla deja în stăpânirea unui alt voievod al Transilvaniei, Ioan Szentgyörgyi [34, doc. 3482, p. 255, doc. 3519, pp. 276-277], dar după răscoala din Transilvania în 1467 Ioan Pongrác pentru fidelitatea sa față de Matia Corvin a fost numit din nou voievod, folosind în continuare Cetatea de Baltă nu ca posesiune proprie, ci în virtutea demnității sale, regele având la fața locului castelanii și vicecastelanii săi conform diplomei din 15 martie 1471 [34, doc. 3854, pp. 488-489; 304, p. 95]. Tot în același an regele Ungariei a oferit ca gaj Cetatea de Baltă împreună cu târgul Sebeș lui Ioan Pongrác, care și-a exercitat drepturile date până la moartea sa în 1476. Ulterior regele Ungariei a preluat din nou sub gestiunea sa Cetatea de Baltă, unde din nou apar castelanii săi în 1478 [35, doc. 4271, pp. 190-191]. Pe 14 martie 1479 acest domeniu a fost zălogit Elisabetei, văduvei lui Ioan Pongrác, și fiului lor, Matia Pongrác, pentru 20000 florini acumulați în datorie anterior [35, doc. 4299, p. 208; 304, pp. 95-96], aceasta reprezentând ultima mențiune a Cetății de Baltă înainte de donația sa lui Ștefan cel Mare.

Prima mențiune documentară a domnului Țării Moldovei în calitate de deținător al celor două feude apare pe 18 aprilie 1492, când regele Vladislav II poruncea transferarea acestora în stăpânire perpetuă lui Ștefan cel Mare și fiului său, Alexandru, pe care le-au primit de la răposatul Matia Corvin ca răsplată pentru „strălucita lui credință și meritele slujbelor sale credincioase” și în conformitate cu *nova donatio* a lui Vladislav II, iar punerea în posesie a fost realizată la 4 octombrie 1492 [52, doc. 39, pp. 43-45]. Alte precizări referitor la cele două danii acordate voievodului moldovean apar doar în secolul XVI: o notă adresată de Ștefan Podmániczky, episcopul de Nitra, locotenenților și consilierilor lui Ferdinand I von Habsburg din 12 iulie 1528 informa că Ciceul a fost dăruit lui Ștefan cel Mare pentru ca domnul „să nu se îndepărteze de coroană, în urma pierderii Chilie și Cetății Albe” [52, doc. 130, pp. 171-172], iar în scrisoarea din 22 decembrie 1540 a lui Ferdinand I către domnul Țării Moldovei, Ștefan Lăcustă, se afirma că „cetățile Ciceul și Cetatea de Baltă, aflate în părțile țării Transilvaniei, au fost donate pentru Chilia și Cetatea Albă, ocupate de turci” [52, doc. 264, pp. 304-305].

După cum se poate observa din mențiunile documentare, la un moment dat (după 14 martie 1479 în cazul Cetății de Baltă și după 7 aprilie 1484 în cazul Ciceului) cele două domenii ardelene au ajuns în stăpânirea domnului Țării Moldovei, însă determinarea momentului exact a reprezentat o dificultate în cadrul istoriografiei române din motivul absenței actului original al lui Matia Corvin, la care făcea referință Vladislav II în diploma sa din 18 aprilie 1492. O altă cauză constă în divergențele dintre diplomele și actele oficiale ungare prezentate mai sus și unele izvoare narative, care sugerează realizarea acestei danii odată cu împăcarea lui Matia Corvin și Ștefan cel Mare după bătălia de la Baia: conform cronicarului ungar Nicolaus Istvánffi, acest fapt a avut loc

în 1467; conform *Letopiseșului de la Putna* și *Cronicii moldo-polone* – între 1466 și 1470, iar conform lui Gr. Ureche – înainte de anul 1470 [59, pp. 195, 225; 82, pp. 86-87; 332, pp. 14-15].

În cadrul istoriografiei s-au înaintat mai multe versiuni ale donației celor două domenii ardelene în 1475 [116, p. 15; 159, pp. 70-71, 107-108; 185, p. 139; 367, p. 125] (în baza tratatului moldo-ungar din 1475, aprecierii scrisorii domnului Țării Moldovei din 15 septembrie 1474 ca semn al controlului său asupra Ciceului și a mesajului voievodului Transilvaniei, Ioan de Szentgyörgy, către capitulul de Alba Iulia în 1508 despre transferul Cetății de Baltă lui Ștefan cel Mare „în jurul anului 1476”), 1484 [332, p. 16; 340, pp. 130-134] (în baza mesajelor lui Ștefan Podmániczky din 12 iulie 1528, Ferdinand I din 22 decembrie 1540 și a mărturiilor cronicarului maghiar Anton Verancsics despre oferirea celor două domenii ardelene ca o compensație pentru pierderea Chilie și Cetății Albe), 1486 [318, pp. 123-125] (evenimentul fiind corelat cu tratativele de pace moldo-otomane și ungaro-otomane, când regele Ungariei l-ar fi convins pe Ștefan cel Mare să accepte pierderea Chilie și Cetății Albe în schimbul primirii Ciceului și Cetății de Baltă ca feude personale), 1489 [128, pp. 147, 163; 131, p. 75; 175, pp. 181-184] (odată cu trecerea lui Ștefan cel Mare sub suzeranitatea Ungariei, care a fost atestată de regele Poloniei în scrisoarea sa papei Inocențiu VIII din 26 iulie 1489 [38, doc. 281, pp. 316-317]) sau între 1486-1489 [358, pp. 17-18]. I. C. Băcilă și A. Boldur au suspectat că donațiile Ciceului și Cetății de Baltă puteau avea loc în ani diferiți, Ciceul fiind oferit lui Ștefan cel Mare în ajunul bătăliei de la Vaslui în 1475 Ștefan cel Mare, iar Cetatea de Baltă – în 1478 sau 1479 [114, p. 208; 272, pp. 320-321].

Datațiile timpurii ale celor două donații au mai multe contraargumente: F. Kiss sublinia că tratatul încheiat între Matia Corvin și Ștefan cel Mare în 1475 „are un conținut general și nu poate fi privit ca un act de donație” [332, p. 15], iar M. Diaconescu susține că Ștefan cel Mare în mesajul său din 15 septembrie 1474 către guvernanții Bistriței urmărea trimiterea solului său la castelanul Ciceului doar pentru eliberarea supușilor săi [304, pp. 91-92]. Șt. S. Gorovei menționează depunerea jurământului de credință a lui Ștefan cel Mare către Cazimir IV la Colomea în 1485 și protestul lui Matia Corvin în scrisoarea sa către papa Inocențiu VIII din 7 iunie 1486 față de acest eveniment [38, doc. 261, pp. 291-293] ca principale argumente împotriva donației Ciceului și Cetății de Baltă între anii 1484-1486 [318, p. 123].

Analizând textul documentului nr. 40 al volumului *Fontes Rerum Transylvanicarum*, care nu conține data, numele emitentului actului și ale obiectelor donației, spre deosebire de actul transferului donației lui Ștefan cel Mare din 18 aprilie 1492 [52, doc. 40, pp. 45-46], Șt. S. Gorovei a semnalat diferențele în notarea beneficiarilor (doar Ștefan cel Mare în textul nedatat, în comparație cu mențiunea domnului Țării Moldovei și a fiului său Alexandru în actul din 1492) și a obiectului donației („proventus” sau roadele produse pe domeniile oferite, în comparație cu

specificarea drepturilor de posesiune și impozitare asupra domeniilor Ciceului și Cetății de Baltă), presupunând că textul nedatat reprezintă o mostră de formular diplomatic păstrată într-o veche culegere alcătuită de Nicolaus Olachus cu alte modele similare [318, pp. 127-129]. Istoricul român concludă că anume Matia Corvin a cedat cele două domenii ardelene voievodului de la Suceava între anii 1486-1487, acest proces cuprinzând cinci acte: dania cetăților lui Ștefan pe durata vieții sale; cedarea veniturilor aferente celor două cetăți tot lui Ștefan cu titlu viager (adică formularul diplomatic nedatat din volumul lui A. Veress); extinderea donației și a domeniilor aferente pentru domnul Țării Moldovei și fiul său; *nova donatio* a lui Vladislav II și actul din 18 aprilie 1492 al punerii în posesie deja cu stăpânire perpetuă și ereditară [318, pp. 130-132].

A. A. Rusu reia ipoteza daniilor separate, apreciindu-le ca o garanție pentru un previzibil exil al domnului Țării Moldovei în cazul detronării sale de către otomani sau polonezi. Ciceul și Cetatea de Baltă în acest scenariu ar fi fost un dar personal voievodului curent de la Suceava, tot așa cum s-a întâmplat și în cazurile donațiilor acordate de regii Ungariei domnilor munteni în Țara Făgărașului sau despotului Serbiei Gheorghe Brancovici. A. A. Rusu admite posibilitatea că cetatea Rodnei și localitățile sale la fel au servit în calitate de danie temporară înainte de domnia lui Ștefan cel Mare, fiind odinioară locul de refugiu oferit lui Petru Aron de regele Ungariei după detronarea sa și părăsirea Regatului Poloniei [366, pp. 103-104]. Executarea lui Petru Aron în 1469 coincide cu transferarea Rodnei în favoarea conducătorilor sași ai Bistriței, iar conflictele privind statutul românilor din valea Rodnei ar putea servi ca un argument indirect în favoarea acestei versiuni. Astfel se poate explica la fel de ce la un moment dat Rodna a ajuns să fie sub stăpânirea lui Ștefan IV: conform scrisorii bistrițenilor către magistrații Brașovului din 23 aprilie 1521, târgul Rodna era menționat ca fiind „in limitibus terrae moldaviensis” [44, p. XL]. A. A. Rusu insistă însă asupra faptului că Ciceul putea fi deja cedat domnului Țării Moldovei spre 1474 în schimbul Rodnei revendicate de Bistrița (revenind la interpretarea șubredă a scrisorii lui Ștefan cel Mare din 15 septembrie 1474), care a devenit noul refugiu nespecificat pentru domnul Țării Moldovei conform tratatului moldo-ungar din 15 august 1475 [32, doc. 95, pp. 236-237], iar Cetatea de Baltă a revenit lui Ștefan printr-o donație separată între anii 1479-1489 [366, pp. 107-108].

În contribuțiile sale recente privind problema Ciceului și Cetății de Baltă, M. Diaconescu susține că documentul de danie emis de Vladislav II trebuia să apară în aceeași zi cu mandatul de introducere în stăpânire. Originalul acestei donații trebuia să se afle în arhiva domnului Țării Moldovei, a castelanului Ciceului sau a Cetății de Baltă [304, p. 97]. Discutând protestele înaintate de unii nobili maghiari în timpul transmiterii în posesie a celor două domenii pe 4 octombrie 1492, M. Diaconescu suspectă că Ștefan cel Mare și-a exercitat dreptul de stăpânire asupra porțiunii Ciceului aflate odinioară în posesiunea familiei Szerdáhelyi încă din epoca domniei lui Matia

Corvin și nu exclude posibilitatea stăpânirii celeilalte porțiuni a cetății contestate de nobilii Losonczi chiar după prima donație [52, doc. 65, pp. 81-82; 304, pp. 98-99, 102].

Totodată, analizând actul emis pe 26 iulie 1489, prin care nobilului Ioan Kodori se restituia satul Petrești din comitatul Solnocul interior, care era cât pe ce să fie subordonat Ciceului după obiceiul pertinențelor cetății, M. Diaconescu concludă că apariția acestei colizii juridice putea avea loc în cazul unei noi delimitări a hotarelor domeniului Ciceului, ceea ce se putea produce doar cu ocazia punerii în stăpânire a unui nou proprietar. Dat fiind faptul că soluționarea neînțelegerii apărute a fost atinsă nu tradițional prin intermediul voievodului Transilvaniei, ci prin comitele cămărilor de sare (care juca rolul de administrator fiscal al veniturilor regale în Ardeal) și camerierul regelui, istoricul român consideră că Ștefan cel Mare a primit Ciceul de la Matia Corvin în 1489 și a fost pus în stăpânirea sa în vara anului 1489, lansând procedura delimitării hotarelor domeniului primit și apariția problemei în jurul Petreștilor [304, pp. 99-100]. Motivul acestei donații din partea regelui Ungariei era starea precară a sănătății sale și grijile pentru garantarea succesiunii la tron a fiului său nelegitim, Ioan Corvin, căruia i-au jurat credință baronii, căpitaniii cetăților regale și magistrații orașelor libere în primăvara-vara anului 1489. Luând în cont trecerea lui Ștefan cel Mare sub suzeranitatea ungară spre 26 iulie 1489 și mențiunea jurământului depus față de Matia Corvin pentru a servi cu credință lui Ioan Corvin în scrisoarea lui Ștefan cel Mare către Friedrich III von Habsburg din 25 iulie 1490 [368, p. 33], M. Diaconescu afirmă că anume pentru acest din urmă jurământ domnul Țării Moldovei a primit Ciceul. Cât despre mostra formularului diplomatic, în care Ștefan cel Mare primea dania pentru toate veniturile regale de pe domeniile celor două cetăți pe durata vieții sale, M. Diaconescu o asociază cu un original emis de Matia Corvin în perioada imediat următoare donației din 1489 [304, pp. 104, 107-109].

Același istoric aduce în atenție scrisoarea lui Matia Corvin către Ștefan cel Mare din 20 august 1482 despre solia pe care a primit-o de la voievodul moldovean cu scopul reiterării supunerii sale față de regele Ungariei. Suveranul maghiar promitea trimiterea unui sol, care urma să discute cu Ștefan „despre cetatea, pe care ai cerut-o de la noi, să îți zică ție cea mai bună intenție a noastră; căci noi suntem pregătiți și în aceasta și în altele care îți plac ție, numai să vedem în practică ascultarea ta arătată nouă și coroanei noastre”. M. Diaconescu afirmă că în schimbul supunerii sale regelui Ungariei, Ștefan cel Mare cerea pentru sine o cetate de pe pământurile Coroanei maghiare ca loc de refugiu, aceasta fiind prin metoda excluderii nu altceva decât Cetatea de Baltă, luând cont de oferirea Ciceului doar în 1489 [304, pp. 101-102, 106]. Ținând cont de reacția pasivă a lui Matia Corvin la căderea Cetății Albe și a Chilieii în mâinile turcilor în 1484 și depunerea jurământului de credință de către Ștefan cel Mare lui Cazimir IV în 1485, nu este exclusă versiunea confiscării Cetății de Baltă de către Coroana maghiară după omagiul depus

regelui Poloniei la Colomeea. M. Diaconescu nu exclude păstrarea de către voievodul moldovean al acestui domeniu între anii 1484-1489 din considerente reatragerii lui Ștefan spre Ungaria, dar este mai înclinat spre scenariul unei donații noi a Cetății de Baltă împreună cu Ciceul în 1489 [304, pp. 102-103]. Această versiune se concordă cu știrile din cronicile moldovene [59, pp. 195, 225, 233; 82, p. 70], în care enumerația celor două feude ardelene se începea cu Cetatea de Baltă, în pofida faptului că domeniul său includea doar târgul eponim și șapte sate în comparație cu Ciceul, care în 1553 avea 63 sate [366, pp. 109-111]. Privită însă din perspectiva a două danii separate, poziționarea Cetății de Baltă înaintea Ciceului se poate explica prin donația sa mai timpurie, ambele episoade fiind însă comasate subconștient de autorii cronicelor într-una singură.

În concluzie, putem reconstitui procesul obținerii domeniilor ardelene de către Ștefan cel Mare. Primul centru fortificat, oferit de regele Ungariei în calitate de feudă viageră pentru domnii Moldovei după modelul similar al voievozilor munteni, a fost cetatea Rodnei împreună cu districtul său. Numărul restrâns al mențiunilor acestei localități complică determinarea circumstanțelor când Coroana maghiară s-a decis la un asemenea pas – judecând după mențiunea vămii de la Rodna de către voievodul Transilvaniei în 1412 și schimbarea statutului Rodnei între anii 1469-1475 cu subordonarea sa în folosul Bistriței, această decizie putea fi luată chiar de către Matia Corvin cu ocazia oferirii azilului politic lui Petru Aron în ajunul campaniei împotriva Moldovei în 1467. În urma tratativelor din 1482 dintre Matia Corvin și Ștefan cel Mare, voievodul de la Suceava a primit în calitate de loc pentru refugiu pe timpul vieții sale Cetatea de Baltă, Rodna nemaifiind pe atunci o opțiune din cauza subordonării sale Bistriței. Lipsa de mărturii din partea cancelariei regale despre statutul Cetății de Baltă după depunerea omagiului de către Ștefan cel Mare regelui Poloniei în 1485 lasă deschisă posibilitatea atât a confiscării sale în același an de către Matia Corvin (cu ulterioara sa reîntoarcere domnului Țării Moldovei după apropierea sa de regele Ungariei în 1489), cât și a păstrării stăpânirii moldovene aici până la dania Ciceului cu drept viager, care a avut loc în schimbul trecerii lui Ștefan cel Mare sub suzeranitatea Ungariei în 1489 și jurământului de a sprijini succesiunea lui Ioan Corvin la tronul regal.

Odată cu înscăunarea lui Vladislav II, domnul Țării Moldovei și fiul său Alexandru au primit încă un act din partea noului monarh, în care se garantau deja drepturile perpetue de stăpânire asupra Cetății de Baltă și a Ciceului, cu emiterea ulterioară a mandatului de introducere în stăpânire pe 18 aprilie 1492. Această cedare din partea regelui Ungariei se poate explica parțial prin particularitățile domniei sale, când puterea regală intră în declin și era limitată de voința baronilor, preoțimii catolice și a nobilimii, iar însuși Vladislav II era caracterizat ca fiind destul de pasiv în influențarea deciziilor majore [178, pp. 347-348]. Ulterior, în circumstanțe neclare, sub stăpânirea domnilor Moldovei a ajuns și târgul Rodnei, judecând după mențiunea aflării acesteia

„in limitibus terrae moldaviensis” în 1521 pe timpul domniei lui Ștefan IV. Domeniile Ciceului și Cetății de Baltă pe timpul lui Ștefan cel Mare și a succesorilor săi nu pot fi apreciate ca enclave aflate sub jurisdicția Țării Moldovei în sensul modern al cuvântului, ci ca stăpâniri speciale ale voievozilor de la Suceava conectate strâns cu interesele nobilimii locale²⁴ – frecvențele litigiilor au evoluat fie spre episoade de rezistență [52, doc. 42, pp. 48-49; 332, pp. 17-18], fie prin despăgubirile achitate aristocraților unguri de către dregătorii domnești [52, doc. doc. 43, pp. 50-51; doc. 44, pp. 51-53; doc. 49, pp. 59-60; doc. 52, pp. 63-64; 332, p. 17]. Ștefan cel Mare a reușit să capitalizeze circumstanțele defavorabile în care s-au aflat Matia Corvin în 1489 și Vladislav II în 1492, obținând lărgirea posesiunilor sale în Transilvania pe contul Ciceului și statutul de stăpân perpetuu pentru sine și succesorii săi cu libertatea deplină a perceperii veniturilor locale fără interferențe din partea nobilimii și administrației ardelene. Din aceste motive, cele două domenii aveau un statut juridic deosebit atât în raport cu Transilvania, cât și cu restul Țării Moldovei.

Oportunitatea unei integrări mai strânse a Ciceului și Cetății de Baltă cu principatul est-carpatic a apărut în prima domnie a lui Petru Rareș, care a decis să intervină în lupta pentru putere din Ungaria izbucnită după bătălia de la Mohács din 1526, ducând tratative concomitente între anii 1527-1528 cu Ferdinand I von Habsburg și Ioan Zápolya. Ambii pretendenți la tronul Ungariei promiteau voievodului de la Suceava reconfirmarea posesiunilor sale dincolo de Carpați: trimisul imperial Georg Reichersorffer a primit instrucții la Viena pe 27 iunie 1527 să promită lui Petru plata censului Bistriței în valoarea de 1000 florini, iar un alt sol al lui Ferdinand I i-a propus domnului Țării Moldovei înainte de 26 septembrie 1527 Bistrița cu întregul său domeniu fără a coordona această ofertă cu magnații unguri de orientare pro habsburgică [43, p. XX]. La rândul său, Ioan Zápolya garanta soliei moldovene în schimbul alianței cu Petru Rareș Bistrița pe un termen limitat și fără dreptul de înstrăinare de Coroana maghiară [219, pp. 89-91].

Încheierea alianței dintre Ioan Zápolya și Suleiman I pe 10 aprilie 1528 și intervenția militară directă a Porții în lupta pentru Coroana maghiară a rezultat în apelul adresat de sultan către Petru Rareș de a-l sprijini pe pretendentul pro-otoman să ocupe Transilvania, domnul Țării Moldovei intrând cu forțele sale aici în ianuarie-februarie 1529 [219, pp. 91-93]. Lovitura principală a fost dată scaunelor secuiești, oastea domnească intrând „pe două căi de munte”,

²⁴ Deși pe timpul domniei lui Ștefan cel Mare, în calitate de pârcaș ai Ciceului au fost atestați Ioan Grumezea și Lațcu în 1495; doar Lațcu în 1497; Petru în 1500 și Petre Postelnicu în 1504 [332, pp. 17, 21-22], A. A. Rusu remarcă însă faptul că aceștia nu ar fi putut desfășura activitatea lor la Ciceu sau Cetatea de Baltă, dacă nu ar fi cunoscut limba maghiară sau nu ar fi avut vicecastelani sau slujbași care ar fi vorbit în această limbă. Indiciile documentare în favoarea acestei afirmații reprezintă mențiunea lui Bernaldinus în calitate de castelan al Ciceului în scrisoarea domnească din 20 mai 1498; apariția lui Grigore Farkas și Ioan Bagy între anii 1499-1501 ca *familiares et iobagiones* ai voievodului de la Suceava și a fiului său, viitorul domn Bogdan III; nominalizarea lui Mihail Megyes ca vicecastelan al Cetății de Baltă în 1504; mențiunea lui Bernard Vernes pe 21 ianuarie 1505 ca familiar și castelan numit de Ștefan cel Mare [11, doc. 175, p. 408, 52, doc. 42, pp. 48-49, doc. 46, pp. 54-57, doc. 59, p. 72, doc. 62, p. 75; 366, pp. 97-98].

obținând victorii decisive și, „după ce-i supuse (pe secui – n.n.), se întorse Petru voevodu la ale sale” [59, p. 204]. Grigore Ureche remarca că Petru Rareș „luundu-le cetățile și orașile (secuilor – n.n.), supt puterea sa i-au supus” [82, p. 155]. Pe lângă șocul militar care i-a îndemnat pe secui să coopereze cu vecinul lor răsăritean în timpul campaniei din iunie 1529 în Țara Bârsei [125, p. 41] și care a fost apreciat de unii istorici ca o manifestare a intențiilor fiului lui Ștefan cel Mare de a-și instaura prezența directă în răsăritul Transilvaniei [125, p. 37; 219, p. 93; 404, p. 135], domnul Țării Moldovei s-a preocupat de asigurarea controlului asupra pasurilor Tulgheșului, Bicăzului și Ghimeșului, precum și asupra câtorva localități-cheie în scaunele secuiești la ieșirile occidentale a Carpaților răsăriteni, instalând oamenii săi la cetatea de la Sânzieni (amplasată la nord de Târgu-Secuiesc și menționată printre alte localități confiscate de Ioan Zápolya și revendicate de către Ștefan Lăcustă în scrisoarea sa din 10 aprilie 1540 către Ștefan Mailat, voievodul Transilvaniei) și la Brețcu (conform mențiunii lui Ladislau Nagy în calitate de „servitorem... de Beretz” în scrisoarea lui Simion Dracșin, pârcălabul Ciceului, către bistrițeni din 2 martie 1530) [40, doc. 661, p. 354; 52, doc. 258, pp. 300-301; 125, pp. 31-33, 105-106; 357, p. 87].

Cu toate acestea, scopul major urmărit de domnul Țării Moldovei în iarna anului 1529 era ieșirea cât mai rapidă cu oștenii săi spre Bistrița și Brașov – Petru Rareș era cointerestat să obțină taxele promise din primul oraș conform promisiunilor date de cei doi pretendenți la tronul Ungariei, în timp ce celălalt centru era pilonul rezistenței taberei pro-habsburgice în Transilvania. Brașovenii au mers la tratative separate cu voievodul moldovean, oferindu-i 2000 florini în schimbul evitării unui asalt al orașului. Petru Rareș s-a mulțumit cu această propunere și a părăsit Țara Bârsei cu oastea sa pe 8 februarie [125, p. 31; 219, p. 93; 404, pp. 134-135]. În cazul Bistriței scopurile urmărite nu au fost însă atinse, domnul Țării Moldovei doar primind din partea orașului 1000 florini către 5 aprilie 1529. Pe 11 mai între voievodul de la Suceava și Ioan Zápolya a fost încheiat acordul de la Lipova pe fundalul schimbării balanței de forțe în Transilvania în defavoarea Habsburgilor, conform căruia regele Ungariei a reconfirmat lui Petru Rareș drepturile sale asupra Ciceului și Cetății de Baltă, oferind suplimentar stăpânire perpetuă asupra Ungurașului cu un domeniu de 34 sate [225, p. 320], Bistriței și întregii văi a Rodnei [125, p. 40; 219, p. 95].

În contextul cuceririi Cetății de Baltă și asediului Ciceului de către forțele habsburgice [125, pp. 34, 40], Petru Rareș a lansat a doua campanie în Transilvania în iunie 1529, urmărind printre altele să numească pârcălabi proprii la Bistrița. Prima oaste s-a concentrat pe preluarea sub control a Bistriței și Ungurașului, trecând pe la Cârlibaba în Maramureș și coborând spre Lăpuș în direcția Ciceului, în timp ce a doua oaste în frunte cu vornicul Grozav a înaintat prin pasul Oituzului spre Țara Bârsei [225, p. 317; 332, p. 19]. După ridicarea asediului cetății Ciceului [40, doc. 601, p. 324], pe 20 iunie forțele lui Grozav a lovit asupra Brașovului, dispersând oponenții

săi pro-habsburgici lângă Feldioara pe 22 iunie 1529. Lipsiți de orice ajutor extern, brașovenii i-au propus lui Rareș supunere neclintită în schimbul sistării ostilităților; în paralel, forțele loiale lui Ioan Zápolya au preluat pozițiile controlate anterior de imperiali în nordul Transilvaniei. Domnul Țării Moldovei i-a solicitat regelui Ungariei respectarea acordului privind Bistrița și Ungurașul, în fruntea cărora urma să fie pârcălabul Solomon, însă Zápolya a întors la acel moment voievodului moldovean doar Cetatea de Baltă [125, pp. 41-46; 219, pp. 95-96].

Sarcina de subordonare a Bistriței și Ungurașului, izolate de celelalte forțe pro-habsburgice în toamna anului 1529, a revenit domnului Țării Moldovei. Cerințele sale către sași de a accepta puterea sa din 15 iulie 1529 și de a preda Ungurașul pârcălabilor Ciceului din 31 iulie 1529 [52, doc. 155, pp. 194-196; 332, pp. 18-19] nu au fost acceptate, Petru Rareș recurgând la amenințări pe 22 august cu represalii în cazul nesupunerii „castelanilor noștri, pe care i-am numit, în orașul nostru (Bistrița – n.n.)” [36, doc. 612, pp. 329-330] și instalând controlul său asupra Ungurașului spre 10 septembrie 1529 [225, p. 319]. La Rodna a fost numit cămărașul domnesc Ion Teleagă; la Ciceu pe lângă Simion Dracsin în calitate de nou pârcălab a fost trimis dijmarul Ion Frișa, iar un alt dregător se preocupa exclusiv de administrația Reteagului în domeniul Ciceului. Asaltul Bistriței s-a încheiat însă cu un eșec pe 6 octombrie, iar pe 11 octombrie solii domnului au încheiat un armistițiu cu bistrițenii [36, doc. 624, p. 337] pentru a redisloca oastea moldoveană din nou spre Țara Bârsei, unde Brașovul se opunea din nou autorității lui Ioan Zápolya. Magistrații bistrițeni au oferit daruri lui Petru Rareș și au acceptat pierderea Ungurașului [219, p. 49; 404, pp. 136-137], însă voievodul Moldovei nu a reușit să-și impună dregătorii săi la Bistrița.

O atenție deosebită în istoriografia română postbelică s-a acordat campaniei lui Petru Rareș din anul 1529 în Țara Bârsei, care ar fi rezultat în instaurarea „protectoratului moldovenesc asupra Brașovului și Făgărașului” după exemplul similar al scaunelor secuiești la începutul aceluiași an [125, p. 49; 160, pp. 325-326]. Sursa acestei afirmații reprezintă apelul domnului Țării Moldovei către brașoveni din 3 noiembrie 1529, în care Petru Rareș promitea să apere „țara Bârsei și restul țării sașilor transilvăneni, și dincolo de ele districtul făgărașean” împotriva tuturor potențialilor inamici și circulație liberă celor care călătoreau spre Moldova sau în alte părți ale Transilvaniei. Textul deplin al acestei adresări relevă însă faptul că Petru Rareș a venit în Țara Bârsei pentru ca să-i aducă pe localnici la ascultare regelui Ioan Zápolya [40, doc. 632, p. 341]. Cu alte cuvinte, domnul Țării Moldovei se poziționa ca un intermediar în raporturile dintre brașoveni și Zápolya, promițându-le securitate negociatorilor viitoarei păci cu suveranul maghiar, fără însă a contesta drepturile de stăpânire a regelui Ungariei asupra scaunelor săsești, iar temeiuri pentru afirmarea unui „protectorat moldovenesc” asupra Brașovului și Țării Făgărașului nu există.

Bistrița continua însă lupta pentru păstrarea vechiului său statut politic, ignorând avertizarea din partea domnului Țării Moldovei de a i se supune pe 29 noiembrie 1529 și alegându-l în calitate de nou lider al comunității urbane pe Thomas Werner, susținătorul reluării conflictului cu forțele moldovene [40, doc. 642, p. 345; 125, p. 53]. Un nou asediu al oștii domnești în ianuarie 1530 se încheie prin atingerea unui nou armistițiu pe 6 februarie mediat de Ștefan Bathory, voievodul Transilvaniei numit de Ioan Zápolya. Condițiile acestei înțelegeri prevedeau eliberarea reciprocă a prizonierilor, achitarea compensațiilor către Petru Rareș în sumă de 100 galbeni și evacuarea districtului Bistriței de către oastea domnească [154, p. 29]. Armistițiul este din nou încălcat două zile mai târziu de împotrivirea lui Thomas Werner în eliberarea lui Ioan Teleagă, cămărașul domnesc la Rodna, iar moldovenii au incendiat în răspuns Lătina, obținând în cele din urmă libertate pentru dregătorul domnesc. Intervențiile continue ale lui Werner pe lângă Ștefan Bathory de a opri planurile lui Petru Rareș privitoare la Bistrița suferă eșec (mai ales după apelul lui Ioan Zápolya administrației urbei de a se supune voievodului de la Suceava) [40, doc. 664, p. 356; 125, p. 55], însă domnul Țării Moldovei a abandonat la acel moment conflictul pentru Bistrița în schimbul planurilor sale de cucerire a Pocuției. Cele două părți în sfârșit au încheiat pacea pe 14 iulie 1530: bistrițenii au recunoscut suzeranitatea lui Petru Rareș, s-au obligat să-i achite în fiecare an darea de 1000 florini de ziua Sf. Martin, să aprovizioneze gratuit cetățile Ungurașului și Ciceului cu muniții, provizii și materiale la solicitările pârcălabilor și să trimită la cerere oșteni proprii în ajutor; Bistrița a menținut în continuare însă vechea sa autonomie, iar Rodna a fost recunoscută sub autoritatea directă domnească [125, p. 59; 154, p. 30; 332, pp. 19, 22].

Astfel, în 1530 Petru Rareș a atins aproape toate scopurile propuse în limitele acordului de la Lipova cu Ioan Zápolya. Pe timpul primei sale domnii sub stăpânire perpetuă recunoscută oficial de regele Ungariei în Transilvania intrau cetatea Ciceului cu domeniul său din aproximativ 63 sate, Cetatea de Baltă cu 7 sate, cetatea Ungurașului cu 34 sate supuse acesteia, 5 sate din ținutul minier al Rodnei și 22 sate aflate sub jurisdicția Bistriței [332, p. 21-22]. Planul său de subordonare a Bistriței a suferit însă eșec din cauza rezistenței majore opuse de către sași, care apărau în continuare vechea sa autonomie [273, p. 48]. Domnul Țării Moldovei nu a mai luat alte măsuri împotriva bistrițenilor, fiind preocupat din 1530 de conflictul pentru Pocuția împotriva regelui Poloniei, iar escaladarea acestui litigiu nu i-a permis lui Petru Rareș să reia tentativele sale de subordonare efectivă a Bistriței. Reorientarea mult mai târzie a acestuia spre o politică antiotomană din momentul asasinării lui Aloisie Gritti în 1534 a provocat o nouă apropiere de Ferdinand I, ceea ce implica ridicarea problemei posesiunilor transilvănene ale voievodului de la Suceava. Conform înțelegerii atinse pe 10 martie 1535, Petru Rareș a obținut recunoașterea drepturilor sale de stăpânire asupra Ciceului, Cetății de Baltă, Ungurașului, Rodnei și Bistriței [332, p. 20].

Apropierea de Habsburgi pe fundalul conflictului nesoluționat în jurul Pocuției au nivelat câștigurile obținute de domnul Țării Moldovei în anii precedenți în Transilvania. Suspectând jocul dublu al lui Petru Rareș, Ioan Zápolya a putut acționa în afara termenilor acordului de la Lipova din 1529 împotriva posesiunilor moldovene din interiorul arcului carpatic, ordonând în semn de răzbunare pentru prădarea de către moldoveni a Satu-Mare confiscarea cetății Ungurașului în 1536, după cum reiese din raportul lui Balthasar Banffy și Marcus Pemfflinger, solilor lui Ferdinand I trimiși în Moldova, din 31 iulie 1536. Conform unei știri din protocolul comitatului Solnoc, capturarea fortificației a fost atinsă de către Barnabas Nagy din Sântioana și Ladislau Dul din Dobric, predând-o mai târziu lui Ștefan Mailat, voievodul Transilvaniei (pe atunci loial deja cauzei lui Ioan Zápolya) [154, p. 41; 225, p. 321]. Reacția voievodului de la Suceava era de a apela la cei doi reprezentanți imperiali pentru a coordona un atac comun cu trupele Habsburgilor [52, doc. 220, pp. 264-267], care însă nu s-a materializat în cele din urmă, după cum reiese din actul emis la Unguraș de Ștefan Mailat din 10 noiembrie 1536 [40, doc. 705, pp. 374-375]. După construcția fortificației noi de lângă Someș, Szamosujvár, de către călugărul Gheorghe Martinuzzi în 1540, cetatea Ungurașului și-a pierdut importanța sa, fiind posibil distrusă pentru edificarea Szamosujvárului, iar domeniul său a fost subordonat noii cetăți în 1553 [225, p. 322].

Pierderea tronului de către Petru Rareș după campania otomană din 1538 în Moldova i-a permis lui Ioan Zápolya să preia cetatea Ciceului și Cetatea de Baltă, care au devenit mai târziu parte a zestrei soției sale, Isabella, iar Bistrița a revenit sub suzeranitatea regală [332, p. 20]. După reînscăunarea sa în 1541, Petru Rareș controla în Transilvania doar Rodna și împrejurimile sale, preocupându-se de recuperarea vechilor poziții pierdute aici [273, p. 48; 367, p. 128]. Bistrița a fost impusă să recunoască formal suzeranitatea domnului Țării Moldovei în toamna anului 1542, însă tentativele voievodului de la Suceava de a recupera Ciceul în toamna anului 1543 nu au avut succes. Riscurile unui nou atac al lui Petru Rareș rămâneau încă pe agenda zilei, după cum reiese din mesajul tezaurarului și guvernatorului Transilvaniei Gheorghe Martinuzzi către bistrițeni din 14 iunie 1544 despre planurile domnului Țării Moldovei de a recupera Ciceul [40, doc. 821, pp. 438-439]. Conflictul a fost soluționat însă în vara anului 1544, când Dieta Transilvaniei a hotărât să recunoască drepturile domnului moldovean asupra celor două domenii contestate, stipulând totodată ca cele două cetăți să fie distruse. Demolarea lor a nivelat orice posibile șanse de consolidare a puterii teritoriale domnești la Ciceu și Cetatea de Baltă – Rodna a ajuns sub controlul reginei Isabela între 1552 și 1558 [40, doc. 992, p. 540], iar mai târziu Alexandru Lăpușeanu a renunțat benevol la drepturile sale asupra acestor domenii în 1561 [272, p. 324; 332, pp. 20-23].

4.6. Concluzii la Capitolul 4

Originile hotarului moldo-muntean au fost determinate de existența de scurtă durată a „culoarului” maghiar creat pe timpul domniei lui Ludovic I de Anjou și de specificul raporturilor elitelor din regiunea curburii Carpaților față de tentativele consolidării controlului teritorial ale forțelor externe în secolele XIII-XV. Dacă primul factor a determinat geneza frontierei moldo-muntene în intervalul anilor 1375-1396, cel de-al doilea a influențat considerabil modul în care voievozii celor două state și-au proiectat puterea lor teritorială asupra zonei lor comune frontaliere, rezultând într-un îndelungat proces de consolidare a influenței lor în spațiul dintre curbură Carpaților și Dunăre. Conflictele militare ale lui Ștefan cel Mare cu Țara Românească, generate de eforturile domnilor moldoveni de a-și crește prezența puterii lor la hotarul moldo-muntean în prima jumătate a secolului XV și tentativa lui Radu cel Frumos de a ridica cetatea Crăciuna, au rezultat în fixarea noii linii de demarcare stabilă pe cursurile râurilor Milcov, Putna și Siret, care s-a menținut în linii generale până în 1859.

În cazul frontierei de apus a Țării Moldovei, două momente au influențat geneza și evoluția sa: specificul frontierelor montane medievale și cazul domeniilor Ciceului și Cetății de Baltă, oferite lui Ștefan cel Mare de Matia Corvin și reconfirmate de Vladislav II în 1492. Datorită complicațiilor monitorizării Carpaților Orientali dincolo de principalele trecători montane și exploatării economice inițial mai reduse a acestei zone, procesul delimitării hotarelor dintre Moldova și Transilvania s-a derulat mai lent decât în celelalte segmente ale frontierelor principatului est-carpatic, accelerându-se doar după primele litigii dintre domnii Moldovei și autoritățile Bistriței la sfârșitul secolului XVI.

Cât privește feudele ardelene ale domnilor Moldovei, începutul acestei tradiții putea fi pusă de oferirea Rodnei ca loc de azil pentru Petru Aron în mijlocul secolului XV – precedent care i-a permis ulterior lui Ștefan cel Mare să obțină Cetatea de Baltă cu statut similar în 1482. Pozițiile tot mai vulnerabile ale regalității ungare pe timpul lui Matia Corvin și Vladislav II au fost favorabile pentru obținerea Ciceului și Cetății de Baltă cu drepturi largi de către același domn al Moldovei spre 1492, iar mai târziu și a Rodnei către domnia lui Ștefan IV. Intervențiile militare ale lui Petru Rareș în Transilvania în prima sa domnie pe fundalul crizei din Ungaria după bătălia de la Mohács din 1526 urmăreau consolidarea domeniilor ardelene prin preluarea cetății Ungurașului și subordonarea Bistriței. Rezistența reușită a acestui oraș sas și deciziile diplomatice inoportune ale domnului Țării Moldovei în raport cu vecinii săi au dus la pierderea câștigurilor obținute de el și predecesorii săi, rezultând în cele din urmă la reîntoarcerea tuturor domeniilor domnești Transilvaniei și restaurarea vechii configurații a frontierei existente în Carpații Orientali încă dinaintea donațiilor lui Matia Corvin către Ștefan cel Mare în 1482 și 1489.

Concluzii generale și recomandări

În urma realizării scopului și obiectivelor propuse în introducerea studiului de față, putem vorbi despre o imagine generală a procesului constituirii teritoriale a Țării Moldovei pentru intervalul cronologic a mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI. Prezentând istoria fiecărui segment de frontieră analizate în cadrul lucrării de față, putem considera că obiectivul restabilirii succesiunii cronologice și a teritoriilor, care au ajuns treptat în diferite etape sub controlul exercitat de către administrația moldovenească, a fost în mare parte atins, formulând următoarele concluzii:

1. În cadrul acestei perioade putem vorbi despre proliferarea tendinței spre consolidarea și delimitarea tot mai strictă a hotarelor principatului est-carpatic într-o bună parte a segmentelor analizate. Vechile configurații ale hotarelor medievale fixate în jurul cetăților și târgurilor regionale sunt treptat modificate în favoarea unor linii de demarcații mai stricte, care fie erau rezultatul unor câștiguri teritoriale a domnilor Moldovei sau pierderii unor cetăți de importanță majoră.

2. Tranziția spre conceptul modern de frontieră nu a fost însă omogen pentru segmentele hotarelor Țării Moldovei și nu a ajuns spre desăvârșire către mijlocul secolului XVI. Cele mai mari progrese în această direcție sunt înregistrate în cazul hotarului moldo-polon, unde atestăm mai multe tratate bilaterale privind aplicarea justiției de frontieră de către starostii Pocuției și Podoliei și dregătorii Hotinului, Cernăuților și Sorociei, care stipulau normele de trecere a frontierei și prevenire a activităților ilegale. Pe polul opus se află hotarul de vest a Țării Moldovei, unde nu atestăm modificări substanțiale în procesul de tranziție nominalizat mai sus din cauza dificultăților de habitat, exploatare economică și monitorizare a Carpaților Orientali de către reprezentanții puterii domnești până la sfârșitul secolului XVI și pe parcursul secolului XVII.

3. Apariția unui număr tot mai mare de tratate și înțelegeri de hotare cu implicarea dregătorilor domnești în gestiunea și precizarea acestora relevă creșterea gradului puterii teritoriale a voievozilor de la Suceava la periferiile Țării Moldovei în mijlocul secolului XIV – mijlocul secolului XVI. Crește la fel și statutul anumitor demnitari teritoriali pe lângă Sfatul domnesc, cum a fost cazul starostilor/pârcălabilor Cetății Albe, Hotinului, Țeținei/Cernăuților și Chilieii. În unele cazuri pozițiile înalte deținute de dregătorii respectivi în ochii domniei se datorau valorii economice deosebite a cetăților și târgurilor administrate împreună cu ținutul subordonat acestora. Alteori, apariția mențiunilor unor pârcălabi în Sfatul domnesc poate fi legat de intențiile domniei în vederea consolidării sistemului defensiv al țării, cum a fost cazul dregătorilor de la Soroca, sau de circumstanțele politice interne, cum a fost cazul ascensiunii lui Manoil Grecul pe fundalul perioadei de lupte pentru tronul Țării Moldovei între succesorii lui Alexandru cel Bun.

4. Formarea viitoare frontiere cu Regatul Poloniei a fost precedată de bătălia de la Plonini și campania polonă din 1359 împotriva unei alte formațiuni statale românești diferite de Țara Moldovei, care s-a format pe teritoriile Țării Șipenițului și a Pocuției. Destinul acestei formațiuni nu poate fi restabilit la momentul actual al cercetării, însă primele mențiuni ale controlului Coroanei polone în Pocuția din anii 1373 și 1375 sugerează instalarea puterii regale aici cel mai devreme din 1366, când Cazimir al III-lea cel Mare a întreprins cu succes înglobarea majorității teritoriile fostului cnezat Halici-Volânia în detrimentul ducilor lituanieni.

5. Originile problemei Pocuției și a Țării Șipenițului în raporturile dintre voievozii de la Suceava și regii Poloniei provin de la circumstanțele obținerii acestor două regiuni de către Petru I Mușat între anii 1378-1382 de la regele Ungariei și Poloniei, Ludovic I de Anjou. Acest precedent a putut să-l influențeze mult mai târziu pe Władysław al II-lea Jagiełło să ofere în calitate de gaj Țara Haliciului în schimbul împrumutului luat de la domnul Țării Moldovei în 1388. Lipsa de mărturie documentare în cancelaria polonă sau moldovenească a principalelor așezări din Pocuția și Țara Șipenițului complică la momentul de față reconstituirea desfășurării exacte a evenimentelor la frontiera de nord a Țării Moldovei pentru anii 1387-1395, rămânând viabile opțiunile oferirii Pocuției în calitate de amanet și a Țeținei și Hmeliovului în calitate de feud, a Pocuției împreună cu Țețina și Hmeliovul în calitate de amanet sau doar a Pocuției, în timp ce Țara Șipenițului putea fi inițial sub controlul cnezatului Podoliei până în 1395. Unicul lucru cert este renegocierea amanetului din cauza micșorării sumei împrumutului oferit de Petru I Mușat, limitându-se doar la teritoriile districtelor Colomeea și Sneatân, după cum reiese din absența mențiunii Haliciului în apelul boierimii moldovene regelui Poloniei înainte de 6 ianuarie 1395.

6. Subiectul datoriei regelui Poloniei a fost abandonat în anii următori în discursul diplomatic bilateral, în timp ce frontiera comună s-a stabilizat la hotarul dintre Pocuția și Țara Șipenițului, privită de către contemporani ca o nouă linie de demarcare în comparație cu „vechea graniță” dintre Țara Șipenițului și celelalte posesiuni ale Țării Moldovei, amintită de Ivașco pe 25 martie 1400. Noua configurație a hotarului moldo-polon a rămas neschimbată din epoca lui Alexandru cel Bun și până în ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare, în pofida conflictelor sporadice moldo-polone pe parcursul secolului XV. Specificul acestei etape a fost demararea tranziției de la o frontieră percepută în sens medieval spre delimitări tot mai stricte, caracterizate prin apariția primelor tratate de hotar moldo-polon, creșterea statutului dregătorilor teritoriali de la Hotin și Țețina/Cernăuți și colaborarea acestora în exercitarea ordinii și justiției de hotar împreună cu starostii poloni ai Podoliei și Pocuției.

7. Agravarea relațiilor moldo-polone după 1486 și izbucnirea conflictelor violente pentru Pocuția au pronunțat încă mai mult tendința spre delimitarea tot mai strictă a hotarelor

comune, adoptându-se primele convenții de hotar cu stipularea tot mai detaliată a obligațiilor celor două țări pentru garantarea securității frontierei moldo-polone și orânduirea regulilor de trecere de pe teritoriul unui stat spre celălalt. Tentativele de recuperare a Pocuției de către Bogdan al III-lea și Petru Rareș au contribuit la limitarea gradului de permeabilitate a frontierei comune, judecând după apariția stipulațiilor în tratatele moldo-polone ulterioare privind interdicții pentru supușii moldoveni de a se așeza cu traiul pe teritoriile Coroanei polone fără consimțământul starostilor de margine sau a șlehtei polone, problema morilor deținute de moldoveni în Țara Haliciului etc.

8. Tendința formării unor reguli de joc tot mai riguroase în ce privește relațiile de frontieră se observă și pe sectoarele sudice ale hotarului Țării Moldovei cu Țara Românească și, după 1484, cu Imperiul Otoman. În primul caz, procesul formării frontierei moldo-muntene a fost puternic influențat de precedentul culoarului maghiar, care a apărut în anii domniei lui Ludovic I de Anjou după expedițiile lansate de Regatul Ungariei împotriva tătarilor, și de specificul social-politic al regiunii dintre curbură Carpaților și Dunăre, caracterizate printr-un grad înalt de independență al elitelor și populației locale în raporturile acestora cu reprezentanții statelor medievale vecine. Acest fapt explică numărul mic al mărturiilor existenței culoarului angevin, deficitul similar al atestărilor puterii teritoriale a domnilor munteni în răsăritul Țării Românești până în secolul XVI, care se datora neimplicării boierimii buzoiene, râmnicene și brăilene în structura politică centrală a principatului sud-carpatic, precum și dificultățile în restabilirea configurațiilor timpurii ale frontierei dintre cele două principate extracarpatiche.

9. Rolul similar al Buzăului, Râmnicului și Brăilei pentru Țara Moldovei l-a jucat ținutul Putnei, mențiunile căruia sunt destul de sporadice în secolul XV – mijlocul secolului XVI, și în sens mai larg întreaga Țara de Jos, care denota în secolul XV doar ținuturile din zona adiacentă cursului inferior al Siretului. Spre deosebire de voievozii Țării Românești, care s-au întâlnit cu mari dificultăți în integrarea teritoriilor sale răsăritene, domnii Moldovei au participat activ în întemeierea și dezvoltarea noilor centre de ținuturi, precum Vaslui, Bârlad, Adjud, Troțuș etc., urmărind consolidarea aici a puterii sale teritoriale. O consecință a acestui efort a fost implicarea tot mai activă a „giosenilor” în evenimentele politice interne din Țara Moldovei, precum susținerea lui Ștefan cel Mare împotriva lui Petru Aron în 1457 sau revolta împotriva celui dintâi în jurul anului 1468 în contextul campaniei lui Matia Corvin din anul precedent. Conflictele de frontieră au catalizat delimitările tot mai stricte din partea voievozilor moldoveni și munteni: tentativa lui Radu cel Frumos de a-și înainta pozițiile aici prin intermediul cetății Crăciuna au rezultat în reacția militară violentă a lui Ștefan cel Mare și mulți ani de incursiuni reciproce. Deși domnul Țării Moldovei a reușit în cele din urmă să smulgă Crăciuna și să fixeze hotarul moldo-muntean pe cursul Milcovului, Putnei și Siretului, acțiunile sale ostile au dus în cele din urmă la solidarizarea

boierilor buzoieni, râmniceni și brăileni cu domnii Țării Românești, dând involuntar startul integrării lor active în viața politică din principatul sud-carpatic.

10. Frontiera de sud-est a Țării Moldovei s-a format mai întâi prin moștenirea de către Bogdan I și succesorii săi a status-quo-ului format la începutul anilor 1350 între Polonia, Ungaria, Lituania și Hoarda de Aur pe cursul mijlociu al Nistrului, iar în anii 1369-1374 forțele moldovene au extins controlul teritorial spre litoralul pontic, stabilind autoritatea domnească la Cetatea Albă și un cap de pod pe malul stâng al Nistrului la cetatea Cern. Această din urmă fortăreață, care putea juca rolul de cetate-satelit față de Cetatea Albă, a fost pierdută în circumstanțe neclare după 1394, când teritoriile Podoliei au fost împărțite între Polonia și Lituania, sau în cadrul incursiunilor devastatoare ale tătarilor asupra Podoliei după bătălia de la Vorskla din 1399.

11. Studiul prezent a adus în atenție cazul celor patru dregători teritoriali la Cetatea Albă de la sfârșitul secolului XIV – prima jumătate a secolului XV: Giula căpitanul, Mihail căpitanul, Dragoș viteazul și Giurgiu de la Frătăuți. Apariția acestora pe pozițiile de frunte în Sfatul domnesc indică statutul înalt deținut de starostii Cetății Albe în rândurile boierimii moldovene. Raporturile locuitorilor principalului port al Țării Moldovei cu puterea domnească au trecut printr-o dinamică specifică pe parcursul a mai multor decenii, însă nu există indicii că comunitatea orășenească în întregime sa a deținut un set comun de privilegii. Odată cu venirea lui Ștefan cel Mare la putere, autoritatea domnească s-a consolidat datorită factorilor externi, precum căderea Constantinopolului în 1453 și dependența tot mai mare a coloniilor pontice genoveze de contactele cu Țara Moldovei, dar și de rolul tot mai mare al pârcălabilor domnești, care apar în mod regulat printre membrii Sfatului domnesc.

12. Cât despre sectorul danubian al frontierei Țării Moldovei, principalele centre de aici din secolul XIV au fost Chilia bizantină din deltă și Licostomo genovez de pe malul stâng al Dunării. Prezența administrației moldovenești aici este atestată mult mai târziu, între anii 1411-1448, timp în care Chilia a devenit pentru o scurtă perioadă epicentrul conflictului moldo-muntean în 1429 cu intervenția diplomatică a Regatului Ungariei. Aflarea Chiliei în componența Moldovei s-a încheiat cu înscăunarea lui Petru al II-lea și cedarea portului danubian în folosul lui Iancu de Hunedoara. După un răstimp scurt al aflării sale sub responsabilitatea acestuia și mai târziu a Țării Românești, a doua perioadă moldovenească în istoria a durat între anii 1465-1484, pârcălabii domnești fiind prezenți de acum încolo regulat printre membrii Sfatului domnesc. În această etapă crește tot mai mult însemnătatea apărării liniei dunărene în fața riscului invaziei otomane. Pe lângă reedificarea cetății Chiliei pe malul nordic al Dunării și abandonării târgului din delta fluviului, eforturile domniei au fost concentrate pe completarea sistemului defensiv prin înălțarea cetăților

de lemn și pământ în zona Valului lui Traian de sud și a Giurgiuleștilor, iar proiecția puterii militare moldovene s-a extins dincolo de Dunăre în nordul Dobrogei.

13. După campania lui Baiazid al II-lea din vara anului 1484, Cetatea Albă și Chilia au fost reorganizate în kazale, iar demarcarea noilor hotare de către comisa mixtă moldo-otomană în 1486 a marcat startul consolidării noii frontiere la nord de Dunăre, care a fost completat treptat cu noi firmele din partea Porții și compromisuri atinse la fața locului în măsura apariției diferitor colizii juridice dintre cele două părți. Campania lui Suleiman I Magnificul din 1538 a lansat însă o veritabilă criză a frontierei moldo-otomane între anii 1538-1541, când Poarta a urmărit extinderea considerabilă a stăpânirilor sale în interfluviul pruto-nistean. Aceste intenții au fost însă abandonate către cea de-a doua domnie a lui Petru Rareș după precedentul revoltei antiotomane a lui Alexandru Cornea, iar Petru Rareș a reușit să recupereze 26 sate împreună cu cetatea Cioburciului cu prețul achitării compensațiilor financiare turcilor între anii 1541-1552. Cât despre Bugeac, această regiune după 1538 a devenit o „pată albă” în frontiera moldo-otomană din cauza densității foarte slabe a populației acestei regiuni de stepă cu puține centre de reper, nefiind la acel moment colonizat și valorificat de supușii Țării Moldovei sau ai Imperiului Otoman și rămânând o frontieră deschisă între Țara Moldovei și Imperiul Otoman.

14. Frontiera dintre Moldova și Transilvania trecea neschimbat prin munții Carpaților Orientali încă din epoca dinaintea întemeierii principatului est-carpatic și până sfârșitul secolului XVI, când sunt atestate primele litigii dintre supușii moldoveni și sașii originari din orașul Bistrița. Domeniile Ciceului și Cetății de Baltă obținute de Ștefan cel Mare din partea regilor Ungariei la sfârșitul secolului XV nu au fost enclave aflate sub jurisdicția Țării Moldovei în sensul modern al cuvântului, ci stăpâniri personale ale voievozilor de la Suceava care rămâneau în continuare sub efectul legilor Coroanei maghiare și într-o strânsă legătură cu interesele nobilimii locale, orașenilor sași și a reprezentanților administrației voievodului Transilvaniei. Ștefan cel Mare a reușit să capitalizeze circumstanțele defavorabile în care s-au aflat Matia Corvin în 1489 și Vladislav al II-lea în 1492, obținând lărgirea posesiunilor sale în Transilvania și elevarea drepturilor sale la statut de stăpân perpetuu pentru sine și succesorii săi cu libertatea deplină a perceperii veniturilor locale fără interferențe din partea nobilimii și administrației ardelene.

15. Politica activă a lui Petru Rareș pe direcția ardeleană urmărea, printre altele, consolidarea posesiunilor sale dincolo de Carpați, reușind între anii 1529-1530 să securizeze pentru sine stăpânirea asupra Ciceului, Cetății de Baltă, Rodnei și Ungurașului, nereușind însă să ducă până la capăt planurile sale prin supunerea Bistriței. Reactualizarea conflictului pentru Pocuția și apropierea domnului Țării Moldovei de Habsburgi au nivelat câștigurile obținute în anii precedenți în Transilvania – după pierderea tronului de către Petru Rareș în 1538 stăpânirile sale

ardelene (cu excepția Rodnei) au trecut sub controlul lui Ioan Zápolya. Tentativele acestui voievod în a doua sa domnie de a-și lua revanșa nu au atins scopurile propuse – deși el a reîntors feudele vechi de la Ciceu și Cetatea de Baltă, fortificațiile lor au fost demolate de către autoritățile transilvănene, punând capăt șanselor consolidării puterii teritoriale domnești dincolo de Carpați și prevestind deciziile lui Alexandru Lăpușneanu de a renunța benevol la drepturile sale asupra lor în folosul Principatului Transilvaniei.

În același timp, în baza cercetării realizate pot fi formulate următoarele recomandări referitoare la subiectul constituirii teritoriale a Țării Moldovei și a studiilor frontaliere în ansamblu pe exemplul principatului medieval de la răsărit de Carpați:

1. În primul rând, limitele întâlnite la capitolul izvoarelor utilizate pot fi depășite prin extinderea varietății și numărului acestora – în această privință includerea unui număr mai mare de surse documentare otomane, transilvănene și lituaniene ar putea oferi noi indicii și detalii privind situația existentă la frontierele de est, sud-est și vest a Țării Moldovei.

2. În al doilea rând, utilizarea mai multor izvoare cartografice din secolele XVI-XVIII pot oferi noi oportunități în determinarea relațiilor de paternitate dintre acestea în raport cu teritoriile Țării Moldovei, ceea ce ar putea preciza și eventual spori gradul de reprezentare veridică a situației existente la hotarele principatului est-carpatic

3. Continuarea analizei mențiunilor și pozițiilor deținute de dregătorii teritoriali în Sfatul domnesc în secolele XV-XVI poate releva noi detalii privind statutul acestora în sistemul politic al principatului est-carpatic. Rezultatele obținute la momentul de față în cazurile Hotinului și Cetății Albe sunt promițătoare și pot servi ca exemple pentru realizarea unor studii similare privind mențiunile altor demnitari teritoriali.

4. Altă direcție pentru aprofundarea subiectului de față ar putea fi crearea unor hărți ale așezărilor de margine din Țara Moldovei și ale regiunilor de cealaltă parte a frontierei. Determinarea numărului mențiunilor acestor localități poate releva noi detalii din perspectiva puterii domnești a nivelului de atenție dedicat diferitor segmente de frontieră și poate permite identificarea unei densități mai mari sau mai mici de amintiri documentare a acestora în diferite perioade cronologice.

5. De asemenea, o altă oportunitate reprezintă crearea hărților pentru anumite intervale cronologice cu includerea localităților depistate documentar și a anului primei lor atestări, care ar permite realizarea unor comparații cu perioadele mai târzii.

6. Altă oportunitate de cercetare, care ține mai mult de domeniul studiilor frontaliere și nu se limitează doar la perioada cronologică analizată în cadrul acestei lucrări, reprezintă cercetarea acestui subiect din perspectiva istoriei mentalităților comunităților de frontieră în Țara Moldovei.

Bibliografie

Colecții de documente

1. *Acta Tomiciana, Tomus Undecimus Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum. et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae*, Poznań: Biblioteka Kórnicka, 1901. 355 p.
2. *Acta Tomiciana, Tomus Duodecimus Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum. et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae*, Poznań: Biblioteka Kórnicka, 1906. 416 p.
3. *Acta Tomiciana. Tomus Tertius Decimus Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae*, Poznań: Biblioteka Kórnicka, 1915. 435 p.
4. *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi Alexandra hr. Stadnickiego, wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. Tom III*, Lwów: Księgarnia Seyfartha i Czajkowskiego, 1872. VII p. + 313 p.
5. *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi Alexandra hr. Stadnickiego, wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. Tom IV*, Lwów: Księgarnia Seyfartha i Czajkowskiego, 1873. 303 p.
6. *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi Alexandra hr. Stadnickiego, wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. Tom V*, Lwów: Księgarnia Seyfartha i Czajkowskiego, 1875. 293 p.
7. BALARD, M. *Genes et l'Outre-Mer. Tome II. Actes de Kilia du notaire Antonio di Ponzo 1360*, Paris-La Haye-New York: Mouton, 1980. 209 p. + 3 pl. ISBN 9782719304716
8. BARABÁS, S. *A római szent birodalmi grófszéki Teleki család oklevéltára. Vol. II, 1438–1526*, Budapest, 1895. XXV p. + 570 p.
9. BERGER, A. *Urkunden-Regesten aus dem alten Bistritzer Archive von 1203 bis 1490*, vol. I, Bistritz: Druck von Theodor Botschar, 1893. 87 p.
10. BOGDAN, I. *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI. Texte slave cu traduceri, adnotațiuni istorice și o introducere asupra diplomaticei vechi românești*, Vol. I (1413-1508), București: Inst. De Arte Grafice Carol Göbl, 1905. CVIII p. + 400 p.

11. BOGDAN, I. *Documentele lui Ștefan cel Mare. Vol. II: Hrisoave și cărți domnești (1493-1503); Tractate, acte omagiale, solii, privilegii comerciale, salv-conducte, scrisori (1457-1503)*, București: Atelierele Grafice SOCEC & Co., 1913. XXI p. + 611 p.
12. CORFUS, I. *Documente privitoare la istoria României, culese din arhivele polone*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979. XXII p. + 448 p.
13. COSTĂCHESCU, M. *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Vol. I. Documente interne: urice, (ispisoace), surete, regeste, traduceri (1374-1437)*, Iași: „Viața Românească” S.A., 1931. 557 p.
14. COSTĂCHESCU, M. *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Vol. II. Documente interne: urice, (ispisoace), surete, regeste, traduceri (1438-1456). Documente externe: Acte de împrumut, de omagiu, tractate, solii, privilegii comerciale, salvconducte, scrisori*. Iași: „Viața Românească” S.A., 1932. 954 p.
15. COSTĂCHESCU, M. *Documentele moldovenești de la Bogdan voevod (1504-1517)*. București: Fundația Regelui Carol I, 1940. XXIII p. + 559 p.
16. COSTĂCHESCU, M. *Documentele moldovenești de la Ștefăniță voevod (1517-1527)*. Iași: Institutul Românesc de Arte Grafice „Brawo”, 1943. VI p. + 640 p.
17. *Documente privind istoria României. Veacul XVI. A. Moldova. Vol. I (1501-1550)*. Alcăt. și coord.: I. IONAȘCU, L. LĂZĂRESCU-IONESCU, B. CÂMPINA, E. STĂNESCU, D. PRODAN, M. ROLLER. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1953. 696 p. + LXXVII pl.
18. *Documente privind istoria României. Veacul XVI. A. Moldova. Vol. II (1551-1570)*. Alcăt. și coord.: I. IONAȘCU, L. LĂZĂRESCU-IONESCU, B. CÂMPINA, E. STĂNESCU, D. PRODAN, M. ROLLER. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1951. 331 p. + XLVI pl.
19. *Documente privind istoria României. Veacul XVI. A. Moldova. Vol. III (1571-1590)*. Alcăt. și coord.: I. IONAȘCU, L. LĂZĂRESCU-IONESCU, B. CÂMPINA, E. STĂNESCU, D. PRODAN, M. ROLLER. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1951. XCIII p. + 660 p.
20. *Documente privind Istoria României. Veacul XIV. C. Transilvania. Volumul IV (1341-1350)*. Alcăt. și coord.: I. IONAȘCU, L. LĂZĂRESCU-IONESCU, B. CÂMPINA, E. STĂNESCU, D. PRODAN, M. ROLLER. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955. CXXV p. + 699 p.

21. *Documenta Romaniaae Historica. A. Moldova. Volumul I (1384-1448)*. Alcăt. și coord.: C. CIHODARU, I. CAPROȘU, L. ȘIMANSCHI. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975. LV p. + 605 p.
22. *Documenta Romaniaae Historica. A. Moldova. Volumul II (1449-1486)*. Alcăt. și coord.: L. ȘIMANSCHI, G. IGNAT, D. AGACHE. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976. LVIII p. + 648 p.
23. *Documenta Romaniaae Historica. A. Moldova. Volumul III (1487-1504)*. Alcăt. și coord.: C. CIHODARU, I. CAPROȘU, N. CIOCAN. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980. LVIII p. + 685 p.
24. *Documenta Romaniaae Historica. A. Moldova. Volumul XXIV (1637-1638)*. Alcăt. și coord.: C. CIHODARU, I. CAPROȘU. București: Editura Academiei Române, 1998. LXXXII p. + 740 p. ISBN 973-27-0436-5
25. *Documenta Romaniaae Historica. A. Moldova. Volumul XXV (1639-1640)*. Alcăt. și coord.: N. CIOCAN, D. AGACHE, G. IGNAT, M. CHELCU. București: Editura Academiei Române, 2003. LXXXIV p. + 707 p. ISBN 973-27-0436-5
26. *Documenta Romaniaae Historica. B. Țara Românească. Volumul I (1247-1500)*. Alcăt. și coord.: P. P. PANAITESCU, D. MIOC. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966. LXIV p. + 635 p.
27. *Documenta Romaniaae Historica. B. Țara Românească. Volumul VII (1571-1575)*. Alcăt. și coord.: ȘT. ȘTEFĂNECU, O. DIACONESCU. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1988. XXVIII p. + 439 p.
28. *Documenta Romaniaae Historica. B. Țara Românească. Volumul XXXI (1646)*. Alcăt. și coord.: V. BARBU, C. GHIȚULESCU, A. IANCU, Gh. LAZĂR, O. RIZESCU. București: Editura Academiei Române, 2003. LXXX p. + 519 p. ISBN 973-27-0982-0
29. *Documenta Romaniaae Historica. C. Transilvania. Volumul XIV (1371-1375)*. Alcăt. și coord.: A. RĂDUȚIU, V. PERVAIN, S. ANDEA, L. GROSS. București: Editura Academiei Române, 2002. XLIX p. + 432 p.
30. *Documenta Romaniaae Historica. D. Relații între Țările Române. Volumul I (1222-1456)*. Alcăt. și coord.: Șt. PASCU, C. CIHODARU, K. G. GÜNDISCH, D. MIOC, V. PERVAIN. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1977. 527 p.
31. MEHMET, M. A. *Documente turcești privind istoria României. Vol. I (1455-1774)*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976. XXXII p. + 411 p.
32. EREMIA, I. *Relațiile externe ale Țării Moldovei în documente și materiale (1360-1858)*, Chișinău: Cartididact, 2020. 942 p. ISBN 978-9975-3412-9-5

33. GUBOGLU, M. *Catalogul documentelor turcești. Vol. II. 1455-1829*, București: Editura Academiei Române, 1965. 683 p. + 40 pl.
34. GÜNDISCH, G., GÜNDISCH, H., NUSSBÄCHER, G., GÜNDISCH, K. G. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Bd. 6: 1458-1473*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981.
35. GÜNDISCH, G., GÜNDISCH, H., NUSSBÄCHER, G., GÜNDISCH, K. G. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Bd. 7: 1474-1486*, București: Editura Academiei Române, 1991. XIV p. + 520 p. ISBN 973-27-0189-7
36. HURMUZAKI, E., DENSUȘEANU, N. *Documente privitoare la istoria românilor. Vol. I. Partea 2. 1346-1450*, Bucuresci: Stabilimentulu graficu Socecu Teclu, 1890. XLVIII p. + 888 p.
37. HURMUZAKI, E. *Documente privitoare la istoria românilor. Volumul II. Partea I. 1451-1575*, Bucuresci: Stabilimentulu graficu „I. V. Socecu”, 1891. LV p. + 824 p.
38. HURMUZAKI, E., DENSUȘEANU, N. *Documente privitoare la istoria românilor. Vol. II. Partea 2. 1451-1510*, Bucuresci: Stabilimentulu graficu Socecu Teclu, 1891. XLVII p. + 729 p.
39. HURMUZAKI, E., DENSUȘEANU, N. *Documente privitoare la Istoria Românilor; Vol. II. Partea 3 (1510-1530)*, București: Stabilimentul grafic I.V. Socecă, 1892.
40. HURMUZAKI, E., IORGA, N. *Documente privitoare la istoria românilor. Vol. XV. Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene: Bistrița, Brașov, Sibiiu. Partea I: 1358-1600*, București: Atelierele Grafice Socec Comp, 1911. LXXVIII p.+ 775 p.
41. HURMUZAKI, E., IORGA, N. *Documente privitoare la istoria românilor. Vol. XV. Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene: Bistrița, Brașov, Sibiiu. Partea II: 1601-1825*, București: Atelierele Grafice Socec Comp, 1913. CIII p. + 1168 p.
42. IORGA, N. *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului. Volumul III*, București: Imprimeria Statului, 1897. 107 p. + V p.
43. IORGA, N. *Documente românești din arhivele Bistriței: (scrisori domnești și scrisori private). Partea I*, București: Editura Librăriei Socecu & Comp., 1899. CXVI p. + 103 p.
44. IORGA, N. *Documente românești din arhivele Bistriței: (scrisori domnești și scrisori private). Partea II*, București: Editura Librăriei Socecu & Comp., 1900. XLIX p. + 146 p.
45. *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257-1506. Cz. I.* Kraków: Akademia Umiejętności, 1879. LXXIX p. + 370 p.
46. *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski T.3 Zawiera numera 1293-2053 lata 1350-1399*, Poznań: Towarzystwo Przyjaciół Nauk Poznańskiego, 1879. LXI p. + 789 p.

47. MIHALYI DE APȘA, I. *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Maramureș-Sziget: Tipografia lui Meyer și Berger, 1900. XI p. + 676 p.
48. MIHĂESCU, H., TEOTEOI, T., LĂZĂRESCU, R., TANAȘOCA, N. Ș. *Fontes Historiae Daco-Romanae. Vol. IV. Scriptores et acta Imperii Byzantini saeculorum IV-XV*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982. IX p. + 583 p.
49. MIKLOSICH, F., MULLER, J. *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana. Vol. I*, Viena: C. Gerold, 1860. VIII p. + 607 p.
50. PAPÉE, F. *Akta Aleksandra króla polskiego, Wielkiego Księcia Litewskiego itd.: (1501-1506)*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1927. XIV p. + 622 p.
51. PROCHASKA, A. *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376-1430*, Cracoviae: Acad. Literarum, 1882. CXVI p. + 1113 p.
52. VERESS, E. *Fontes Rerum Transylvanicarum. Tom 4: Acta et epistolae relationum Transylvaniae hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, Budapest: Typis Societatis Stephaneum Typographicae, 1914. XII p. + 342 p.
53. WIERZBOWSKI, T. *Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur. P. 4, Sigismundi I regis tempora complectens (1507-1548). Vol. 3, Acta vicecancellariorum, 1533-1548*, Varsoviae: [s.n.], 1915. 476 p.
54. *Исторические связи народов СССР и Румынии в XV — начале XVIII в. Том 1. 1408—1632*, Москва: Наука, 1965. 363 с.

Izvoare narative

55. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU, M. M. MEHMET, M. A. *Călători străini despre Țările Române. Vol. VI*, București: Editura Științifică, 1976. VIII p. + 820 p.
56. BIELSKI, M. *Kronika polska Marcina Bielskiego nowo przez Joachima Bielskiego, syna jego wydana*, Kraków: Siebeneicher Jakub, 1597. 804 p.
57. BIELSKI, M. *Kronika polska Marcina Bielskiego. [Cz. 3]*, Warszawa: A. Gałęzowski, 1830. 233 p.
58. BIELSKI, M. *Kronika polska Marcina Bielskiego. [Cz. 5]*. Warszawa: A. Gałęzowski, 1830. 240 p.
59. BOGDAN, I. *Vechile cronici moldovenesci până la Urechia*, București: Lito-Tipografia Carol Göbl, 1891. 290 p.
60. BOGDAN, I. *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor*, București: Editura Librăriei Socecu & Comp., 1895. 204 p. + XIX pl.

61. CANTEMIR, D. *Descrierea Moldovei*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973. 401 p.
62. CANTEMIR, D. *Opere. Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, Chișinău: Î.E.P. Știința, 2016. 728 p. ISBN 9789975850247
63. CANTEMIR, D. *Opere. Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, Chișinău: Î.E.P. Știința, 2019. 392 p. ISBN 978-9975-85-188-6
64. CHALCOCONODIL, L. *Expuneri istorice*, București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958. VIII p. + 355 p.
65. CHIȚIMA, I. C. *Cronica lui Ștefan cel Mare (versiunea germană a lui Schedel)*, București: Casa Școalelor, 1942. 72 p. + XXIII pl.
66. COSTIN, M. *De neamul moldovenilor. Din ce țară au eșit strămoșii lor*, București: Atelierele Grafice Socec & Co., 1914. LV p. + 64 p.
67. COSTIN, N. *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*. București: Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1942. 661 p. + 4 pl.
68. CZARNKOWA, J. *Kronika Jana z Czarnkowa, archidyakona gnieźnieńskiego podkanclerzego królestwa polskiego (1370-1384)*, Warszawa : skład główny w księgarni E. Wende i Sp., 1905. XVII p. + 196 p.
69. DŁUGOSZ, J. *Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber Nonus*, Varsaviae: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978. 507 p.
70. DŁUGOSZ, J. *Joannis Dlugossii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia / Jana Długosza kanonika krakowskiego dzieła wszystkie. T. 13, Historiae Polonicae libri XII. T. 4*, Cracoviae: Typ. "Czas", 1877. 733 p.
71. DŁUGOSZ, J. *Joannis Dlugossii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia / Jana Długosza kanonika krakowskiego dzieła wszystkie. T. 14, Historiae Polonicae libri XII. T. 5*, Cracoviae: Typ. "Czas", 1878. 702 p.
72. GUBOGLU, M., MEHMET, M. *Cronici turcești privind Țările Române, (extrase), Vol. I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966. 562 p.
73. HOLBAN, M. *Călători străini despre Țările Române. Vol. I*, București: Editura Științifică, 1968. XXXVIII p. + 586 p.
74. HOLBAN, M. *Călători străini despre Țările Române. Vol. VIII*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983. 690 p.
75. KROMER, M. *Kronika polska Marcina Kromera biskupa warmińskiego ksiąg XXX : dotąd w trzech językach, a mianowicie w łacińskim, polskim i niemieckim wydana, na język polski*

- z łacińskiego przełożona przez Marcina z Błażowa Błażowskiego i wydana w Krakowie w drukarni M. Loba r. 1611. Tom I. Sanok: Karol Pollak, 1868. 716 p.*
76. NECULCE, I. *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, București: Editura Minerva, 1982. 934 p.
 77. PANAITESCU, P. P. *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicate de Ioan Bogdan*, București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1959. 329 p.
 78. REZACHEVICI, C. *Cronica Moldovei de la Cracovia. Sec. XIII – începutul sec. XVII*, București: Meronia, 2006. 238 p. + 37 pl. ISBN 978-973-7839-14-5
 79. SARNICKI, S. *Stanisłai Sarnicii Annales sive De origine et rebvs gestis Polonorum et Litvanorum libri octo*, Kraków: Aleksy Rodecki, 1587. 410 p.
 80. SPHRANTZES, G. *Memorii: 1401–1477*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966. 618 p.
 81. STRYJKOWSKI, M. *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego. T. 2.*, Warszawa: Gustaw Leon Glücksberg, 1846. 572 p.
 82. URECHE, Grigore. *Letopisețul Țării Moldovei*, București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958. 242 p.
 83. WAPOWSKI, B. *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochoniec, kantora katedralnego krakowskiego: część ostatnia czasy podługoszowskie obejmująca (1480–1535)*, Kraków: Drukarnia C. K. Uniwersytetu Jagiello, 1874. 363 p.
 84. *Полное собрание русских летописей, том VIII. Издание 1-е. Продолжение летописи по Воскресенскому списку*. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1859. VIII с. + 301 с.
 85. РОГОВ, А. И. *Записки янычара. Написаны Константином Михайловичем из Островицы*, Москва: «Наука», 1978. 134 с.
 86. ТИХОМИРОВ, М. Н. *Хроника Быховца*, Москва: «Наука», 1966. 153 с.

Izvoare cartografice

87. AGNESE, B., Portolan Atlas of Battista Agnese. *The Library of Congress* [citat 21.10.2024]. Disponibil: <https://www.loc.gov/item/2021668747/>
88. AITZING, M. F. *Tractus Danuby Pars. În: Itinerarium orbis christiani*, Cologne [s.n.], 1579-1580. *Gallica. Bibliothèque nationale de France* [citat 21.10.2024]. Disponibil: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55010185x/f254.item>

89. BIANCO, A. Fac-similé manuscrit de la carte de la Mer Noire de l'atlas d'Andrea Bianco de 1436 conservé à la Marciana, ms 4783, 1436. *Gallica. Bibliothèque nationale de France* [citât 26.09.2024]. Disponibil: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b5905570k/fl.item>
90. BRONIOWSKI, M. Moldaviae, finitimar umò regionum typus. În: M. BRONIOWSKI, Tartariae Descriptio, Ante Hac In Lvcem Nvmqvam edita, cum tabula geographica eiusdem Chersonesus Tauricae. Item, Transsylvaniae, Ac Moldaviae, Aliarvmqve Vicinarvm Regionvm succincta descriptio Georgii A Reichersdorff, Transsylvani, cum tabulis geographicis tam Moldauiae, quam Transsylvaniae. Praeterea, Georgii Wernerii De Admirandis Hungariae aquis hypomnematibus, addita tabella lacus mirabilis ad Cirknitz, Coloniae Agrippinae: Officina Birckmannica, 1595. *The Digital Library of "Mihai Eminescu" Central University Library* [citât 21.10.2024]. Disponibil: <https://dspace.bcu-iasi.ro/handle/123456789/84727>
91. CANEPA, A. Portlan Chart, 1489. *James Ford Bell Library, University of Minnesota* [citât 26.09.2024]. Disponibil: <https://apps.lib.umn.edu/bell/map/PORTO/CAN/east.html>
92. CESANIS, F. Luxoro atlas. Chart of the Black Sea, before 1421. *MEDEA-CHART Database France* [citât 26.09.2024]. Disponibil: <https://medea.fc.ul.pt/view/chart/1222>
93. CRESQUES, A. Atlas catalan, 1375. *Gallica. Bibliothèque nationale de France* [citât 21.10.2024]. Disponibil: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55002481n/f9.item.zoom?lang=EN>
94. DALORTO, A., HINKS A. R. The portolan chart of Angellino de Dalorto, MCCCXXV, in the collection of Prince Corsini at Florence. London: Royal Geographical Society, 1929. *National Library of Australia* [citât 11.01.2025]. Disponibil: <https://nla.gov.au/nla.obj-233481045/view>
95. DULCERT, A. [Carte marine de la mer Baltique, de la mer du Nord, de l'océan Atlantique Est, de la mer Méditerranée, de la mer Noire et de la mer Rouge] / Hoc opus fecit angelino dulcert/ ano M CCC XXX VIII de mense augusti/ [in civitate] maioricharum. Majorque, 1339. *Gallica. Bibliothèque nationale de France* [citât 21.10.2024]. Disponibil: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b52503220z/fl.item>
96. GASTALDI, I. Romaniae, (quae olim Thracia Dicta) Vicinarumq Regionum, uti Bulgariae, Walachiae, Syrfiae, etc. Descriptio, Antwerp, 1584. *Wikipedia Commons* [citât 21.10.2024]. Disponibil: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Giacomo_Gastaldi,_Romani%C3%A6_\(quae_olim_Thracia_dicta\)_Vicinarumque_Regionum,_Uti_Bulgariae,_Walachiae,_Syrfiae,_Etc._Descriptio_\(FL36554774_2525126\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Giacomo_Gastaldi,_Romani%C3%A6_(quae_olim_Thracia_dicta)_Vicinarumque_Regionum,_Uti_Bulgariae,_Walachiae,_Syrfiae,_Etc._Descriptio_(FL36554774_2525126).jpg)

97. GEDZ, T. The Innovative Map of Sarmatia by Bernard Wapowski, 1526 [online]. În: *Виртуальная калекция imago.by* [citat 20.04.2024]. Disponibil: <https://www.imago.by/map/world/653-wapouskimap-en.html>
98. HONTER, J. Rudimenta Cosmographica, Braşov: s.n., 1542. 83 p.
99. MERCATOR, G. Wallachia, Serbia, Bulgaria, Romania, Duisburg: s.n., 1589. *The Library of Congress* [citat 21.10.2024]. Disponibil: <https://www.loc.gov/item/2021668532/>
100. MÜNSTER, S. Polonia et Ungaria XX Nova Tabula. În: S. MÜNSTER, Geographiae Claudii Ptolemaei Alexandrini, Philosophi ac Mathematici praestantissimi, Libri VIII, Basel: Henricus Petri, 1552. *Gallica. Bibliothèque nationale de France* [citat 21.10.2024]. Disponibil: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b55013232x/f521.item>
101. NICOLAEV, Gh., TABUNCIC, S. *Țara Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare și Sfânt. Ținuturi, orașe, cetăți, ctitorii, așezări rurale atestate documentar* [1:540 000]. Chișinău: Centrul Editorial Integritas, 2007. 83x106 cm.
102. POTOCKI, J. Fragment de la carte marine de Fréduce d'Ancone tirée de la bibliothèque de Wolfenbüttel & jointe au périple du Pont Euxin par le comte Jean Potocki: anno 1497, comes Hochtomanus Fredutius de Ancona composuit. [18--?]. *Zentralbibliothek Zürich, MK 2217* [citat 21.10.2024]. Disponibil: <https://doi.org/10.7891/e-manuscripta-16047>
103. ROSELLI, P. Carte marine de l'océan Atlantique Nord-Est de la mer Méditerranée et de la mer Noire. Majorque, 1462. *Gallica. Bibliothèque nationale de France* [citat 26.09.2024]. Disponibil: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53064888c/fl.item>
104. SALAMANCA, A. Tabula moderna Poloniae Ungariae Boemiae Germaniae Russiae Lithunae, 1548. *Bibliothèque numérique de la Sorbonne* [citat 26.09.2024]. Disponibil: <https://nubis.bis-sorbonne.fr/ark:/15733/3d77>
105. SCHMIDT, J. T. Karte von der Walachei, Moldau und Bessarabien: nach geometrischen Messungen und astronomischen Beobachtungen, Wien: F. A. Schraembl, 1788. *Universitätsbibliothek Bern, MUE Ryh 6505: 8* [citat 11.01.2025]. Disponibil: <https://doi.org/10.3931/e-rara-129100>
106. VIEGAS, G. L. Carte de l'Océan Atlantique Nord-Est, de la Mer Méditerranée, de la Mer Noire et de la Mer Rouge, 1534. *Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE C-5097 (RES)* [citat 21.10.2024]. Disponibil: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b7200908s>
107. Карта театра войны в Европе 1828 и 1829 годов : с инструментальной съемки Бессарабии, рекогносцировок Сербии, восточной части Булгарии и Румилии и

военной съёмки Молдавии, Валахии и Бабадагской области, гравирована при Военно-Топографическом Депо, Санкт-Петербург: [б.и.], 1835. Библиотека Русского географического общества [citat 21.10.2024]. Disponibil: <https://elib.rgo.ru/handle/123456789/234362>

Monografii

în limba română

108. ANDREESCU, Șt. *Vlad Țepeș (Dracula). Între legend și adevăr istoric*, București: Editura Minerva, 1976. 297 p.
109. BARNEA, I., ȘTEFĂNESCU, Șt. *Din istoria Dobrogei. Vol. 3. Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste Române, 1971. 441 p.
110. BĂLAN, T. *Cetatea Hmeliov*, Cernăuți: Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1927. 23 p.
111. BĂLAN, T. *Vornicia în Moldova*, Cernăuți: Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1931. II + 144 p.
112. BĂLAN, T. *Din istoricul Câmpulungului moldovenesc*, București: Editura Științifică, 1960. 340 p.
113. BĂTRÂNA, L., BĂTRÂNA, A. *Biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuți: cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei*, Piatra Neamț: Editura Constantin Matasă, 2012. 518 p. ISBN 978-973-7777-22-5
114. BOLDUR, A. *Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504). Studiu de istorie socială și politică*, Madrid: Editura „Carpații”, 1970. 365 p.
115. BRĂȚIANU, Gh. I. *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, Ed. a 2-a, rev., Iași: Polirom, 2000. 504 p. ISBN 973-683-341-0
116. BUNEA, A. *Vechile episcopii românești a Vadului, Geoagiului, Silvașului și Belgradului*, Blaj: Tipografia Seminarului Archidiececesan, 1902. 152 p.
117. BURAC, C. *Ținuturile Țării Moldovei până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București: Editura Academica, 2002. 648 p. ISBN 973-85106-1-9
118. CAIAN, D. F. *Istoricul orașului Focșani*, Focșani: Tipografia G. A. Diaconescu, 1906. 281 p.
119. CĂPRĂROIU, D. *Orașul medieval în spațiul românesc extracarpatic (secolele X-XIV): o încercare de tipologizare a procesului genezei urbane*, Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2012. 370 p. ISBN 978-606-537-225-2

120. CHIRTOAGĂ, I. *Din istoria Moldovei de sud-est până în anii '30 ai sec. al XIX-lea*, Chișinău: Editura Museum, 1999. 224 p. ISBN 978-9975905268
121. CHIRTOAGĂ, I. *Târguri și cetăți din sudul Moldovei (sec. al XIV-lea – sec. al XIX-lea)*, Chișinău: UNU, 2022. 272 p. ISBN 978-9975-3588-1-1
122. CIHODARU, C. *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399 – 1 ianuarie 1432)*, Chișinău: Cartea moldovenească, 1990. 280 p.
123. CÎMPEANU, L. *Jurnalul de campanie al cavalerilor teutoni, 1497: Moldova, Polonia și Ordinul Teuton la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare*, București: Humanitas, 2023. 274 p. ISBN 978-973-50-7753-2
124. COMAN, M. *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV-XVI)*, București: Polirom, 2013. 360 p. ISBN 978-973-46-3403-3
125. CONSTANTINESCU, R. *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527-1546)*, București: Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, 1978. 272 p.
126. DENIZE, E. *Problema Basarabiei, de la Ștefan cel Mare la Mihai Viteazul*, Aalborg: Editura Dorul, 2001. 160 p. ISBN 87-90425-17-0
127. DIACONESCU, E. *Alexandru cel Bun*, București: Editura Științifică, 1968. 86 p.
128. EREMIA, I. *Statutul juridic internațional al Țării Moldovei (de la origini și până la începutul secolului al XVI-lea)*, Chișinău: Ed. Pontos, 2010. 216 p. ISBN 978-9975-51-140-7
129. FERENȚ, I. *Cumanii și episcopia lor*, Blaj: Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1931. 182 p.
130. GIURESCU, C. C. *Istoria românilor. Vol. I. Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432)*, București: Fundația Regală pentru literatură și artă, 1946. 607 p.
131. GIURESCU, C.C. *Istoria românilor. Vol. II. Partea I. De la Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul*, București: Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943. 425 p.
132. GIURESCU, C. C. *Principatele Române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, București: Editura Științifică, 1957. 318 p.
133. GIURESCU, C. C. *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București: Editura Enciclopedică, 1997. 364 p. ISBN 973-684-143-X

134. GOROVEI, Șt. S. *Întemeierea Moldovei: probleme controversate*, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2014. 387 p. ISBN 978-606-714-014-9
135. GRĂMADĂ, N. *Toponimia minoră a Bucovinei. Vol. I*, București: Editura Anima, 1996. 366 p. ISBN 973-9053-25-4
136. GRĂMADĂ, N. *Toponimia minoră a Bucovinei. Vol. II*, București: Editura Anima, 1996. 370 p. ISBN 973-9053-26-2
137. GRIGORAȘ, N. *Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului până la Ștefan cel Mare (1359-1457); Moldova lui Ștefan cel Mare (1457-1504)*. Chișinău: Universitas, 1992. 423 p. ISBN 9785362008444
138. GUMENĂI, I. *Istoria ținutului Hotin: de la origini până la 1806*, Chișinău: Civitas, 2002. 296 p. ISBN 9975-936-93-8
139. HASDEU, B. P. *Istoria critică a românilor*, București: Universitas, 1999. 678 p. ISBN 973-601-871-7
140. IORGA, N. *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății-Albe*, București: Institutul de Arte Grafice "Carol Göbl", 1899. 418 p.
141. IORGA, N. *Studii și documente cu privire la istoria românilor. Vol. VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. Partea III. Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, București: Editura Ministerului de Instrucție, 1904. CCXLII p. + 383 p.
142. IORGA, N. *Chestiunea Dunării (Istorie a Europei Răsăritene în legătură cu această chestie)*, Vălenii-de-Munte: Editura Societății „Neamul Românesc”, 1913. 259 p.
143. IORGA, N. *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova: Editura Ramuri, 1921. 335 p.
144. IORGA, N. *Istoria comerțului românesc. Epoca veche*, București: Tipografia „Tiparul Românesc”, 1925. 326 p.
145. IORGA, N. *Istoria românilor pentru poporul românesc*, Vălenii-de-Munte: Editura Așezământului Tipografic „Datina Românească”, 1926. 504 p.
146. IORGA, N. *Istoria românilor prin călători. Ediția a II-a adăugită. Vol. I. Până la jumătatea veacului al XVII-lea*, București: Editura Casei Școalelor, 1928. 373 p.
147. IORGA, N. *Istoria românilor. Vol. III. Ctitorii*, București: [s.n.], 1937. 362 p.
148. IORGA, N. *Istoria românilor. Vol. IV: Cavalerii*, București: [s.n.], 1937. 451 p.
149. IORGA, N. *Istoria armatei românești*, București: Editura Militară, 1970. 407 p.
150. IORGA, N. *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București: Editura Minerva, 1978. 294 p.
151. MARȚIAN, I. *Țara Năsăudului înainte de instituirea regimentului de grăniceri*, Năsăud: Editura Tipografiei „Cultura”, 1934. 50 p.

152. MINEA, I. *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București: Tipografia „Convorbiri literare”, 1919. 279 p.
153. MINEA, I. *Vlad Dracul și vremea sa. Extras din „Cercetări istorice IV”*, Iași: Viața Românească S.A., 1928. 218 p.
154. MOTOGNA, V. *Relațiunile dintre Moldova și Transilvania în veacul al XVI-lea*, Dej: Tipografia „Ludovic Medgyesi”, 1928. 216 p.
155. NISTOR, I. I. *Istoria Românilor. Volumul I*, București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2002. 662 p. ISBN 73-8369-06-1
156. PANAITESCU, P. P. *Mircea cel Bătrân*, București: Tipografia „Bucovina” I.E. Torouțiu, 1944. 363 p.
157. PAPACOSTEA, Ș. *Geneza statului în evul mediu românesc. Studii critice. Ediție adăugită*, București: Ed. Corint, 1999. 294 p. ISBN 9739413633
158. PARAGINĂ, A. *Habitatul medieval la curbură exterioară a Carpaților în secolele X-XV*, Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2002. 146 p. + 59 pl. ISBN 9789739469210
159. PÂRVAN, V. *Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria*, București: Atelierele Grafice Socec & Co, 1905. 142 p.
160. *Petru Rareș*. Coord. L. ȘIMANSCHI. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1978. 336 p.
161. PÎNZAR, A. *Hotarul de Nord al Moldovei: (de la formare, în secolul al XIV-lea, până la statornicirea lui pe Ceremuș, Colacin și Nistru)*, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2016. 474 p. ISBN 978-606-714-243-3
162. PONCEA, T.-V. *Geneza orașului medieval românesc extracarpatic*, București: Editura „Biblioteca Bucureștilor”, 1999. 289 p. ISBN 973-98918-4-5
163. POP, I.-A. *Moldova medievală văzută dinspre Transilvania*, Iași: Editura Junimea, 2024. 218 p. ISBN 978-973-37-2738-5
164. POSTICĂ, Gh. *Orheiul Vechi: cercetări arheologice 1996-2001*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2006. 229 p. + 223 pl. ISBN 978-973-703-174-7
165. POȘTARENCU, D. *Domnia lui Alexandru cel Bun*. Chișinău: Universitas, 1994. 64 p. ISBN 5-362-01109-X
166. RĂDVAN, L. *Orașele din Țările Române în Evul Mediu: sfârșitul secolului al XIII-lea - începutul secolului al XVI-lea*, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2011. 652 p. ISBN 978-973-703-693-3

167. REZACHEVICI, C. *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova: a. 1324-1881*, București: Editura Enciclopedică, 2001. 861 p. ISBN 973-45-0386-3
168. STOICESCU, N. *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova*, București, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1968. 315 p.
169. STOICESCU, N. *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII*, București: Editura enciclopedică română, 1971. 456 p.
170. ȘERBĂNESCU, N. STOICESCU, N. *Mircea cel Mare (1386-1418). 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1987. 421 p.
171. ȘLAPAC, M. *Cetăți medievale din Moldova (mijlocul sec. al XIV-lea)*, Chișinău: Editura „Arc”, 2004. 372 p. ISBN 9975-61-320-9
172. ȘTEF, D. *Dicționar etimologic al localităților din județul Maramureș*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2023. 446 p. ISBN 978-606-17-2127-6
173. ȚIPLIC, I. M. *Organizarea defensivă a Transilvaniei în Evul Mediu (secolele X-XIV)*, București: Editura Militară, 2006. 331 p. ISBN 978-973-32-0723-8
174. ȚURCANU, I. *Descrierea Basarabiei: Teritoriul dintre Prut și Nistru în evoluție istorică (din primele secole ale mileniului II până la sfârșitul secolului al XX-lea)*. Chișinău: Cartier, 2011. 456 p. + XXXII pl. ISBN 9789975797047
175. URSU, I. *Ștefan cel Mare*, București: Editura Fundației Culturale „Gheorghe Marin Speteanu”, 2004. 476 p. ISBN 973-85406-6-6
176. VÂRTOSU, E. *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova până în sec. al XVI-lea*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960. 314 p.
177. XENOPOL, A. D. *Istoria românilor din Dacia Traiană. Volumul III*, București: Editura „Cartea Românească”, 1925. 236 p.

în limba engleză

178. ENGEL, P. *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895–1526*, London: I. B. Tauris & Co Ltd, 2001. ISBN 1-86064-591-7
179. GEMIL, T. *Romanians and Ottomans in the XIVth –XVIth centuries*, București: Editura Enciclopedică, 2009. 357 p. ISBN 978–973–45–0577–7
180. SPINEI, V. *Moldavia in the 11th - 14th centuries*, București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1986. 276 p.

în limba franceză

181. BRĂȚIANU, Gh. I. *Recherches sur le Commerce Génois dans la Mer Noire au XIIIe Siècle*, Paris: Paul Geuthner, 1929. XII p. + 359 p.
182. BRĂȚIANU, Gh. I. *La Moldavie et ses frontières historiques avec quatre planches et une carte. Édition augmentée par Florin Rotaru*, Bucarest: Imprimerie „Semne”, 1995. 119 p.

în limba germană

183. NISTOR, I. I. *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI. Jahrhundert*, Gotha: Friedrich Andreas Perthes A.-G., 1911. 240 p.

în limba poloneză

184. CIECIELĄG, P., DATKO, A., ŁAZOWSKA, B., ŁYSON, P., MILCAREK, P., SADŁOŃ, W. *1050 lat chrześcijaństwa w Polsce*, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2016. ISBN 978-83-7027-606-5. 296 p.
185. CZAMAŃSKA, I. *Mołdawia i Wołoszczyna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Poznań: Adam Mickiewicz University Press, 1996. XIX p. + 452 p. ISBN 83-232-0733-X
186. CZOŁOWSKI, A. *Początki Mołdawii i wyprawa Kazimierza Wielkiego r. 1359*, Lwów: Drukarnia Władysława Łozińskiego, 1890. 30 p.
187. DĄBKOWSKI, P. *Podział administracyjny województwa ruskiego i bełzkiego w XV wieku: z mapą*, Lwów: Towarzystwo Naukowe z zasiłkiem Funduszu Kultury Narodowej Józefa Piłsudskiego, 1939. 337 p.
188. JAWOR, G. *Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000, p. 81-82. 223 p. ISBN 83-227-1533-1
189. KURTYKA, J. *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków: Secesja, 1997. 674 p. ISBN 978-83-86077-83-0
190. KUTRZEBA, S. *Handel Polski ze Wschodem w wiekach średnich*, Kraków: Druk. "Czasu", 1903. 136 p.
191. MARZEC, A. *Pod rządami nieobecnej monarchii. Królestwo Polskie 1370-1382*, Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego "Societas Vistulana", 2017. 272 p. ISBN 978-83-65548-19-1

192. PASZKIEWICZ, H. *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 2002. 285 p. ISBN 83-88385-05-4
193. PLEWCZYŃSKI, M. *Wojny Jagiellonów z wschodnimi i południowymi sąsiadami Królestwa Polskiego w XV wieku*. Oświęcim: Napoleon V, 2014. 282 p. ISBN: 978-83-7889-706-4
194. SPERKA, J. *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*, Kraków: Avalon, 2012. 508 p. ISBN 978-83-7730-956-8
195. SPIERAŁSKI, Z. *Kampania obertyńska 1531 roku*, Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1962. 305 p.

în limba rusă

196. БАРВАРОВСКИЙ, Ю. Е. *Улус Джучи в 60–70-е годы XIV века*, Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2008. 128 с. ISBN 978-5-94981-101-6
197. ВОЙТОВИЧ, Л. *Княжа доба: портрети еліти*, Біла Церква: Олександр Пшонківський, 2006. 782 с. ISBN 966-8545-52-4
198. КРАСНОЖОН, А. В. *Крепость Белгород (Аккерман) на Днестре. История строительства*, Кишинев: Stratum Plus, 2012. 411 с. ISBN 978-9975-4079-9-1
199. НАСОНОВ, А. Н. *История русского летописания XI — начала XVIII века*, Москва: «Наука», 1969. 554 с.
200. *Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя треть XIV – начало XIX в.)*. Отв. ред.: Д.М. Драгнев, Кишинев: «Штиинца», 1987. 463 с.
201. ПАРАСКА, П.Ф. *Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального государства*, Кишинёв: Штиинца, 1981. 176 с.
202. ПОЛЕВОЙ, Л. Л. *Очерки исторической географии Молдавии XIII-XV вв.*, Кишинёв: Штиинца, 1979. 206 с.
203. ПОЛЕХОВ, С. В. *Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века*, Москва: «Индрик», 2015. 712 с. ISBN 978-5-91674-366-1
204. ПОЧЕКАЕВ, Р. Ю. *Цари ордынские. Биографии ханов и правителей Золотой Орды*, Санкт-Петербург: ЕВРАЗИЯ, 2012. 464 с. ISBN 978-5-91852-036-9
205. РУССЕВ, Н. Д. *На грани миров и эпох. Города низовий Дуная и Днестра в конце XIII - XIV вв.*, Кишинёв: ВАИИ, 1999. 240 с. ISBN 9975-9559-6-7

206. ТИМОЩУК, Б. О. *Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.)*, Київ: Наукова думка, 1982. 207 с.
207. ТИХОМИРОВ, М. Н. *Русское летописание*, Москва: "Наука", 1979. 383 с.
208. ЯНИН, В. Л. *Новгород и Литва: пограничные ситуации XIII-XV веков*, Москва: Издательство Московского Университета, 1998. 216 с. ISBN 5-211-03739-1

în limba ucraineană

209. КОВТУН, В., МОНОЛАТІЙ, І. *Коломия з минулого в сьогодення*, Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. 156 с. ISBN 978-966-668-379-6
210. МИХАЙЛІВСЬКИЙ, В. *Еластична спільнота. Подільська шляхта в другій половині XIV - 70-х роках XVI ст.* Київ: Темпора, 2012. XXII р. + 450 с. ISBN 78-617-569-060-4

Teze, autoreferate

211. COMAN, M. *The Building of the Moldavian-Wallachian Frontier c. 1350 – c. 1450*: MA, Thesis in Medieval Studies. Budapest: Central European University, 2002. 120 p.

Contribuții în monografii, volume, culegeri

în limba română

212. BACALOV, S. „Giosenii” (josenii) sau boierimea din Țara de Jos a Moldovei (sec. al XVI-lea – începutul secolului al XVIII-lea). În: *“Consolidarea și dezvoltarea statului de drept în contextul integrării europene”, conf. șt. intern. Anuală (5 ; 2011 ; Chișinău). Consolidarea și dezvoltarea statului de drept în contextul integrării europene: Materialele Conf. șt. intern. anuale a tinerilor cercetători, 31 mart. 2011, Chișinău, Ed. a 5-a. Chișinău: Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, 2011, pp. 12-29. ISBN 978-9975-4078-3-0*
213. BĂLAN, T. Conflictul pentru muntele Suhard între Moldova și Transilvania. În: *Fraților Alexandru și Ion I. Lăpedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani. XIV. IX. MCMXXXVI*. București: Monitorul Oficial – Imprimeria Națională, 1936, pp. 39-49
214. BEJENARU, A. Evoluția statutului politic al pârcălăbiei Hotinului în secolul XV. În: *Latinitate, Romanitate, Românitățe: Volumul conferinței științifice internaționale, Ed. a 4-a, 6–7 noiembrie 2020, Chișinău. Coord. L. ROTARU. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 10-20. ISBN 978-9975-3454-5-3*
215. BEJENARU, A. Pârcălabii cetății Chilia. Un studiu de caz al carierelor dregătorilor lui Ștefan cel Mare. În: *„Latinitate, Romanitate, Românitățe”: Conferința*

- științifică internațională, Ediția a 5-a, 5-6 noiembrie 2021, Chișinău. Coord.: L. ROTARU. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 127-136. ISBN 978-9975-159-60-9.*
216. BEJENARU, A. Problema tranziției puterii politice din Bugeac în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. În: *Latinitate, Romanitate, Românităte: Conferința științifică internațională, Ediția a 7-a, Chișinău, 2-4 noiembrie 2023. Coord. I. ȘAROV et al. Chișinău: Lexon-Prim; Oradea: Ratio et Revelatio, 2023, pp. 162-174. ISBN 978-9975-172-36-3; 978-606-9659-92-2*
217. CIOBANU, V. Apărător al moștenirii lui Ștefan cel Mare. În: *Petru Rareș. Coord. L. ȘIMANSCHI. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1978, pp. 109-135*
218. COMAN, M. Terminologia statală medievală și rivalitatea moldo-munteană (sec. XV-XVI). În: O. CRISTEA, Gh. LAZAR (eds.). *Vocația Istoriei. Prinos Profesorului Șerban Papacostea*, Braila: Ed. Istros, 2008, pp. 407-722. ISBN 978-973-1871-10-3
219. GRIGORAȘ, N. *Precursor al lui Mihai Viteazul*. În: *Petru Rareș. Coord. L. ȘIMANSCHI. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1978, pp. 85-108*
220. IORGA, N. Basarabia noastră. Scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de ruși. În: N. IORGA, *Studii și documente cu privire la istoria românilor. Vol. XXIV*, Vălenii de Munte: Editura „Neamul Românesc”, 1912, pp. 1-175
221. IOSIPESCU, S. O cronică neștiută a Moldovei sub Ștefan cel Mare și o hartă franceză a Mării Negre de la începutul secolului XVI. În: *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine: simpozion, Putna, 2004. Suceava: Mușatinii, 2004, pp. 323-338. ISBN 973-8122-77-5*
222. IOSIPESCU, R., IOSIPESCU, S. Ștefan cel Mare și Dobrogea de nord în vremea marelui război cu Imperiul Otoman. În: *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine: simpozion, Putna, 2004. Suceava: Mușatinii, 2004, pp. 307-322. ISBN 973-8122-77-5*
223. JOSANU, V. Evoluția sistemului de fortificații din Țara Moldovei (sec. XIV-XV). În: *Cetatea Soroca – istorie, memorie și tradiții seculare: Materialele conferinței, 4-5 aprilie 2014, Soroca. COORD. S. MUSTAȚĂ, Chișinău: Arc, 2015, pp. 97-115. ISBN 978-9975-61-926-4*
224. LUPU, E. Drum, oraș și hotar între Țara Moldovei și Țara Românească. În: Fl. CURTA, B.-P. Maleon, eds. *The Steppe Lands and the World Beyond Them: Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday*, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2013, pp. 569-597. ISBN 978-973-703-933-0

225. MOTOGNA, V. Ungurașul sub Petru Rareș. În: A. LAPEDATU, I. LUPAȘ (ed.), *Anuarul Institutului de Istorie Națională. Vol. II. 1923*, București: S. A. Cartea Românească, 1924, pp. 315-322
226. NICOLAE, E. Monedele de cupru bătute în Orașul Nou (Șehr al-cedid). În: *Simpozion de Numismatică, dedicat împlinirii a 125 de ani de la proclamarea independenței României, Chișinău, 24-26 septembrie 2002. Comunicări, studii și note*. București: Editura Enciclopedică, 2003, pp. 167-179. ISBN 973-45-0448-7
227. NICOLAE, E. Monedele tătarești din tezaurul de la Săseni, raionul Călărași, Republica Moldova. În: *Simpozion de Numismatică, organizat cu ocazia comemorării sfântului Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1504-2004), Chișinău, 29 septembrie-2 octombrie 2004. Comunicări, studii și note*. București: Editura Enciclopedică, 2007, pp. 183-210. ISBN 978-9975-9818-4-2
228. PANAITESCU, P. P. Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în Evul Mediu. În: P. P. PANAITESCU, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, București: Editura de Stat, 1947, pp. 107-129
229. PARASCA, P. În problema temeiului pretențiilor regalității Ungariei de supremație asupra Moldovei. În: P. PARASCA, „Și de atunci s-a început, cu voia lui Dumnezeu, Țara Moldovei”. *Studii*, Chișinău: ULIM, 2014, pp. 118-133. ISBN 978-9975-124-37-9
230. PARASCA, P. Continuitate sau discontinuitate dinastică în Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea? În: P. PARASCA, „Și de atunci s-a început, cu voia lui Dumnezeu, Țara Moldovei”. *Studii*, Chișinău: ULIM, 2014, pp. 158-213. ISBN 978-9975-124-37-9
231. PÂSLARIUC, V. A fost Soroca transformată în kaza la 1538? În: *Cetatea Soroca – istorie, memorie și tradiții seculare: Materialele conferinței, 4-5 aprilie 2014, Soroca*. Coord. S. MUSTĂȚĂ. Chișinău: Arc, 2015, pp. 189-196. ISBN 978-9975-61-926-4
232. PIENARU, N. Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Hanatul din Crimeea. O controversă: prima incursiune tătară în Moldova. În: *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine: simpozion, Putna, 2004*. Suceava: Mușatinii, 2004, pp. 275-306. ISBN 973-8122-77-5
233. REZACHEVICI, C. Politica internă. În: *Petru Rareș*. Coord. L. ȘIMANSCHI. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1978, pp. 205-228
234. REZACHEVICI, C. Din vechile legături politico-diplomatice uitate polono-române – magnații Buczacki-Jazłowiecki și Moldova în secolele XV-XVI. În: *Wielowiekowe bogactwo polsko-rumuńskich związków historycznych i kulturowych/Bogăția*

multiseculară a legăturilor istorice și culturale polono-române, Suceava: Uniunea Polonezilor din România, 2014, pp. 69-76. ISBN 978-973-0-17455-7

235. REZACHEVICI, C. Ce este Bucovina istorică? Origine – nume, evoluție. În: *Historyczne i kulturowe aspekty relacji polsko-rumuńskich/Aspectele istorice și culturale ale relațiilor polono-române*, Suceava: Uniunea Polonezilor din România, 2016, pp. 75-94. ISBN 978-973-0-22316-3

în limba engleză

236. ABRAHAM, W. Bernard. În: *Polski Słownik Biograficzny. T. I.* Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1935, p. 458
237. ABULAFIA, D. Introduction: Seven Types of Ambiguity, c. 1100-1500. In: D. ABULAFIA, N. BEREND, eds. *Medieval Frontiers: Concepts and Practices*. Aldershot: Ashgate, 2002, pp. 1-34. ISBN 978-0-7546-0522-5
238. BEREND, N. Hungary, 'the Gate of Christendom'. În: D. ABULAFIA, N. BEREND, eds. *Medieval Frontiers: Concepts and Practices*. Aldershot: Ashgate, 2002, pp. 195-215. ISBN 978-0-7546-0522-5
239. BEREND, N. Frontiers. În: H. J. NICHOLSON, ed. *Palgrave Advances in the Crusades*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005, pp. 148-171. ISBN 978-1-4039-1236-7
240. CÎMPEANU, L. Ad Retinendam Coronam. Military Organization at the Transylvanian Border in the Late Middle Ages. În: F. N. ARDELEAN, L. CÎMPEANU, R. G. FODOR, L. MAGINA, eds. *From Medieval Frontiers to Early Modern Borders in Central and South-Eastern Europe*, Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2022, pp. 141-174. ISBN 9783631880128
241. DERGACIOVA, L. Asperi argenti de Licostomo. În: A. ASPETSBERGER, M. BOROS, J. HARTNER, A. HYLLA, A. LÖRNITZO, B. PROKISCH, eds. *Swer den pfenninc lieb hât: Festschrift für Hubert Emmerig zum 65. Geburtstag*, Wien: Österreichische Forschungsgesellschaft für Numismatik, 2023, pp. 125-140. ISBN 978-3-9504268-6-1
242. HEYWOOD, C. The Frontier in Ottoman History: Old Ideas and New Myths. In: D. J. POWER, N. STANDEN, eds. *Frontiers in Question. Eurasian Borderlands, 700-1700*, New York: Palgrave Macmillan, 1999, pp. 228-250. ISBN 978-0-312-21638-2
243. JANECEK, A. The Territorial Organization in Western Rus' between High and Late Middle Ages | Organizacja terytorialna zachodnich ziem Rusi pomiędzy pełnym i

- późnym średniowieczem. În: M. Wołoszyn, ed. *From Cherven' Towns to Curzon Line. The Lands on the Middle Bug during the Middle Ages and the Historiographic Perspective on the Formation of Poland's Eastern Border, 18th-21st Century. Vol. I.* Leipzig: Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa, 2017, pp. 107-157. ISBN 978-3-96023-156-1
244. OSTAPCHUK, V., BILYAYEVA, S. The Ottoman Black Sea frontier at Akkerman fortress. In: A. C. S. PEACOCK, ed. *The Frontiers of the Ottoman World*, New York: Oxford University Press Inc., 2009, pp. 137-170. ISBN 978-0197264423
245. STĂNICĂ, A.-D. The missing fortresses in Dobrogea. Case study: Turkish fortifications. În: A.-D. STĂNICĂ, G. CUSTUREA, D. STĂNICĂ, E. PLOPEANU, eds. *Dobrogea: coordonate istorice și arheologice*, Iași: StudIS, 2016, pp. 569-585. ISBN 978-975-17-4114-1
246. TÖRÖK, Z. G. Renaissance Cartography in East-Central Europe, ca. 1450–1650. În: D. WOODWARD, ed. *The History of Cartography. Volume 3: Cartography in the European Renaissance. Part 2*, Chicago & London: The University of Chicago Press, 2007, pp. 1806-1851. ISBN 978-0-226-90734-5

în limba franceză

247. ILIESCU, O. Génois et Tatars en Dobroudja au XIVe siècle: l'apport de la numismatique. În: *Etudes byzantines et post-byzantines*. 1997, vol. III, pp. 161-178. ISBN 973-45-0215-8

în limba germană

248. KORDUBA, M. Zur frage uber die moldauisch-polnische Grenze in den Jahren 1433-1490. În: *XIII. Jahresbericht des k. k. zweiten Staatsgymnasiums in Czernowitz*, Czernowitz: R. Eckhardfsche k. k. Universitäts-Buchdruckerei (J. Mucha), 1910, pp. 3-10
249. NIEMCZYK, K. Ein Paar Bemerkungen zur moldauischen Politik der Jagiellonen an der Wende des 15. und 16. Jahrhunderts. În: *The Jagiellonians in Europe: dynastic diplomacy and foreign relations*. Debrecen: „Lendulet” Hungary in Medieval Europe Research Group, 2016, pp. 39-51. ISBN 978-963-508-833-1

în limba poloneză

250. NABYWANIEC, S. Konwent sanocki w kontekście obecności i działalności Franciszkanów na Rusi Czerwonej i na historycznych kresach wschodnich Polski. În: W.

- BANACH, E. KASPRZAK, eds. 630. *Rocznica przybycia franciszkanów do Sanoka. Materiały posesyjne*, Sanok: Zbigniew Jaskulski, Zakład Usług Poligraficznych Drukarnia, 2008, pp. 45-52. ISBN 978-83-60380-21-5
251. NIEMCZYK, K. Udział możnych polskich w politycznych relacjach Polski z Mołdawią w XV i na początku XVI wieku. Zarys problem. În: *Historyczne i kulturowe aspekty relacji polsko-rumuńskich/Aspectele istorice și culturale ale relațiilor polono-române*, Suceava: Uniunea Polonezilor din România, 2016, pp. 95-109. ISBN 978-973-0-22316-3
252. PENCAKOWSKI, P. Historia kościoła i klasztoru Franciszkanów w Sanoku. În: W. BANACH, E. KASPRZAK, eds. 630. *Rocznica przybycia franciszkanów do Sanoka. Materiały posesyjne*, Sanok: Zbigniew Jaskulski, Zakład Usług Poligraficznych Drukarnia, 2008, pp. 65-127. ISBN 978-83-60380-21-5
253. URUSKI, P. Zarys sytuacji politycznej i społecznej na ziemi sanockiej w momencie przybycia zakonu Franciszkanów do Sanoka w 1377 roku. În: W. BANACH, E. KASPRZAK, eds. 630. *Rocznica przybycia franciszkanów do Sanoka. Materiały posesyjne*, Sanok: Zbigniew Jaskulski, Zakład Usług Poligraficznych Drukarnia, 2008, pp. 23-28. ISBN 978-83-60380-21-5
254. WOJCIECHOWSKI, Z. Najstarzy ustrój plemiennie-szczepowy i administracja do roku 1139. În: *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400. Tom. 1.* Red. S. KUTRZEBY. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1933, pp. 125-154

în limba rusă

255. БЕЛЕЦКАЯ, О. «Czarnigrod, ubi Dniestr fluvius dictus mare intrat...» (Черный город в XIV-XVI вв.). В: *Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIII.* Голов. ред. І. В. НЕМЧЕНКО. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2021, с. 48-56. ISBN 978-617-689-412-4
256. ГОСПОДАРЕНКО, О. В. ОЛЕЙНИЧЕНКО, Е. В. К проблеме локализации замка Лериче-Илличе в свете новых нумизматических находок. В: *Древнее Причерноморье. Выпуск X.* Глав. ред. И.В. НЕМЧЕНКО. Одесса: ФЛП «А. С. Фридман», 2013, с. 185-190. ISBN 978-966-96181-10-9
257. НАУМОВ, Е. П. К истории летописного «Списка русских городов дальних и ближних». В: *Летописи и хроники. Сборник статей 1973 г.* Москва: Наука, 1974, с. 150-163

258. ПОДОСИНОВ, А. В. О принципах построения и месте создания «Списка русских городов дальних и ближних». В: *Восточная Европа в древности и средневековье*. Москва: Наука, 1978, с. 40-48
259. ПОНОМАРЕВ, А. Л. «Солхатская война» и «император» Бек Булат. В: *Золотоордынское наследие. Выпуск 2. Материалы второй Международной научной конференции «Политическая и социально-экономическая история Золотой Орды», посвященной памяти М.А. Усманова. Казань, 29–30 марта 2011 г.*, Казань: ООО «Фолиант», с. 18-21. ISBN 978-5-905576-06-5
260. РУССЕВ, Н. Д. Два варианта городской истории средневекового Причерноморья — Белгород и Олешье. В: С. Г. БОЧАРОВ, *Генуэзская Газария и Золотая Орда*, Кишинев: Stratum Plus, 2015, с. 19-38. ISBN 978-9975-4272-7-2

în limba ucraineană

261. БАЛУХ, О. В. Історія північної частини Буковини у контексті молдавсько-польських військово-політичних відносин за часів Олександра I Доброго (1400-1432 рр.). В: *Питання історії України. Збірник наукових праць. Т. II*. Чернівці: Технодрук, 2008, с. 175-181. ISBN 978-966-8658-50-1
262. КОРДУБА, М. Молдавсько-польська границя на Покуття до смерті Стефана Великого. В: *Науковий збірник присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894-1904)*, Львів: З друкарні Наукового товариства імені Шевченка, с. 158-184
263. МАСАН, О. М. Буковина як об'єкт міжнародних відносин з давніх часів до 1774 р. В: *Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини XX ст.)*, Чернівці: Рута, 2005, с. 9-168. ISBN 966-568-804-9
264. ПИВОВАРОВ, С. В. Середньовічне озброєння з городища XIV ст. в Зеленій Липі. В: *Археологічні студії. Вип. 2*. Гол. ред. П. П. ТОЛОЧКО. Київ-Чернівці: Прут, 2003, с. 204-215. ISBN 966-8410-23-8
265. ЖУКОВСЬКИЙ, А. Історія Буковини. В: *Буковина - її минуле і сучасне*. Париж-Филадельфия-Детройт: Зеленая Буковина, 1956, с. 63-416
266. НОВОСІВСЬКИЙ, И. Буковина в міжнародних договорах. В: *Буковина - її минуле і сучасне*. Париж-Филадельфия-Детройт: Зеленая Буковина, 1956, с. 849-869

Articole

în limba română

267. ANDREESCU, Șt. Politica pontică a Moldovei: Ștefan cel Mare și castelul „Illice”. În: *Revista istorică. Seria nouă*. 1996, vol. 7, nr. 7-8, pp. 511-520
268. ANDREESCU, Șt. Note despre cetatea Chilia. În: *Pontica*. 1999, nr. 32, pp. 225-232
269. ANDREESCU, Șt. Note despre Cetatea Albă. În: *Studii și materiale de istorie medie*. 2000, vol. XVIII, p. 57-77
270. ANDRONIC, A. Orașe moldovenesti în sec. al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare rusești. În: *Romanoslavica*. 1965, vol. XI, pp. 203-218
271. BATARCIUC, P.-V. Din nou despre ceramica „Hoardei de Aur” din teritoriul dintre Carpați și Prut. În: *Arheologia Moldovei*. 2010, vol. 33, pp. 243-253. ISSN 2501-5893
272. BĂCILĂ, I. C. Întinderea Moldovei. În: *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*. 1916-1918, tom. XXXVII, pp. 317-332
273. BĂCILĂ, I. C. Hotarul de apus al Moldovei. În: *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*. 1922, tom. XLI, pp. 40-67
274. BĂCILĂ, I. C. Schiță istorică asupra hotarelor Basarabiei. În: *Arhivele Basarabiei*. 1929, nr. 3, pp. 39-49
275. BĂLAN, T. O știre nouă despre hotarul Moldovei. În: *Codrul Cosminului*. 1933-1934, vol. VIII, pp. 458-459
276. BĂLAN, T. Hotarul de la Ceremuș. În: *Codrul Cosminului*. 1935, vol. IX, pp. 275-282
277. BĂLAN, T. Lămurirea unei confuzii istorice. În: *Studii și Cercetări Istorice*. 1946, vol. XIX, pp. 41-46
278. BĂLAN, T. Controversa pentru regiunea Dornei dintre Moldova și Transilvania. În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*. 1973, tom. III, pp. 159-175
279. BĂTRÂNA, L., BĂTRÂNA, A., VĂTĂMANU, I., SCORȚANU, Ș. Ansamblul reședinței feudale de la Giulești, jud. Suceava. În: *Cercetări Arheologice*. 1983, vol. VI, pp. 79-93
280. BĂTRÂNA, L., BĂTRÂNA, A. Contribuția cercetărilor arheologice la cunoașterea arhitecturii ecleziastice din Moldova în secolele XIV-XV. În: *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*. 1994, tom. 2(45), pp. 145-169
281. BEJENARU, A. Manoil Grecul, Teodoryk Buczacki și implicarea lor în relațiile moldo-poloneze. În: *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați, Seria 19, Istorie*. 2020, tom. XIX, pp. 23-28. ISSN 1583-7181

282. BEJENARU, A. Țara Șipenițului și problema cedării sale Poloniei în 1436. În: *Akados*, 2023, nr. 1 (68), pp. 80-87. ISSN 1857-0461
283. BEJENARU, A. Considerații privind cetatea Crăciuna pe timpul domniei lui Ștefan cel Mare. În: *Akados*, 2024, nr. 4 (75), pp. 130-136. ISSN 1857-0461
284. BELDICEANU-NĂDEJDE, N. Știri otomane privind Moldova ponto-dunăreană. În: *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*. 1992, tom. XXIX, Iași: Editura Academiei Române, pp. 85-117
285. BEȘLIU-MUNTEAN, P. Considerații generale asupra securității frontierei central-sudice a Transilvaniei (secolele XII-XVI). În: *Transilvania*. 2009, nr. 3, pp. 75-84. ISSN 0255-0539
286. BRĂȚIANU, Gh. I. În jurul întemeierii statelor românești (II). În: *Revista Istorică. Serie nouă*. 1993, tom. 4, pp. 361-383
287. CERNENCHI, E. Un document privind relațiile lui Petru Rareș cu Hanatul din Crimeea (1537). În: *Revista de Istorie a Moldovei*. 2010, nr. 3-4, pp. 35-42. ISSN 1857-2022
288. CHIRTOAGĂ, I. Sudul Moldovei în opera lui Dimitrie Cantemir. Unele reflecții istoriografice. În: *Revista de istorie a Moldovei*. 2003, nr. 1-2 (53-54), pp. 72-78. ISSN 1857-2022
289. CHIRTOAGĂ, I. Întărirea otomanilor la gurile Dunării și pe cursul inferior al Nistrului (1484-1590). În: *Revista de Istorie a Moldovei*. 2019, nr. 3-4 (119-120), pp. 5-27. ISSN 1857-2022
290. CHIȚESCU, L. Cercetările arheologice de la Cetatea Nouă și cetatea Crăciuna / Recherches archéologiques de Cetatea Nouă et de Crăciuna. În: *Materiale și cercetări arheologice*. 1970, nr. 9, pp. 367-371
291. CIHODARU, C. Tradiția letopisețelor și informația documentară despre luptele politice din Moldova în a doua jumătate a sec. al XIV-lea. În: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D.Xenopol”*. 1968, tom. V, pp. 11-42
292. CIHODARU, C. Cu privire la localizarea unor evenimente din istoria Moldovei: Hindău, Direptate, Crăciuna și Roșcani. În: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*. 1982, tom. XIX, pp. 625-636
293. CIOBANU, R. Aspecte ale civilizației portuare din Dobrogea la sfârșitul secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea. În: *Pontica*. 1970, nr. 3, pp. 297-329
294. CIUREA, D. Organizarea administrativă a statului feudal Moldova. În: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*. 1965, tom. II, pp. 143-235

295. CIOCÂLTAN, V. Chilia în primul sfert al veacului al XV-lea. În: *Revista de Istorie*. 1981, tom. 34, nr. 11, pp. 2091-2096
296. COJOCARIU, C. „Terra Sepenicensis” și hotarul nordic al Moldovei. În: *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*. 1995, tom. XXXII, pp. 339-349
297. CONSTANTINESCU, N. A. Întinderea raielelor cu deosebită privire la raiaua Giurgiului. În: *Anuar de geografie și antropogeografie*. 1910-1911, vol. II, pp. 24-86
298. CONSTANTINESCU-MIREȘTI, C., DRAGOMIRESCU, I. Contribuții cu privire la cunoașterea hotarului dintre Moldova și Țara Românească de la întemeierea principatelor și până la unire. În: *Studii și Articole de Istorie*, 1964, vol. VI, pp. 61-91
299. CONSTANTINIU, F., PAPACOSTEA, Ș. Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea. În: *Studii. Revista de Istorie*. 1964, vol. XIX, nr. 5, pp. 1129-1140
300. CORFUS, I. Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareș și Polonia. În: *Romanoslavica*. 1964, vol. X, pp. 315-340
301. CORFUS, I. Încă un „cuvânt” de-al lui Neculce se dovedește a nu fi legendă. În: *Studii*. 1964, vol. XVII, nr. 3, pp. 597-598
302. CORFUS, I. Pagini de istorie românească în noi publicații poloneze. În: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*. 1968, tom. V, pp. 217-231
303. CRISTEA, O., COMAN, M. O scrisoare pierdută. Ștefan cel Mare și boierii de margine ai Țării Românești. În: *Analele Putnei*. 2013, vol. IX, nr. 1, pp. 23-52. ISSN 1841-625X
304. DIACONESCU, M. Contribuții la datarea donației Ciceului și Cetății de Baltă lui Ștefan cel Mare. În: *Analele Putnei*. 2013, vol. IX, nr. 1, pp. 91-112. ISSN 1841-625X
305. DRAGNEV, E. Contribuții privind portretul funerar al lui Teodor Vitolt și chipul Sf. Nedelia în picturile de la Lujeni. În: *Revista de istorie a Moldovei*. 1994, nr. 3-4, pp. 26-34
306. EREMIA, A. Toponimia Bugeacului: aspecte și conexiuni interdisciplinare (III). În: *Limba Română*. 2017, nr. 2 (238), pp. 81-90. ISSN 0235-9111
307. EREMIA, I. Unele considerații privind hotarele Țării Moldovei în a doua jumătate a sec. al XIV-lea – Pocuția și Colomeea. În: *Tyragetia*. 2010, vol. IV [XIX], nr. 2, pp. 79-92. ISSN 1857-0240
308. EREMIA, I. Stăpânirile domnilor Țării Moldovei dincolo de Nistru – Cetatea Cern. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice)*. 2022, nr. 4 (154), pp. 3-8. ISSN 1811-2668

309. EȘANU, A. EȘANU, V. Pârcălabi de Hotin – (sec. XIV – 1714). Oameni, destine, fapte (I). În: *Destin românesc. Revista de istorie și cultură*. 2003, an. X, nr. 2 (38), pp. 7-35. ISSN 1857-1964
310. EȘANU, V. Înalți demnitari ai lui Ștefan cel Mare: pârcălabi ai cetăților de margine. În: *Enciclopedia. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice*. 2013, nr. 1(4), pp. 80-98. ISSN 2345-1572
311. GEMIL, T. Observații referitoare la încheierea păcii și stabilirea hotarului dintre Moldova și Imperiul Otoman (1486). În: *Revista arhivelor*. 1983, an. LX, vol. XLV, nr. 2, pp. 117-128
312. GHIAȚĂ, A. Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea. În: *Studii istorice sud-vest europene*. 1974, vol. I, pp. 43-126
313. GIURESCU, C. C. Târguri și orașe românești dispărute. În: *Revista Fundațiilor Regale*. 1939, nr. 3, pp. 557-561
314. GIURESCU, C. C. „Oltenii” și Basarabia. Colonizări muntene în sudul Moldovei în veacurile XIV și XV. În: *Revista Istorică Română*. 1940, vol. X, pp. 130-139
315. GIURESCU, C. C. Despre lupta de la Soci. În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*. 1960, vol. IV, pp. 423-431
316. GOROVEI, Șt. S. Activitatea diplomatică a marelui logofăt Ioan Tăutu. În: *Suceava. Anuarul Muzeului Județean*. 1978, vol. V, pp. 237-251
317. GOROVEI, Șt. S. La începuturile orașului Bacău. În: *Carpica*. 1986-1987, vol. XVIII-XIX, pp. 265-283
318. GOROVEI, Șt. S. Feudele ardelene ale lui Ștefan cel Mare. Observații pe marginea izvoarelor. În: *Analele Putnei*. 2005, vol. I, nr. 1, pp. 123-132. ISSN 1841-625X
319. GUBOGLU, M. Inscripția sultanului Suleyman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538/945). În: *Studii. Revista de istorie*. 1956, vol. IX, nr. 2-3, pp. 107-123
320. HOLBAN, M. Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (Problema stăpânirii efective a Severinului și a suzeranității în legătură cu drumul Brăilei). În: *Studii*, vol. XV, nr. 2, 1962, pp. 315-347
321. ILIESCU, O. Localizarea vechiului Licostomo. În: *Studii*. 1972, vol. 25, nr. 3, pp. 435-462
322. ILIESCU, O., Asperi de Licostomo la 1383. În: *Revista de Istorie*. 1974, tom. 27, nr. 3, pp. 451-456

323. IORGA, N. Patrahirul lui Alexandru cel Bun: cel dintâi chip de domn român. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*. 1913, s. II, tom. XXXV, pp. 343-347
324. IORGA, N. Originea și sensul direcțiilor politice în trecutul țărilor noastre. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*. 1916, s. II, tom. XXXVIII, pp. 921-941
325. IOSIPESCU, S. Drumuri comerciale în Europa centrală și sud-estică și însemnătatea lor politică (sec. XIV-XVI). În: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*. 1982, XIX, pp. 265-284
326. IOSIPESCU, Contribuții la istoria domniei Principelui Radu I și a alcătuirii teritoriale a Țării Românești în secolul al XIV-lea. În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*. 2010, tom. XXVIII, pp. 25-48. ISSN 1222-4766
327. JOSANU, V. Grigore Ureche despre cucerirea Cetății Albe în 1465. Ficțiune sau realitate istorică? În: *Acta Moldaviae Septentrionalis*. 2006-2007, vol. V-VI, pp. 53-58. ISSN 1582-6112
328. JOSANU, V. Comerțul genovez și ecouri culturale occidentale. În: *Ioan Neculce – Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei (serie nouă)*. 2010-2012, vol. XVI-XVIII, pp. 7-45. ISSN 1454-0754
329. JOSANU, V. Statutul politico-juridic al orașului Cetatea Albă în cadrul Țării Moldovei. În: *Anuarul Institutului De Cercetări Socio-Umane Sibiu*. 2013, vol. XX, pp. 169-194. ISSN 1223-1088
330. JUGĂNARU, M. Date istorico-arheologice privitoare la târgul Soci. În: *Revista monumentelor istorice*. 2011-2014, an. LXXX, nr. 1-2, pp. 5-17. ISSN 1842-5720
331. JUGĂNARU, M. Date istorico-topografice privitoare la Cetatea Crăciuna, în vremea domnitorului Ștefan cel Mare și Sfânt. În: *Glasul Bisericii. Revista oficială a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei*, 2020, LXXIX, nr. 7-9, pp. 35-80. 1013-6789
332. KISS, F. Posesiuni moldovenești în Transilvania (secolele XV-XVI). În: *Studii și articole de istorie*. 1975, nr. 30-31, pp. 13-24
333. LEFTER, L.-V. Neamuri și înrudiri la boierii lui Ștefan cel Mare. În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*. 2009, tom. XXVII, pp. 111-144. ISSN 1222-4766
334. LUPU, E. Câteva drumuri comerciale și orașe medievale de la Curbura Carpaților (Buzău și Râmnicu Sărat până în secolul XVI). În: *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*. 2008, an. XIX, nr. 1-2, pp. 123-139. ISSN 1842-5720

335. MAXIM, M. Teritorii românești sub administrația otomană în secolul al XVI-lea. În: *Revista de Istorie*. 1983, tom. 36, nr. 8, pp. 802-817
336. MĂRCULEȚ, V. Cu privire la începuturile Mitropoliei Moldovei. Noi considerații asupra datei întemeierii eparhiei moldovene. În: *Carpica*. 2008, vol. XXXVII, pp. 232-246. ISSN 1013-4182
337. MĂRCULEȚ, V. Chilia – Subiect de dispută între Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun. În: *Revista Bistriței*. 2008, vol. XXII, pp. 243-248. ISBN 1222-5096
338. MICLESCU-PRĂJESCU, I. C. Obârșia unei familii din Moldova. În: *Revista Istorică Română*. 1940, vol. X, pp. 175-215
339. MIRONESCU, C. S. Hotarul între Moldova și Muntenia. În: *Anuar de geografie și antropogeografie*. 1910-1911, vol. II, pp. 87-122
340. MOTOGNA, V. Stăpânirea lui Ștefan cel Mare asupra Ciceului. În: *Revista istorică: dări de seamă, documente și notițe publicate de N. Iorga cu concursul mai multor specialiști*. 1922, an. VIII, nr. 7-9, pp. 128-137
341. NĂSTUREL, P. Ș. Așezarea orașului Vicina și țărmul de Apus al Mării Negre în lumina unui portulan grec. În: *Studii și cercetări de istorie veche*. 1957, tom. VIII, nr. 1-4, pp. 295-305
342. NEAGU, R. M. Considerații privind diecezele catolice create de papii de la Avignon în exteriorul Carpaților: episcopia Milcoviei și episcopia de Siret. În: *Tyragetia. Seria nouă*. 2014, nr. 2 (23), pp. 41-50. ISSN 1857-0240
343. NISTOR, I. I. Frontiera româno-polonă. În: *Graiul Românesc*. 1927, vol. 1, nr. 2, pp. 37-43
344. NISTOR, I. I. Lucius Arovianus - eroul Țării Șipenițului. În: *Analele Academiei Române, Memoriile Secției Istorice*. 1941, s. III, tom. XXIII, nr. 8, pp. 133-176
345. NISTOR, I. I. Localizarea numelui Basarabiei în Moldova Transpruteană. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*. 1943-1944, s. III, tom. XXVI, pp. 1-27
346. PANAITESCU, P. P. Legăturile moldo-polone în secolul XV și problema Chilieii. În: *Romanovlahica*. 1958, vol. III, pp. 95-115
347. PANAITESCU, P. P. Tezaurul domnesc. Contribuție la studiul finanțelor feudale în Țara Românească și în Moldova. În: *Studii*. 1961, vol. XIV, nr. 1, pp. 49-85
348. PAPACOSTEA, Ș. La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut. În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*. 1973, tom. VI, pp. 43-59

349. PAPACOSTEA, Ș. Moldova lui Ștefan cel Mare și genovezii din Marea Neagră. În: *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*. 1992, tom. XXIX, pp. 67-73
350. PAPACOSTEA, Ș. Maurocastrum și Cetatea Albă: identitatea unei așezări medievale. În: *Revista istorică. Serie nouă*. 1995, tom. 6, nr. 11-12, pp. 911-915
351. PAPACOSTEA, Ș. Modificări geo-strategice la Dunărea de Jos la mijlocul secolului al XIV-lea. În: *Studia Universitatis Cibiniensis. Series historica*. 2006-2007, vol. III-IV, pp. 59-68. ISSN 1584-3165
352. PAPACOSTEA, Ș. Politica externă a lui Ștefan cel Mare: opțiunea polonă (1459-1472). În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*. 2007, tom. XXV, pp. 13-28. ISSN 1222-4766
353. PAPACOSTEA, Ș. Orientări și reorientări în politica externă românească: anul 1359. În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*. 2009, tom. XXVII, pp. 9-24. ISSN 1222-4766
354. PARAGINĂ, A. Precizări în legătură cu târgul Putna. În: *Vrancea. Studii și comunicări*, vol. V-VII, 1982-1984, pp. 343-349
355. PILAT, L. Vocabular politic și consecințe teritoriale ale omagiului de la Liov (1387). În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*. 2006, tom. XXIV, pp. 253-261. ISSN 1222-4766
356. PÎNZAR, A. Țara Șipenițului și Podolia apuseană în 1395. În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*. 2018, tom. XXXVI, pp. 233-246. ISSN 1222-4766
357. POP, I.-A. Cu privire la domnia lui Ștefan Lăcustă. În: *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca. Seria Historia*. 1985-1986, vol. XXVII, pp. 79-98
358. POP, I.-A. Relații între Transilvania și Moldova în timpul lui Ștefan cel Mare. În: *Acta Musei Napocensis*. 1994, vol. 31, nr. 2, pp. 11-21
359. POSTICĂ, Gh. Cetatea Orheiului în strategia lui Ștefan cel Mare. În: *Tyragetia*. 2007, vol. I [XVI], nr. 2, pp. 9-16. ISSN 1857-0240
360. RACOVITĂ, C. Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387-1432). În: *Revista istorică română*. 1940, vol. 10, pp. 237-332
361. RĂDVAN, L. Cu privire la începuturile orașelor din Țara de Jos a Moldovei. În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*. 2010, tom. XXVIII, pp. 49-70. ISSN 1222-4766
362. REZACHEVICI, C. Magnații Buczacki-Jazlowiecki și Moldova în secolele XV-XVI și ramura necunoscută a acestora, boierii moldoveni Buceațchi. În: *Revista de Istorie a Moldovei*. 2006, nr. 3-4 (67-68), pp. 21-25

363. ROSETTI, R. Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*. 1905, s. II, tom. XXVII, nr. 10, pp. 247-322
364. ROSETTI, R. Hotarele Moldovei la sud, supt Ștefan-cel-Mare. În: *Revista istorică*. 1924, an. X, nr. 7-9, pp. 186-190
365. ROSETTI, R. Granița Moldovei pe vremea lui Ștefan cel Mare. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*. 1934, s. III, tom. XV, pp. 81-91
366. RUSU, A. A. Ștefan cel Mare și Transilvania. Un inventar critic, date nevalorificate și interpretări noi. În: *Analele Putnei*. 2005, vol. I, nr. 2, pp. 91-122. ISSN 1841-625X
367. RUSU, I. Câteva date privind vechea organizarea administrativă și judecătorească a unor teritorii din județul Bistrița-Năsăud. În: *File de Istorie*. 1971, vol. I, pp. 123-149
368. SIMON, A. Domnul Moldovei și regii Ungariei la 1490. Un document de la Ștefan cel Mare. În: *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*. 2006-2007, tom. XLIII-XLIV, pp. 15-36. ISSN 1221-3705
369. SPINEI, V. Începuturile vieții urbane de la Bârlad. În: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*. 1979, tom. XVI, pp. 271-293
370. SPINEI, V. Episcopia Cumanilor. Coordonate evolutive. În: *Arheologia Moldovei*. 2007, XXX, pp. 137-180. ISSN 0066-7358
371. TENTIUC, I., BUBULICI, V., AGULNICOV, S. Cetatea medievală de pământ de la Giurgiulești. Considerații preliminare. În: *Tyragetia*. 2008, vol. II [XVII], nr. 1, pp. 339-352. ISSN 1857-0240
372. VELIMAN, V. Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea. În: *Revista Arhivelor*. 1984, nr. 2, pp. 203-212

în limba engleză

373. BEJENARU, A. **Starosts in the Principality of Moldavia. A Case Study (1387-1439).** In: *Transylvanian Review*. 2024, vol. XXXIII, no. 2, pp. 80-101
374. CĂPRĂROIU, D. Chronology and Numismatic Inferences of the first Mușatin Stone Fortresses. În: *Annales d'Université Valahia Targoviste Section d'Archéologie et d'Histoire*. 2016, tom. XVIII, nr. 2, pp. 25-31. ISSN 1584-1855
375. COMAN, M. From an Open to a Closed Frontier. The Wallachian-Moldavian Frontier From c. 1350 to c. 1450. În: *Annual of Medieval Studies at CEU*. 2003, vol. 9, pp. 127-154. ISSN 1219-0616

376. FILIP, F., GIOSAN, L. Evolution of Chilia lobes of the Danube delta: Reorganization of deltaic processes under cultural pressures. In: *Anthropocene*. 2014, vol. 5, pp. 65-70. ISSN 2213-3054
377. MAREK, M. The Protection of the Northern Borders of the Kingdom of Hungary (Slovakia) with Poland in the Middle Ages. În: *Res Gestae. Czasopismo historyczne*. 2020, tom. 11, pp. 44-67. ISSN 2450-4475
378. MERCAN, F. Ö. From the Genoese to the Perots: The Genoese Community in Byzantine/Ottoman Constantinople (14th–15th C.). In: *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 2021, vol. 36, no. 2, pp. 591-619. ISSN 0257-4152
379. MICHELSON, P. E. Ion I. Nistor in Romanian Politics, Scholarship, and Culture, 1919-1933. În: *Codrul Cosminului*. 2011, vol. XVII, nr. 1, pp. 117-148
380. PAPACOSTEA, Ș., CIOCÂLTAN, V. The Black Sea, the “plaque tournante” of the Euro-Asian Trade during the Thirteenth and Fourteenth Centuries. În: *Euxeinos - Governance and Culture in the Black Sea Region*. 2014, vol. 14, pp. 17-29. ISSN 2296-0708
381. RADY, M. The Medieval Hungarian and Other Frontiers. În: *The Slavonic and East European Review*. 2003, vol. 81, nr. 4, pp. 698-709. ISSN 0037-6795
382. SAHLINS, P. Natural Frontiers Revisited: France's Boundaries since the Seventeenth Century. In: *The American Historical Review*. 1990, vol. 95, nr. 5, pp. 1423-1451. ISSN 0002-8762
383. SIMON, A. John Hunyadi between Belgrade and Cetatea Albă in the 1450'. In: *Banatica*. 2009, vol. 19, pp. 41-59. ISSN 1222-0612
384. SPERKA, J. Few remarks on relations between Wladislaus of Opole and Moldova and Wallachia. În: *Tyragetia*. 2019, vol. XIII [XXVIII], nr. 2, pp. 53-59. ISSN 1857-0240
385. ZAZULIAK, I. Landscape, Law and Memory: Forging the local tradition and the permabulation of boundaries in the Kingdom of Poland during the 15th and 16th centuries. In: *CAS Working Paper Series*. 2017, No. 9, pp. 179-202. ISSN 1427-4418

în limba franceză

386. ANDREESCU, Șt. Une ville disputee: Kilia pendant la premiere moitie du XVe siècle. În: *Revue Roumaine d'Histoire*. 1985, tom. XXIV, nr. 3, Bucarest, pp. 217-230
387. BRĂȚIANU, Gh. I. Deux études historiques: II. Demetrius princeps Tartarorum (ca. 1360-1380). În: *Revue des Etudes Roumaines*. 1965, tom. 9-10, pp. 39-46. ISSN 0556-7637

388. DIACONU, P. Kilia et Licostomo ou Kilia=Licostomo? În: *Revue Roumaine d'Histoire*. 1986, tom. XXV, nr. 4, pp. 301-317
389. MĂRCULEȚ, V. Basarab I^{er} a-t-il gouverné aux Bouches du Danube? Considerations concernant le début de la domination de la Valachie sur le sud-ouest de Boudgeak. În: *Sargetia. Acta Musei Devensis*. 2006, vol. XXXIV, pp. 19-30. ISSN 1013-4255
390. NĂSTASE, D. Les documents roumains des archives du couvent athonite de Simonopétra. Présentation préliminaire. În: *Symmeikta*. 1983, tom. 5, pp. 373-388. ISSN 1105-1639
391. SVORONOS, N. Portulans grecs. In: *Revue des Études Grecques*. 1949, tom. 62, fascicule 289-290, pp. 237-240
392. WITTEK, P. Deux chapitres de l'histoire des Turcs de Roum. In: *Byzantion*. 1936, no. 1, pp. 285-319

în limba germană

393. NISTOR, I. I. Zur moldauisch-pokutischen Grenzfrage. În: *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums*. 1908, nr. 16, pp. 3-16
394. NISTOR, I. I. Die Moldauischen Ansprüche auf Pokutien. În: *Archiv für österreichische Geschichte*. 1910, vol. 101, nr. 1, pp. 1-182

în limba italiană

395. GRASSO, G. Documenti riguardanti la costituzione di suna lega contro il Turco nel 1481. În: *Giornale ligustico di Archeologia. Storia e Belle Arti*. 1879, vol. VI, pp. 321-342

în limba poloneză

396. ARNOLD, S. Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski piastowskiej (wiek XII-XIII). În: *Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski*. 1927, nr. 2, pp. 1-126
397. BERDECKA, A. Nowe lokacje miast królewskich w Malopolsce w latach 1333-1370: chronologia i rozmieszczenie. În: *Przegląd Historyczny*. 1974, vol. 65, nr. 4, pp. 593-624
398. BORZEMSKI, A. Sprawa pokucka za Aleksandra. În: *Przegląd Powszechny*. 1889, vol. 24, nr. 10, pp. 169-186, 361-380
399. GOGOLA, Z. Dzieje franciszkanów w Polsce prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię. În: *Folia Historica Cracoviensia*. 2004, tom 10, pp. 141-146. ISSN 2391-6702

400. GÓRKA, O. Zagadnienie czarnomorskie w polityce polskiego średniowiecza. Część I: 1359-1450. În: *Przegląd Historyczny*. 1932-1933, vol. 30, nr. 2, pp. 325-391
401. MYŚLIŃSKI, K. Jan Długosz a południowo-wschodnia polityka Polski w XIV wieku. Kwestia datowania wyprawy mołdawskiej Kazimierza Wielkiego. În: *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*. 1985, tom. 2, nr. 76, pp. 103-115
402. NIEMCZYK, K. Problem Pokucia, spornego terytorium polsko-mołdawskiego w końcu XV i początku XVI wieku. În: *Studia Historyczne*. 2014, vol. LVII, nr. 2, pp. 155-174. ISSN 0025-1429
403. NIEMCZYK, K. Chodeccy a wyprawa mołdawska z 1509 roku. În: *Balcanica Posnaniensia. Acta et studia*. 2017, vol. XXIV, pp. 31-43. ISSN 0239-4278
404. NIEMCZYK-WIŚNIEWSKA, K. Z dziejów walki Petru Rareșu o Siedmiogród. În: *Balcanica Posnaniensia. Acta et studia*. 2022, vol. XXIX, pp. 131-144. ISSN 0239-4278
405. SPERKA, J. Jeszcze raz w kwestii datowania wyprawy mołdawskiej Kazimierza Wielkiego. În: *Studia Historyczne*. 1991, tom. 34, nr. 1, pp. 125-132. ISSN 0025-1429
406. SPERKA, J. Początki osadnictwa rycerstwa śląskiego na Rusi Czerwonej. În: *Княжа доба: історія і культура*. 2010, nr. 3, pp. 278-301. ISSN 2221-6294
407. SPIERAŁSKI, Z. W sprawie rzekomej wyprawy Kazimierza Wielkiego do Mołdawii. În: *Prace Historyczne*. 1961, tom. 52, nr. 1, pp. 147-152
408. SPIERAŁSKI, Z. Z dziejów wojen polsko-mołdawskich. Sprawa pokucia do wstąpienia na tron Zygmunta I. În: *Studia i materiały do historii wojskowości*. 1965, tom. XI, partea II, pp. 62-121
409. TRAJDOS, T. M. O Kołomyi dawnej, wczorajszej i dzisiejszej. În: *Plaj. Almanach Karpacki. Zeszyt turystyczno-krajoznawczy Towarzystwa Karpackiego i Komisji Wydawniczej Studenckiego Koła Przewodników Beskidzkich*, 2004, tom. 29, p. 5-46. ISSN 1230-5898
410. WOJCIECHOWSKI, Z. Momenty terytoryalne organizacji grodowej w Polsce piastowskiej. În: *Studia nad historią prawa polskiego*. 1924, tom. VIII, nr. 3, pp. 163-271

în limba rusă

411. АЛЕКСЕЕНКО, Н. А., ДЕРГАЧЕВА, Л. В., ЦЕПКОВ, Ю. А. Новые находки молдавских монет в юго-западном Крыму. В: *Stratum plus*. 2014, №6, с. 347-353. ISSN 1608-9057

412. БАБИНСКАС, Н. Политические отношения Великого Княжества Литовского (ВКЛ) и Молдовы в 1430-1447 гг. În: *Revista de Istorie a Moldovei*. 2008, nr. 3 (75), pp. 3-15
413. БАЛУХ, А. В. «Шипинская земля»: истоки и судьба. В: *Stratum plus*. 2010, №6, с. 27-39. ISSN 1608-9057
414. БЫРНЯ, П. П., РУССЕВ, Н. Д. Монеты средневековой Молдавии (историко-нумизматические очерки). В: *Stratum plus*. 1999, № 6, с. 176-262. ISSN 1608-9057
415. ЖОСАНУ, В. «Constantino et Petro vayvoda». Заметки для постановки вопроса в новом ключе. В: *Stratum plus*. 2005-2009, № 5, с. 539-543. ISSN 1608-9057
416. НИКОЛАЕ, Е. Две монеты финальной стадии золотоордынского господства к западу от Днестра. В: *Stratum plus*, №6, 1999, с. 142-146. ISSN 1608-9057
417. ПИЛИПЧУК, Я. В. Битва на реке Ворскла (источниковедческие аспекты). В: *Золотоордынская Цивилизация*. № 8, 2015, с. 285-298 ISSN 2409-0875
418. ПОЛЕХОВ, С. В. «Список городов Свидригайла». Датировка и публикация. В: *Древняя Русь: вопросы медиевистики*. 2014, №4 (58), с. 111-125. ISSN 2071-9574
419. РАДЗИХОВСКАЯ, Е. А. Устье Дуная на старинных портоланах. В: *Stratum plus*. 2010, №6, с. 241-247. ISSN 1608-9057
420. РЫБАКОВ, Б. А. Древние русы. К вопросу об образовании ядра древнерусской народности в свете трудов И. В. Сталина. В: *Советская археология*, 1953, Т. 17, с. 40-62
421. СПИНЕЙ, В. Господство Золотой Орды в Валахии и Молдавии. В: *Золотоордынское Обозрение*. 2016, Том 4, № 4, с. 734-766. ISSN 2313-6197
422. ТЕЛЬНОВ, Н. П., РЯБОЙ, Т. Ф. Золотоордынский город у с. Костешты в Молдавии. В: *Stratum plus*. 2000, №5, с. 108-118. ISSN 1608-9057
423. ТИХОМИРОВ, М. Н. Список городов русских дальних и ближних. В: *Исторические записки*. 1952, Т. 40, с. 214-259

în limba ucraineană

424. ВОЗНИЙ, І. П. Міста другої половини XIII–XIV ст. між Верхнім Сіретом та Середнім Дністром: історія досліджень та етапи формування. В: *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2016, nr. 20, с. 191-208. ISSN 2223-1218
425. ВОЙТОВИЧ, Л. Польща, Мазовія, Литва та Угорщина у боротьбі за спадщину Романовичів. В: *Проблеми слов'янознавства*. 2010, вип. 59, с. 52-66. ISSN 0203-9494

426. МАСАН, О. М. Міжнародні аспекти утворення і формування Молдавського князівства до кінця XIV ст. В: *Русин*. 2010, nr. 2 (20), с. 38-48. ISSN 1857-2685
427. ПИВОВАРОВ, С., ФЕДОРУК, А. Цецинська кам'яна вежа: з історії середньовічних поселень на території Чернівців (XIII—XV ст.). В: *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія*. 2006, №323-324, с. 80-85. ISSN 2414-9012
428. ТИМОЩУК, Б. О. Шипинська земля за археологічними даними. В: *Минуле і сучасне Північної Буковини*. 1973, nr. 2, с. 21-26

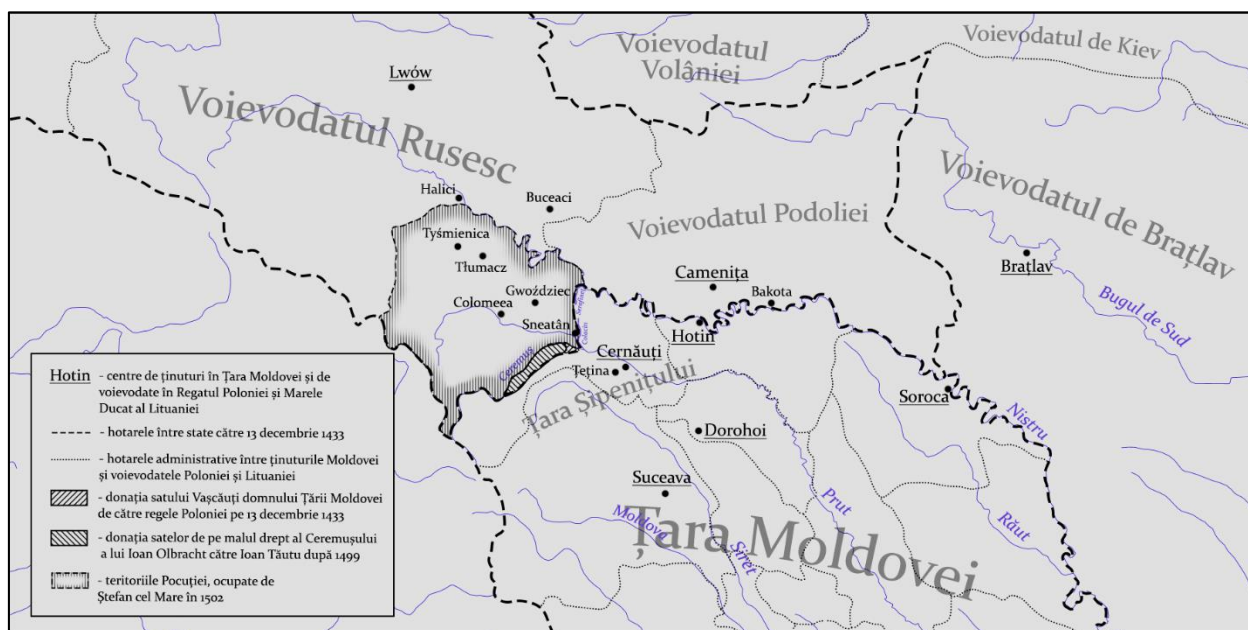
Periodice

429. HASDEU, B. P. *Arhiva Istorică a României*. Anul I, nr. 11, București, 24 octombrie 1864, pp. 81-88
430. HASDEU, B. P. *Arhiva Istorică a României*. Anul I, nr. 16, București, 5 decembrie 1864, pp. 121-128

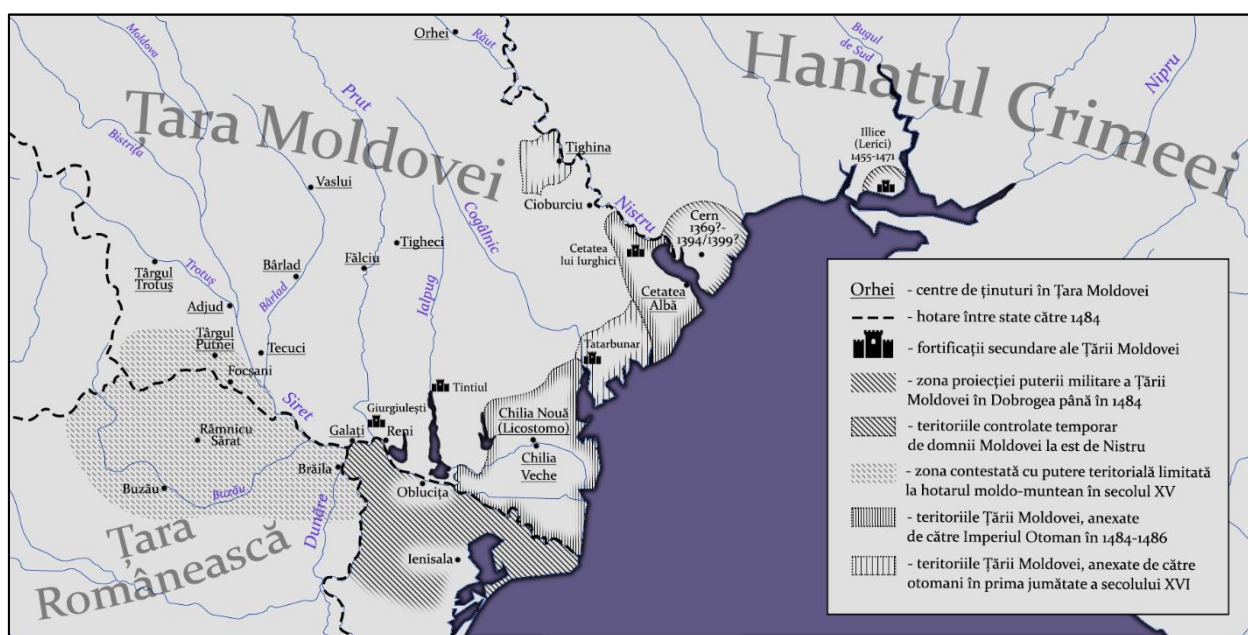
Resurse electronice

431. *Charters. Description*. Hungaricana – Cultural Heritage Portal ©2024 [citat 11.08.2024]. Disponibil: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/>
432. *Somogyvármegye. Főbb birtokosai*. Arcanum ©2024 [citat 06.08.2024] <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarorszag-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/ii-kotet-32A7/somogyvarmegye-539A/fobb-birtokosai-582D/>

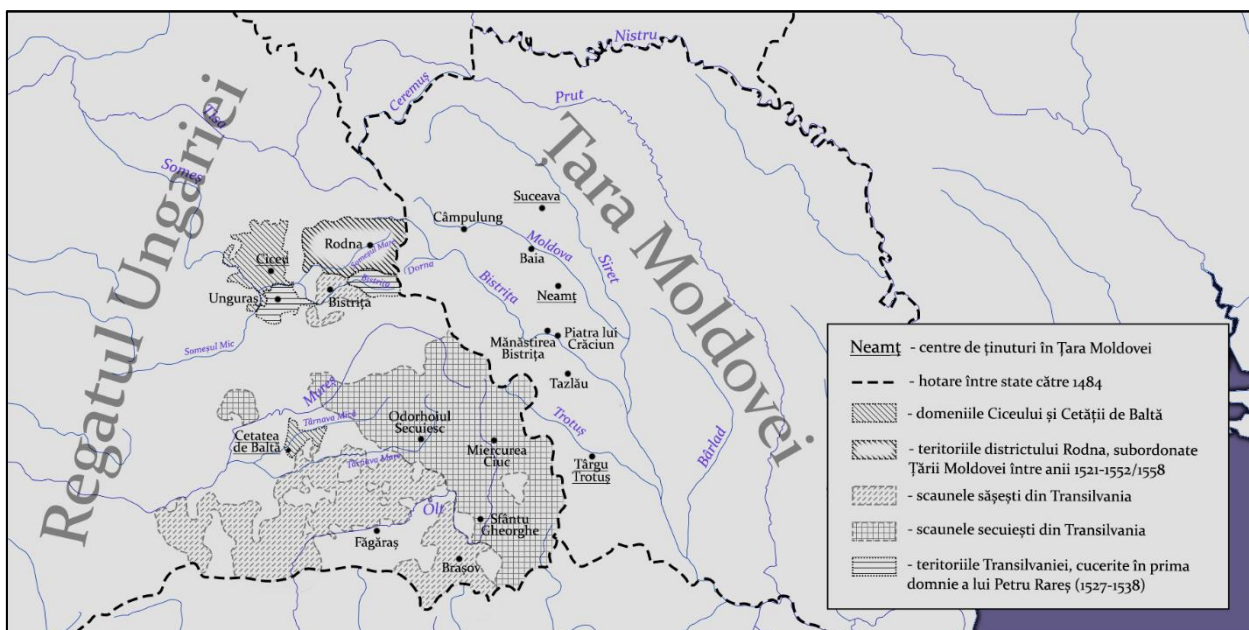
Anexe



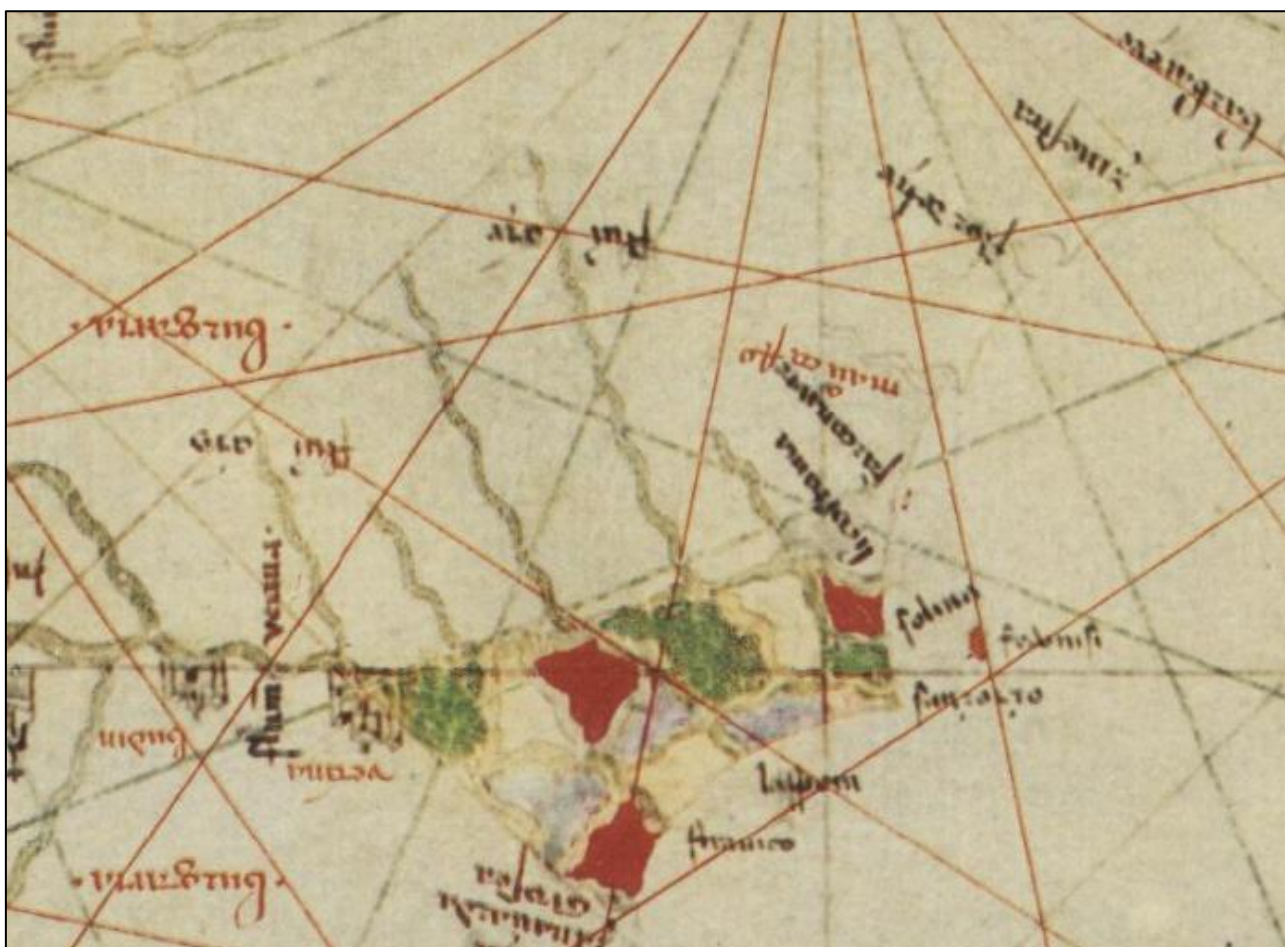
Anexa 1. Hotarul moldo-polon în secolul XV – prima jumătate a secolului XVI



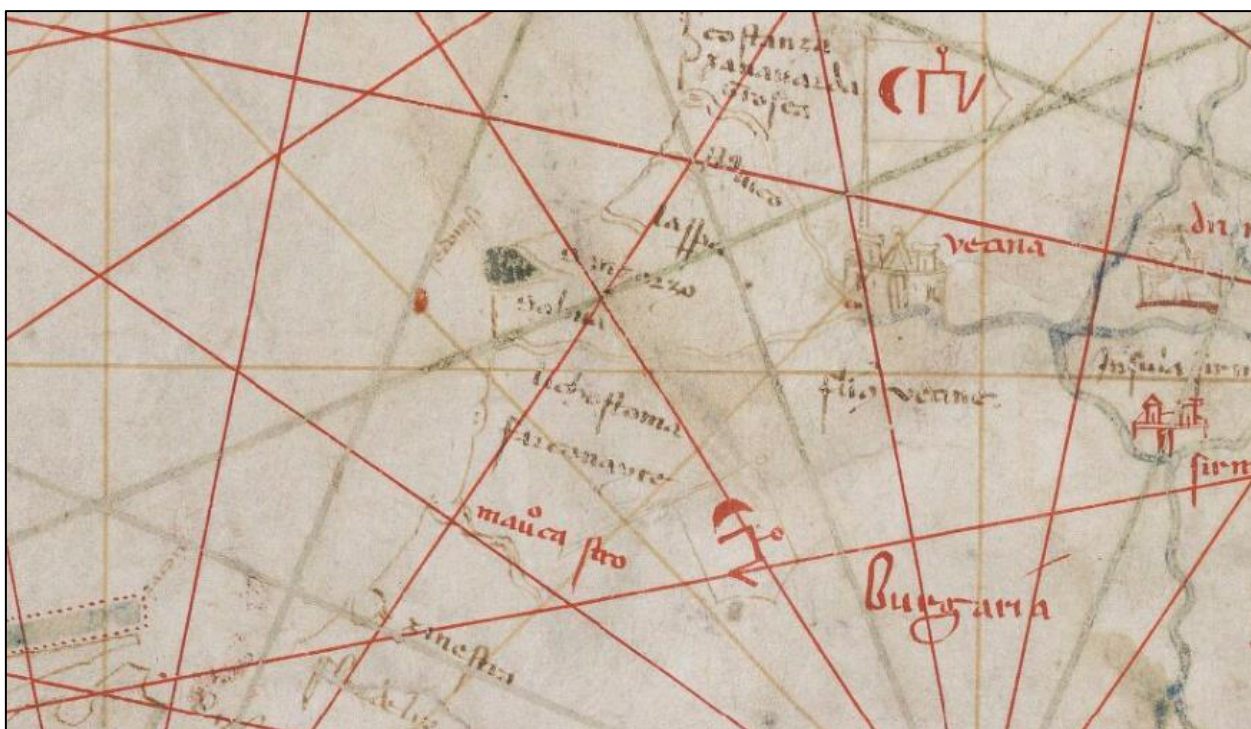
Anexa 2. Hotarul de sud al Țării Moldovei în a doua jumătate a secolului XIV – prima jumătate a secolului XVI



Anexa 3. Hotarul de vest al Țării Moldovei în secolul XV – prima jumătate a secolului XVI



Anexa 4. Fragmentul portulanului lui Angellino de Dalorto din 1325, care atestă Cetatea Albă/Maurocastro (cu cerneală roșie) și Licostomo (cu cerneală neagră)



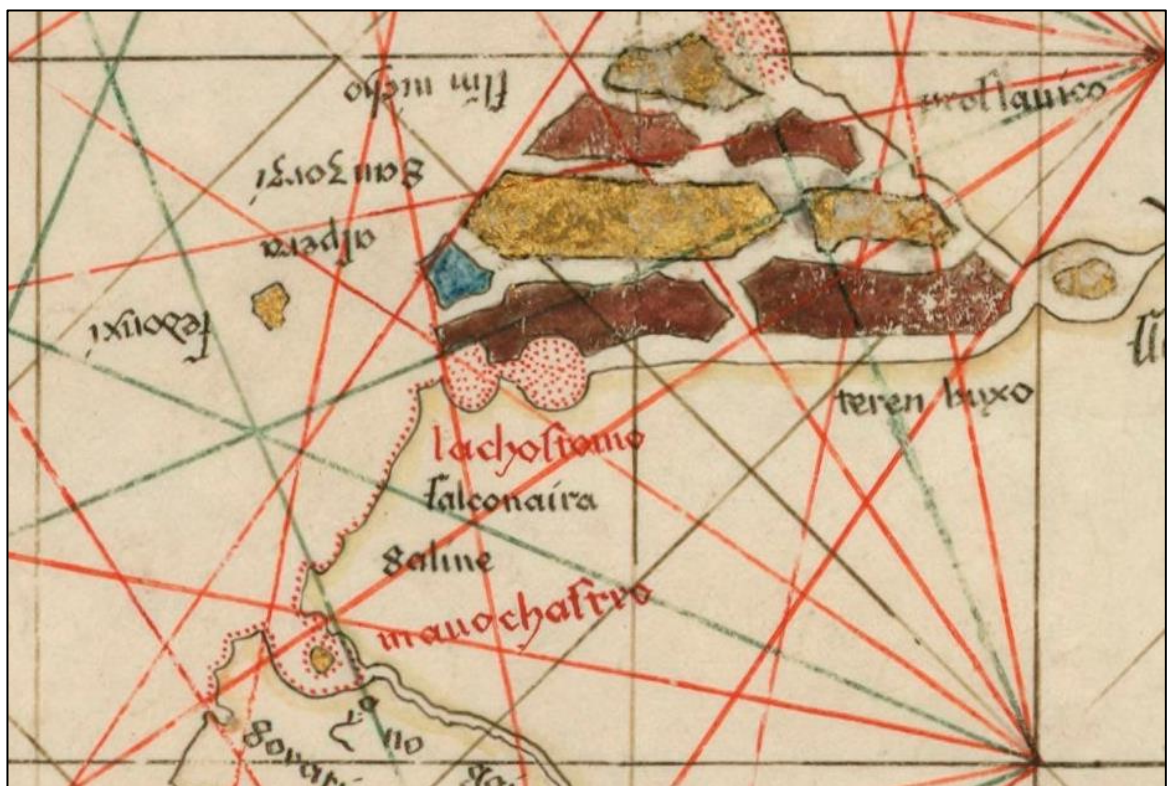
Anexa 5. Fragmentul portulanului lui Angellino de Dalorto din 1339, care atestă Cetatea Albă/Maurocastro și Licostomo



Anexa 6. Fragmentul Atlasului catalan din 1375, care atestă Cetatea Albă/Maurocastro (cu cerneală roșie) și Licostomo (cu cerneală neagră)



Anexa 7. Fragmentul Atlasului Luxoro, începutul secolului XV, care atestă Cetatea Albă/Moncastro și Licostomo



Anexa 8. Fragmentul Atlasului lui Andrea Bianco din 1436, care atestă Cetatea Albă/Maurocastro și Licostomo cu cerneală roșie



Anexa 9. Fragmentul hărții lui Petrus Roselli din 1462, care atestă Cetatea Albă/Moncastro și Licostomo cu cerneală roșie



Anexa 10. Fragmentul portulanului lui Albino de Canepa din 1489, care atestă Cetatea Albă/Moncastro și Licostomo cu cerneală roșie



Anexa 11. Fragmentul portulanului lui Freduce D'Ancone din 1497, care atestă Cetatea Albă/Moncastro și Licostomo



Anexa 12. Fragmentul portulanului lui Gaspar Luis Viegas din 1534, care atestă Cetatea Albă/Moncastro și Licostomo cu culoare roșie mai deschisă



Anexa 13. Fragment din *Tabula Moderna Polonie, Ungarie, Boemie, Germanie, Lithuanie*, 1508, editată de Bernard Wapowski, care atestă Cetatea Albă/Moncastro/Byalograt și Chilia



Anexa 14. Fragmentul hărții Sarmăției a lui Bernard Wapowski din 1528, care atestă Cetatea Albă/Bialgrod și Chilia



Anexa 15. Fragment din *Rudimenta Cosmographica* a lui Johannes Honterius, 1542, care atestă Chilia



Anexa 16. Fragmentul hărții Poloniei și Ungariei a lui Sebastian Münster, 1552, care atestă Cetatea Albă/Byalogrod și Chilia



Anexa 17. Fragmentul hărții Moldovei a lui Marcin Broniowski, 1595, care atestă Cetatea Albă/Bialogrod și Chilia



Anexa 18. Fragmentul hărții nautice anonime din 1534, care atestă Cetatea Albă/Moncastro, Licostomo și Chilia



Anexa 19. Fragmentul portulanului Mării Negre a lui Battista Agnese din 1540, care atestă Cetatea Albă/Moncastro, Licostomo și Chilia cu cerneală roșie



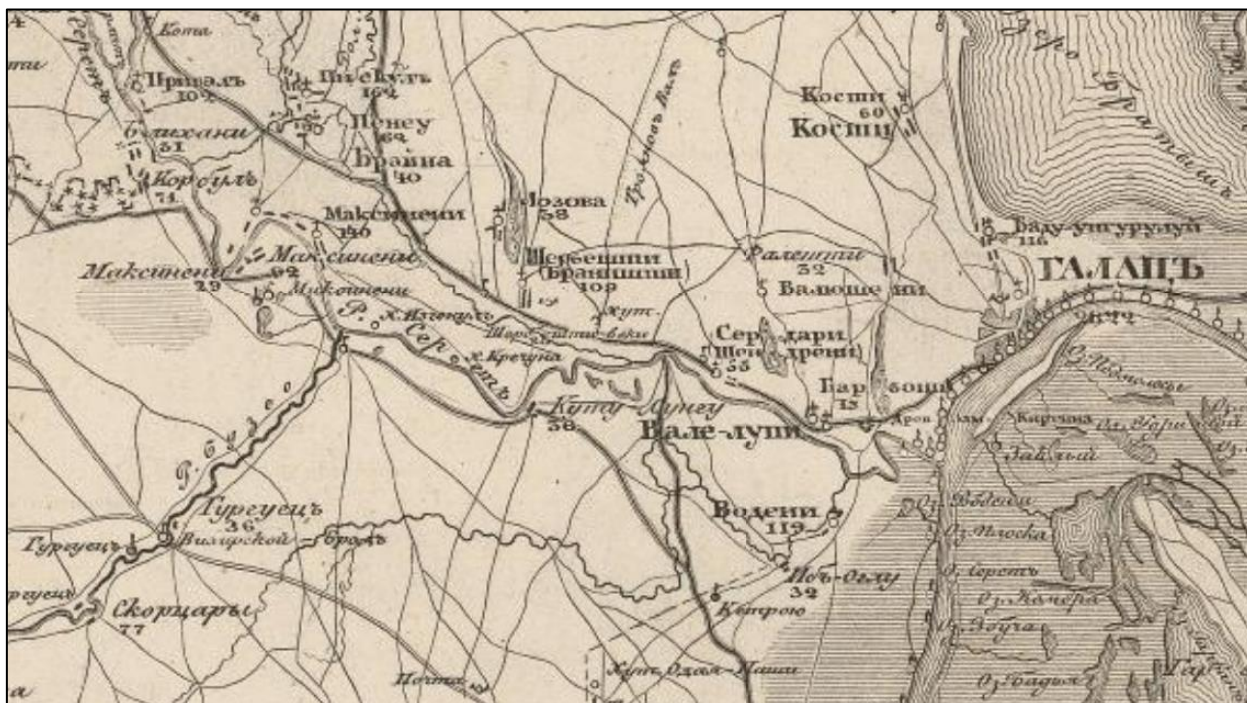
Anexa 20. Fragmentul atlasului *Itinerarium Orbis Christiani* din 1579, care atestă Licostomo și Chilia Nouă



Anexa 21. Fragmentul hărții lui Iacobo Castaldo din 1584, care atestă
Cetatea Albă/Bialigrod și Licostomo



Anexa 22. Fragmentul hărții lui Gerhard Mercator *Walachia, Servia, Bulgaria, Romania*, 1589,
care atestă Licostomo și Chilia Nouă



DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

09.04.2025

Alexandru BEJENARU



Alexandru Bejenaru

📍 **Acasă :** str. Mesager 5/1, ap. 62, 2069, Chisinau, Moldova

✉ **E-mail:** bejenaru.alexandr@gmail.com ☎ **Telefon:** (+373) 79299166

Gen: Masculin **Data nașterii:** 21/11/1995 **Cetățenie:** moldoveană



EXPERIENȚA PROFESIONALĂ

[01/09/2018 – în curs]

Asistent universitar

Universitatea de Stat din Moldova

Localitatea: Chișinău | **Țara:** Moldova

EDUCAȚIE ȘI FORMARE PROFESIONALĂ

[01/09/2015 – 31/05/2018]

Licențiat în științe umanistice, domeniul de formare profesională Istorie, programul de studii Istorie

Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova <http://usm.md/>

Adresă: Alexei Mateevici Street, 60, Chișinău, Moldova

[01/09/2018 – 31/05/2020]

Master în Istorie, programul de studii Stat și societate din perspectivă istorică (forme de guvernare, securitate națională și relații internaționale)

Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova <http://usm.md/>

Adresă: Alexei Mateevici Street, 60, Chișinău, Moldova

[01/11/2020 – în curs]

Studii Doctorale, program de doctorat 611.02 Istoria românilor (pe perioade)

Școala Doctorală Științe Umaniste și ale Educației <http://usm.md/>

Adresă: Alexei Mateevici Street, 60, Chișinău, Moldova

COMPETENȚE LINGVISTICE

Limbă(i) maternă(e): română

Altă limbă (Alte limbi):

rusă

COMPREHENSIUNE ORALĂ C2 CITIT C2 SCRIS C2

EXPRIMARE SCRISĂ C2 CONVERSAȚIE C2

engleză

COMPREHENSIUNE ORALĂ C2 CITIT C2 SCRIS C2

EXPRIMARE SCRISĂ C2 CONVERSAȚIE C2

polonă

COMPREHENSIUNE ORALĂ A2 CITIT B1 SCRIS A2

EXPRIMARE SCRISĂ A2 CONVERSAȚIE A2

germană

COMPREHENSIUNE ORALĂ A1 CITIT A2 SCRIS A2

EXPRIMARE SCRISĂ A2 CONVERSAȚIE A1

ucraineană

COMPREHENSIV ORALĂ B1 CITIT B2 SCRIS B1

EXPRIMARE SCRISĂ B1 CONVERSAȚIE B1

Niveluri: A1 și A2 Utilizator de bază B1 și B2 Utilizator independent C1 și C2 Utilizator experimentat

COMPETENȚE DIGITALE

Competențele mele digitale

Microsoft PowerPoint | Microsoft Word | Zoom | Google Drive | Microsoft Excel | Efficient internet navigation | DaVinci Resolve Studio | Excellent knowledge of graphic software (Adobe Photoshop, Adobe Indesign, Adobe Illustrator) | Mail, Messenger, Skype | OBS studio | Knowledge Management Systems (Obsidian, Zettlr, Archive)

PUBLICAȚII

- [2017] **Politica de reglementare a prețurilor în sectorul agrar al Basarabiei (1906-1914)**

În: STUDIUM, Vol. 10, Supplement 1 – Geopolitics, History and Population in Eastern Europe. New research directions in Humanities and Political Sciences, Galați, 2017, p. 37-43

- [2018] **Activitatea organelor jandarmeriei Basarabiei (1895-1917)**

Referință: În: Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova, Chișinău: CEP USM, 2018, p. 7-10

- [2020] **Constituirea hotarelor de sud ale Țării Moldovei**

Referință: În: Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova, Chișinău: CEP USM, 2020, p. 3-6

- [2020] **Recenzie a monografiei: Михайловський Віталій. Еластична спільнота. Подільська шляхта в другій половині XIV**

Referință: În: Revista de Istorie a Moldovei, nr. 3-4, 2020, p. 285-290

- [2020] **Manoil Grecul, Teodoryk Buczacki și implicarea lor în relațiile moldo-poloneze**

Referință: În: Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați, Seria 19, Istorie, tom XIX, 2020, pp. 23-28

- [2021] **Evoluția statutului politic al pârcălăbiei Hotinului în secolul XV**

În: Latinitate, Romanitate, Românită. Ediția 4. Integral, 6-7 noiembrie 2020, Chișinău. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 10-20. ISBN 978-9975-3454-5-3

- [2021] **Problema Chilie și Licostomo în secolele XIV-XV în istoriografia română**

Referință: În: Studia Universitatis Moldaviae, Seria „Științe umanistice”, 2021, nr.4(144), pp. 3-8

- [2022] **Pârcălabii cetății Chilia. Un studiu de caz al carierelor dregătorilor lui Ștefan cel Mare**

În: "Latinitate, Romanitate, Românitare", conferință științifică internațională (6; 2022; Chișinău). Conferința științifică internațională "Latinitate, Romanitate, Românitare", Ediția a 5-a, 5-6 noiembrie 2021, Chișinău / coordonator: Liliana Rotaru; referenți științifici: Demir Dragnev [et al.]. – Chișinău: CEP USM, 2022, ISBN 978-9975-159-60-9, pp. 127-136

[2022] **Problema hotarului moldo-polon din secolele XIV-XVIII în istoriografia românească**

În: Istorie locală și istorie națională în context european: (lucrările Conferinței Internaționale de Istorie "Acta Historica Civitatis Lugosiensis", Lugoj, 17-19 septembrie 2021). Coord.: Sorin Șipoș, Constantin-Tufan Stan, Roxana Ivașca, Cosmin Patca. - Oradea: Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2022, ISBN 978-606-8925-41-7, pp. 60-73

[2022] **Geneza hotarului nistrean al Țării Moldovei**

În: "Latinitate, Romanitate, Românitare", conferință științifică internațională (6; 2022; Chișinău). Conferința științifică internațională "Latinitate, Romanitate, Românitare", Ediția a 6-a, Chișinău, 3-5 noiembrie 2022 / coordonator: Liliana Rotaru, Sorin Domițian Șipoș; referenți științifici: Demir Dragnev [et al.]. – Chișinău: Lexon-Prim (ISBN 978-9975-163-66-8); Oradea: Ratio et Revelatio (ISBN 978-606-9659-77-9), 2022, pp. 60-69

[2023] **Tara Șipenițului și problema cedării sale Poloniei în 1436**

Referință: În: Akademos, Nr.1 (68), 2023, pp. 80-87

[2023] **Problema tranziției puterii politice din Bugeac în a doua jumătate a secolului al XIV-lea**

În: Conferința științifică internațională Latinitate, Romanitate Românitare. Ediția a VII-a. Chișinău, Republica Moldova, 2-4 noiembrie 2023, pp. 162-174. ISBN 978-9975-172-36-3; ISBN 978-606-9659-92-2

[2024] **Starosts in the Principality of Moldavia: A Case Study (1387–1439)**

Referință: În: Transylvanian Review, vol. XXXIII, nr. 2, 2024, pp. 80-101. ISSN 1221-1249

[2024] **Raporturile dintre domnii Moldovei și orășenii Cetății Albe**

În: Studia Universitatis Moldaviae. Revista științifică a Universității de Stat din Moldova, 2024, nr. 4(184), pp. 3-12. ISSN 1811-2668

CONFERINȚE ȘI SEMINARE

[17/11/2016] **„Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în educația tinerei generații”, conferință științifică națională cu participare internațională a tinerilor cercetători, Chișinău, 17 noiembrie 2016**

Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău, Republica Moldova

Bejenaru A., *Satul basarabean în perioada interbelică (cazul comunelor Mălăiești și Bălăbănești, județul Lăpușna)*, în „Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în educația tinerei generații”, conferință științifică națională cu participare internațională a tinerilor cercetători, Chișinău, 17 noiembrie 2016 – Chișinău: S.n., 2016, p. 18-19

[27/04/2017 – 28/04/2017] **International Student Conference “Geopolitics, History and Population in Eastern Europe. New research directions in Humanities and Political Sciences”, Second Edition**

Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați, România

BEJENARU Alexandru, *Politica de reglementare a prețurilor în sectorul agrar al Basarabiei (1906-1914) / Политика регулирования цен в сельском хозяйстве Бессарабии (1906-1914)*, p. 19

[15/11/2018] **„Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în educația tinerei generații”, conferință științifică națională cu participare internațională a tinerilor cercetători, Chișinău, 15 noiembrie 2018**

Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău, Republica Moldova

Bejenaru A. *Război și pace în Basarabia prin prisma raportului conducerii Jandarmeriei țariste din 1915*, în „Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în educația tinerei generații”, conferință științifică națională cu participare internațională a tinerilor cercetători, Chișinău, 15 noiembrie 2018: Programul și rezumatele comunicărilor – Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2018, p. 13

[18/10/2019 – 19/10/2019] **MOLDAVIAN - POLISH HISTORICAL FORUM „The lands of the Principality of Moldavia, the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Black Sea region in the 15th-21st century”**

Moldova State University, Chișinău

Bejenaru Alexandru, *Луцкая война 1431 г. и её роль в молдавско-польско-литовских отношениях*

[06/11/2020 – 07/11/2020] **Conferința științifică internațională „Latinitate, Romanitate, Românităte”. Ediția 4**
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

BEJENARU, Alexandru. *Evoluția statutului politic al pârcălăbiei Hotinului în secolul XV. În: Latinitate, Romanitate, Românităte. Ediția 4. Rezumate*, 6-7 noiembrie 2020, Chișinău. Chișinău: CEP USM, 2020, pp. 22-23. ISBN 978-9975-152-56-3

[04/06/2021] **Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția a 7-a, 4 iunie 2021: dedicată aniversării a 10-a de la fondarea Centrului Studii interdisciplinare „Silviu Dragomir”, Chișinău-Oradea**

Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

BEJENARU, Alexandru. *Problema hotarului moldo-muntean din secolele XIV-XV în istoriografia română. În: Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția a 7-a, 4 iunie 2021: dedicată aniversării a 10-a de la fondarea Centrului Studii interdisciplinare „Silviu Dragomir”, Chișinău-Oradea: Program. Rezumatele comunicărilor / Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 46-47. ISBN 978-9975-152-09-9*

[05/11/2021 – 06/11/2021] **Conferința științifică internațională „Latinitate, Romanitate, Românităte”, Ediția a 5-a**

Chișinău, Republica Moldova

Bejenaru, Al. *Pârcălăbii cetății Chilia. Un studiu de caz al carierelor dregătorilor lui Ștefan cel Mare. În: "Latinitate, Romanitate, Românităte", conferință științifică internațională (6; 2022; Chișinău). Conferința științifică internațională "Latinitate, Romanitate, Românităte", Ediția a 5-a, 5-6 noiembrie 2021, Chișinău / coordonator: Liliana Rotaru; referenți științifici: Demir Dragnev [et al.]. – Chișinău: CEP USM, 2022, ISBN 978-9975-159-60-9, pp. 127-136*

[27/05/2022] **Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția a 8-a, 27 mai 2022: In memoriam Ion Niculiță (1939-2022)**

Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie, Chișinău

BEJENARU, Alexandru. *Problema Țării Șipenițului în istoriografia română și ucraineană. În: Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția a 8-a, 27 mai 2022: In memoriam Ion Niculiță (1939-2022): Program. Rezumatele comunicărilor / Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie; editor:*

Aurel Zanoci; comitetul organizatoric: Aurel Zanoci [et al.]; comitetul științific: Ion Eremia [et al.]. – Chișinău, CEP USM, 2022, p. 42

[03/11/2022 – 05/11/2022] **Conferința științifică internațională „Latinitate, Romanitate, Românită”, Ediția a 6-a**

Chișinău, Republica Moldova

BEJENARU, Alexandru. *Geneza hotarului nistrean al Țării Moldovei*. În: Conferința științifică internațională «Latinitate, Romanitate, Românită», Ediția a 6-a, 3-5 noiembrie 2022, Chișinău : Programul și rezumatele comunicărilor / comitetul științific: Liliana Rotaru [et al.] ; comitetul de organizare: Igor Șarov (președinte) [et al.]. – Chișinău : S. n., 2022 (Lexon-Prim), p. 21. ISBN 978-9975-163-52-1.

[26/05/2023] **Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția a 9-a, 26 mai 2023: In memoriam Ion Niculiță (1939-2022)**

Chișinău, Republica Moldova

BEJENARU, Alexandru. *Evoluția frontierei moldo-transilvane în istoriografia română*. În: Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția a 9-a, 26 mai 2023 : Program, rezumatele comunicărilor / Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie ; editor: Aurel Zanoci ; comitetul organizatoric: Aurel Zanoci [et al.] ; comitetul științific: Ion Eremia [et al.]. – Chișinău : CEP USM, 2023, pp. 53-54. ISBN 978-9975-62-524-1.

[02/11/2023 – 04/11/2023] **Conferința științifică internațională „Latinitate, Romanitate Românită”. Ediția a VII-a**

Chișinău

BEJENARU Alexandru, Problema tranziției puterii politice din Bugeac în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. În: *Conferința științifică internațională Latinitate, Romanitate Românită. Ediția a VII-a. Programul și rezumatele comunicărilor*. Chișinău, Republica Moldova, 2-4 noiembrie 2023, p. 37. ISBN 978-9975-172-14-1.

[27/08/2024 – 31/08/2024] **Congresul Național al Istoricilor Români. Ediția a IV-a** Chișinău-Suceava

BEJENARU Alexandru, Chilia și Licostomo în izvoarele cartografice din secolele XIV-XVI. În: *Congresul Național al Istoricilor Români. Rezumate ale comunicărilor. Ediția a IV-a*, Chișinău-Suceava, 27-31 august 2024, p. 256. ISBN-5-36241-280-7.